

ชาวเขา

ความเข้าใจกับชนเผ่าต่างวัฒนธรรม

สถาบันวิจัยชาวเขา
กรมประชาสงเคราะห์
กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม
เอกสารวิชาการลำดับที่ สวช. 00-41-08

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961126769

ชาวเขา

ความเข้าใจกับชนเผ่าต่างวัฒนธรรม

สถาบันวิจัยชาวเขา

กรมประชาสงเคราะห์

กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

เอกสารวิชาการลำดับที่ สวช. 00-41-08

ชาวเขา : ความเข้าใจกับชนเผ่าต่างวัฒนธรรม

เอกสารวิชาการลำดับที่ สวช. 00-41-08

(สงวนลิขสิทธิ์)

จัดพิมพ์และเผยแพร่โดย

ฝ่ายบริการและเผยแพร่

สถาบันวิจัยชาวเขา

บริเวณมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อ. เมือง จ. เชียงใหม่

โทร. (053) 221933 โทรสาร (053) 222494

ผลิตเมื่อ กันยายน 2541

จำนวน 200 เล่ม

ที่ปรึกษา : นายมนูนิทร ตียายน นายสารณีย์ ไทยานันท์

ดำเนินการ : นางกนิษฐา จันทรศัพท์ นายถาวร พู่เฟื่อง นางสาวสุวดี มณีวรรณ

นางสาวอวาร มณีวรรณ

สถานที่พิมพ์ : นันทกานต์ กราฟฟิค/การพิมพ์ ช้างเผือก เชียงใหม่

คำนำ

หนังสือ “ชาวเขา : ความเข้าใจกับชนเผ่าต่างวัฒนธรรม” เล่มนี้ เป็นการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับคตินิยมประเพณีและความเชื่อของชาวเขาเผ่าต่างๆ จำนวน 11 เผ่า ซึ่งคณะนักวิจัยสถาบันวิจัยชาวเขา ได้ร่วมกันเขียนขึ้นจากความรู้และประสบการณ์ในการทำงานในพื้นที่หมู่บ้านชาวเขาโดยตรง โดยมีวัตถุประสงค์ในแรกเริ่มนั้น เพื่อให้เป็นคู่มือในการปฏิบัติงานในชุมชนชาวเขาสำหรับนักพัฒนา หรือผู้ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชาวเขา เช่นคณะพระธรรมจาริก โดยให้หนังสือเล่มนี้เป็นสื่อให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมประเพณีในวิถีชีวิตของชาวเขาอย่างแท้จริง ซึ่งจะ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ทำงานเกี่ยวข้องกับชาวเขาที่จะได้เรียนรู้และเข้าใจในชีวิตของชนเผ่าที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมให้ดียิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเอกสารเรื่องนี้ยังไม่ได้จัดพิมพ์อย่างแพร่หลายและยังเป็นที่ต้องการของบุคคลในแวดวงดังกล่าว สถาบันวิจัยชาวเขา จึงได้ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มใหม่เพื่อเผยแพร่แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสถาบันการศึกษา ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ใคร่ขอขอบคุณคณะนักวิจัยผู้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับชาวเขาแต่ละเผ่า และเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริการและเผยแพร่ที่ช่วยกันดำเนินงานในการจัดพิมพ์ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้ คงเป็นประโยชน์ แก่นักพัฒนา นักศึกษา และผู้สนใจต่อไป

สถาบันวิจัยชาวเขา

2541

รายนามผู้เขียน

1. นายสมภพ ลาขโรจน์	อดีตนักวิจัยสังคมศาสตร์ 8
2. นายสมเกียรติ จำลอง	นักวิจัยสังคมศาสตร์ 7
3. นายประวิตร โพธิอาสน์	อดีตนักวิจัยสังคมศาสตร์ 6
4. นายนิพัทธเวช สืบแสง	นักวิจัยสังคมศาสตร์ 8
5. เรือตรีภูเบศ วีโรทัย	อดีตนักวิจัยสังคมศาสตร์ 6
6. นางสาวภี ศีลา	นักวิจัยสังคมศาสตร์ 7
7. นายสนิท วงศ์ประเสริฐ	อดีตนักวิจัยสังคมศาสตร์ 8
8. นางรลนา มณีประเสริฐ	นักวิจัยสังคมศาสตร์ 8
9. นายมงคล จันทร์บำรุง	นักวิจัยสังคมศาสตร์ 8
10. นายประเสริฐ ชัยพิกุลิต	นักวิจัยสังคมศาสตร์ 8
11. นายอนุศิษฐ์ จินดาศรี	อดีตนักวิจัยสังคมศาสตร์ 6
12. นางสาวอุไรวรรณ แสงศร	นักวิจัยสังคมศาสตร์ 8

.....

สารบัญ

หน้า

คำนำ

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ 1

กะเหรี่ยงโป.....	1
- บุคคลสำคัญ บุคคลที่มีสถานภาพในชุมชน ผู้นำจารีต	1
- กลุ่มในชุมชน กลุ่มเครือญาติ กลุ่มเครือญาติย่อย	2
- สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน	3
- มารยาทต่างๆ	4
- ข้อห้ามสำคัญ	8
- ข้อนิยมสำคัญ	11
- สรุป	14
กะเหรี่ยงภาคกลาง.....	15
- บุคคลสำคัญในชุมชน	15
- กลุ่มในชุมชน	19
- สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน	19
- มารยาทต่างๆ	21
- ข้อห้ามสำคัญ	24
- ข้อนิยมสำคัญ	25
- อื่นๆ จากประสบการณ์	29
กะเหรี่ยงสะกอ.....	32
- ถ้อยคำเริ่มต้น	32
- บุคคลสำคัญ	34
- กลุ่มในชุมชน	37

- สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน/บ้าน	40
- มารยาทต่างๆ	41
- ข้อห้ามสำคัญ	45
- ข้อนิยมสำคัญ	45
- การมีส่วนร่วมของประชากร	47
- ภูมิปัญญาชาวบ้าน	47
- ข้อพึงปฏิบัติสำหรับนักพัฒนา	48
- บทส่งท้าย	52

ชุมชน..... 53

- ความน่า	53
- บุคคลสำคัญ	53
- กลุ่มในชุมชน	55
- สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน	55
- มารยาทต่างๆ	56
- ข้อห้ามสำคัญ	59
- ข้อนิยมสำคัญ	60
- เงื่อนไขอื่นๆของชุมชน	63

ถิ่น..... 67

- บุคคลสำคัญ	67
- กลุ่มในชุมชน	68
- สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน	68
- มารยาทต่างๆ	69
- ข้อห้ามสำคัญ	74
- ข้อนิยมสำคัญ	78
- อื่นๆ จากประสบการณ์	81
- ภาคผนวก	84

มุเซอเนเล	87
- ลักษณะโดยทั่วไป	87
- กลุ่มในชุมชน	87
- สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนและครัวเรือน	89
- มารยาทต่างๆ	90
- กิจกรรมทางสังคมตามประเพณีนิยม	91
- ข้อห้ามสำคัญ	96
- ข้อนิยม	97
- อื่นๆ จากประสบการณ์	97
มุเซอแดง	99
- พื้นฐานความเป็นมาของมุเซอ	99
- ศาสนา	101
- บุคคลสำคัญ	102
- กลุ่มในชุมชน	103
- สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน	102
- มารยาทต่างๆ	104
- ข้อห้ามสำคัญ	105
- ข้อนิยม	106
- อื่นๆ จากประสบการณ์	107
แม่ัว	109
- ความน่า	109
- บุคคลสำคัญ	109
- กลุ่มแซ่สกุลในระบบเครือญาติแม่ัว	110
- สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามระบบความเชื่อ	112
- มารยาททางสังคมบางประการ	114
- ข้อห้ามที่สำคัญ	118
- วันสำคัญและวันกรรมในรอบปี	119
- สรุป	120

เย้า	121
- บุคคลสำคัญในชุมชน	121
- สิ่งศักดิ์สิทธิ์	122
- มารยาทต่างๆ	123
- ข้อห้ามสำคัญ	126
- ข้อนิยมสำคัญ	127
- การทำงานกับกลุ่มสตรีเย้า	129
ลีซอ	130
- บุคคลสำคัญในหมู่บ้าน	130
- กลุ่มเครือญาติ	134
- สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบ้านและในหมู่บ้าน	137
- มารยาททางสังคม	139
- ข้อห้ามที่สำคัญ	141
- วันสำคัญในรอบปี	142
- ข้อเสนอแนะในการเข้าไปในชุมชน	144
ลีวะ	145
- บุคคลสำคัญในหมู่บ้าน	145
- เครือญาติ	148
- ผู้นำทางศาสนาคริสต์ประจำหมู่บ้าน	150
- สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบ้านและในหมู่บ้าน	151
- มารยาททางสังคม	155
- ข้อห้ามที่สำคัญ	156
- ข้อนิยม กับปฏิทินกิจกรรมทางการเกษตรและสังคม	158
- ข้อเสนอแนะในการเข้าไปในชุมชน	161

อีโก้	163
- ความน่า	163
- บุคคลสำคัญ	163
- กลุ่มในชุมชน	164
- สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน	164
- มารยาทต่างๆ	165
- ข้อห้ามที่สำคัญ	167
- ข้อเสนอแนะในการเข้าไปในชุมชน	170

กะเหรี่ยงโป

สมภพ ลาชโรจน์*

1. บุคคลสำคัญ บุคคลที่มีสถานภาพในชุมชน ผู้นำจารีต

ในชุมชนหรือสังคมกะเหรี่ยงและโดยเฉพาะกะเหรี่ยงโป ซึ่งมีความแตกต่างกันในลักษณะของความเชื่อและศาสนา เช่น กลุ่มโปที่นับถือพุทธศาสนา, กลุ่มที่นับถือผี เป็นต้น

กลุ่มกะเหรี่ยงโปหรือกลุ่มกะเหรี่ยงที่มีความแตกต่างกันดังที่กล่าวมาแล้วย่อมมี "บุคคลสำคัญ" ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นพุทธ และกลุ่มนับถือผี ซึ่งจะได้กล่าวถึงดังต่อไปนี้ -

1) กลุ่มกะเหรี่ยงโปที่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งโดยมากกลุ่มนี้จะอยู่อาศัยในภาคกลางและภาคเหนือตอนล่าง เช่น ในจังหวัดกาญจนบุรี, เพชรบุรี, ราชบุรี, สุพรรณบุรี, ประจวบคีรีขันธ์ และอุทัยธานี เป็นต้น บุคคลสำคัญในหมู่บ้านได้แก่

ก. พระสงฆ์

ข. ผู้กระทำการพิธีทางศาสนาประจำหมู่บ้านหรือผู้นำทางศาสนา

ค. กลุ่มอาวุโส

ก. ด้วยเหตุที่กะเหรี่ยงโปเหล่านี้มีความเคร่งครัดทางพุทธศาสนา ดังนั้นชาวบ้านจึงให้ความสำคัญ ศรัทธา และความเคารพนับถือต่อพุทธศาสนามากโดยเฉพาะต่อพระสงฆ์ เช่น หากชาวบ้านมีปัญหาต่างๆ และหรือเพื่อการร่วมมือร่วมใจในการพัฒนาหมู่บ้านแล้ว ก็จะไปปรึกษาหรือกับเจ้าอาวาสเสมือนหนึ่งเป็นผู้ที่ ๆ จะให้คำแนะนำสั่งสอนในทางที่ถูกที่ควรจะประพฤติ

ข. อีกท่านหนึ่งคือ ผู้เป็นประธานในพิธีทางศาสนาซึ่งมีความเชื่อทางประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมประจำหมู่บ้าน และมีประเพณีประจำปีในหมู่บ้าน เช่น พิธีสะเดาะเคราะห์ กินข้าวใหม่ และปีใหม่ เป็นต้น

ตำแหน่งที่สำคัญอีกท่านหนึ่งคือ "ฤาษี" ที่เป็นที่นับถือมากในทางศาสนกิจ ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเช่นเดียวกับพระสงฆ์ แต่มีอิทธิพลเหนือชาวบ้าน เพราะเชื่อกันว่า จะเป็นผู้นำที่จะทำให้ชาวบ้านที่ประพฤติปฏิบัติตนในทางรักษาศีลธรรมจะได้พบกับพระศรีอาริยมฤตโดยแต่ไม่ฆ่าสัตว์หรือไม่กินเนื้อสัตว์เป็นอาหารตลอดเวลา 3 วัน หากเป็นวันพระ อีกทั้งห้ามเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู เป็ด และไก่ ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงการกินสัตว์เลี้ยงของตนเอง นอกจากนั้นแล้วยังมีอีกท่านหนึ่งคือ "เจ้าวัด" ซึ่งมีได้มุ่งหม่เหลือ

*นักวิจัยสังคมศาสตร์ สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

เช่น พระสงฆ์ แต่เป็นผู้ชายซึ่งเป็นผู้นำและพิธีกรรมทางด้านความเชื่อ ซึ่งบางคนมักจะเชื่อกันว่าเป็น "หมอผี" ก็มี หรือบางเจ้าวัดก็ปฏิบัติตนเช่นเดียวกับ "พระ" ก็มี

ค. **กลุ่มอาวูโส** ซึ่งประกอบด้วยผู้ชายที่มีอายุมากหน่อย และมีหลาย ๆ คน หากมีการประชุมที่ไม่เป็นทางการ หรือแม้แต่การปรึกษาหารือในหลายๆเรื่องที่สำคัญๆ ผู้อาวูโสเหล่านี้ก็จะเข้าประชุมพร้อมเพรียงกัน ซึ่งจะเป็นผู้กำหนด การวินิจฉัยและการตัดสินใจในบางเรื่องได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องให้ความสำคัญและคำนึงถึงบทบาทของผู้อาวูโสไว้ด้วย

2) **กลุ่มโปที่นับถือผี** ซึ่งกลุ่มนี้จะตั้งถิ่นฐานอยู่ตามภาคเหนือ และอยู่บนภูเขา อีกทั้งห่างไกลจากหมู่บ้านคนไทย และยังคงเคร่งครัดในเรื่องจารีตประเพณี

กลุ่มนี้จะให้ความสำคัญและนับถือ "หมอผี" หรือ "เซี้ย เก็ง ลู" ที่เป็นผู้ชาย เพราะหมอผีจะเป็นผู้กำหนดงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ และความเจ็บไข้ได้ป่วยของชุมชนภายในหมู่บ้าน เช่น การโยกย้ายหมู่บ้าน การทำการเกษตร ปลูกข้าว หรือทำไร่ ฯลฯ และยังมีอิทธิพลต่อชุมชนในเรื่องการ **ทำโทษ** และ **ปรับไหม** ต่อผู้กระทำความผิดต่าง ๆ

นอกจากนั้นแล้ว ก็ได้แก่ "กลุ่มอาวูโส" ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะหนึ่งของชุมชนกะเหรี่ยงที่ขาดเสียมิได้เช่นเดียวกับกลุ่มกะเหรี่ยงพุทธศาสนาเหมือนกัน

2. กลุ่มในชุมชน กลุ่มเครือญาติ กลุ่มเครือญาติย่อย

ชุมชนหรือสังคมกะเหรี่ยงไป มีการแบ่งแยกในการนับถือ "สกุลของฝ่ายมารดา" หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "การนับถือผี สายฝ่ายมารดา" เพราะฉะนั้นในแต่ละหมู่บ้านซึ่งนอกจากจะมีกลุ่มหรือสมาชิกของผีสกุลเดียวกันแล้ว ก็ยังมีกลุ่มใหญ่-เล็ก และกลุ่มสมาชิกของชุมชนในหมู่บ้านที่มีใช้ไปแท้ ๆ อีกคือบิดาอาจเป็น "สะกอ" ก็ได้ ดังนั้น กลุ่มสมาชิกเหล่านี้อาจถือได้ว่าเป็น "กลุ่มย่อย" ซึ่งไม่มีอิทธิพลมากเท่ากับกลุ่มสกุลฝ่ายมารดาที่เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด ทั้งนี้เจ้าหน้าที่หรือนักมานุษยวิทยา อาจจะทราบได้ก็ต่อเมื่อได้มีความคุ้นเคยกับพวกเขา แล้วจะทราบได้หากได้ซักถามว่าใครนับถือผีอะไรหรือกลุ่มผีของใคร ซึ่งจะมี "หญิงชรา" เป็น "หัวหน้าสายสกุลผีฝ่ายมารดา"

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีกลุ่มอื่นอีกซึ่งไม่ควรที่จะละเลย หรือต้องให้ความสำคัญต่อบทบาทของหัวหน้ากลุ่มอีกด้วยเช่นกลุ่มศาสนาคริสต์ หรือแม้แต่ตัวแทนซึ่งได้แก่ ผู้ประกาศศาสนาหรือสอนศาสนา เพราะหัวหน้ากลุ่มศาสนาก็มีบทบาทที่สำคัญ และค่อนข้างจะมีอิทธิพลต่อชุมชนนี้อีกด้วย

กลุ่มสุดท้ายซึ่งก็ยังไม่ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีบทบาทที่สำคัญแต่ไม่เป็นทางการนัก กลุ่มนี้ก็คือ "กลุ่มสตรีแม่บ้าน" เพราะในชุมชนกลุ่มนี้ "แม่บ้าน" หรือ "ภรรยา" จะมีอิทธิพลในการตัดสินใจภายในบ้าน

และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายในบ้านนั้น ภรรยาจะเป็นเจ้าของบ้านแต่ผู้เดียว และสิทธิขาดเป็นของภรรยาเท่านั้นที่จะให้ใครเข้ามาพักค้างคืนได้หรือไม่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง "บ้านของชุมชนกะเหรี่ยงนั้น ถือว่าเป็นอาณาจักรทางวิญญาณของผีบรรพบุรุษฝ่ายมารดา" ซึ่งแม้แต่แม่สามีก็ไม่มีสิทธิ์มาค้างแรมหรือแม้แต่มากินอาหารที่บ้านได้ หากเธอไม่อนุญาต

ดังนั้น "สตรีแม่บ้าน" หากมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มก็ย่อมมีอิทธิพล (แฝง) ให้กับบ้านแต่ละหลังได้ ซึ่งจะต้องคำนึงถึง และไม่ควรมองข้ามไป อีกทั้งจะต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะบางครั้ง "ภรรยา" อาจจะไม่ให้สามีให้ความร่วมมือกับทางราชการ หรือบางครั้งมีอิทธิพลที่จะให้ใคร (เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน) อยู่ในหมู่บ้านได้หรือไม่ หรือกรณีที่สตรีแม่บ้านหากเป็นสมาชิกในสายฝ้ายมารดาเดียวกันก็เชื่อว่าเป็นกลุ่มที่ใหญ่กว่ากลุ่มที่เล็กกว่าเป็นธรรมดา อีกทั้งกลุ่มที่ใหญ่กว่าก็จะมีอิทธิพลเหนือกว่ากลุ่มที่มีสมาชิคน้อยกว่าเมื่อเป็นดังที่ได้กล่าวมานั้นนักพัฒนาหรือผู้ที่ทำงานกับพวกเขา จะต้องสังเกตตรวจสอบว่าใครอยู่กลุ่มใดกลุ่มใดใหญ่กว่ากลุ่มอื่น ซึ่งแน่นอนกลุ่มสมาชิกสายฝ้ายมารดาที่ใหญ่ และมีสมาชิกมากกว่าก็ย่อมจะเป็นประโยชน์ให้แก่เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานบนภูเขาซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบในเรื่องดังกล่าวนี้

3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน

โดยทั่วไปหากเป็นกะเหรี่ยงไปที่นับถือพุทธศาสนาแล้ว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวในหมู่บ้านก็จะได้แก่ วัด ศาลผีประจำหมู่บ้าน หรือสถานที่ที่เป็นที่กราบไหว้เคารพและบูชาของชุมชนกะเหรี่ยง ซึ่งสิ่งที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นที่ที่ควรกราบไหว้ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่สิงสถิตย์ของเทวดา ผีสงหรือนางไม้ เช่น ที่ริมน้ำมีศาลเล็กตั้งอยู่ แล้วบริเวณดังกล่าวก็มีปลาสต่าง ๆ มาอาศัยอยู่บริเวณนี้ ซึ่งชาวบ้านก็จะไม่ทำ อันตรายเพราะเชื่อกันว่าเป็นปลาหรือสถานที่ของเจ้าที่ เจ้าป่า เจ้าเขา เป็นต้น

สำหรับชุมชนกะเหรี่ยงไปที่นับถือผีนั้น ภายในหมู่บ้านมักจะเป็นที่ที่เรียกว่า "เป็นเขตหวงห้าม" ซึ่งเขตต่าง ๆ ที่เป็นที่หวงห้ามนั้นจะเป็นเพียงชั่วคราวชั่วคราว คือ มีกำหนด 3 วัน 3 คืน ซึ่งถ้าใครเข้าไปหรือผ่านเข้าไปไม่ว่าจะเป็นการตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ดี ผู้ฝ่าฝืนก็ต้องจ่ายเงินที่เรียกว่า "ค่าปรับไหม" เป็นเงินเท่าที่ชาวบ้านได้ใช้จ่ายไป เช่น หากเป็นหมู 1 ตัว ผู้ฝ่าฝืนก็ต้องจ่ายคินตามราคาของหมูเพื่อเขาจะได้ทำพิธีเลี้ยงผีไหมอีกครั้ง

อย่างไรก็ตามเขตที่ว่าจะมีเครื่องหมายไว้ให้เห็น เช่น ที่บันไดบ้านหน้า - หลังที่ทางสามแพร่ง ที่ประตูทางเข้าหมู่บ้าน ที่ยุ่งข้าว หรือบางครั้งอาจจะเป็นที่ไร่ เครื่องหมายนี้เรียกว่า "ตะเล" หรือ "ตะเหล" ของชาวพื้นราบหรือคนเมืองนั่นเอง เช่น หากชาวบ้านกำลังตีข้าวในไร่ข้าว บุคคลภายนอก ซึ่งมีได้เป็นสมาชิกในครัวเรือนเดียวกันหรือญาติสนิททางฝ่ายมารดาแล้วจะเข้าหรือผ่านเข้าไปในไร่ข้าวนั้นไม่ได้ เพราะเป็นสถานที่ที่หวงห้ามที่เข้มงวด หากใครฝ่าฝืนจะถูกปรับไหมด้วย

แต่มีสถานที่ที่แห่งหนึ่งหรือที่บ้านของ "หัวหน้าสายผีบรรพบุรุษฝ่ายมารดา" หรือ อา-เตอะ-มิง-เคอย-อา-ปู ซึ่งถ้าหากที่บ้านนี้มีการเลี้ยงผีหรือเลี้ยงผีใหญ่ตามที่ชาวบ้านเรียก และบรรดาสมาชิก ทั้งหญิง-ชาย ก็จะมารวมพร้อมกันที่บ้านที่ทำพิธี แล้วบุคคลอื่นซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็นกะเหรี่ยงด้วยกัน หรือ บุคคลอื่น ๆ ที่มีได้เป็นสมาชิกในกลุ่มสายผี ก็จะเข้าหรือขึ้นไปบนบ้านนี้ไม่ได้เด็ดขาด

นอกจากนั้นแล้ว บางท้องที่จะห้ามบุคคลอื่นเข้าไปในหมู่บ้านไม่ได้ ถึง 3 วัน 3 คืน หรือ บางคนจะอนุโลมให้เข้าไปได้แต่จะต้องอยู่ให้ครบกำหนด 3 วัน 3 คืนเช่นกัน หากที่หมู่บ้านมีการเลี้ยงผีหรือ พิธีกรรมของหมู่บ้าน ส่วนผู้ที่เข้าไปแล้วก็จะออกก่อนกำหนดไม่ได้

ประการสุดท้าย สิ่งที่จะเกรียงไกรนับถือว่าเป็นสถานที่เคารพบูชาซึ่งก็ได้แก่บริเวณภายใน ตัวบ้าน เช่นที่มุมบ้านซึ่งเป็นที่หลับนอนของพ่อ แม่ ซึ่งจะใช้เป็นที่ทำพิธีเลี้ยงให้ข้าว น้ำ สุรา แก่ผีบ้าน ผีเรือน หรือที่เรียกว่า "ไซบั้ง-ไซมิง" และอีกสถานที่หนึ่งควรที่จะได้กล่าวไว้อีกด้วย คือ "เตาไฟ" สถานที่ที่หุงหาข้าว หรือประกอบอาหาร ซึ่งกะเหรี่ยงไปมีความเคารพนับถือเสมือนหนึ่งเป็น "เจ้าแม่เตาไฟ" เพราะสามารถและทำให้พวกเขามีอาหารการกินที่อิ่มเอมสมปรารถนา

4. มารยาทต่าง ๆ

4.1 การทักทาย กะเหรี่ยงไปทั้งพื้นราบและบนภูเขาจะมีมารยาทที่ดีต่อการทักทายปราศรัย ซึ่งพวกเขาเองนั้นถือกันว่าเป็นสิ่งที่ดีและปกติและรวมไปถึงบุคคลอื่น ๆ อีกด้วย ไม่ว่าจะพบกันที่บ้าน ใน หมู่บ้าน กลางดง กลางป่าและกลางดอย เมื่อเห็นหรือสวนทางกันจะต้องทักทายซึ่งกันและกัน และถึงแม้ จะไม่รู้จักกันก็ต้องทักและพูดคุยกัน ซึ่งการทักทายมักจะพูดกันในเรื่องประจำวัน ทุกวันเหมือนกัน เช่นจะทัก กันว่า "ไปไหนมา" หรือ "กินข้าวแล้วยัง" หรือ "กินข้าวกับอะไร" หรือ "ไปธุระที่ไหนมา? ทำไม?" "ไป หรือมากี่คน" หรือ "วันนี้อยู่บ้านหรือ?" หรือ "วันนี้จะไปไหน? ทำอะไร? หากไม่พูดจา หรือทักทายกัน แล้วกะเหรี่ยงถือว่าเป็นการ "เสียมารยาทอย่างแรง"

4.2 การอำลา จากการที่ได้พบกันก็ต้องทักทายซึ่งกันและกัน แล้วเมื่อมีการจากกันก็ จะต้องมีการกล่าว "อำลา" ซึ่งกันและกัน บางครั้งผู้ที่จะจากไปเป็นผู้กล่าวคำว่า "ไปก่อนนะหรือกลับละนะ" และบางครั้งผู้อยู่ซึ่งมีได้จากไปก็จะเป็นผู้กล่าวคำอำลาขึ้นก่อนก็ได้ กับผู้ที่จะจากไป เช่นกล่าวว่า "จะกลับ แล้วหรือ" และผู้ที่จะจากไปก็กล่าวตอบว่า "จะกลับแล้ว" และจะมีการกล่าวเพิ่มเติมอีกซึ่งการกล่าวคำอำลานั้น อาจจะมีความรู้สึกที่ดีทางจิตใจต่อกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จนบางครั้งมีการหลั่งน้ำตาด้วยกันก็มีให้เห็นบ่อยครั้ง

อย่างไรก็ตาม ทั้งการทักทายและการกล่าวอำลานั้น ถือเป็นมารยาทที่ดีในสังคมกะเหรี่ยง คือผู้น้อยจะต้องกล่าวทักทายผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโสก่อน หรือผู้น้อยจะต้องไปพบผู้อาวุโสได้ก่อนหลังกล่าว คำทักทายหรือกล่าวอำลา

สิ่งหนึ่งที่เป็นที่น่าสังเกตอันเกี่ยวกับการทักทายนี้จะเป็นสิ่งบอกให้เห็นถึงปรากฏการณ์อย่างหนึ่งคือ ถ้ามีบุคคลหรือเจ้าหน้าที่ที่เข้าไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านกะเหรี่ยง หากผู้นั้นเป็นที่รู้จักดีและหรือเป็นที่ชื่นชอบในหมู่พวกเขาเองแล้ว เวลาเจ้าหน้าที่เดินไปที่ใดหรือบ้านใครก็ได้ ก็จะร้องทักทายกันตลอดว่า "ไปไหนหัวหน้า" หรือ "มาเที่ยวหรือ" และจะตรงกันข้าม หากพวกเขาไม่ชอบหรือไม่เป็นที่รู้จักดีในหมู่บ้าน เขาก็จะไม่มีเสียงร้องกล่าวทักทายเลย นี่คือลักษณะหนึ่งของชุมชนกะเหรี่ยง

4.3 การรับประทานอาหาร เช่นเดียวกับการทักทายปราศรัย การรับประทานอาหารของสังคม กะเหรี่ยง ถือเป็นมารยาทที่ดีและน่ายกย่อง เพราะถึงแม้ว่าจะพบกันเพียงครั้งแรกก็จะถามด้วยว่า "กินข้าวมาแล้วหรือยัง" ซึ่งก็อยู่รวมกับการทักทายปราศรัยเช่นกัน และถ้าหากเจอหน้ากันในขณะที่ เจ้าของบ้านกำลังทานอาหารอยู่ หากมีแขกหรือเพื่อนบ้านขึ้นไปบนบ้าน ก็จะถูกเรียกร้องเชิญให้ร่วม รับประทานอาหารด้วย ยิ่งไปกว่านั้นจะร้องเรียกเชิญให้ร่วมทานอาหารด้วยหลายต่อหลายครั้ง ซึ่งผู้ถูกเชิญนั้นถ้าหาก "มีมารยาท" ตามธรรมเนียมที่นิยมละก็ ควรที่จะร่วมทานอาหารกับพวกเขาอย่างน้อยซัก 4-5 คำก็ยังดี นอกเสียจากท่านอึดจริง ๆ ถือกันว่า การร่วมกินอาหารกันนั้นเป็นการสร้างความรักใคร่ซึ่งกันและกันไม่ดูถูกเหยียดหยาม และให้ความสนิทสนมซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "การดื่มเหล้า" ในสังคมกะเหรี่ยงไป (ยกเว้นกะเหรี่ยงเชื้อสายไทยที่นับถือพุทธศาสนาที่ไม่ดื่มสุราและของมีเมา) ซึ่งแต่ละวันแต่ละคืนนั้นจะเกี่ยวข้องกับการดื่มสุรามาก บางครั้งจะดื่มกันทั้ง 3 วัน 3 คืน และจากบ้านหนึ่งไปอีกบ้านหนึ่งเพื่อให้ทั่วถึงทุกหลังคาด้วย เช่น งานแต่งงาน งานกินข้าวใหม่ งานพิธีกรรม สำหรับหมู่บ้าน ฯลฯ โดยเจ้าของบ้านจะไปเชิญให้เพื่อนบ้าน เจ้าหน้าที่ของทางราชการ ฯลฯ ให้มาดื่มเหล้าที่บ้านเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ดังกล่าว หรือการมัดมือเรียกขวัญ เป็นต้น

4.4 การเยี่ยมบ้าน สิ่งหนึ่งในสังคมของกะเหรี่ยงที่จะขาดเสียไม่ได้ก็คือ "การเยี่ยมเยียน" ซึ่งแต่ละบ้านแต่ละบุคคลถ้าหากว่างจากงานหรือกิจวัตรประจำวันแล้ว ก็จะออกไปเยี่ยมบ้านซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะคำมิดหรือดึกคืนเพียงใด อีกทั้งจะเป็นการเพื่อปรึกษาหารือ หรือถามข่าวคราวพูดคุยกันในเรื่อง ต่างๆ โดยเฉพาะหลังจากค้าหรือกินอาหารค่ำเสร็จแล้ว ก็จะเป็นโอกาสที่ดีเพื่อการพูดคุยและปรึกษาเรื่องต่าง ๆ

แต่การเยี่ยมเยียนขึ้นบ้านใดบ้านหนึ่งนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องระมัดระวังในเรื่องของ "เขตหวงห้าม" ดังที่ได้กล่าวมาแล้วคือเรื่องของ "ตะแหต" ที่จะปักไว้หน้าบ้านหรือบันไดบ้านเพื่อให้ทุกคนได้ทราบว่า "ขณะนี้บ้านนี้ได้มีพิธีกรรมหรือกำลังทำพิธีเสีงผี" ซึ่งถ้าหากผู้ใดเห็นเครื่องหมายนี้ ก็จะไม่เข้าไปหรือขึ้นไปบนบ้านนั้น

4.5 การรื่นเริง อุปนิสัยของกะเหรี่ยงนั้นจะชอบดนตรีและการร้องรำทำเพลงมากดังจะเห็นได้ว่าชาวไทยกะเหรี่ยงทางภาคกลางหรือทางใต้ของกรุงเทพฯ ซึ่งได้แก่ จังหวัดกาญจนบุรีนั้นจะมีงาน

รื่นเรียงในโอกาสต่างๆ กัน และจะขาดเสียไม่ได้ก็คือ การเดินเข้าจังหวะดนตรีและการพ้อนรำที่มีลักษณะคล้ายกับของมอญและพม่า โดยมีเครื่องดนตรีวงใหญ่หลายชิ้น เช่น กลอง ฆ้อง ปี่ และฉิ่ง ฉาบ เป็นต้น เรียกว่า "รำตง"

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีการร้องเพลงตอบโต้ระหว่างหนุ่ม-สาว ซึ่งมีความหมายในเรื่องรัก ๆ และเกี่ยวพาราสีด้วยกัน

การรื่นเรียงของชุมชนกะเหรี่ยงนั้นเป็นที่ชื่นชอบและให้ความสำคัญตลอดวัน เป็นการได้พบปะซึ่งกันและกันไม่เฉพาะหนุ่ม-สาวเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงคนเฒ่าคนแก่ เพื่อนบ้านและญาติมิตรก็จะมาพบกัน

สำหรับการรื่นเรียงในสังคมกะเหรี่ยงบนภูเขา หรือโดยเฉพาะกะเหรี่ยงทางเหนือที่นับถือผีนั้น จะแตกต่างไปจากกะเหรี่ยงทางใต้เพราะการร้องรำทำเพลงจะไม่เหมือนกัน คือทางใต้จะคล้ายคลึงหรือเหมือนกันกับกลุ่มมอญและพม่า ในขณะที่ทางเหนือจะมีกลองยาวใหญ่ ฉิ่ง ฉาบ แต่ไม่มีระนาดและปี่ การรำและทำรำของกะเหรี่ยงไปทางเหนือไม่มี แต่ทางใต้นั้นมีทำรำที่เข้าจังหวะเร็ว

นอกจากนั้นแล้วทางเหนือจะมีการร้องเพลงของกลุ่มผู้ชายซึ่งจะร้องเพลงคู่กันหรือโต้ตอบกัน เช่น งานแต่งงาน งานกินข้าวใหม่ และงานศพ ซึ่งถึงแม้ว่า "งานศพ" จะไม่ใช่งานรื่นเรียงก็จริง แต่จะเป็นโอกาสที่ดีที่หนุ่มและสาวเท่านั้นที่มีโอกาสในการเกี่ยวพาราสีและการเลือกคู่ครองได้ก็จากการร้องเพลงในงานศพเท่านั้น

4.6 การพูดจา ลักษณะการพูดจาในสังคมกะเหรี่ยงนั้นจะนิยมพูดในสิ่งที่ตรงไปตรงมาแต่จะแฝงไว้ซึ่งคำตลกไปกษาปณ์ให้หัวเราะกันอย่างปราศจากเกรงใจใคร คือถ้าพูดถูกใจก็จะหัวเราะเสียงดังหรือแม้แต่จะมีความเสียใจก็จะร้องไห้อย่างไม่อายใคร มีบ่อยครั้งที่จะผสมคำลามกเข้าไปด้วย

ประการที่สำคัญคือจะไม่พูดส่อเสียดหรือให้ร้ายแก่ผู้ใด หรือแม้แต่ การพูดคำทอและเสียงดัง และรวมถึงการพูดส่อเสียดร้องด่าก็ไม่มีและไม่ทำเช่นกัน เพราะหากกระทำไปแล้ว อาจจะต้องถูกชกกล่าวหา การพิจารณาความผิดจากกลุ่มอาวุโสและจะรวมไปถึง "การปรับโทษ" อีกทั้งจะไม่พูดโกหกและกล่าวเท็จอีกด้วย เพราะมีฉะนั้นหากจับได้ว่ากระทำผิดก็อาจจะต้องถูกลงโทษหรือจะมีการบังคับให้ตีมน้ำสาบานก็มี

สิ่งที่แต่ละคนเกรงกลัวกันมากในเรื่องของการพูดจาในสังคมกะเหรี่ยงนั้น จะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ เพราะมีฉะนั้น จะต้องถูกตำหนิ และหรือทำโทษหรือการปรับโทษ จากกลุ่มอาวุโส

การพูดกล่าวร้ายผู้อื่นก็เช่นเดียวกันซึ่งถือกันว่าไม่ควรกระทำ ยิ่งไปกว่านั้น การด่าทอระหว่างสามี-ภรรยา และพ่อ-แม่ ด่าว่าลูกนั้นก็ไม่มี แต่ถ้าหากมีหรือเกิดขึ้นแล้ว ผู้ถูกด่าก็จะเกิด ความเสียใจ ขวัญเสีย ตลอดจนความน้อยอกน้อยใจ และกลุ่มใจมาก ๆ และแล้วทางออกที่ดีที่สุดของผู้ที่ถูกด่าก็

คือ "การฆ่าตัวตาย" ซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้งมากในสังคมนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หนุ่ม-สาว ที่ถูกตำว่าในเรื่องของความรักที่ไม่สมหวัง หรือที่บิดา-มารดา ไม่ยินยอมให้แต่งงานกัน เป็นต้น

4.7 การเข้าร่วมพิธีกรรม สังคมของกะเหรี่ยงหากมีกิจกรรมอันใดอันหนึ่งนั้นทุกคนจะต้องมีส่วนเข้าร่วมพิธีกรรมนั้นๆ ซึ่งอาจจะมีส่วนในการร่วมแรงงาน ซึ่งมีได้ทั้งชาย หญิง หรือมีส่วนในการรวมเงินทอง และหรือสิ่งของก็ได้ หากเป็นความต้องการของส่วนรวม

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าทุกคนจะต้องเข้ามาร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ แต่สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นและมองได้ชัดมากคือ การแบ่งตามเพศ วัย เช่น กลุ่มชายอาวุโส กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มและกลุ่มสาว อีกทั้งกลุ่มของวัยเด็กหญิง เด็กชาย ฯลฯ

ในการเข้าร่วมพิธีกรรมนั้น ชายก็จะแยกไปนั่งในกลุ่มของชาย และหญิงก็จะแยกนั่งตามกลุ่มวัยวุฒิเช่นกัน การแบ่งกลุ่มเพศและวัยนั้นนับว่ามีความสำคัญมากในบางเรื่อง เช่น ชายหนุ่มจะไม่เข้าไปยุ่งหรือร่วมกันกับหญิงสาว เช่น กลุ่มหญิงสาวกำลังตีหมกตี หรือกำลังพูดจาสนุกสนานกันในกลุ่มของเธอก็ดี หากชายใดเข้าไปร่วมวงด้วยแล้ว อาจจะต้องถูกพิจารณาว่าเป็นผู้กระทำความผิดที่มีขอบ แล้วจะถูกตำหนิและปรับโทษ

เรื่องบางเรื่องของพิธีกรรมอาจจะเป็นเรื่องของกลุ่มชายเท่านั้น เช่น พิธีศพคนตายที่มีที่ป่าช้า ซึ่งมีแต่ชายเท่านั้นที่ไปร่วม ส่วนหญิงจะไม่ไปร่วมด้วยเพราะเชื่อกันว่าอาจจะถูกผีร้ายหรือวิญญาณของผู้ตายทำร้ายและเข้าสิงสู่ร่างกายของหญิงได้ หรือเป็นเหตุให้หญิงเจ็บไข้และขวัญเสียก็ได้

พิธีกรรมบางอย่างจะอนุญาตให้เฉพาะสมาชิกของกลุ่มหรือสายผีเดียวกันเท่านั้น พิธีบางอย่างที่ทำขึ้นเฉพาะในหลังคาบ้านหนึ่ง ๆ นั้น จะมีเฉพาะสมาชิกในครัวเรือนเท่านั้น และประการที่สำคัญยิ่งหากมีพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของฝ่ายภรรยาในบ้านของเธอแล้วก็มีเธอและลูก ๆ ของเธอ ส่วนสามีจะไม่มีสิทธิหรือร่วมกิจกรรมกับเธอและลูก ๆ นั้นไม่ได้เด็ดขาด ทั้งนี้เพราะเธอและสามีจะนับถือผีกันคนละฝ่าย ซึ่งระบบเครือญาติของสังคมกะเหรี่ยงไปจะนับถือผีบรรพบุรุษของฝ่ายหญิงเท่านั้น

นอกจากนั้นแล้ว พิธีกรรมบางอย่าง ชาวบ้านอาจจะเชื่อเชิญให้เจ้าหน้าที่เข้าร่วมได้หรือไม่ก็ได้ ซึ่งทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับพิจารณาจากหัวหน้าครัวเรือน หมอผี หรือฝ่ายอื่น ๆ ก็ได้ ซึ่งจะต้องขึ้นอยู่กับความศรัทธา ความรัก และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของเจ้าหน้าที่คนนั้นเป็นคน ๆ ไป

อนึ่ง การร่วมพิธีกรรมโดยเฉพาะของคนกะเหรี่ยงไปทางภาคกลางนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับสิ่งต่างๆประกอบอีกด้วย เช่น บุคคลอื่นที่มีใช้คนกะเหรี่ยง หรือแม้แต่เจ้าหน้าที่ของทางราชการ เมื่อจะเข้าร่วมพิธีกรรมกับพวกเขาที่ดี จะต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องเช่น จะต้องแต่งตัวใส่เสื้อผ้าตามที่พวกเขาสวมใส่ อีกทั้งจะต้องร่วมกิน ร่วมดื่ม หรือไม่ปฏิบัติตนนอกฐานะนอกทาง เช่น ทางกาญจนบุรี หากมีงานบุญแล้ว จะต้องงดดื่มสุรา ไม่พูดเท็จ หรือรักษาศีลห้า อีกทั้งไม่ฆ่าสัตว์ และถือ "มังสวิรัต" เป็นเวลา 3 วัน 3 คืน ในขณะที่

ทางภาคเหนือนั้นจะต้องดื่มเหล้าและร่วมพิธีกรรมถึง 3 วัน 3 คืนด้วย ทั้งนี้เพราะเป็นกะเหรี่ยงที่ยังคงนับถือผีอยู่อย่างเคร่งครัด

5. ข้อห้ามสำคัญ

5.1 ชู้สาว เรื่องชู้สาวของสังคมกะเหรี่ยงไปนับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก หากใครฝ่าฝืนหรือกระทำความผิดเกิดขึ้นแล้ว จะต้องมีการพิจารณาโทษถึงที่สุด เช่น การปรับไหม การเลี้ยงผีเพื่อการขอขมาลาโทษต่อผีเจ้าที่เจ้าทาง ผีบรรพบุรุษ และเชื่อกันว่าใครผู้ใดกระทำความผิดในเรื่องชู้สาว ถึงแม้จะไม่เห็นจับไม่ได้ ก็จริงอยู่ แต่ผีบ้าน ผีเรือน ผีเจ้าที่เจ้าทาง จะเห็นเอง

มีอยู่บ่อยครั้งที่คนไทยพื้นราบที่เข้าไปในหมู่บ้านกะเหรี่ยง ซึ่งเพียงแต่พูดคุยธรรมดาๆ กับสาวกะเหรี่ยงเท่านั้น ก็ถือว่า "ผิดผี" แล้ว กะเหรี่ยงยังคงปฏิบัติอย่างเคร่งครัดกันอยู่ในเรื่องที่ว่า "ชายหนุ่ม" ไม่ควรที่จะอยู่กับ "หญิงสาว" เพียงสองต่อสองในทุกเวลาและสถานที่

เชื่อกันว่า "เรื่องชู้สาว" จะเป็นสาเหตุให้หมู่บ้านกะเหรี่ยงจะประสบกับความชั่วร้ายและความหายนะ อีกทั้งความฉิบหาย ความเจ็บไข้ได้ป่วย และความตายจะมาเยือนทั้งหมู่บ้าน หรือสมาชิก คนใดคนหนึ่งในรอบครานั้น หรือแม้แต่ความโชคร้ายต่อการผลิตพืชผลที่ไม่สมบูรณ์ และความแห้งแล้งอีกด้วย

จากการที่ได้ศึกษาเรื่องชู้สาว ไม่ค่อยจะปรากฏบ่อยนัก ซึ่งก็มีบ้างที่เกิดขึ้นทั้งมีผู้รู้เห็นและที่มิรู้เห็น ซึ่งผลสุดท้ายสำหรับผู้ที่ไม่มีใครรู้เห็น หนีไม่ได้ที่จะปิดบังเอาไว้ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า "ผู้ผิดในเรื่องชู้สาว" หากไม่หนีไปจากหมู่บ้านแล้ว ก็จะรับสารภาพกับบิดา-มารดาของตนเพราะมีความเกรงกลัวต่อความเชื่อในเรื่องของผีประเวณีหรือเรื่องชู้สาว

เจ้าหน้าที่ของทางราชการก็ต้องระมัดระวังและให้ความสำคัญต่อจารีตประเพณี โดยให้ความสำคัญต่อความเชื่อของชาวบ้าน อีกทั้งสังคมกะเหรี่ยงยังถือในเรื่องของ "ผัวเดียว-เมียเดียว" อีกด้วย เช่น ไม่ชอบที่จะมีชายใดที่แต่งงานแล้วจะมีภรรยาใหม่ได้อีกหรือแม้แต่จะมีพฤติกรรมในทางเจ้าชู้ ต่อหญิงสาวก็ไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่ง

ด้วยเหตุที่มีความเชื่อถือกันอย่างเคร่งครัดในเรื่องของ "ชู้สาว" หรือที่กะเหรี่ยงเรียกกันว่า "ล่าสอน" ผิดลูกผิดเมียใครไม่ได้ ซึ่งมักจะกล่าวกันในหมู่ของกะเหรี่ยงว่า "คนไทยนั้นเมียมากและล่าสอนมากด้วย" ดังนั้น จากการสังเกตและการศึกษาข้อมูลของเรื่อง "เฮดส์" และ "หญิงโสเภณี" จึงไม่พบเลยก็ว่าได้ หรือถ้ามีก็น้อยมากเมื่อเทียบกับเผ่าอื่น ๆ เพราะหญิงกะเหรี่ยงนั้นไม่นิยมออกไปอยู่นอกหมู่บ้าน ไม่นิยมไปทำงานทำโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่นิยมขายตัว ขายลูกสาวให้แก่ใครเลย

สำหรับชาย ก็ไม่นอกใจภรรยา หรือล้าที่จะไปนอนกับหญิงอื่นที่มีใจภรรยาของตน ทั้งนี้ก็เพราะความเกรงกลัวต่อความเชื่อดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ยิ่งไปกว่านั้น สำหรับพ่อหม้ายภรรยาตาย และมีลูกเล็กๆ อยู่ ก็จะไม่มีการยาใหม่หากลูก ๆ ของเขาไม่ยินยอม ทั้งนี้ก็เพราะเกรงว่า หากภรรยาใหม่อยู่ร่วมชายคาเดียวกันกับลูก ๆ แล้ว ซึ่งเมื่อมีสกุลฝ่ายมารดาที่ภรรยาใหม่นับถือกับมีสกุลฝ่ายมารดาของลูกๆจะอยู่ด้วยกันไม่ได้ เพราะเชื่อกันว่า ความทายนะและวิญญาณของผีบรรพบุรุษทั้งสองฝ่ายจะไม่พอใจ แล้วจะทำร้ายให้ผู้ใดผู้หนึ่งเจ็บไข้ได้ป่วยได้ นี่เป็นความเชื่อที่เคร่งครัดมากในชุมชนของกะเหรี่ยงไปทางภาคเหนือ โดยเฉพาะบนที่สูง

5.2 การเยี่ยมบ้าน ในส่วนที่เกี่ยวกับการเยี่ยมเยียนบ้านของกะเหรี่ยงนั้น ได้กล่าวมาแล้วบ้างแล้วในหน้าต้นๆ แต่ในเรื่องที่เกี่ยวกับข้อห้ามบางอย่างที่สำคัญก็จะได้กล่าวไว้ ซึ่งคิดว่าคงจะเป็นประโยชน์ต่อเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไว้ด้วย

ประการแรก การเยี่ยมเยียนในส่วนของข้อห้ามนั้น ได้แก่ บ้านที่สร้างขึ้นใหม่ แต่ยังไม่มีการทำพิธีที่เรียกว่า "อา-เดอะ-มิง-เคย" โดยหัวหน้าสายผีผู้หญิงเป็นผู้ทำพิธี อีกทั้งการสร้างบ้านของกะเหรี่ยงที่นับถือผีนั้น จะต้องสร้างให้เสร็จภายใน 1 วัน ซึ่งจะมีชาวบ้านมาช่วยกันสร้างบ้านตั้งแต่เช้ามืดและจะแล้วเสร็จภายในตอนบ่ายหรือตอนเย็นๆ ข้อห้ามอย่างหนึ่งเกี่ยวกับบ้านใหม่คือ หากยังไม่ได้ทำพิธีดังที่ได้กล่าวมานั้น ใครผู้ใดจะขึ้นมาพักค้างหาได้ไม่ แต่จะออมขอมกันได้หากจำเป็นจริง ๆ และจะต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น ที่จะขึ้นมาพักค้างคืนได้ ส่วนหญิงนั้นจะไม่ได้รับอนุญาตอย่างเด็ดขาด ซึ่งถึงแม้ว่า "แขกที่จะเข้าขอพักค้างคืนนั้น" จะเป็นสามี-ภรรยา กันก็จริง

ข้อห้ามอีกประการหนึ่งคือ แขกที่จะมาพักค้างคืนที่บ้านนี้ และโดยเฉพาะที่เป็นสามี-ภรรยากันซึ่งไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะร่วมรักและร่วมหลับนอนเสมือนหนึ่งเป็นบ้านของตนเอง พุดง่าย ๆ ก็คือ "ห้ามหลับนอนด้วยกันทั้ง ๆ ที่เป็นสามี-ภรรยากัน เพราะบ้านนี้ไม่ใช่เป็นของแขกผู้มาขอพัก" ปกติกะเหรี่ยงจะแยกให้คู่สามี - ภรรยา ที่เป็นแขกนอนคนละบ้าน นอกจากห้ามเข้าพักค้างคืนแล้วในกรณีที่เจ้าของบ้านมีพิธีเลี้ยงผี และสิ่งของต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นของเจ้าของบ้านเองหรือจะเป็นสิ่งของๆแขกที่ฝากไว้ในบ้านนั้น หากไม่นำเอาออกก่อนที่เจ้าของบ้านจะเลี้ยงผีแล้ว จะนำออกมาภายหลังพิธีเลี้ยงผีแล้วไม่ได้เป็นเวลา 3 วัน 3 คืน สิ่งของต่าง ๆ เช่น เครื่องไม้ใช้สอย หรือเสื้อผ้า ฯลฯ

ซึ่งทั้งนี้รวมถึงบุคคลหรือสมาชิกในบ้านนี้จะออกไปค้างคืนภายนอกหมู่บ้านไม่ได้ด้วย ทั้ง ๆ ที่มีข้อสัญญากันว่าจะทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนา ซึ่งจะว่ากล่าวเขาไม่ได้ด้วย เพราะมีเหตุจำเป็นหรือพิธีเลี้ยงผีอันเกี่ยวกับคนเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดขึ้นโดยไม่ทราบล่วงหน้า และสิ่งที่รับปากว่าจะทำงานกับฝ่ายพัฒนาที่ทำไม่ได้อีกจนกว่าจะครบเวลา 3 วัน 3 คืน

ในกรณีที่แขกจะขึ้นไปเยี่ยมเยียนเจ้าของบ้านจะต้องระมัดระวังก่อนที่จะขึ้นบ้านนั้น เพราะเจ้าของบ้านซึ่งหมายถึงบิดา-มารดาอาจจะไม่อยู่บ้านและลูกสาวซึ่งเป็น "สาว" อยู่บ้านเพียงผู้เดียวและ

แขกที่จะขึ้นไปเยี่ยมซึ่งถ้าเป็นชายแล้ว จะต้องระวังให้งหนักเพราะมีฉนั้นแล้วจะถูกกล่าวหาว่า "อยู่กับเพียงลำพังสองคน" ทางที่ดีควรที่จะต้องมบุคคลที่สามหรือ "สามคนอยู่ด้วย" จะปลอดภัยและจะพ้นข้อครหาในหนทาในเรื่องชู้สาว เป็นต้น

การเยี่ยมเยียนบ้าน ยังได้รวมไปถึง การที่จะเข้าไปพักค้างคืนที่บ้านเขาด้วย เช่นหากเป็นแขกจะขอพักค้างคืนซึ่งปกติจะถูกจัดให้พักค้างคืนที่ชานนอก หรือที่นอนของแขกนั้นจะอยู่นอกประตูบ้านหรืออยู่ที่ระเบียงนอก แต่ถ้ามีความสนิทกันมากอาจจะถูกเชิญให้พักนอนภายในบ้านก็ได้ ซึ่งก็หมายถึงต้องนอนที่ที่ใกล้เตาไฟหุงข้าว หรือที่นอนนั้นจะอยู่ตรงข้ามกับที่นอนของบิดา-มารดา โดยมีเตาไฟคั่นกลางอยู่ส่วนลูก ๆ หรือลูกสาวนั้น จะนอนในห้องเล็ก ๆ ซึ่งอยู่ถัดกับที่นอนของบิดา-มารดานั่นเอง

5.3 สถานที่สำคัญชุมชนหรือบ้านพัก สถานที่ที่นับว่ามีความสำคัญในหมู่บ้านของกะเหรี่ยงปอนั้น หากเป็นกะเหรี่ยงพื้นราบที่อยู่ใกล้กับคนไทยก็จะมีที่สำหรับเลี้ยงผีประจำหมู่บ้านโดยเรียกว่า "ศาลผี" ซึ่งเป็นที่ทำพิธีกรรมประจำปี

แต่ถ้าเป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยงที่นับถือพุทธศาสนาจะมีวัดซึ่งมีพระสงฆ์และพระพุทธรูปอยู่ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ทำกิจกรรมร่วมกันกับชาวบ้าน อีกทั้งเป็นสถานที่เอนกประสงค์ก็ได้ เช่น ประชุมชาวบ้าน และหรือหากมีปัญหาและการปรึกษาหารือ

นอกจากนั้นแล้วก็มีสถานที่ที่ชาวบ้านให้ความเคารพต่อสถานที่มาก ซึ่งได้แก่ อาณาเขตที่เราเรียกว่า "เขตอภัยทาน" ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับชาวบ้านมาชุมนุมแล้วทำพิธีกรรมต่าง ๆ อีกทั้งสถานที่นี้เมื่อผ่านเข้าไปแล้วจะต้องปฏิบัติตนในสิ่งที่ดีงาม ห้ามฆ่าสัตว์ เช่น นก ปลา และสัตว์อื่น ๆ ตลอดจนห้ามนำสุราเข้าไปในเขตอภัยทาน และห้ามดื่มสุราหรือดื่มสุรจากที่อื่นก็ห้ามเข้าเขตนี้ ซึ่งหากใครฝ่าฝืนก็ตี จับได้ก็ตีก็จะถูกลงโทษ และถึงแม้ว่าจะจับหรือไม่รู้ว่าใครทำผิดก็ตี แต่ผีบางนางไม่จจะรู้ดีแล้วจะถูกทำโทษและมีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา

แต่ถ้าหากเป็นกะเหรี่ยงไปบนภูเขาแล้วและเป็นกลุ่มที่นับถือผี (ซึ่งก็ได้กล่าวมาบ้างแล้วในตอนต้น ๆ) สถานที่สำคัญ ๆ ถ้าว่าไปแล้วไม่ค่อยจะมี แต่จะมีสถานที่ที่ต้องห้ามหรือห้ามเข้าในขณะเมื่อชาวบ้าน หมอผี หัวหน้ากลุ่มฝ่ายผี และหรือหัวหน้าครัวเรือนกำลังจะทำพิธีเลี้ยงผีซึ่งอาจจะเป็นที่บ้าน ที่บ้านของหัวหน้าสายผีผู้หญิง และที่กลางป่า หรือที่ปากทางเข้าหมู่บ้านก็ดี ซึ่งสถานที่ที่ดังกล่าวนี้ นับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่ไม่ควรที่จะเข้าไปหรือฝ่าฝืนตามกฎข้อห้าม ซึ่งจะรู้และเห็นได้ก็โดยมีเครื่องหมาย "ตะแหท" ปักไว้ให้เห็นในที่เด่นชัด

ตามความเชื่อของหญิงกะเหรี่ยงและสถานที่ที่ไม่ควรจะไปหรือเข้าไป ก็ได้แก่ "ป่าช้า" ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับ "เฒ่า" หรือ "ผีง" คนตายเท่านั้นจะไปได้ เพื่อกิจกรรมของคนตายก็มีแต่เฉพาะผู้ชายเท่านั้น

อีกประการหนึ่งซึ่งจะขอล่าช้าไว้อีกครั้งว่า การที่จะเข้าไปหรือขึ้นไปบนบ้านของกะเหรี่ยงนั้นจะต้องดูว่ามีเครื่องหมายหรือ "ตะแหลว" ปักอยู่ที่หัวบันไดบ้านหรือไม่ และก่อนขึ้นบ้านใครควรที่จะให้เจ้าของบ้านได้รู้และได้ยินเสียงเสียก่อน โดยร้องทักทายเรียกชื่อเจ้าของบ้านว่าอยู่ในบ้านหรือเปล่าและถ้าหากเป็นหญิงสาวอยู่เพียงลำพังคนเดียวผู้ที่ขึ้นไปบนบ้าน โดยเฉพาะหากเป็นผู้ชายควรมีบุคคลที่สามขึ้นไปด้วย

ยังมีสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือ เมื่อท่านได้เข้าไปหรือขึ้นไปบนบ้านของกะเหรี่ยงแล้ว ควรให้ความเป็นกันเองกับเจ้าของบ้าน เพราะปกติแล้วเจ้าของบ้านมีน้ำใจ จัดหาเครื่องดื่มมาต้อนรับ และถ้ารักชอบนับถือกันจริงก็จะให้แขกดื่มเหล้ากับเจ้าของบ้านซึ่งทำขึ้นเองจาก "ข้าวสุก" นี่เป็นธรรมเนียมของกะเหรี่ยงบนภูเขาที่ยังถือผีกันอยู่ แต่ถึงอย่างไรก็ตามก็นับว่า พวกเขาเหล่านั้นยังมีน้ำใจและความน่ารักในการต้อนรับแขกผู้มาเยือน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเยี่ยมเยียนตามบ้านนั้นเป็นสิ่งที่กะเหรี่ยงนิยมชมชอบและถูกใจพวกเขาด้วย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ควรที่จะปฏิบัติได้ซึ่งก็ไม่ยากนัก แต่จะได้ผลมากในด้านจิตใจ

6. ข้อนิยมสำคัญ

6.1 การเกษตร กะเหรี่ยงทุกท้องถิ่นไม่ว่าจะอยู่ทางภาคเหนือหรือใต้และบนภูเขาหรือพื้นราบ สิ่งสำคัญในเรื่องของการเกษตรหรือหัวใจอันสำคัญของพวกเขาก็คือ "การปลูกข้าว" ซึ่งมีทั้งการปลูกข้าวนาและข้าวไร่และเป็นสิ่งที่จะขาดเสียมิได้ก็คือ "การเกษตรเพื่อปากท้อง" มากกว่าที่จะนำไปขายเป็นเงินสด

ความนิยมในเรื่องของการเกษตรในชุมชนกะเหรี่ยงนั้นก็คือ ซึ่งนอกจากการปลูกข้าวแล้วก็ยังมีการปลูกพริก ซึ่งเป็นของคู่กันในเรื่องการประกอบอาหารคือ "พริกและเกลือ" นอกจากนั้นแล้ว ยังมีการปลูกผักต่าง ๆ ไร่ในไร่ข้าว โดยปลูกพร้อมกันกับข้าวไร่ซึ่งประกอบด้วย ผักกาด ผักชี ข้าวโพด ถั่ว งา แตงกวากะเหรี่ยง (ซึ่งมีลักษณะลูกโตเนื้อหนาแข็งเกือบจะเท่าแตงโม แต่จะต้องทำอาหาร เท่านั้นหรืออาจจะกินเล่นก็ได้เพราะไม่มีรสหวานดังเช่นแตงโม) และ ฯลฯ

กะเหรี่ยงมักจะกล่าวกันว่า "ข้าวเท่านั้น" ที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อชีวิตของพวกเขาแล้วกล่าวต่อไปอีกว่า "หากเรามีข้าวพอกิน เราก็ไม่ต้องการอะไรอีกแล้ว" นี่คือการกล่าวที่น่าสนใจ และควรที่จะคำนึงถึงอีกทั้งให้ความสนใจต่อคำกล่าวที่ได้กล่าวมานี้ ประการที่สำคัญคือ กะเหรี่ยงจะให้ความสนใจต่อพืชเศรษฐกิจอื่นนั้นน้อยมาก นอกจากข้าวอย่างเดียว ส่วนเรื่องโครงการเกษตรอื่น ๆ นั้นถ้าไปแล้วจะไม่สนใจเลยทั้ง ๆ ที่นำไปดูงานการเกษตรปลูกพืชต่าง ๆ ก็แล้วอีกทั้งการฝึกงานและนำไปดูงานการเลี้ยงสัตว์ก็แล้วเมื่อกลับมาถึงบ้านแล้วก็จะไม่ทำ ซึ่งถ้าถามว่า "ทำไมไม่ทำ" แล้วเขาจะตอบว่า "ไม่ว่าง" คำเดียวโดยสรุปง่าย ๆ ก็คือ เขาอาจจะไม่สนใจตามที่ได้กล่าวมาแล้ว และสิ่งที่สำคัญคือ "เราไม่ได้ไปถามแม่บ้าน"

หรือภรรยาที่บ้านเลย นอกเหนือไปจากนั้น เราหรือฝ่ายพัฒนามักจะคิดเอาเองว่า "ปลูกไม้ จะดี จะได้เงิน" นี่คือการที่จะไปพัฒนาในสังคมกะเหรี่ยง

6.2 การรักษาพยาบาล เป็นเรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่จะพูดกันถึงเรื่อง "การรักษาพยาบาล" ทั้งนี้เนื่องมาจากความคุ้นเคยในเรื่องของสภาพความเป็นอยู่ดั้งเดิมและความไม่เชื่อของโรคภัยไข้เจ็บ แต่จะเชื่อในเรื่องของ "ผี" ซึ่งจะเข้ามาทำร้ายบุคคลให้เจ็บไข้ได้ป่วยได้เช่นโรคท้องเสียอย่างแรงปวดหัวตัวร้อน และแม้แต่ อุบัติเหตุต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้วนั้นก็โทษเรื่อง "ผีทำ" ทั้งสิ้น ซึ่งถ้าเป็นกะเหรี่ยงทางภาคใต้ก็จะเชื่อในเรื่องของยาทันสมัย การฉีดยา และโรงพยาบาล แต่ถ้าเป็นกลุ่มที่อยู่บนภูเขานั้นก็มักจะกล่าวว่า "โรงพยาบาลนั้นเป็นสถานที่สำหรับผู้ที่จะไปตาย" คือถ้าไปโรงพยาบาลแล้วจะไม่ได้กลับบ้านอีกเลย

ด้วยเหตุนี้ในชุมชนของกะเหรี่ยงบนภูเขาจะมีการ "ฆ่าไก่ ฆ่าหมู" เพื่อทำพิธีเลี้ยงผีหรือเช่นสังเวद्यต่อภูตผีปิศาจ ทั้งผีดี ผีร้าย หรือผีป่า ผีดอย และผีน้ำ เป็นต้น และถ้ามีคนป่วยเกิดขึ้น ผู้ป่วยก็มักจะเลือกพิธีที่ได้กล่าวแล้ว แต่ถ้าจะให้ยาบำบัดหรือฉีดยาหรือแม้แต่จะนำส่งโรงพยาบาลก็จะทำไม่ได้เพราะต้องรอให้พ้นกำหนด 3 วัน 3 คืนเสียก่อน หากไม่หายจริง ๆ ก็เลยเลือกให้ยาทันสมัยในภายหลังมีหลาย ๆ คนและบ่อยครั้งที่เลือกการบำบัดรักษาด้วยการ "สูบผีน" แล้วไม่นานก็เลยเสहतัดผีนไปเลยซึ่งบรรดาแม่บ้านทั้งหลายไม่ค่อยจะชอบวิธีการบำบัดรักษาด้วยวิธีนี้เพราะหลังจากสามของตอนติดผีนแล้ว ทุกหน้าที่ภายในบ้านหรือนอกบ้านก็เป็นหน้าที่ของนางทั้งนั้น ซึ่งถ้าหากมีลูกๆ ที่โตช่วยเหลือการทำงานได้ก็นับว่าโชคดี

เมื่อมีการบำบัดรักษาด้วยการเลี้ยงผีก็ดี หรือการติดผีนเกิดขึ้นก็ดีก็ต้องมีบุคคลสำคัญอีกคนหนึ่งนั่นก็คือ "หมอมผี" ที่เราจะต้องให้ความสนใจและนับถือ เพราะผู้นี้ก็เป็นผู้อาวุโสผู้หนึ่งอีกทั้งอาจจะมีอิทธิพลด้วย แต่สำหรับการเสहतัดผีนนั้น แนนอนภายในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง ย่อมจะต้องมีพ่อค้ามาขาย ซึ่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัฒนาจะต้องระวังไว้ด้วย เพราะมีฉะนั้นแล้วพ่อค้าอาจจะคิดว่าเราหรือเจ้าหน้าที่เป็นผู้ขัดผลประโยชน์และเป็นอุปสรรคต่อการค้าของเขา ซึ่งแท้ที่จริงแล้วจะเป็นเรื่องของคณะกรรมการหมู่บ้านที่จะดำเนินการได้ อีกทั้งเป็นปัญหาของชุมชนเองด้วย

6.3 การเซ่นไหว้ผี ซึ่งเป็นหน้าที่และบทบาทของ "หมอมผี" ซึ่งผู้เขียนก็ได้กล่าวมามากแล้วอย่างไรก็ตาม ชาวกะเหรี่ยงโดยมากก็ยังให้ความสำคัญ และความเคารพ อีกทั้งความเกรงกลัวต่อสิ่งที่ไม่มองไม่เห็น และสัมผัสไม่ได้ซึ่งก็ได้แก่เรื่องของภูตผีปิศาจ เรื่องของเทวดาและผีป่า หรือแม้แต่ผีเจ้าที่ ซึ่งจะเห็นได้ว่ากะเหรี่ยงทุกคนจะผูกมัดมือด้วย "ด้ายขาว" บ้างก็ "ด้ายแดง" ซึ่งหมายถึง การเรียกขวัญของผู้เจ็บป่วยขวัญเสีย ตกใจ ฯลฯ ให้กลับมายุ่กับร่างของผู้ป่วยแล้วจะมีการเลี้ยงผีเพื่อการขอโทษต่อผีที่ดีหรือเป็นการเอาใจต่อผีที่จะไม่มาทำร้ายให้เจ็บป่วย และช่วยให้ผู้ป่วยหายวันหายคืน

6.4 หลักการวางตัวให้เป็นที่นิยมของชุมชน

ในข้อที่ว่า "การวางตัวให้เป็นที่นิยม" นั้นซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะขึ้นอยู่กับ "ตัวบุคคล" บางคนมีความสามารถสูง แต่บางคนไม่สามารถที่จะทำได้ และถ้าทำไปแล้วก็จะสอนกันไม่ได้ด้วยถึงจะสอนและมีการฝึกอบรมมาแล้วอย่างดี แต่ครั้งไปปฏิบัติจริงก็มีที่ประสบความสำเร็จและความล้มเหลวก็มาก

อย่างไรก็ตามจากคำที่กล่าวกันว่า "เมื่ออยู่ในโรม ก็ควรจะทำดังเหมือนชาวโรม" ซึ่งก็ยิ่งถือว่ายังใช้ได้อยู่และทันสมัยอยู่เสมอ และจากประสบการณ์มานานในการศึกษาวิจัยก็พบว่า การที่จะเข้าใจในเรื่องของมนุษย์ และตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี ภาษา ฯลฯ ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจ และศึกษาต่อพวกเขาก่อนแล้วภายหลังถึงจะได้เห็น ได้เข้าใจถึงสภาพแวดล้อม สภาพความเป็นอยู่อีกทั้งภูมิปัญญาของพวกเขา และสิ่งที่เห็นว่าย่อมมีความสำคัญทั้งฝ่ายเราผู้พัฒนาและฝ่ายชาวบ้านก็ดี นั่นก็คือ จะต้องรู้จัก "ข้อห้ามและข้อนิยม" แล้วจะนำไปสู่ความสำเร็จ และหรืออาจจะพบกับความล้มเหลวก็มีให้เห็นหลายแห่ง ซึ่งก็เป็นการดีเสียอีกที่จะได้รู้ว่าเพราะอะไร? ถึงประสบความสำเร็จและเพราะสาเหตุอะไร? ที่ไม่ประสบความสำเร็จกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ ข้อมูลซึ่งได้มาจากการวิจัยสนามหรือจากการเข้าไปทำงานการพัฒนาที่พวกเขาเท่านั้น

อีกประการหนึ่งคือ ใช้ความสัมพันธ์เป็นการส่วนตัวที่น่าจะเข้าใจซึ่งกันและกัน สิ่งที่น่าง่าย ๆ ย่อมแสดงให้เห็นได้ง่ายเช่นกัน เช่น ดิต่อเขา เขาก็ดีต่อเรา รักเขาเขาก็รักเรา สนิทสนมกับเขา เขาก็สนิทและเข้ามาใกล้เรา ต้องรู้จักการถ่อมตนและความเป็นผู้ที่พูดไกล่ไกลต่อเหตุการณ์อีกทั้งความอดทน อดกลั้น และการเสียสละเวลาเพื่อการทำงาน

สรุป

การปฏิบัติงานกับชุมชนของกะเหรี่ยงโปซึ่งผู้เขียนได้มีประสบการณ์มาจากการวิจัยสนาม ซึ่งมีทั้งบนภูเขา พื้นราบและที่อยู่อาศัยใกล้กับคนไทย ซึ่งมีทั้งนับถือพุทธ-คริสต์ และมี ฯลฯ ซึ่งผู้เขียนหวังว่าคงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจ แต่อย่างไรก็ตาม ยังคงมีสิ่งต่างๆ อีกมากที่ผู้เขียนมิได้กล่าวไว้ในที่นี้ หรือยังขาดบางสิ่งบางอย่างซึ่งผู้เขียนจะต้องขอภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ประการสุดท้าย ขอกล่าวไว้ว่า "การที่จะพัฒนาสิ่งใด ๆ หรือจะทำอะไรให้แก่ชุมชนของกะเหรี่ยงนั้นโปรดอย่าคิดว่า อันนั้น, อันนี้, สิ่งนั้น และสิ่งนี้ จะเป็นประโยชน์, ผลดี และนำมาซึ่งความก้าวหน้าและการพัฒนาให้กับคนกะเหรี่ยงแล้ว ผู้เขียนจะขอออกไว้เลยว่า "เป็นการคิดเอาเองทั้งสิ้น หรือฝ่ายพัฒนาคิดเอง" โดยที่ฝ่ายชาวบ้านหรือกะเหรี่ยงนั้นยังไม่ค่อยจะเห็นด้วย

เพราะฉะนั้น ทางที่ดีที่สุด การศึกษาหาข้อมูลจากสนามเท่านั้นจะเป็นทางนำความสำเร็จมาสู่ทั้งชาวบ้าน และฝ่ายพัฒนา หรืออีกประการหนึ่งคือ การที่ชุมชนของกะเหรี่ยงร้องขอมาว่า "ขอได้โปรดช่วย

พวกเราในเรื่องนั้น ๆ เป็นเฉพาะเรื่องไป" นี่คือการเรียนรู้ถึงสภาพสังคมของชุมชนกะเหรี่ยง ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ที่จะทำงานกับชุมชนนี้ควรที่จะได้ศึกษามาก่อน แล้วควรที่จะปฏิบัติตนอย่างไรในสิ่งที่ถูกที่ควรหรือไม่
อย่างไรได้

กะเหรี่ยงภาคกลาง

สมเกียรติ จำลอง*

เคยมีผู้กล่าวไว้ว่า อาชีพที่ยากที่สุดคืออาชีพนักพัฒนา ทั้งนี้เพราะการพัฒนานั้นไม่มีสูตรสำเร็จหรือรูปแบบตายตัวที่สามารถนำไปใช้ได้กับทุกสังคม ซึ่งต่างก็มีเงื่อนไขในบริบททางสังคมวัฒนธรรม รวมทั้งสภาพแวดล้อมแตกต่างกันและมีลักษณะเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลาอีกด้วย งานพัฒนาชาวเขาของทางราชการที่ดำเนินสืบเนื่องมาไม่น้อยกว่าสามทศวรรษนั้น นักพัฒนาที่มีประสบการณ์เข้าของปฏิบัติงานอยู่ในภาคสนาม ย่อมตระหนักถึงความยากง่ายของงานพัฒนาดังกล่าว เสี่ยงบนที่พอกระเซ็นกระสายออกมาในทำนองที่ว่าเป็นการพัฒนาที่เงินไม่ขึ้น หรือมองไม่เห็นจุดหมายจึงลุดออกมาให้ได้เงินเป็นครั้งคราว โดยเฉพาะการพัฒนาชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงไป อาจได้เงินเสี่ยงบนที่ค่อนข้างตั้งว่าเป็นกลุ่มที่พัฒนายากที่สุดในแง่ของการยอมรับ และตอบสนองความเปลี่ยนแปลงที่นักพัฒนานำเข้าไป เสี่ยงบนดังกล่าวมีความที่เป็นข้อผิดพลาดทุกอย่าง เป็นเรื่องที่สุดคุยกันได้กว้างขวางอีกประเด็นหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม การเข้าไปทำงานในชุมชนชาวกะเหรี่ยงไปนั้น หากได้ทราบถึงลักษณะบางประการในสังคมวัฒนธรรมของพวกเขาก็น่าจะเป็นประโยชน์ อย่างน้อยในเชิงเป็นเครื่องมือเสริม กลยุทธการพัฒนา ที่จะกระทำต่อพวกเขาในโอกาสต่อไปกับทำให้รู้จักและเข้าใจพวกเขาได้มากขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย

คู่มือปฏิบัติงานกับชาวกะเหรี่ยงไป (กาญจนบุรี อุทัยธานี และสุพรรณบุรี) ฉบับนี้ กล่าวถึงลักษณะบางด้านของสังคมวัฒนธรรมอย่างกว้าง ๆ ที่นักพัฒนาผู้เริ่มต้นอาจหยิบฉวยไปใช้ประโยชน์ได้ตามสมควรแก่กรณี ดังนี้ คือ

1. บุคคลสำคัญในชุมชน

คือบุคคลที่ชาวบ้านให้การยอมรับและมีความเคารพนับถือตามตำแหน่งและสถานภาพที่ดำรงอยู่ ได้แก่ ผู้นำฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1.1 กลุ่มผู้นำทางการปกครอง ได้แก่ กลุ่มผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายบ้านเมืองให้เป็นตัวแทนของชุมชนในการประสานงานกับทางราชการ และทำหน้าที่ปกครองชุมชนในนามของทางราชการอีกส่วนหนึ่งด้วยในที่นี้คือ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ชุมชนกะเหรี่ยงบริเวณนี้เป็นหมู่บ้านทาง การตามกฎหมายลักษณะปกครองท้องที่มหาหลายชั้วคน คั้นเคยและยอมรับเชื่อฟังอำนาจทางการปกครองของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และถือเป็นหัวหน้าหมู่บ้านไปด้วยโดยปริยาย ส่วนหมู่บ้านหรือห้วยหมู่บ้านที่เป็นหมู่บ้านฝากและ

*นักวิจัยสังคมศาสตร์ สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

ไม่มีตัวแทนของกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการอยู่ในหมู่บ้าน กรณีนี้เท่าที่พบหัวหน้าหมู่บ้านมักได้แก่ผู้อาวุโสของกลุ่มตระกูลที่มีเครือญาติมากในชุมชนนั้น หรือผู้อาวุโสของกลุ่มครัวเรือนที่เป็นผู้ก่อตั้งชุมชน แต่ทั้งหมดนี้ก็ยังคงอยู่ในอำนาจการปกครองของกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านตามขอบเขตความรับผิดชอบ อำนาจสูงสุดระดับชุมชนในการตัดสินใจคดีพิพาทเป็นอำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

1.2 กลุ่มผู้นำตามจารีตประเพณี ได้แก่ ผู้นำทางศาสนาหรือผู้นำทางคติความเชื่อ ชาวกะเหรี่ยง บริเวณนี้นับถือศาสนาหรือยึดถือคติความเชื่อหลายอย่างผสมกัน คือ นับถือศาสนาพุทธควบคู่ไปกับการนับถือผีตามลักษณะจารีตเดิมซึ่งมีหลายกลุ่มคือ กลุ่มนับถือผีประจำสายตระกูลหรือกลุ่มด้ายขาว (ลึงอั่ว) กลุ่มนับถือลัทธิเจ้าวัดหรือกลุ่มด้ายเหลือง (ลึงบ่อง) กลุ่มนับถือลัทธิเจ้าวัดวิม่องหรือกลุ่มกินน้ำต้มสุก หรือกลุ่มด้ายแดง (ลึงโหว่) เป็นต้นผู้นำทางศาสนาหรือคติความเชื่อเป็นบุคคลที่สมาชิกกลุ่มให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก ผู้นำของแต่ละกลุ่มมีดังนี้ คือ

1.2.1 ศาสนาพุทธ ได้แก่ พระสงฆ์ที่มีสถานภาพเป็นเจ้าอาวาส หรือพระสงฆ์ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นหัวหน้าคณะสงฆ์ในสำนักสงฆ์ที่มีอยู่ในชุมชน ชาวกะเหรี่ยงมีตำนานการนับถือศาสนาพุทธตั้งแต่ครั้งตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศพม่า โดยได้แบบอย่างมาจากชาวมอญ เมื่ออพยพเข้าสู่ ประเทศไทยก็ได้นำคตินิยมในพุทธศาสนาเข้ามาด้วย แม้ว่าศาสนาพุทธจะมีได้มีอิทธิพลเด่นชัดเป็นแกน ความเชื่อหลักในสังคมกะเหรี่ยง แต่หลักธรรมของศาสนาพุทธก็มีอิทธิพลต่อโลกทรรศน์การดำเนินชีวิต ปรากฏเป็นรากเหง้าของสังคมวัฒนธรรมกะเหรี่ยงอยู่หลายประการ

ชาวกะเหรี่ยงที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา จะให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างสูงต่อพระสงฆ์และมีประเพณีตักบาตรทำบุญ และการสร้างกุศลตามแนวทางพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับธรรมเนียมประเพณีของชาวพุทธนิกายเถรวาทโดยทั่วไป

ผู้ชายชาวกะเหรี่ยงที่มีศรัทธาปสาทะในบวรพุทธศาสนา มักนิยมบวชเป็นพระภิกษุในนิกายเถรวาทตามแบบของชาวมอญ และรับเรียนคัมภีร์พุทธศาสนาที่ถ่ายแบบมาจากชาวมอญ รวมทั้งการสวดมนต์ตามปกติของพระภิกษุสงฆ์ ก็สวดแบบภาษามอญ

1.2.2 กลุ่มนับถือผีประจำสายตระกูล หรือกลุ่มด้ายขาว (ลึงอั่ว) คติ ความเชื่อนี้เป็นคติความเชื่อดั้งเดิมที่เก่าแก่ที่สุดของชาวกะเหรี่ยง โดยเชื่อว่าแต่ละสายตระกูลมีผีที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ มีฤทธิ์เดชประจำอยู่ ทำหน้าที่คุ้มครองปกป้องดูแลสมาชิกในสายตระกูล ให้ปลอดภัยจากเหตุการณ์ร้ายทั้งปวง ดังนั้น โดยปกติสายตระกูลที่นับถือผีประจำสายตระกูลจึงต้องทำพิธีเช่นไหว้ผีนี้นักปี แต่บางครอบครัวทำพิธีเช่นไหว้ 2-3 ปี ครั้งก็ได้ หรือทำพิธีเช่นไหว้เมื่อผีทวงถามต้องการให้ทำก็ได้โดยบันดาลให้สมาชิกในสายตระกูลได้รับความเดือดร้อนต่างๆ มีเหตุการณ์แปลกประหลาดเกิดขึ้นแก่ สมาชิกในสายตระกูลหรือมีการเจ็บป่วยบ่อยๆ เจ็บป่วยเรื้อรัง เหตุการณ์เหล่านี้เชื่อว่าเป็นอิทธิฤทธิ์ของผีประจำสายตระกูลบันดาลให้เกิด เป็นสัญญาณทวงถามให้มีการเช่นไหว้

ผู้เป็นเจ้าของพิธีดำเนินพิธีกรรมเช่นผีประจำสายตระกูล คือสตรีอาวุโสของสายตระกูลนั้นซึ่งได้แก่ผู้ที่มีสถานภาพเป็นแม่นั่นเอง (ระบบการแต่งงานของกะเหรี่ยงชายต้องมาอยู่บ้านหญิงและนับถือผีประจำสายตระกูลของฝ่ายหญิง) ในกรณีที่ภรรยาตายหัวหน้าครอบครัวอาวุโสที่เป็นชาย (พ่อ) จะเป็นผู้ดำเนินการทำพิธี

การนับถือผีประจำสายตระกูลในเขตจังหวัดกาญจนบุรี อุทัยธานี และสุพรรณบุรีเท่าที่พบมี 4 กลุ่มคือ

1. กลุ่มที่เซ่นผีด้วยอันและปลา (อองเฒ่าเดม็อง)
2. กลุ่มที่เซ่นผีด้วยปลา (อองเฒ่าเดย้า)
3. กลุ่มที่เซ่นผีด้วยงา (อองเฒ่าเดแดง)
4. กลุ่มที่ใช้ดอกไม้ไหว้พระ (บาโพเกียะ)

การทำพิธีเซ่นไหว้ผีประจำสายตระกูล เป็นพิธีกรรมที่ต้องปฏิบัติตามข้อห้ามข้อนิยมของพิธีกรรมที่มีการปฏิบัติมาแต่ครั้งบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด ตั้งแต่เริ่มกระบวนการของพิธีกรรมจนกระทั่งจบการละเมียดข้อห้ามหรือมีเหตุการณ์ผิดข้อห้ามข้อนิยมของพิธีกรรมต้องล้มเลิกพิธีกรรมทันที การฝ่าฝืนเชื่อว่าจะทำให้เกิดโทษรุนแรงอย่างใดอย่างหนึ่งแก่สมาชิกในสายตระกูล (ดูรายละเอียดใน "กะเหรี่ยงโป และวัน เดือน ปี : กรณีจังหวัดอุทัยธานีกาญจนบุรี และสุพรรณบุรี โดย สมเกียรติ จำลอง จันทบูรณ์ สุทธิสถาบันวิจัยชาวเขา 2532)

1.2.3 กลุ่มนับถือลัทธิเจ้าวัดวิม่องหรือกินน้ำต้มสุก (ด้ายแดง) การนับถือคติความเชื่อนี้ ชาวกะเหรี่ยงผู้ให้ข้อมูลบางท่านบอกว่า มีการนับถือตั้งแต่ยังตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศพม่า แต่บางท่านบอกว่าเริ่มนับถือหลังจากอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยแล้ว แต่เหตุผลที่มาของการนับถือคติความเชื่อนี้ตรงกันคือเดิมเป็นกลุ่มที่นับถือผีประจำสายตระกูล แต่เบื่อกับกระบวนการปฏิบัติอันเคร่งครัดของพิธีกรรมจึงได้ทำการตัดผีประจำสายตระกูลมานับถือคติอย่างใหม่ คือ ลัทธิเจ้าวัดวิม่องหรือการกินน้ำต้มสุก หัวใจสำคัญของคติความเชื่อนี้คือ การยึดถือเอาน้ำต้มสุกเป็นตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และห้ามกินของดิบทุกชนิดต้องกินเฉพาะของที่ทำสุกแล้วเท่านั้น (ปัจจุบันข้อห้ามนี้เคลื่อนไปจากเดิมบ้างแล้ว)

กลุ่มกินน้ำต้มสุกหรือวิม่อง มีพิธีทำบุญใหญ่ ปีละ 1 ครั้ง คือวันพระกลางเดือน 3 หรือเดือน "หายเขาะพะดู่" หรือวันพระกลางเดือน 5 เดือน "ลาตา" หรือวันพระกลางเดือน 6 เดือน "ลาฮ่า" ของกะเหรี่ยง

บุคคลที่เป็นผู้นำของคติความเชื่อนี้คือ "เจ้าวัด" หรือ "โพงคู้" มีสถานภาพเป็นปฐุนียบุคคลของกลุ่ม หน้าที่ของเจ้าวัดคือ เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมตามคติความเชื่อให้แก่สมาชิกและเป็นผู้นำหรือประธานในพิธีทำบุญใหญ่ประจำปี ถ้าไม่มีเจ้าวัดจะไม่มีการทำบุญ ในพิธีทำบุญใหญ่ประจำปีสมาชิกกลุ่มต้องเอาน้ำขมิ้นมาล้างมือล้างเท้าเจ้าวัดและภรรยา เพื่อขอพรและความเป็นสิริมงคลในพิธีทำบุญใหญ่นั้นนอก

จากอาหารเหล่านี้ ที่นำมาพร้อมทำบุญแล้วสมาชิกแต่ละครัวเรือนต้องนำน้ำตัมสุกมาด้วย 1 ขัน เพื่อถวายเจ้าวัด ทำเป็นน้ำมนต์อันศักดิ์สิทธิ์ให้สมาชิกในครอบครัวดื่มเพื่อความเป็นสิริมงคล

ข้อปฏิบัติของเจ้าวัด คือ ต้องถือศีลทำในพระพุทธศาสนา ไม่สูบบุหรี่ ไม่สูบกัญชา และไม่เล่นการพนัน (ดื่มเหล้าได้) เมื่อถึงวันพระขึ้นแรม 15 ค่ำ เจ้าวัดต้องไปสวดมนต์ทำพิธีตามคติความเชื่อที่ศาลาทำบุญ ซึ่งสร้างไว้เป็นการถาวร หรือที่ห้องนอนของตนเองอันเป็นวัตรปฏิบัติที่เจ้าวัดต้องประพฤติอย่างสม่ำเสมอ

ผู้ให้ข้อมูลบางท่านบอกว่า ผู้ให้กำเนิดลัทธิเจ้าวัดวิม่องหรือกินน้ำตัมสุกชื่อพี่โงงอ้ว

1.2.4 กลุ่มลัทธิเจ้าวัดด้ายเหลือง หรือกลุ่มลุ่มบงสะเด็งคติความเชื่อนี้ผู้ให้ข้อมูลบอกว่า เป็นลัทธิใหม่ เกิดขึ้นในกลุ่มชาวกะเหรี่ยงโปหลังจากอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยแล้วคือเมื่อประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา โดยเกิดขึ้นครั้งแรกในชุมชนกะเหรี่ยง บริเวณห้วยตะเพินคี อำเภอด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี แล้วกระจายไปยังชุมชนบริเวณใกล้เคียงโดยเฉพาะในเขต อ.บ้านไร่ จ.อุทัยธานี

ชาวกะเหรี่ยงบริเวณดังกล่าว เดิมเป็นกลุ่มที่ถือคติความเชื่อตามลัทธิเดิมของบรรพบุรุษที่อยู่ในประเทศพม่าคือนับถือผีประจำสายตระกูลหรือเป็นกลุ่มด้ายขาว (ลุ่มอ้ว) นั้นเองแต่เมื่อหน่วยกับความยุ่งยากในการปฏิบัติตามขั้นตอนของพิธีกรรมเช่นไหว้ผีประจำสายตระกูล ซึ่งถ้าทำผิดพลาดก็ทำให้เกิดโทษรุนแรงได้ง่ายประกอบกับในระยะนั้นมีชาวกะเหรี่ยงมาจากประเทศพม่าเป็น ฤๅษีชื่อ ตูเสื่อหรือเนจี* เดินทางเข้ามายังบริเวณนี้และได้ทราบความรู้สึกของชาวกะเหรี่ยงดังกล่าว จึงนำชาวกะเหรี่ยงเหล่านี้ตัดขาดจากความเชื่อเดิมมาถือลัทธิธรรมเนียมอย่างใหม่ มีวิธีการและรูปแบบพิธีกรรมอย่างใหม่โดยยึดเอาแม่พระธรณี หรือแผ่นดินเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะปกป้องคุ้มครองชาวกะเหรี่ยงทั้งปวง และเป็นพยาน ในการประพฤติชั่วที่ถูกผิดของทุกคน ถือเอาความเคร่งครัดในแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีที่กำหนดขึ้น และศีลห้าข้อในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางปฏิบัติที่สำคัญ โดยมีสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของแม่พระธรณี คือมูลดินที่ก่อเป็นรูปเจดีย์หรือ "โกรง" เป็นพยาน และเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่ตั้งแห่ง ความเคารพบูชาของชาวกะเหรี่ยงด้ายเหลืองทั้งปวง

กลุ่มลัทธิเจ้าวัดด้ายเหลืองมีพิธีทำบุญใหญ่ประจำปี คือ พิธีทำบุญไหว้เจดีย์หรือ "มาโงงเค็งสะรอง" เป็นพิธีทำบุญครั้งใหญ่ประจำปีแก่แม่พระธรณี เทวดา และผีทั้งหลาย ใช้เวลาในการทำบุญ 3 วัน 3 คืน พิธีนี้ทำในเดือน 4 หรือเดือน โป้เหริยะเกริง ประมาณปลายเดือนมีนาคมหรือต้นเดือนเมษายน

ในคติความเชื่อของกลุ่มด้ายเหลือง บุคคลที่มีสถานภาพเป็นผู้นำทางลัทธิสูงสุด คือ "เจ้าวัด" หรือ "โงงคู้" ซึ่งเป็นบุคคลที่ได้รับการเคารพนับถือจากสมาชิกเป็นอย่างมาก คำว่า "โงงคู้" ภาษากะเหรี่ยงแปลว่า "หัวบุญ"

* ผู้ให้ข้อมูลบางคนบอกว่า "ตูเสื่อ" และ "เนจี" เป็นบุคคล 2 คนที่มาด้วยกัน

หน้าที่ของเจ้าวัดคือ เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมตามคติความเชื่อให้แก่สมาชิก เป็นผู้นำในการประกอบพิธีทำบุญไหว้เจดีย์ประจำปีหรือ "มาบองเจิงระว่อง" และในแบบอย่างของการประพาศปฏิบัติตามลัทธิจาริตประเพณี(ดูรายละเอียดใน กะเทรียงโปและวันเดือนปี : กรณีจังหวัดอุทัยธานี กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี โดย สมเกียรติ จำลอง จันทบูรณ์ สุทธิ สถาบันวิจัยชาวเขา 2532)

2. กลุ่มในชุมชน

การแบ่งกลุ่มในชุมชนกะเทรียงอาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ กลุ่มทางสังคมและกลุ่มคติความเชื่อ

2.1 กลุ่มทางสังคม ได้แก่ กลุ่มตระกูลต่างๆ ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในชุมชนมีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นเครือญาติและในรูปแบบอื่นๆ ความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติของชาวกะเทรียงบริเวณนี้ไม่สามารถดูได้จากชื่อสกุลหรือนามสกุล เพราะนามสกุลเป็นของใหม่ที่ชาวกะเทรียงรับเอามาใช้ หลายหมู่บ้านส่วนใหญ่ใช้ชื่อสกุลเดียวกันนั้น หมายถึงว่าพวกเขาอาศัยอยู่หรือมาจากบริเวณพื้นที่เดียวกันเช่นชื่อสกุลมดแดง ภูเหม็น เป็นต้น พวกเขาถือว่าใครเป็นเครือญาติกับใครและเป็นเครือญาติในระดับไหน

ชาวกะเทรียงนับญาติทั้งทางฝ่ายบิดาและมารดา และมีข้อห้ามการแต่งงานกับญาติทั้งทางฝ่ายบิดาและมารดา

ผลของการจัดลำดับเครือญาติมีความสัมพันธ์กับการตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยในชุมชน คือ ผู้มีศักดิ์เป็นน้องต้องไม่ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำแหน่งมีลักษณะที่เป็นการข่มผู้มีศักดิ์เป็นพี่เป็นต้น

2.2 กลุ่มคติความเชื่อ ได้แก่ ผู้ที่ถือคติความเชื่อตามจาริตประเพณีแตกต่างกัน ในที่นี้มี 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มเช่นผีประจำสายตระกูลหรือด้ายขาว (ลู้งอ้ว) กลุ่มลัทธิเจ้าวัดวิม่องหรือด้ายแดง (ลู้งโหว) และกลุ่มลัทธิเจ้าวัดไหว้เจดีย์หรือด้ายเหลือง (ลู้งบองสะแดง)

ผลของความแตกต่างทางคติความเชื่อ มีความสัมพันธ์กับการตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยในชุมชนเช่นเดียวกัน คือ กลุ่มความเชื่อต่างกัน ต้องไม่ตั้งบ้านเรือนในลักษณะหนีกันเป็นต้น

3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน

ในชุมชนกะเทรียง สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสถานที่แห่งความเคารพยำเกรง เป็นสถานที่หรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อ ซึ่งมีแตกต่างกันในแต่ละกลุ่มความเชื่อ ในที่นี้จะไม่ขอกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในคติความเชื่อทางพุทธศาสนา เพราะเป็นที่ทราบแล้วในหมู่ชาวพุทธโดยทั่วไป สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสถานที่แห่งความเคารพของชาวกะเทรียงแต่ละกลุ่มความเชื่อมีดังนี้ คือ

3.1 กลุ่มนับถือมีประจำสายตระกูล หรือกลุ่มด้วยชาว (ลุงอัว) เฉพาะกลุ่มสายตระกูล ที่เช่นผีด้วยอัน ได้แก่อันไม้ใหญ่ต้นโตต้นหนึ่งบริเวณใกล้ ๆ หมู่บ้าน ที่ได้คัดเลือกไว้เป็นสถานที่เช่นไหว้มี ประจำสายตระกูลต้นไม้นี้ห้ามมิให้รบกวนหรือทำสกปรกบริเวณต้นไม้ เช่นการนำสัตว์เลี้ยงไป ผูก ตัดฟัน หรือนำสิ่งสกปรกไปทิ้งบริเวณโคนต้นไม้ การละเมียดย้อมต้องถูกกล่าวโทษและมีการปรับไหม บางต้นอาจมีการล้อมรั้วเพื่อป้องกันสัตว์หรือคนที่ไม่ทราบเข้าไปรบกวนต้นไม้ดังกล่าว

3.2 กลุ่มนับถือลัทธิเจ้าวัดวิม้องหรือกินน้ำต้มสุก หรือกลุ่มด้ายแดงได้แก่ ศาลาที่ สร้างไว้ในบริเวณหมู่บ้าน สำหรับใช้เป็นสถานที่ทำบุญใหญ่ประจำปี และในบางโอกาสเป็นสถานที่ที่เจ้าวัด ของกลุ่มวิม้องใช้เป็นสถานที่จุดเทียนสวดมนต์ปฏิบัติตน ตามคติความเชื่อในวันพระขึ้นแรม 15 ค่ำ (14 ค่ำ กรรมเดือนขาด) ห้ามมิให้บุคคลที่ไม่เกี่ยวข้องขึ้นไปเล่น หรือทำสกปรกบนศาลานี้

3.3 กลุ่มนับถือลัทธิเจ้าวัดด้ายเหลือง หรือลุ่มบ่องสะแดงได้แก่สัญลักษณ์ที่เรียกว่า เจดีย์หรือ "โกรง" เป็นมูลดินที่ก่อสูงขึ้นไปเป็นชั้น ๆ จากใหญ่ไปหาเล็ก จำนวน 3 ชั้น หรือ 5 ชั้น รอบฐานมูล ดินแต่ละชั้นมีไม้กั้นไว้โดยรอบป้องกันมิให้ดินพังทลายลงมา ที่มูลดินชั้นบนสุดมีเสาสะแดงปักอยู่ตรงกลาง เป็นเสาไม้เนื้อแข็งยาวประมาณ 4-5 เมตร ฐานเจดีย์เป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดเล็กใหญ่ ไม่จำกัดตาย ตัว เจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมที่เคยพบมีฐานกว้างด้านละประมาณ 1.50 เมตร ฐานมูลดินชั้นแรกสูงประมาณ 1 เมตร

เจดีย์เป็นองค์วัตถุประธานในพิธีทำบุญใหญ่ประจำปีของกลุ่มหรือ "มาโงงเคิงสะรอง" และเป็นสถานที่ที่เจ้าวัดใช้ประกอบพิธีกรรมบางอย่างให้แก่สมาชิกกลุ่มความเชื่อ เช่น คู่บ่าวสาว หลังจาก แต่งงานแล้วมาไหว้เจดีย์หรือเด็กเกิดใหม่เมื่อแข็งแรงดีแล้วพ่อแม่พามาไหว้เจดีย์เป็นต้น นอกจากนี้เจดีย์ยังเป็นองค์วัตถุประธานที่เจ้าวัดต้องมาจุดเทียนสวดมนต์ เพื่อยืนยันการรักษาคำปฏิญาณต่อแม่พระธรณี และ เทวดาที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบและจารีตของคติความเชื่อทุกวันพระขึ้นแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ อีกด้วย (14 ค่ำ กรรมเดือนขาด)

เจดีย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเคารพบูชาของกลุ่มลัทธิด้ายเหลือง (ลุ่มบ่อง) ห้ามมิให้ทำสกปรก หรือขึ้นไปเหยียบทำลายหรือทำให้เสียหาย

เจดีย์อาจสร้างขึ้นชั่วคราวในสถานที่ใดที่หนึ่งก็ได้ เพื่อใช้เป็นองค์วัตถุประธานในพิธีทำ บุญใหญ่ประจำปี (มาโงงเคิงสะรอง) หรือเพื่อกิจกรรมเฉพาะกรณี โดยทั่วไปหมู่บ้านที่มีเจ้าวัดหมู่บ้านนั้นต้องมีเจดีย์ถาวร ส่วนหมู่บ้านที่ไม่มีเจ้าวัดไม่ต้องมีเจดีย์ถาวร แต่ที่เคยพบเจ้าวัดบางคนไม่สร้างเจดีย์ถาวรขึ้นใน หมู่บ้านด้วยก็ได้ถ้าสภาพพื้นที่ไม่เหมาะสมเช่นไม่มีพื้นที่ราบที่กว้างขวางเพียงพอ แต่ก็ต้องมีอิฐฐานสมมุติเอา จุดใดจุดหนึ่งของบริเวณรอบ ๆ ลานบ้าน เป็นจุดที่ทำพิธีสวดมนต์ไหว้เจดีย์

4. มารยาทต่าง ๆ

4.1 การทักทาย การทักทายเป็นมารยาททางสังคมที่ดีในวัฒนธรรมของกะเหรี่ยง แบบแผนการทักทายในกรณีที่มีความคุ้นเคยกันผู้อ่อนอาวุโสต้องทักทายผู้อาวุโสก่อน แต่ถ้าไม่คุ้นเคยกันผู้อาวุโส มักจะทักผู้อ่อนอาวุโสก่อน เพราะผู้อ่อนอาวุโสมีความเกรงกลัวศักดิ์ศรีของผู้อาวุโสไม่กล้าพูดด้วย ส่วนผู้ที่มีวัยหรือสถานภาพใกล้เคียงกันก็มักจะต่างคนต่างทักทาย ซึ่งกันและกัน การทักทายไม่มีข้อจำกัดในสถานภาพทางเพศ หญิงกับชายเมื่อพบกันสามารถทักทายกันได้คำทักทายไม่มีรูปแบบตายตัวขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน การทักทายระหว่างบุคคลบางครั้งไม่ต้องการคำตอบจริงจัง แต่เป็นการทักทายเพื่อยืนยันความสัมพันธ์ที่มีต่อกันคำทักทายที่ใช้ทั่วๆ ไป ได้แก่ คำถามว่าไปไหนมาทำอะไร หรือเอาเหตุการณ์ในขณะนั้นมาเป็นกรณีทักทายก็ได้ เช่นเมื่อทราบว่าเขากลับมาจากตกปลาก็อาจทักทายว่าได้ปลาดีไหม หรือข้างรามไหม หน้ารากไหม (กรณีที่เขากลับหรือไปคายหน้าในไร่ข้าว) เป็นต้น

ส่วนกรณีคนแปลกหน้าหรือคนต่างหมู่บ้านที่เป็นเผ่าเดียวกันถ้าเดินสวนกันฝ่ายเจ้าของถิ่นจะทักทายคนต่างถิ่นก่อน โดยมักใช้คำถามสั้นๆ ธรรมดา เช่น ไปไหน มากี่คน เอาของอะไรมา ฯลฯ เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าการทักทายเป็นมารยาททางสังคมที่ดี แต่ในบางสถานการณ์ชาวกะเหรี่ยงก็ไม่นิยมทักทายกันและกัน เช่น ผู้ที่กำลังเดินทางไปตกปลาหรือเข้าป่าล่าสัตว์เขามากไม่ต้องการให้ผู้อื่นทักถามถึงจุดประสงค์การไปของเขา เพราะถือเป็นเคล็ดว่าถ้าเขาบอกจุดประสงค์ที่ต้องการไปกระทำแล้วเขาจะอัปโชคในการนั้น ๆ

ข้อห้ามการทักทายของชาวกะเหรี่ยงมีเพียงกรณีเดียวคือ กลุ่มที่นับถือผีประจำสายตระกูลหรือด้ายขาวที่เช่นผีด้วยอันและปลา ขณะที่พวกเขาเดินทางไปหาอันหรือปลาเพื่อนำมาเช่นไหวผีประจำสายตระกูล ถ้ามีคนทักถามว่าไปไหน เขาต้องล้มเลิกการไปหาอันและปลาทันที รอจนถึงวันรุ่งขึ้น จึงออกไปหาใหม่ หรือขณะกำลังตกปลาหรือซูดหาตัวอันอยู่ ถ้ามีคนทักพวกเขาจะไม่ตอบ ถ้ามีคนตอบปลาและอันที่จับได้ในวันนั้นนำไปใช้เช่นผีไม่ได้ต้องหาใหม่

4.2 การอำลา การอำลาเป็นมารยาททางสังคมที่ดีอย่างหนึ่งในวัฒนธรรมของกะเหรี่ยงรูปแบบการ แสดงออกไม่ใช่อวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย ใช้เพียงคำพูด ส่วนแบบแผนของการอำลาผู้อำลาและผู้อยู่ต่างกล่าวตอบคำอำลาซึ่งกันและกัน แต่ถ้าผู้อำลาเป็นผู้อาวุโสสูงมากๆ หรือเป็นที่เคารพนับถืออย่างสูง ผู้อ่อนอาวุโสต้องกล่าวคำอำลากับผู้อาวุโสเพียงฝ่ายเดียว

คำพูดที่ใช้ในการอำลามีหลายสำนวนคือ "กัลับละ" "เรากลับแล้ว" "กัลับละนะ" หรือ "กัลับกัลับ" เป็นต้น การใช้สำนวนอำลาเหล่านี้ (บวกกับการออกเสียง) มีนัยของความสัมพันธ์ทาง สังคมบางประการระหว่างผู้อำลากับผู้อยู่ เช่น โดยมารยาท ความสนิทสนมคุ้นเคย ความรักเอ็นดู ความ เป็นเพื่อน ความเป็นผู้มีศักดิ์เหนือกว่าผู้มีศักดิ์ต่ำกว่า ฯลฯ ซึ่งผู้อำลาสามารถเลือกใช้และแสดงออกตาม ความเหมาะสม

ส่วนคำพูดที่ใช้เป็นคำกล่าวอำลาของผู้อยู่ เท่าที่พบมีสำนวนเดียวคือ คำว่า "กลับแล้วเธอ" แล้วตามด้วยสรรพนามของผู้อำลาที่ผู้อยู่เรียก เช่น เพื่อน ลุง พี่ ป้า น้า น้อง หรือหัวหน้า ฯลฯ หรือถ้าไม่สนิทสนมคุ้นเคยจะกล่าวเพียงคำอำลาเฉย ๆ ไม่ลงสรรพนามก็ได้

อนึ่ง การที่ผู้มาเยือนแจ้งกำหนดวันกลับของตนให้แก่ผู้อยู่ทราบ บางครั้งก็ถือเป็นการอำลาของผู้อำลาได้เช่นเดียวกัน

4.3 การรับประทานอาหาร ชาวกะเหรี่ยงโดยทั่วไปเป็นชนเผ่าที่มีอหิวาต์ภัยไม่ตรี การต้อนรับแขกผู้มีเกียรติที่เดินทางมาไกล เมื่อมาถึงเขาจะจัดสำรับอาหารให้แก่แขกรับประทานอาหารเป็นอาหารที่จัดอย่างพิเศษเท่าที่จะหาได้หรือมีอยู่ในขณะนั้นเช่น นำไก่มาชำปรงเป็นอาหารเลี้ยงแขก เป็นต้น

สำรับอาหารของกะเหรี่ยงประกอบด้วย กับข้าวชนิดต่างๆ วางอยู่ในถาด (ถ้ามี) งานข้าว งานหรือกะละมังใส่ข้าว สำหรับแบ่งช้อน (ถ้ามี) งานหรือกะละมังใส่น้ำสำหรับชุปมือและน้ำ 1 ชัน สำหรับดื่มระหว่างและหลังรับประทานอาหาร (ชาวกะเหรี่ยงนิยมให้แขกตักข้าวเองตามความพอใจจากงานข้าวแบ่ง)

ตามประเพณีชาวกะเหรี่ยงจะปล่อยให้แขกรับประทานอาหารตามลำพังโดยเจ้าของบ้านจะคอยดูแลอยู่ข้าง ๆ พร้อมกับเชิญชวนให้รับประทานมาก ๆ

ข้อไม่ควรกระทำในการรับประทานอาหารที่บ้านชาวกะเหรี่ยงคือ ถ้าผู้มาเยือนรับประทานที่บ้านนั้นยังไม่ครบ 3 ครั้ง ห้ามมิให้ผู้มาเยือนหรือแขก ช่วยเจ้าของบ้านปิดกวาดเศษอาหารที่ตกอยู่ทิ้งเพราะถือว่าเป็นการปิดกวาดเอาโชคลาภและเงินทองออกไปจากบ้านหลังนั้น แต่ถ้ารับประทานครบ 3 ครั้งแล้ว ผู้มาเยือนช่วยปิดกวาดได้ไม่ผิดธรรมเนียม

4.4 การเยี่ยมบ้าน ชาวกะเหรี่ยงนิยมรับแขกบนบ้านโดยเชิญแขกให้ขึ้นมากุญบนบ้านและให้นั่งอยู่ในส่วนที่เป็นที่รับแขกของตัวบ้าน การเยี่ยมบ้านชาวกะเหรี่ยงเยี่ยมได้ทั้งเวลากลางวันและกลางคืน การเยี่ยมบ้านเวลากลางวันควรเริ่มต้นหลังจากเวลาอาหารเข้าผ่านไปแล้ว คือ ประมาณ 9.00-10.00 น. ส่วนการเยี่ยมบ้านในเวลากลางคืน ควรเริ่มต้นหลังจากเจ้าของบ้านเสร็จการรับประทานอาหารมื้อเย็นแล้ว คือ เวลาประมาณ 19.30 น. เป็นต้นไป แต่ไม่ควรไปเยี่ยมบ้านในเวลาที่ดีเกินไปหรือเมื่อเจ้าของบ้านเข้านอนแล้ว

4.5 การรื่นเริง กิจกรรมหรือเทศกาลตามจารีตประเพณี ที่มีลักษณะเป็นงานรื่นเริงโดยตรงของชาว กะเหรี่ยงบริเวณนี้มีน้อยมากและไม่ค่อยบ่อยๆ กิจกรรมตามจารีตประเพณีที่มีลักษณะเป็นงานรื่นเริงไปด้วย ได้แก่ งานทำบุญใหญ่ไหว้เจดีย์ของกลุ่มด้ายเหลืองหรือ "มาโบงเค็งสะรอง" และงานกินดองหรืองาน แต่งงาน กิจกรรมทั้งสองอย่างนี้ถือว่าเป็นงานรื่นเริงของชาวกะเหรี่ยงไปด้วยในตัวเพราะเป็นงานพิธีที่ชาวกะเหรี่ยงทุกคน ทุกเพศทุกวัย และทุกชุมชนสามารถเข้าร่วมในพิธีได้โดยไม่จำเป็นต้องได้รับคำเชิญจากเจ้าภาพจัดงาน การเข้าร่วมในงานพิธีดังกล่าว ผู้มาร่วมงานอาจมาตัวเปล่าก็ได้ แต่โดยมากมักนำอาหารที่เป็น

วัตถุประสงค์ตามที่มีหรือตามที่ทำได้มาช่วยงานด้วย โดยมอบให้ฝ่ายเจ้าภาพนำไปปรุงอาหารเลี้ยงแขก อาหาร วัตถุประสงค์เหล่านี้ได้แก่ ผีอก มัน มะพร้าว น้ำตาล ไข่เป็น ๆ ปลากระป๋อง ขนม ฯลฯ หรือเทียนขี้ผึ้ง (ในกรณีงานไหว้เจดีย์) เป็นต้น ส่วนฝ่ายเจ้าภาพก็ต้องจัดอาหารให้แก่ผู้มาร่วมงานรับประทานทุกมื้ออาหารจนกว่างานจะเสร็จ

งานพิธีทั้งสองประเภทดังกล่าวนี้ เป็นงานที่ชาวกะเหรี่ยงถือว่าเป็นงานพิธีแห่งความสนุกสนานรื่นเริงด้วย อาจมีการร้องเพลงโต้ตอบระหว่างชายหญิง โดยมีการเป่าแคนประกอบ ผู้ใดที่มีความสามารถทางด้านนี้สามารถเข้าไปร่วมวงร้องเพลงได้โดยไม่มีข้อห้ามใดๆ แต่ถ้าสมัครใจเป็นผู้พิธี สามารถฟังได้ตามความพอใจ ส่วนคนนอกเผ่าก็สามารถเข้าร่วมพิธีทั้งสองประเภทนี้ได้ เหมือนกับชาวกะเหรี่ยงทั่วไป

4.6 การพุดจา ชาวกะเหรี่ยงไม่นิยมบุคคลที่พุดจาแบบวางอำนาจหรือชมชู้ หรือพุดจาในลักษณะการดูถูก หรือพุดจาทะเลาะในลักษณะหยาบคายชาวกะเหรี่ยงนิยมผู้ที่พุดจาสุภาพเรียบร้อย และมีลักษณะความเป็นกันเองซึ่งลักษณะความเป็นกันเอง (ตามธรรมชาติ) นี้ค่อนข้างมีความสำคัญในการสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกับชาวกะเหรี่ยง เพราะเป็นการเปิดเผยให้เขาได้เห็นและรู้จักนิสัยใจคอที่เขาสามารถจะเข้ามาสนิทสนมได้ การพุดจาตลกตลกคนองทำให้ชาวกะเหรี่ยงได้หัวเราะเพราะความขบขันก็เป็นการสร้างความเป็นกันเองอีกวิธีหนึ่ง ที่สามารถสร้างความนิยมจากชาวกะเหรี่ยงได้เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตามถึงแม้ชาวกะเหรี่ยงจะนิยมคำพุดที่สุภาพเรียบร้อยเป็นกันเอง แต่ความจริงในคำพุดเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่ชาวกะเหรี่ยงจะให้ความเคารพนับถือตลอดไป

4.7 การเข้าร่วมพิธีกรรม ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มที่ถือคติความเชื่อลัทธิเจ้าวัดทั้งกลุ่มด้ายเหลืองหรือลึงป่อง และกลุ่มด้ายแดง หรือวิม่อง ไม่มีข้อห้ามบุคคลภายนอกเข้าร่วมพิธีกรรมทุกชนิดตามคติความเชื่อ เพียงแต่ต้องปฏิบัติตามข้อห้ามต่างๆของพิธีกรรมนั้นเช่นเดียวกับชาวกะเหรี่ยงทั่ว ๆ ไปที่ไปร่วมพิธีกรรม ซึ่งมีความแตกต่างกันอยู่บ้างดังนี้คือ ในพิธีทำบุญใหญ่ประจำปี หรือ "มาโงงเค็งสะรอง" ของกลุ่มความเชื่อลัทธิเจ้าวัดด้ายแดงหรือวิม่อง ไม่ห้ามดื่มเหล้าบนศาลาในพิธีทำบุญ แต่ห้ามกินของดิบ ทุกชนิดในพิธีทำบุญ ส่วนพิธีทำบุญใหญ่ประจำปีหรือ "มาโงงเค็งสะรอง" ของกลุ่มความเชื่อลัทธิเจ้าวัดด้ายเหลือง หรือ "ลึงป่องสะเค็ง" ไม่มีข้อห้ามการกินของดิบในพิธีทำบุญ แต่มีข้อห้ามค่อนข้างเคร่งครัด มิให้ดื่มเหล้าหรือสูบบุหรี่ในบริเวณงานพิธีทำบุญ ถ้าดื่มเหล้ามาจากข้างนอกและแสดงอาการเมาเมาย ก็ไม่ควรเข้าไปในบริเวณงานพิธีทำบุญเช่นเดียวกัน เพราะในบริเวณพิธีทำบุญถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มีเวทดาและผีมาร่วมงานด้วย การละเมิดกฎข้อห้ามอาจทำให้พิธีดำเนินไปไม่ราบรื่นหรือเกิดอาภพต่างๆแก่ผู้ละเมิดในวันหน้า

การเข้าร่วมพิธีกรรมกับชาวกะเหรี่ยงทั้งสองกลุ่มความเชื่อดังกล่าวในทางที่เหมาะสมควรตามเข้าของงานให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าสิ่งใดปฏิบัติได้ และสิ่งใดไม่ควรปฏิบัติ

ส่วนพิธีกรรมของกลุ่มที่นับถือผีประจำสายตระกูล มีข้อห้ามเด็ดขาดมิให้คนนอกสายตระกูลเข้าร่วมพิธีกรรม แต่ถ้าขึ้นไปอยู่บนบ้านก่อนเริ่มทำพิธีแล้วต้องอยู่ตลอดไปจนกว่าพิธีจะแล้วเสร็จ

5. ข้อห้ามสำคัญ

5.1 ผู้สาว ชาวกะเหรี่ยงมีจารีตที่เป็นข้อห้าม ค่อนข้างเคร่งครัดในความผิดเรื่องผู้สาว และมีการการปรับโทษค่อนข้างรุนแรง ลักษณะความผิดเรื่องผู้สาวที่ต้องมีการปรับโทษมีดังนี้ คือ

5.1.1 ความผิดฐานเป็นชู้ ชายหญิงที่แต่งงานแล้วเป็นชู้กันต้องเสียค่าปรับโทษประมาณ 3,000 บาท โดยฝ่ายชายหญิงออกคนละครึ่ง ค่าปรับนี้เสียให้แก่ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน (ซึ่งอาจแบ่งให้แก่ผู้ร่วมตัดสินคดีด้วยก็ได้) และหลังจากตัดสินปรับโทษแล้ว ฝ่ายสามีภรรยาของชายหญิงที่เป็นชู้กันนั้นถ้ายังต้องการสามีภรรยาของตนกลับไปอยู่กินกันตามเดิมต้องซื้อสามีภรรยาของตัวเองคืนไป โดยจ่ายเงินให้ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน ตามที่เรียกเรื่อง เท่าที่ทราบประมาณ 300 บาท แต่ถ้าไม่ต้องการซื้อกลับคืนไปชายหญิงที่ก่อคดีเป็นชู้กันนั้นต้องเลิกจากสามีภรรยาเก่าของตัวเองด้วย

ส่วนกรณีที่ชายเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับหญิงในทำนองผู้สาวเพียงฝ่ายเดียว ถ้าฝ่ายหญิงนำเรื่องไปฟ้องร้องฝ่ายชายต้องเสียค่าปรับโทษเพียงผู้เดียวให้กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน (ที่ตัดสิน)

5.1.2 ความผิดฐานย่องสาวหรือเที่ยวสาว "การย่องสาวหรือเที่ยวสาว" คือการที่ชายหนุ่มแอบเข้าไปคุยกับหญิงสาวในห้องนอนของฝ่ายหญิงในเวลากลางคืนซึ่งโดยความเป็นจริงแล้วแต่เดิมพฤติกรรมเช่นนี้ไม่มีในวัฒนธรรมของกะเหรี่ยง การกระทำดังกล่าว ถือว่าเป็นการกระทำที่จารีตผิดประเพณี ต้องมีการปรับโทษเป็นค่าเสียผี แต่พฤติกรรมการย่องสาวที่มีการประพฤติปฏิบัติกันเป็นประจำนั้นนั้น เกิดจากความจำใจยินยอมเพื่อซื้อความรำคาญของพ่อแม่ฝ่ายหญิง ซึ่งมีตำนานเล่ามาดังนี้คือ เดิมทีพ่อแม่ของหญิงสาวจะคอยกีดกันไม่ให้ชายหนุ่มเข้ามาคุยกับลูกสาวในห้องนอน ชายหนุ่มจึงหาทางแก้แค้นโดยนำปูคลุกอุจจาระมาปล่อยทิ้งไว้บนที่นอนของพ่อแม่หญิงสาวบ้าง แผะพริกแห้งเอาควั่นรมพ่อแม่หญิงสาวบ้างหรือเอาของสกปรกมาทิ้งไว้บนบ้านบ้าง จนพ่อแม่หญิงสาวทนรำคาญไม่ไหวจึงยอมนอนเจียนปล่อยให้ชายหนุ่มเข้าไปคุยกับลูกสาวในห้องนอนได้ ทำให้มีการถือปฏิบัติมาจนบัดนี้

ความผิดในการย่องสาวหรือเที่ยวสาวที่ผู้เสียหายนำขึ้นฟ้องร้องต่อกำนัน หรือผู้ใหญ่บ้าน และผู้กระทำผิดต้องถูกปรับโทษเกิดขึ้นในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

5.1.2.1 หญิงสาวไม่พอใจที่จะพูดคุยกับหนุ่มที่ย่องเข้าไปหา บอกให้กลับออกไป ชายหนุ่มไม่ยอมกลับ ถ้าหญิงสาวจุดตะเกียงขึ้นชายหนุ่มยังไม่รีบหนีไป หญิงสาวสามารถฟ้องร้องปรับโทษได้ เพราะถือว่าฝ่ายชายได้แสดงความดูถูกพ่อแม่ของฝ่ายหญิง

5.1.2.2 ชายหนุ่มเข้าไปย่องหญิงสาวขณะที่คนในครอบครัวของหญิงสาวคนใดคนหนึ่งยังไม่กลับมาจากการไปนอนค้างคืนในป่าเพื่อล่าสัตว์ ถ้าฝ่ายหญิงนำเรื่องขึ้นฟ้องร้องฝ่ายชายต้องถูกปรับโทษ เพราะการย่องเป็นการกระทำที่ถือว่าผิดจารีตประเพณี อาจทำให้เกิดเหตุร้ายแก่สมาชิกของครอบครัวที่ไปนอนค้างคืนอยู่ในป่า

5.1.2.3 ชายหนุ่มที่ไปย่องสาวก้านแกลังฝ่ายหญิง โดยย้ายบันไดบ้านของฝ่ายหญิงออกไปจากตำแหน่งเดิม ถ้าฝ่ายหญิงนำเรื่องขึ้นฟ้องร้องต่อกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน ชายหนุ่มต้องถูกปรับไหม

อนึ่งถ้าหญิงสาวลงม้ายับสภาวะในเวลากลางคืนจุดตะเกียงหรือจุดได้ติ้อมาด้วย ฝ่ายชายจะถือโอกาสนี้ปล้ำหญิงสาวไม่ได้มีความผิดต้องถูกปรับไหม แต่ถ้าไม่จุดตะเกียงหรือจุดได้วางไว้ให้ เป็นที่สังเกต ฝ่ายชายถือโอกาสนี้ปล้ำหญิงสาวฝ่ายหญิงจะฟ้องร้องเอาค่าปรับไม่ได้

5.6 การเยี่ยมบ้าน การเยี่ยมบ้านกะเหรี่ยงโดยทั่วไปไม่มีข้อห้ามใดๆ แต่การเยี่ยมบ้านก็ควรมีมารยาทตามสามัญสำนึกของบุคคลโดยทั่ว ๆ ไปเช่น ไม่ควรเยี่ยมบ้านในขณะเจ้าของบ้านที่เป็นหัวหน้าครอบครัวไม่อยู่หรือถ้าผู้เยี่ยมเป็นชายหนุ่มเจ้าของบ้านเป็นหญิงสาวที่สามีไม่อยู่บ้าน ผู้เยี่ยมควรทักทายอยู่ข้างล่าง หรือถ้าขึ้นไปคุยบนบ้านก็ไม่ควรอยู่นานเกินไป ควรกลับมาเยี่ยมใหม่เมื่อสามีเขากลับมาแล้ว นอกจากนี้ไม่ควรไปเยี่ยมบ้านที่เจ้าของบ้านไม่ต้องการให้คนภายนอกเข้าบ้าน ซึ่งเขาอาจแสดงสัญลักษณ์โดยการ พลิกบันไดให้อยู่ในลักษณะตั้งตะแคง หรือเปลี่ยนตำแหน่งหัวบันไดให้โผล่ไปจากที่เดิม หรือมีคนคอยบอกว่ายังไม่ให้ขึ้นบ้าน เพราะเขาอาจมีพิธีกรรมหรือเหตุการณ์บางอย่างที่ไม่ต้องการให้คนภายนอกได้รู้เห็น

การเยี่ยมบ้านอีกกรณีหนึ่งที่ไม่เกิดประโยชน์คือขณะที่คนในบ้านกำลังทะเลาะถกเถียงกันอย่างรุนแรง ควรหลีกเลี่ยงการเยี่ยมบ้านเช่นนี้ไว้ก่อน

การเยี่ยมบ้านกะเหรี่ยงข้อห้ามสำคัญคือ ห้ามเคาะตุ้มพิน ห้ามยุ่งกับเตาไฟ ห้ามเอามือตพันบันได หรือพันไม้ส่วนหนึ่งส่วนใดของบ้าน

5.7 สถานที่สำคัญของชุมชนหรือบ้านพัก ข้อห้ามสำคัญของสถานที่สำคัญของชุมชนได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อที่ 3 เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน ส่วนบ้านพักของชาวกะเหรี่ยงนั้น มีบริเวณสำคัญเป็นส่วนต้องห้ามสำหรับคนนอกครอบครัว คือ ห้องนอนของหัวหน้าครอบครัว โดยเฉพาะบริเวณหัวนอนและที่นอน การที่บุคคลนอกครอบครัวเข้าไปในห้องของหัวหน้าครอบครัวแล้วไปนั่ง หรือนอนบนที่นอนหรือรื้อคันสีของบริเวณหัวนอนของหัวหน้าครอบครัว การกระทำดังกล่าวถือเป็นความผิดค่อนข้างรุนแรงถ้ามีการฟ้องร้องผู้ละเมิดต้องถูกปรับไหม เคยมีกรณีที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นหญิงหม้าย ผู้ละเมิดเป็นพ่อหม้ายไปนอนหลับบนที่นอนของเจ้าของบ้าน เมื่อไม่ยอมเสียค่าปรับไหม ก็ต้องแต่งงานกับเจ้าของที่นอนก็มี

6. ขอนิยมสำคัญ

6.1 ทางการเกษตร การเกษตรตามจารีตประเพณีของชาวกะเหรี่ยง เป็นการเกษตรในลักษณะไร่หมุนเวียนที่ใช้ประโยชน์เพาะปลูกเพียงฤดูกาลเดียวแล้วปล่อยให้พืชรกร้างกลายเป็นป่าทุติยภูมิ จึงหันกลับมาใช้ประโยชน์อีก การเตรียมพื้นที่เพาะปลูกทำในลักษณะตัดฟันโค่นเผ่า พืชหลักที่ปลูกคือ ข้าว

ไร่และพริก การถือครองที่ดินตามจารีตถือเอาที่ดินเป็นส่วนรวมของชุมชนไม่มีการถือครองถาวร (ปัจจุบันระบบการครองที่ดินบางแห่งเปลี่ยนแปลงไปจากจารีตเดิม)

6.1.1 การเลือกพื้นที่ปลูกข้าว เริ่มเลือกพื้นที่ปลูกข้าวไปต่อไปหลังจากข้าวไร่ ปัจจุบัน ไกล่จะเริ่มปลูกโดยเลือกป่าปฐมภูมิหรือทุยภูมิในอาณาเขตของชุมชน แล้วบากต้นไม้รอบ ๆ พื้นที่เป็นเครื่องหมายจับจอง หากมีการจับจองพื้นที่ซ้ำกัน ผู้จองก่อนย่อมได้สิทธิ์ทำกินในพื้นที่แปลงนั้น โดยดูความเก่าของรอยบากไม้เป็นหลักฐาน

6.1.2 พิธีตั้งขวัญไร่ข้าวหรือ "สี่ลงสะเด็งเขาะกราพอง" เป็นพิธีปลูกขวัญไร่ข้าวให้ปกป้องรักษาข้าวในไร่และบันดาลให้ข้าวงาม นิยมทำก่อนการปลูกข้าว คือ หลังจากเผาไร่และเก็บเศษไม้เศษหญ้าเรียบร้อยแล้ว เมื่อทำพิธีแล้วห้ามตัดฟันต้นไม้หรือตอไม้ในไร่ทั้ง ห้ามขุดดินในไร่ข้าวให้เป็นหลุมหรือทำลายสะเด็งที่ปักไว้ในไร่ข้าว เพราะถือว่าขวัญของไร่ข้าวได้มาอยู่ในไร่ข้าวแล้วการล่วงข้อห้ามอาจทำให้ข้าวไร่เสียหายได้

6.1.3 พิธีทำบุญแม่โพสพหรือ "พืงอิงโย" ของกลุ่มด้ายเหลือง หรือพิธี ชู พี หมี่ ของกลุ่มด้ายแดง (วิม่อง) เป็นพิธีทำบุญรับขวัญข้าวที่เก็บเกี่ยวได้เพื่อเก็บเข้าสู่ยุ้งฉางไว้บริโภค โดยเอาข้าวปากยุ้งมาทำบุญ พิธีนี้มีการทำขนมเงินด้วย ข้าวพันธุ์เขมรด้วย

6.1.4 พิธีตัดเวรตัดกรรมหรือ "ไซเว" เป็นพิธีทำบุญให้สัตว์ต่างๆที่ต้องตายหรือถูกทำลายเมื่อฟันไร่ เผาไร่เพื่อทำการปลูกข้าว โดยเอาไม้ไผ่มาสานเป็นกระบะสี่เหลี่ยม ขนาดค่อนข้างใหญ่และแข็งแรงพอสมควรภายในกระบะใส่ของกินได้แก่ ข้าวปลาอาหารและพืชผักที่ปลูกได้ในไร่ข้าวนำไปเช่นไหว้ผีที่ทางเข้าออกหมู่บ้านแห่งละ 1 ชุด เพื่อให้ผีทั้งหลายมากินและไม่มารบกวนคนในหมู่บ้าน

6.1.5 พิธีมัดมือควายหรือ "คายปะนาจริง" เป็นพิธีที่แสดงการว่าลึงถึงบุญคุณควายและขอลูกแก่โทษที่ได้ใช้แรงช่วยทำงานให้แก่มนุษย์ในการผลิตอาหารคือข้าวเพื่อเลี้ยงมนุษย์ให้เจริญสืบต่อไปโดยนำเอาดอกไม้มาขอขมาควายแล้วเอาด้ายสีขาวผูกโคนเขาควายทั้งสองข้าง พร้อมกับทอดหญ้าและน้ำให้กิน เป็นเสร็จพิธี พิธีมัดมือควายเป็นพิธีของกลุ่มด้ายขาว

6.2 การรักษาพยาบาล ความเจ็บป่วยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ง่าย ๆ และเกิดขึ้นบ่อย ๆ ในครอบครัวของชาวกะเหรี่ยงสาเหตุของการเจ็บป่วยมี 2 สาเหตุคือ การเจ็บป่วยตามธรรมชาติและ การเจ็บป่วยที่เกิดจากการกระทำของอำนาจเหนือธรรมชาติ การรักษาพยาบาลจึงเป็นไปตามสมมุติฐานของความเจ็บป่วย คือ

การเจ็บป่วยตามธรรมชาติ รักษาโดยใช้ยาแผนปัจจุบันและยาสมุนไพรที่พวกเขารู้จักใช้ แต่บางกลุ่มอาจใช้วิธีการรักษาที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อ เช่น กลุ่มด้ายแดงหรือวิม่อง บางคนกินน้ำต้มสุกที่ได้ปลูกเสกเป็นน้ำมันต์กินเป็นยารักษาโรคบางโรคเป็นต้น

การเจ็บป่วยที่เกิดจากการกระทำของอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งมักเกิดจากการผิดสัญญาที่บนบานไว้กับผีต่าง ๆ การแก้ไขหรือการรักษาทำโดยจัดเครื่องเซ่นไหว้แก่ผีตามที่สัญญาหรือบนบานไว้ ความเจ็บป่วยดังกล่าวก็หายไป

การเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นกับสมาชิกคนใดคนหนึ่งในครอบครัวกะเหรี่ยง มีผลกระทบค่อนข้างกว้างกับคนที่อยู่ในครอบครัวเดียวกัน คือผู้ที่ไม่เจ็บป่วยมักจะไม่นิยมออกจากบ้านไปทำงานในไร่หรือเดินทางไปค้างแรมนอกบ้าน ในระยะแรกๆ ทุกคนจะเฝ้าดูคนที่เจ็บป่วย จนมีอาการที่ทำให้คลายวิตก หรือใช้เวลาานพอสมควรจนชินกับสภาพความเจ็บป่วย กลุ่มที่เป็นวัยแรงงานจึงเริ่มออกทำงานในไร่หรือ เดินทางไปที่อื่นตามความจำเป็นในระยะเวลานั้น ๆ

6.3 การเซ่นไหว้ผี ชาวกะเหรี่ยงที่ถือพิธีเซ่นไหว้ผีเป็นพิธีที่สำคัญ และใหญ่ที่สุดมีเพียงกลุ่มเดียว คือกะเหรี่ยงกลุ่มด้ายขาวที่นับถือผีประจำสายตระกูล ต้องมีการเซ่นไหว้ทุกปีหรือ 2-3 ปีครั้ง โดยใช้อัน ปลา งา หรือดอกไม้เป็นเครื่องเซ่นไหว้แตกต่างกันไปตามคติของแต่ละสายตระกูล กฎเกณฑ์สำคัญของการเซ่นไหว้ผีประจำสายตระกูลมีดังนี้ คือ

6.3.1 กลุ่มที่เซ่นผีประจำสายตระกูลด้วยอันปลาและงา พิธีจะทำได้ก็ต่อเมื่อสมาชิกในสายตระกูลมาร่วมพิธีพร้อมหน้ากันทุกคน

6.3.2 ปลาที่ใช้เซ่นไหว้ผีประจำสายตระกูล ต้องเป็นปลาที่ได้จากการตกเบ็ดเท่านั้น ตัวเล็กใหญ่หรือจำนวนมากน้อยไม่จำกัด ถ้าไม่มีจริง ๆ ใช้ปลาตัวเดียวโตขนาดสามนิ้วก็ได้ การหาปลาเอามาเซ่นผีนี้อาจจับด้วยแห สวิง หรือเครื่องมืออย่างอื่นหรือซื้อเขาก็ได้ แต่ต้องเอาปลามาเกี่ยวเบ็ดแล้วโยนลงไปในน้ำ วัตถุประสงค์ขึ้นมาเป็นทิวาได้จากการตกเบ็ด ปลาที่ใช้เซ่นผีต้องเป็นปลาชนิดมีเกล็ดเท่านั้น

6.3.3 ตัวอันที่ใช้เซ่นไหว้ผีประจำสายตระกูล สมาชิกในครัวเรือนต้องหาเอง แต่ถ้าเป็นตัวอัน ที่ซื้อจากคนอื่นต้องซื้อในราคาที่เขาบอกขายเมื่อถามซื้อครั้งแรกห้ามไม่ให้ต่อรองราคาถูกแพงอย่างไรต้องซื้อ

6.3.4 กลุ่มที่ใช้อันเซ่นไหว้ผีประจำสายตระกูล นอกจากวันทำพิธีเซ่นไหว้ผีแล้วห้ามรับประทานอันบนบ้านตัวเองเด็ดขาดสมาชิกคนอื่นอาจไปกินอันที่บ้านคนอื่นได้ แต่หัวหน้าครอบครัวที่เป็นผู้นำในการทำพิธีเซ่นไหว้ห้ามกินอันในเวลาอื่น นอกจากในวันทำพิธีเซ่นไหว้ผีประจำสายตระกูลเท่านั้นและสมาชิกของสายตระกูลนี้ห้ามเอ่ยชื่ออันตรง ๆ แต่ให้เรียกอ้อม ๆ ไปว่าเป็นแมงไม้ไผ่ เป็นต้น

6.3.5 กลุ่มที่เซ่นไหว้ผีประจำสายตระกูลด้วยดอกไม้ ห้ามใช้ดอกต้นสาบเสือเป็นดอกไม้ประกอบพิธีเซ่นไหว้

6.4 หลักการวางตัวให้เป็นที่ยอมรับของชุมชน

นักพัฒนาต้องยอมรับความจริงเบื้องต้นประการหนึ่งว่า การเข้าไปทำงานกับกลุ่มคนต่างวัฒนธรรมย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นกับสถานภาพความเป็น "คนนอก" หรือการถูกจัดให้เป็นคนนอกกลุ่มของชุมชน

แม้ว่านักพัฒนามีเจตนาที่ดีเพียงใดแต่ความแตกต่างของแหล่งที่มาทางวัฒนธรรมย่อมเป็นช่องว่างทำให้เกิดสภาพความเป็น "คนนอก" อยู่เสมอ การปิดช่องว่างให้แคบลงหรือแคบที่สุดเป็นเรื่องยากแต่ก็อยู่ในวิสัยที่ทำได้

ผลของการถูกจัดให้เป็นคนนอกกลุ่มโดยมีตัววัฒนธรรมเป็นเครื่องขีดแบ่งคือ ในบางสถานการณ์นักพัฒนาอาจอยู่ในสภาพเป็นส่วนเกินของสังคมในชุมชน และอาจถูกปกปิดข้อมูลบางประการ ที่ยังไม่สมควรเปิดเผยแก่คนนอกกลุ่ม ทำให้มองดูเหมือนว่าพวกเขายังขาดความจริงใจ

การวางตัวให้เป็นที่นิยมของชุมชน กล่าวโดยทั่วไปธรรมชาติของนิสสัยมนุษย์ย่อมพอใจที่จะเป็นที่รักใคร่และชื่นชอบของบุคคลอื่น แต่สำหรับนักพัฒนา (ชาวเขา) การได้รับความรักใคร่ชื่นชอบจากชุมชน ไม่ใช่มีความหมายเพียงแค่ว่าความพอใจส่วนตัว หากจำเป็นต้องได้รับความรักใคร่เชื่อถือจากชุมชนเพื่อเป็นกุญแจดอกหนึ่งที่ใช้ไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของงานที่เป็นผลประโยชน์ร่วมกัน นักพัฒนาอาจได้รับความรักใคร่เคารพเชื่อดูในเบื้องต้นจากชุมชนด้วยปัจจัยต่างๆ คือ บุคลิกภาพส่วนตัว สถานการณ์ สถานที่ เวลาหรือพฤติกรรม ฯลฯ แต่จากการที่นักพัฒนาต้องใกล้ชิดชุมชนและร่วมอยู่ในชุมชน เสมือนร่วมอยู่ในครอบครัวเดียวกันทำให้เงื่อนไขเรื่องเวลาจึงเป็นสิ่งสำคัญ นักพัฒนาอาจใช้สิ่งฉาบฉวยข้างต้น เป็นพื้นฐานในการสร้างความรักใคร่เชื่อถือจากชุมชนในระยะแรก แต่ในระยะยาวนักพัฒนาต้องสร้างความรักใคร่เชื่อถือจากชุมชนด้วยจิตใจของนักพัฒนาเอง

การวางตัวให้เป็นที่นิยมของชาวกะเหรี่ยงควรทำอย่างไร ผู้เขียนขอออกตัวในเบื้องต้น แรกว่าไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ประสบความสำเร็จ อย่างดีเยี่ยมในการนี้ แต่ขอแสดงความเห็นส่วนตัวตามประสบการณ์ที่เคยปฏิบัติงานมาบ้างในหมู่บ้านกะเหรี่ยงดังนี้คือ

1. ตระหนักอยู่เสมอในความเป็น "คนนอก" เพื่อจะไม่เข้าไปก้าวก่ายในบางกรณีที่เป็นความละเอียดอ่อนทางวัฒนธรรม และเพื่อขจัดความวิตกกังวลกับปัญหาเรื่องความจริงใจของชาวบ้าน ที่นักพัฒนาคาดหวังว่าจะได้รับ

2. เรียนรู้และทำความเข้าใจถึงระดับต่าง ๆ ของวัฒนธรรมเพื่อสามารถเข้าใจและนำออกใช้ได้อย่างเหมาะสม

3. มีความเรียบร้อยอย่างสม่ำเสมอตามลักษณะของวิญญูชนทั่วไป ไม่ประพฤตินิสัยที่ไม่ควรประพฤตินั้น เช่น เล่นการพนันในหมู่บ้าน ดื่มสุราจนครองสติไม่ได้ หรือทำผิดเรื่องชู้สาว ฯลฯ

4. มีวาจาสุภาพ ชาวกะเหรี่ยงไม่นิยมการว่ากล่าวด้วยถ้อยคำรุนแรงและการพูด กระแทบกระเทียบเปรียบเปรย

5. มีความเอื้อเฟื้อตามควรแก่กรณี

6. มีความจริงใจในงานและหน้าที่รับผิดชอบ

7. ไม่อาศัยช่องว่างทางวัฒนธรรมประเพณีหาประโยชน์ให้ตัวเอง

7. อื่น ๆ จากประสบการณ์

7.1 การดื่มสุราเพื่อการสังสรรค์ ชาวกะเหรี่ยงนิยมดื่มสุรา เพื่อความสนุกสนาน และเสริมสร้างมิตรไมตรี ธรรมเนียมการตั้งวงดื่มสุราเพื่อการสังสรรค์นี้ ผู้ร่วมดื่มนั่งบนพื้นเรียงแถวติดต่อกันไป เป็นรูปวงกลม โดยมีผู้หนึ่งที่นั่งร่วมวงซึ่งเป็นใครก็ได้ เป็นผู้รินสุราแจกให้ผู้ร่วมวงดื่ม ใช้แก้ว 1 ใบต่อสุรา 1 ขวด ผู้รินสุราเป็นผู้เปิดขวดและรินสุราออกมาดื่มเป็นคนแรก เพื่อแสดงว่าน้ำสุรานั้นมีความปลอดภัย จากนั้นก็รินสุราใส่แก้วส่งให้ผู้ที่นั่งต่อไปด้านขวามือ ดื่มจนกระทั่งครบรอบ และเวียนต่อไปไม่มีหยุดจนกว่าสุราหมดหรือผู้รินสุราสู้ไม่ไหวต้องออกนอกวง จึงให้ผู้อื่นเป็นผู้รินแทน ธรรมเนียมการดื่มสุราแบบนี้ ล้อมวงนี้ เมื่อถ้วยสุราเวียนมาถึงผู้ใดผู้นั้นต้องดื่มทันที และต้องดื่มให้หมดแก้ว เพื่อไม่ให้เป็นที่ขบถหรือล้อเลียนผู้อื่น แก้วสุราจะไม่ผ่านผู้ที่ไม่ดื่มถ้าไม่ยอมดื่มจริง ๆ ผู้นั้นต้องออกนอกวงแก้วสุราจึงจะผ่านต่อไป ในกรณีที่มีผู้ร่วมวงมาก ๆ สิบกว่าคนขึ้นไป ผู้รินสุราอาจเพิ่มเป็น 2 คน หรือ 3 คน ตรงจุดที่ตรงข้ามกัน เพื่อไม่ให้ผู้ดื่มคนอื่น ๆ เสียเวลาคอยแก้วสุรานานเกินไป ที่กว่าจะมาถึงรอบของตัวเอง

การตั้งวงดื่มสุราดื่มโดยมีหรือไม่มีของแกล้มก็ได้และเรื่องที่อยู่ในวงสุรามักเป็นเรื่องสนุกสนานทั่ว ๆ ไป ผู้เขียนไม่เคยพบชาวกะเหรี่ยงมีเรื่องทะเลาะวิวาทในวงสุรา ผู้ที่คิดว่าดื่มพอแล้วไม่ต้องการดื่มอีกก็ถอนตัวออกไปจากวง หากยังต้องการฟังการสนทนาก็สามารถนั่งอยู่ข้างๆ วงสุราได้ โดยไม่ต้องดื่มสุรา

7.2 การคมนาคมของสัตว์ สังคมกะเหรี่ยงในอดีตมีการใช้ช้าง และม้าเป็นพาหนะหรือช่วยทำงานบางประเภท สัตว์ทั้งสองชนิดนี้ต่างก็มีความกลัวซึ่งกันและกัน แต่ช้างมีความกลัวม้ามากกว่า ม้ามีความกลัวช้าง ความกลัวนี้บางครั้งอาจรุนแรงจนความขี้ขลาดไม่สามารถบังคับช้างให้อยู่ในอำนาจ ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสียหายอย่างอื่นตามมาได้ ดังนั้นธรรมเนียมการคมนาคมของสัตว์สองชนิดนี้ จึงเป็นที่ทราบกันดีในหมู่ชาวกะเหรี่ยงคือถ้าหากช้างและม้าต้องเดินสวนทางกัน ฝ่ายม้าต้องหลีกทางให้แก่ฝ่ายช้างโดยเจ้าของม้าต้องนำม้าออกไปนอกทางให้พ้นสายตาช้าง หากเจ้าของม้าไม่กระทำดังกล่าวเป็นเหตุให้ช้างมีความกลัวและทำให้เกิดความเสียหายถ้ามีเหตุฟ้องร้องกัน ฝ่ายเจ้าของม้าต้องเป็นผู้ผิด การผูกมัดม้าให้กินหญ้าถ้ามีช้างเดินผ่านมา เจ้าของม้าต้องย้ายม้าของตัวเองให้พ้นสายตาช้าง หรือถ้าเจ้าของม้าจูงม้าผ่านไปบริเวณใกล้ๆ ช้าง เจ้าของม้าต้องจูงมาอ้อมไปให้พ้นสายตาช้าง ในวัฒนธรรมการคมนาคมของชาวกะเหรี่ยงนั้น สงเล็กหลีกทางให้สิ่งใหญ่ ๆ ของเขาต้องหลีกทางให้ของหนัก

7.3 วันหยุดทำงาน "การทำงาน" ในสังคมกะเหรี่ยงหมายถึง กิจกรรมเกี่ยวกับงานที่ทำในไร่ นา สวน หรือกิจกรรมที่ต้องใช้กำลังและทำอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานๆ หลายชั่วโมงติดต่อกันหรือตลอดทั้งวัน ชาวกะเหรี่ยงมีวันหยุดทำงานตามจารีตประเพณี 2 ลักษณะ คือวันหยุดประจำและวันหยุดจร

7.3.1 วันหยุดประจำ คือวันหยุดงานตามปกติที่ได้กำหนดไว้ในประเพณีให้เป็นวันหยุดแน่นอนตายตัวและทุกคนรับรู้ตรงกันโดยไม่ต้องมีการบอกกล่าว วันหยุดประจำได้แก่วันขึ้นแรม 15 ค่ำ (14 ค่ำ การณีเดือนขาด) ของแต่ละรอบเดือน วันทำบุญแม่โพสพ วันทำบุญใหญ่ประจำปี ของกลุ่มที่นับถือลัทธิเจ้าวัด ต้ายเหลียงหรือลือบ่องสะเดิงและกลุ่มที่นับถือลัทธิเจ้าวัดวิม่อง หรือกลุ่มต้ายแดง วันหยุดประจำเป็นวันหยุดระดับชุมชน

7.3.2 วันหยุดจร คือวันหยุดที่ไม่ได้กำหนดวันแน่นอนตายตัวเหมือนวันหยุดประจำขึ้นอยู่กับสถานการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน วันหยุดจรได้แก่วันที่มีเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังนี้ คือ มีการแต่งงาน มีการตายของบุคคลในหมู่บ้าน พิธีไว้เจดีย์ของบุคคลต่าง ๆ เช่น (หนุ่มสาวแต่งงานใหม่ เด็กเกิดใหม่หรือการทำผิดจารีตประเพณีบางประการของกลุ่มต้ายเหลียง) กลุ่มนับถือลัทธิเจ้าวัดวิม่อง ทำบุญบ้านกลุ่มนับถือผีประจำสายตระกูลทำพิธีเช่นไหว้วันฟ้าผ่าไร่ วันหยุดจรส่วนใหญ่เป็นวันหยุดเฉพาะครอบครัวหรือเฉพาะบุคคลหรือเฉพาะกลุ่มวันหยุดจรที่เป็นวันหยุดของชุมชนคือ มีการตายของบุคคลวัยผู้ใหญ่ในหมู่บ้านหรือวันแต่งงานที่จัดพิธีขึ้นในหมู่บ้าน

วันหยุดจรส่วนใหญ่เป็นวันหยุดที่กำหนดเองได้

7.4 พิธีสาบาน หรือ "แข่ง" (ฮู้) ชาวกะเหรี่ยงยังเชื่อใน "พิธีสาบาน" ว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ สามารถให้คุณให้โทษแก่ผู้กล่าวสาบานได้อย่างถึงที่สุด และถือว่าการสาบานเป็นการยืนยันเจตนาของบุคคลที่มีความหมายสูงสุดและรุนแรงที่สุด

"การสาบาน" หรือ "แข่ง" ใช้ใน 2 ลักษณะ คือ สาบานโดยมีคู่กรณีและสาบานโดยไม่มีคู่กรณี

การสาบานโดยมีคู่กรณี เป็นการสาบานของบุคคลสองฝ่ายที่เกี่ยวข้องในเรื่องเดียวกัน แต่มีความเห็นไม่เหมือนกัน หรือเป็นคู่กรณีกันในลักษณะของโทษภัยและจำเลย เช่น กรณีกล่าวโทษ ลักขโมย หรือละเมิดสิทธิระหว่างกันในเรื่องอื่น ๆ เมื่อทั้งสองฝ่ายต่างยืนยันเจตนาของตนเอง และต้องการพิสูจน์ถึงเจตนาดังกล่าวทั้งสองฝ่ายจะใช้วิธีสาบาน หรือต่างฝ่ายต่างแข่งฝ่ายตรงข้าม

การสาบานโดยไม่มีคู่กรณี เป็นการสาบานเฉพาะตัวบุคคลที่ต้องการยืนยันเจตจำนงของตนเอง เพื่อละเว้นหรือไม่ละเว้น การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามเจตจำนงที่ต้องการสาบาน เช่น เลิกสูบบุหรี่ เลิกดื่มเหล้า หรือกล่าวแข่งผู้ลักขโมยที่ไม่ทราบตัวตน ฯลฯ เป็นต้น

การทำพิธีสาบานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดต้องให้เจ้าวัดของกลุ่มต้ายเหลียง หรือลือบ่องสะเดิง เป็นผู้ประกอบพิธีสาบาน โดยผู้ต้องการกล่าวคำสาบาน นำรูปเทียนกับเงินจำนวนหนึ่ง ประมาณ 3-5 บาท ก็ได้ (เพื่อซื้อค่าแข่ง) ไปให้เจ้าวัดทำพิธีสาบาน เจ้าวัดจะถามความสมัครใจของผู้สาบานสามครั้ง ถ้ายืนยันต้องการสาบานเจ้าวัดก็ทำพิธีให้

พิธีทำสาบาน คือการที่เจ้าวัดกล่าว "แข่ง" ผู้ผิดคำสาบานให้ปราศจากผู้คุ้มครอง และ
ถูกทำร้ายจนถึงการวิบัติจากผีทุกชนิด ที่มีฤทธิ์เดชในสากลจักรวาล ไม่ว่าจะไปตกอยู่บนพื้นดินหรือพื้นน้ำ
การแข่งนี้ กระทำต่อหน้าองค์เจดีย์ หรือโกร่ง และแข่งทั้งบนดินและในน้ำ

กะเหรี่ยงสะกอ

ประวัติ โพธิ์อานันท์

ถ้อยคำเริ่มต้น

นักพัฒนาชาวเขาจะต้องได้พบปะกับชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ไม่วันนี้ก็วันหน้า

เพราะกะเหรี่ยงเป็นชาวเขากลุ่มใหญ่ที่สุด กระจายตัวอยู่แทบทุกจังหวัดที่มีชาวเขา มีจำนวนประชากรมากที่สุด มากกว่าครึ่งหนึ่งของชาวเขาทั้งหมดในประเทศไทย

จากข้อมูลการสำรวจประชากรชาวเขาของศูนย์พัฒนาชาวเขาประจำจังหวัดต่าง ๆ พบว่ามีกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ทั้งในภาคเหนือตอนบน ลงไปกระทั่งถึงภาคกลาง รวมทั้งสิ้น 15 จังหวัด เรียงจากมากไปหาน้อย คือ เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก ลำพูน กาญจนบุรี แพร่ ราชบุรี เชียงราย ลำปาง เพชรบุรี อุทัยธานี สุพรรณบุรี กำแพงเพชร ประจวบคีรีขันธ์ และสุโขทัย

จำนวนหมู่บ้าน 2,120 หมู่บ้าน

ประชากร 292,814 คน

สิ่งจำเป็นที่สุดในการเริ่มต้นทำงานกับชาวกะเหรี่ยงก็คือ นักพัฒนาจะต้องเข้าใจซึ่งว่า "ชาวกะเหรี่ยงก็คือคน มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนเท่าเทียมกับผู้คนทุกเผ่าพันธุ์"

ชาวกะเหรี่ยงทุกเผ่ามีนิสัยใจคออ่อนน้อม อ่อนโยน เป็นคนที่ชอบความสุภาพ นุ่มนวล การแสดงออกใด ๆ ที่เป็นความก้าวร้าว ต่ำหนืดเตียน ถือว่าเป็นสิ่งไม่ควรประพฤติปฏิบัติ สิ่งใด ๆ ก็ตามที่ ไม่พอใจ ไม่ถูกใจ จะต้องเก็บไว้ในใจในลักษณะ "น้ำซุ่นอยู่ข้างใน น้ำใสอยู่ข้างนอก"

ผู้คนที่ดีงาม ย่อมยอมรับค่านิยมเช่นนี้ มิใช่หรือ ?

การแบ่งเผ่าย่อย

ในระหว่างชาวกะเหรี่ยงด้วยกันได้แบ่งพวกตนออกเป็น 3 กลุ่มย่อย คือ สะกอ โป และ บเว (คะยา) ส่วนตองสูงนั้น ถือว่าไม่ใช่กะเหรี่ยง แต่เป็นกลุ่มชนอีกกลุ่มหนึ่ง

(ข้อมูลนี้ได้จากการสอบถามกะเหรี่ยงทั้งสามกลุ่มซึ่งรู้จักมักคุ้นพวกตองสูงเป็นอย่างดี)

กะเหรี่ยงสะกอมีประชากรมากที่สุด โดยจะพบเห็นทั่ว ๆ ไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคเหนือตอนบน รองลงไปคือกะเหรี่ยงโป ส่วนกะเหรี่ยงบเวนั้นมีอยู่ที่หมู่บ้านที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

*นักวิจัยสังคมศาสตร์ สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

การจะรู้ว่าเป็นกะเหรี่ยงเผ่าไหน สามารถจำแนกได้ง่ายๆ โดยดูที่ประโยคทักทายตามวัฒนธรรมว่า "ไปไหนมา?"

กะเหรี่ยงสะกอ ใช้ว่า "แม-ซุ-สอ" หรือ "แล-เหาะ" ในบางพื้นที่

กะเหรี่ยงโป ใช้ว่า "สี-คอ-แล"

นั่นคือ คำว่า "ไป" ในภาษาไทย หากเป็นกะเหรี่ยงสะกอจะใช้ว่า "แล" และหากเป็นกะเหรี่ยงโปจะใช้ว่า "สี"

หรือหากแยกประเภทกันตามประชากรบ้านในพื้นที่มีชาวเขา จะแยกกะเหรี่ยงสะกอและกะเหรี่ยงโป ไปอีกแบบหนึ่ง เช่นมักจะเรียกกะเหรี่ยงสะกอว่า "ยางกะเลอ" และเรียกกะเหรี่ยงโปว่า "ยางเต๊ะเต๊ะ" แต่ในแถบถิ่นอื่น ๆ อาจเรียกไปอีกแบบหนึ่ง

นักพัฒนาจึงน่าจะเข้าใจถึงคำเรียกตามประชากรบ้านเหล่านี้ด้วย เพราะบางทีการเรียกชื่อตามนักวิชาการนั้น ชาวกะเหรี่ยงบางคนมิได้รู้เลย

คำเรียก	เผ่าย่อย	พื้นที่ใช้คำนี้
ยางกะเลอ	สะกอ	อมก๋อย เชียงใหม่ และที่ใกล้เคียง
ยางเต๊ะเต๊ะ	โป	อมก๋อย เชียงใหม่ และที่ใกล้เคียง
ยางป่า	สะกอ	แม่สะเรียง แม่ฮ่องสอน
ยางบ้าน	โป	แม่สะเรียง แม่ฮ่องสอน

การจะถามชาวกะเหรี่ยงนั้น ๆ ว่า "เป็นชาวกะเหรี่ยงหรือเปล่า?" "เผ่าไหน?" ไม่มีข้อห้าม ข้อถือสาเป็นพิเศษแต่ประการใด ขอเพียงแต่ผู้ถามมีท่าทีที่สุภาพ มีอัธยาศัยที่น่าต้อนรับ ผู้ตอบก็พร้อมที่จะตอบคำถามและให้คำชี้แจงเสมอ

ความสุภาพนั้น เป็นคุณสมบัติประการสำคัญของนักพัฒนาอยู่แล้ว มิใช่หรือ?

การเรียกชื่อ

คำว่า "ปกา-เกอะ-ญอ" นั้นเป็นภาษากะเหรี่ยงสะกอ แปลว่า "คนที่เรียบง่าย" ซึ่งหมายถึง "สมถะ" นั่นเอง

กะเหรี่ยงสะกอ ถือว่ากะเหรี่ยงทุกเผ่าย่อยคือ "ปกา-เกอะ-ญอ" ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 เผ่าย่อยดังกล่าวมาแล้ว คือ "จกอ" (สะกอ) "ปโก้" (โป) และ "บแก" (บเว)

ชาวกะเหรี่ยงส่วนมากนั้นไม่ถือสาว่าคนไทยพื้นราบจะเรียกตนว่าอย่างไร ไม่มีข้อแม้ว่าเรียกอย่างนั้นเป็นการ "ดูถูก" เช่นเรียกว่า "ยาง" (คำไทยภาคเหนือ) หรือ "กะเหรี่ยง" สำคัญที่ท่าทีในการพบปะสนทนาว่าแสดงความจริงใจมากน้อยสักแค่ไหนมากกว่า

อย่างไรก็ดี มีนักวิชาการบางคนหรือองค์กรเอกชนบางแห่งพยายามที่จะเสนอแนวคิดว่าการเรียกว่า "กะเหรี่ยง" เป็นการดูถูก ต้องเรียกว่า "ปกา-เกอะ-ญอ" ซึ่งเป็นคำที่ออกเสียงยากมาก เพราะเสียง "ญ" เป็นเสียงที่ไม่มีในภาษาไทย (มีลักษณะเป็นการกลั้วระหว่างเสียง "ก" กับ "ค" คือต้องออกเสียง "ก ค" ให้ติดกันเร็ว ๆ)

การออกเสียงได้ไม่ถูกต้อง มองมุมหนึ่งก็ถือเป็นการตลกน่ารัก แต่หากมองอีกมุมหนึ่งก็คือการล้อเลียนซึ่งไม่ใช่เรื่องที่ดีแต่อย่างใดเลย

1. บุคคลสำคัญ

เมื่อนักพัฒนาเข้าสู่หมู่บ้านกะเหรี่ยง สมควรอย่างยิ่งที่จะพบปะกับบุคคลสำคัญหรือผู้นำชุมชนของชาวกะเหรี่ยงในหมู่บ้านนั้น ๆ ทั้ง "ผู้นำตามประเพณี" และ "ผู้นำที่เป็นทางการ"

โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านกะเหรี่ยงทุกแห่ง จะมีผู้นำตามประเพณี ซึ่งกล่าวได้ว่ายังมีบทบาทและความสำคัญอยู่มาก มากกว่าผู้นำทางการด้วยซ้ำไป

ความสำคัญของผู้นำชุมชนกะเหรี่ยงก็คือ การที่เป็นจุดศูนย์กลางของทัศนคติ ค่านิยมความเข้าใจในด้านต่าง ๆ ต่อนักพัฒนาหรือแขกแปลกหน้าคนใดก็ตามที่เข้ามาสู่ชุมชนนั้น ๆ

หากผู้นำชุมชน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำตามประเพณี) มีความรู้สึก "ไม่ถูกชะตา" ต่อนักพัฒนาหรือแขกแปลกหน้าที่เข้ามาสู่หมู่บ้านแล้ว โอกาสที่จะเกิดการประสานไมตรีหรือประสานสัมพันธ์ใด ๆ ก็แทบจะหมดไปโดยสิ้นเชิง

เช่นเดียวกัน ความรู้สึก "ถูกชะตา" ก็เกิดขึ้นได้ง่ายๆ โดยอาศัยรอยยิ้มและอภัยคำที่สุภาพนุ่มนวลนั่นเอง

สำหรับสังคมชนเผ่ากะเหรี่ยงโดยทั่วไปแล้ว ยังระบุได้ว่าสังคมจารีตประเพณีมีการเคารพนับถือผู้มีอาวุโสทั้งชายและหญิง ถือกันว่า "คนเฒ่าคนแก่" ทุกคนเป็นผู้รอบรู้กฎเกณฑ์ของวัฒนธรรมประเพณีเป็นอย่างดี เป็นผู้ที่ช่วยกันดูแลชุมชนให้อยู่อย่างเป็นระเบียบ ร่มเย็นเป็นสุข

ลักษณะการนับถือผู้มีอาวุโสหรือคนเฒ่าคนแก่นี้ ยังพบเห็นได้ในสังคมชนบทไทย ซึ่งยังไม่ถูกรบกวนก่อกวนโดยกระแสแห่งเศรษฐกิจตะวันตก

1.1 ผู้นำตามประเพณี กะเหรี่ยงส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อแบบดั้งเดิมสมัยบรรพบุรุษ คือนับถือ "ผีเจ้าที่เจ้าทาง" และ "วิญญาณบรรพบุรุษ"

ดังนั้น บุคคลสำคัญในชุมชน จึงมีทั้งที่เป็นชายและที่เป็นหญิง คือ

1.1.1 หัวหน้าตามประเพณี เป็นชาย

1.1.2 หัวหน้าหญิงแม่เรือน เป็นหญิง

1.1.3 คนเฒ่าคนแก่ ทั้งชายและหญิง

หัวหน้าตามประเพณี คนไทยมักเรียกว่า **"หมอมี่"** ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดอย่างยิ่ง เพราะในภาษากะเหรี่ยงสะกอ เรียกตำแหน่งนี้ว่า **"ฮี้-โซ"** (ฮี้ คือ หมูบ้าน, โซ คือ หัว) ซึ่งมีความหมายถึง **"หัวของหมูบ้าน"** หรือหัวหน้าหมูบ้านนั่นเอง

(ภาษากะเหรี่ยงโปคือ **"เก็ง-คู"** เก็ง-หมูบ้าน, คู-หัว)

"ฮี้-โซ" หรือหัวหน้าหมูบ้านตามประเพณีนี้ สืบตำแหน่งกันทางฝ่ายชาย คือ เมื่อพ่อตาย ลูกชายจะรับตำแหน่งนี้สืบต่อแทน

หน้าที่ของ **"ฮี้-โซ"** คือประกอบพิธีกรรมเลี้ยง **"ผีเจ้าที่เจ้าทาง"** ซึ่งต้องมีเป็นประจำทุกปี ปีละ 2 ครั้ง คนไทยมักเรียกพิธีกรรมนี้ว่า **"ปีใหม่กะเหรี่ยง"**

"ผีเจ้าที่เจ้าทาง" ของชาวกะเหรี่ยงมีชื่อว่า **"ฮี้-กจา"** (ฮี้ คือ หมูบ้าน, กจา คือ เจ้าของ) ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติซึ่งเป็น **"เจ้าของ"** หมูบ้านคอยคุ้มครองดูแลให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ชาวบ้านทุกคนที่ประพฤติดันถูกต้องอยู่ในครรลองของประเพณี

ความคิดของชาวกะเหรี่ยงต่อ **"ฮี้-กจา"** นี้ ก็เหมือนกับคนไทยพื้นราบมีความเชื่อถือต่อ **"ศาลพระภูมิ"** หรือ **"พระสยามเทวาธิราช"** นั่นเอง

การจะหาว่าในหมูบ้านนั้น คนเฒ่าคนโฒเป็น **"ฮี้-โซ"** ทำได้ไม่ยาก เพียงแต่ถามใครก็ได้ว่า ตอนปีใหม่นั้น **คนๆไหนเลี้ยงผีเป็นหลังคาเรือนแรก** เพราะฮี้-โซ จะต้องประกอบพิธีกรรมปีใหม่ที่บ้านของตนเป็นหลังแรก แล้วจึงจะต้องไปทำพิธีนี้ให้สมาชิกของหมูบ้านทุกหลังคาเรือนต่อไป

หาก **"ฮี้-โซ"** ตาย นอกจากว่าตำแหน่งนี้จะสืบทอดต่อทางฝ่ายชายคือลูกชายแล้ว หมูบ้านทั้งหมูบ้านจะต้องย้ายที่ใหม่ด้วย การย้ายหมูบ้านนี้อาจจะย้ายเพียงใกล้ๆ คือข้ามไปอีกฝั่งของลำธาร หรือข้ามไปอีกไหล่ล่ดอยก็ได้ หรือในบางครั้งพบว่าเป็นเพียงแต่การที่บ้านทุกหลังจะต้องรื้อ แล้วชุดหลุมลงเสาบ้านใหม่ โดยไม่ให้ใช้หลุมเสาหลุมเดิมนั้น

ในสมัยเก่า การรื้อบ้านย้ายบ้านทำได้ไม่ยาก เพราะเป็นบ้านไม้ไผ่หรือเป็นกระท่อมไม้ไผ่ แต่ในสมัยปัจจุบัน มีบ้านไม้จริงอยู่มาก การรื้อบ้านย้ายจึงทำเพียง **"เอาเคสิด"** เท่านั้น โดยรื้อเฉพาะคร้ว ซึ่งยังเป็นไม้ไผ่อยู่ ส่วนตัวบ้านซึ่งเป็นไม้จริงนั้นไม่ต้องรื้อแต่อย่างใด

(บางพื้นที่ออกเสียง **"ฮี้-โซ"** เป็น **"หี้-โซ"/"ฮี้-โคะ"**)

หัวหน้าหญิงแม่เรือน ตำแหน่งนี้หมายถึง **"ยาย"** หรือ **"ยายทวด"**

ในสังคมกะเหรี่ยงโป จะเรียกชื่อตำแหน่งนี้ว่า **"เตอะมือเฒ่าอะคู"** ซึ่งหมายถึง **"หัวหน้าหญิงแม่เรือน"** นั่นเอง (น่าจะเป็นคำว่า **"คู"** มากกว่า **"อะคู"** เพราะจะได้สอดคล้องกับคำว่า **"เก็งคู"** ซึ่งหมายถึง **"หัวหน้าหมูบ้าน"** แต่อาจเป็นการแปลมาจากงานเขียนของ Dr.Peter Hinton โดยไม่ได้สอบทานความถูกต้อง ทำให้ลอกแบบกันมาเรื่อย ๆ)

สังคมกะเหรี่ยงสะกอไม่มีตำแหน่งนอายเป็นทางการแต่ "ยาย" หรือ "ยายทวด" จะมีหน้าที่เลี้ยงผีหรือ "ทำบุญ" ให้แก่วิญญาณของบรรพบุรุษฝ่ายหญิงที่ล่วงลับไปแล้ว ทั้งนี้เพราะสังคมกะเหรี่ยงนับถือผีฝ่ายแม่ คือสืบสายเลือดสายตระกูลทางฝ่ายแม่หรือฝ่ายหญิง

การทำบุญเลี้ยงผีนี้ ก็เพื่อขอให้วิญญาณบรรพบุรุษช่วยคุ้มครองให้สมาชิกทุกคนภายใต้หลังคาเรือนเดียวกันให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ไม่มีภัยอันตรายใด ๆ มาพ้องพาน

การทำบุญที่เรียกว่า "มา-แม" นี้ ถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งยวดสำหรับทุกคนในสายเครือญาติเดียวกัน เมื่อได้รับทราบกำหนดจาก "ยาย" แล้ว ต้องมาร่วมพิธีกรรมให้ได้ ไม่ว่าจะกำลังศึกษาอบรมหรือติดภาระกิจใดก็ตาม

คนไทยพื้นราบ ก็ยังทำบุญตักบาตรอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษเช่นเดียวกัน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า "อี-โซ" และ "ยาย" เป็นบุคคลสำคัญอย่างยิ่งในสังคมของกะเหรี่ยงสะกอ เพราะมีสายสัมพันธ์โยงใยไปถึงสมาชิกทุกคนในชุมชน

หาก "อี-โซ" และ "ยาย" เห็นว่านักพัฒนาหรือคนต่างเผ่าคนใดก็ตามที่เข้ามาในหมู่บ้าน มีลักษณะท่าทีหรือพฤติกรรมบางอย่างที่สื่อเจตนา "ผิดผี" แล้ว ย่อมเกิดความ "ไม่ถูกชะตา" ขึ้น และกระจายทัศนคติแห่งการไม่ถูกชะตาหรือไม่ชอบหน้านี้ให้แพร่หลายต่อ ๆ ไปได้อย่างรวดเร็ว

นั่นคือ จุดเริ่มต้นของจุดจบแห่งการพัฒนา

พฤติกรรมที่ดีที่สุดที่จะสร้างความ "ถูกชะตา" กระทำได้ไม่ยาก คือเริ่มที่การยิ้มทักทาย

รอยยิ้มที่อ่อนโยน จริงใจ เป็นภาษาสากลสำหรับทุกคนที่ไม่อาจพูดภาษากะเหรี่ยงได้

คนเผ่าคนแก่ สังคมกะเหรี่ยงให้ความเคารพนับถือและยกย่องผู้มีอาวุโสมาก ถือเป็นศักดิ์ของ "รุ่น" ที่ทุกคนต้องเคารพ และผู้อาวุโส หรือผู้สูงอายุทุกคน ก็อยู่ในกรอบแห่งการวางตัว และความประพฤติที่ถูกต้องตามประเพณีวัฒนธรรมเป็นอย่างดีตลอดมา

จึงเป็นบุคคลที่นักพัฒนาควรให้ความเคารพตามศักดิ์ฐานะในสังคม การทำตัว "ดีเสมอ" หรือ "ข้ามรุ่น" เป็นสิ่งที่ไม่พึงกระทำเป็นอย่างยิ่ง

1.2 ผู้นำทางการ หมู่บ้านกะเหรี่ยงส่วนมากเป็นชุมชนที่ถูกต้องตามกฎหมาย เพราะราว 90% ของ ชาวกะเหรี่ยงในประเทศไทยเป็นผู้มีทะเบียนบ้าน มีสัญชาติไทย อันเนื่องมาจากการที่ได้อยู่อาศัยในประเทศไทยมานานหลายร้อยปี นานกว่าชาวเขาเผ่าอื่น ๆ

หมู่บ้านทางการเหล่านี้ จึงมี "ผู้ใหญ่บ้าน" และ "ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน" ถือเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ ซึ่งชาวบ้านหรือลูกบ้านให้การยอมรับพอสมควร

ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะต้องเดินทางไปเข้าร่วมประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้าน ณ ที่ว่าการอำเภอทุก ๆ เดือน และนำข่าวสารต่าง ๆ มาแจ้งให้ชาวบ้านได้ทราบให้ทั่วถึงกัน

"ผู้ใหญ่บ้าน" ส่วนมากเป็นคนวัยกลางคนหรืออาจเป็นวัยหนุ่มก็ได้ แต่คุณสมบัติอย่างหนึ่งที่ทำให้ได้รับการเลือกและแต่งตั้งให้เป็น "ผู้ใหญ่บ้าน" คือ **"ความสามารถในการฟังพูดภาษาไทย"**

ภาระหน้าที่อีกประการหนึ่งของผู้ใหญ่บ้านก็คือการต้อนรับเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือผู้คนและนักพัฒนาจากโครงการต่าง ๆ ที่เข้าไปในหมู่บ้าน การต้อนรับขับสู้มีทั้งการนั่งสนทนาปราศรัย กินข้าว กินน้ำ ไปจนกระทั่งถึงต้อนรับให้นอนค้างอ้างแรม ฯลฯ ซึ่งในบางพื้นที่ก็เป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบางคนแทบจะไม่มีเวลาที่จะประกอบอาชีพเพื่อปากท้องของตนเอง

ดังนั้น จึงถือว่า **"ผู้นำอย่างเป็นทางการ"** ในชุมชนกะเหรี่ยง ก็คือ **"ผู้ใหญ่บ้าน"** และ **"ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน"** โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ซึ่งการพัฒนาได้เข้าไปมีบทบาทมากขึ้น มีถนนหนทางที่ดี มีแหล่งบริการของรัฐทั้งทางด้านการศึกษา อนามัย ฯลฯ ซึ่งลักษณะสังคมแบบดั้งเดิมนับถือผู้นำ ตามประเพณีได้เริ่มลดความสำคัญลง จนกระทั่งในบางพื้นที่เริ่มมีความคับข้องใจหรือความขัดแย้ง กันระหว่างคนรุ่นเก่า (ผู้นำตามประเพณี) กับคนรุ่นใหม่ (ผู้ใหญ่บ้าน)

อย่างไรก็ดี ลึกลงไปในความรู้สึกนึกคิดของชาวกะเหรี่ยง ผู้นำตามประเพณีก็ยังมีอำนาจเร้นแฝงอยู่ อันเนื่องมาจากความเป็นเครือญาติ และระดับความอาวุโส นั่นเอง

เช่นเดียวกับคนไทยพื้นราบ แม้ลูกหลานจะมีตำแหน่งใหญ่โต แต่ก็ไม่กล้าที่จะไปสั่งการหรือทำหน็ดเตียนญาติผู้ใหญ่ของตนแต่อย่างใดเลย

1.3 ผู้นำอื่น ๆ ในอดีตนั้น ชาวกะเหรี่ยงนับถือผีวิญญาณ (Animism) แต่ในปัจจุบันมีชาวกะเหรี่ยง จำนวนหนึ่งที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่น ๆ เช่น ศาสนาคริสต์ ศาสนาพุทธ ซึ่งทำให้เกิดผู้นำในการประกอบกิจกรรมทางศาสนาขึ้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มผู้นับถือศาสนาคริสต์จะมีผู้นำที่เรียกว่าศิษยาภิบาล มีหน้าที่ในการนำชาวบ้านประกอบกิจทางศาสนา เช่น การเข้าโบสถ์ การสวด ฯลฯ ด้วยเหตุนี้จึงเกิดมี**ผู้นำกิจกรรมศาสนา**ขึ้นในหมู่บ้านกะเหรี่ยงหลายแห่ง

ประมาณว่าชาวกะเหรี่ยงราวร้อยละ 20 นับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งมีอยู่ 2 นิกาย คือ นิกายโปรเตสแตนต์ หรือ **"คริสเตียน"** (เบลท-ที) และนิกายโรมันคาทอลิก **"คริสต์ดั่ง"** (พฎี-ที)

สำหรับชาวกะเหรี่ยงสะกอทางภาคเหนือที่นับถือศาสนาพุทธ (บา-พอ) นั้น มีผู้น้อยกว่าผู้ที่นับถือคริสต์

2. กลุ่มในชุมชน

ทุกชุมชนมนุษย์ย่อมมีผู้นำและมีกลุ่มย่อยต่าง ๆ ทางสังคม

ในวัฒนธรรมประเพณีของกะเหรี่ยงสะกอนั้น มีกลุ่มทางสังคมอยู่อย่างชัดเจน แม้จะมีไม่ก่อกลุ่มก็ตาม กลุ่มทางสังคมเหล่านี้ได้แก่ :-

2.1 กลุ่มอาวุโส ประกอบด้วยคนแก่คนแก่ที่เป็นชาย แต่งงานแล้ว(สังคมกะเทรียงไม่ค่อยพบว่ามีคน ซึ่งอยู่เป็นโสด) แม้จะไม่มีกฎเกณฑ์ที่บ่งชี้แน่นอนเกี่ยวกับอายุ แต่มักจะมีอายุราว 40 ปีขึ้นไป ชาวกะเทรียงนั้นจะแต่งงานเมื่อหญิงอายุราว 18 ปี ชายอายุราว 23 ปี และเมื่อแต่งงานแล้ว มักจะมีลูกในปีแรกของการแต่งงานนั่นเอง (แม้ในปัจจุบันจะมีความรู้ในการวางแผนครอบครัว แต่ก็มักจะใช้เมื่อมีลูกแล้วหลายคน)

ผู้ที่เป็นผู้อาวุโสนี้มักจะมีศักดิ์ฐานะทางสังคมเป็นคน "สูงปวย่ายตาย" (ฟือ-พี)

ทุกคนจะเป็นผู้มีความรอบรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีเป็นอย่างดี ทั้งในเรื่องของข้อควรประพฤติปฏิบัติ ข้อห้ามข้อนิยม ความผิดและบทลงโทษปรับโทษ ฯลฯ

สังคมกะเทรียงแบบดั้งเดิมนั้น จะไม่มีคนสูงอายุที่มีความประพฤติผิดแบบแผน อันเนื่องมาจากกระบวนการอบรมทางสังคม (Socialization) มีพลังอำนาจอยู่เต็มบริบูรณ์

กิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน จะเกิดขึ้นโดยคำแนะนำของกลุ่มอาวุโส ดำเนินไปโดย บทบาทสำคัญเป็นของกลุ่มอาวุโส พฤติกรรมของทุกคนจึงต้องสอดคล้องกับจารีตประเพณีซึ่งถือเป็นประหนึ่งกฎหมายดั้งเดิมของสังคม ผู้ที่นอกกริตนอกรอยหรือประพฤติผิดควรลงจะถูกตัดสิทธิลงโทษ โดยกลุ่มผู้อาวุโสตามความหนักเบาของความผิดนั้น เริ่มตั้งแต่การปรับโทษเล็กน้อยไปกระทั่งถึงการขับไล่ออกจากชุมชนหมู่บ้านซึ่งเป็นกรณีที่หนักที่สุด(เช่นการคบชู้หรือผิดประเวณี)

2.2 กลุ่มหญิงแม่เรือน

หญิงที่แต่งงานแล้ว เรียกว่า "หญิงแม่เรือน"

กะเทรียงนับถือผีฝ่ายแม่ ซึ่งหมายถึงการสืบสายตระกูลทางฝ่ายหญิง

บ้านจึงเป็นของฝ่ายหญิง หมายถึงว่าวิญญาณของบรรพบุรุษฝ่ายหญิงจะคอยปกป้องดูแลคุ้มครองสมาชิกทุกคนในบ้านให้อยู่สุขสบาย ร่มเย็นเป็นสุข ไม่เจ็บไข้ ไม่มีภัยอันตรายใด ๆ

หากฝ่ายภรรยาตาย ต้องรื้อบ้านทั้งหลัง และสร้างใหม่ บุตรสาวที่แต่งงานแล้วจะมีศักดิ์เป็นเจ้าของบ้านคือเป็นผู้ติดต่อกับวิญญาณบรรพบุรุษในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ภายในแต่ละครัวเรือนหรือหลังคาเรือน

กลุ่มหญิงแม่เรือนจึงมีอยู่แล้วตามธรรมชาติหรือตามวัฒนธรรม และมักจะร่วมมือกันในกิจวัตรประจำวันหลายอย่าง เช่นการไปตัดฟันแบกฟัน การไปหาอาหารตามลำห้วยและราวป่า การดักน้ำ ตำข้าว ทอผ้า ฯลฯ

2.3 กลุ่มเครือญาติ (ควา)

กะเทรียงถือผีฝ่ายแม่ คือถือการลำดับญาติทางฝ่ายแม่

ลักษณะความเป็นเครือญาติของกะเทรียง เป็นดังนี้ .

- ญาติลำดับที่ 1 ---> พี่น้องท้องเดียวกัน ---> (คอ-ป้อ-แหว) (แต่งงานกันไม่ได้)
 ญาติลำดับที่ 2 ---> พ่อแม่เป็นพี่น้องกัน ---> (เตอ-เตอะ-ควา) (แต่งงานกันไม่ได้)
 ญาติลำดับที่ 3 ---> ปู่ย่าตายาย เป็นพี่น้องกัน ---> (คี-เตอะ-ควา) (แต่งงานกันไม่ได้)
 ญาติลำดับที่ 4 ---> ทวดเป็นพี่น้องกัน ---> (เซอ-เตอะ-ควา) (แต่งงานกันได้)

ในหมู่บ้านกะเหรี่ยงที่เคร่งครัดจริง ๆ นั้น แม้แต่ญาติในลำดับที่ 4 (เซอ-เตอะ-ควา) หากเป็นญาติกันทางฝ่ายหญิง (แม่และยาย) ก็ยังแต่งงานกันไม่ได้

แม้กระทั่งการไปไหนต่อไหนนอกหมู่บ้าน (เช่นไปไร่นา) โดยลำพังของหนุ่มสาวซึ่งไม่ใช่ญาติลำดับ 2 (คี-เตอะ-ควา) ขึ้นไป ก็กระทำไม่ได้ ถือเป็น **ข้อถือสา** (ข้อห้าม) แม้ว่าจะไม่มีเจตนาในเชิงขู่สาเลย หากเกิดอาภาทใด ๆ ขึ้นในหมู่บ้าน เช่น การเจ็บป่วยของคนหนึ่งคนใดในหมู่บ้าน ความวิบัติของสัตว์เลี้ยงหรือทรัพย์สินของผู้ใดก็ตาม หนุ่มสาวคู่นั้นก็จะต้องถูกลงโทษโดยกลุ่มผู้อาวุโส มิฉะนั้นความวิบัติจะเพิ่มความรุนแรงขึ้น

กลุ่มเครือญาติจึงมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นเป็นอย่างยิ่ง แม้ว่าควรวีรอนั้นๆ จะได้เปลี่ยนความเชื่อจากการถือผี (Animism) ไปถือคริสต์ฯหรือถือพุทธแล้วก็ตาม

และแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้นมากพอสมควรในหมู่บ้านกะเหรี่ยงบางแห่ง แต่ลึก ๆ ลงไปในจิตใจของผู้อาวุโส **ข้อถือสา**เช่นนี้ก็ยังคงแฝงเร้นอยู่

2.4 กลุ่มเยาวชน

มีทั้ง **กลุ่มตามธรรมชาติ** และ **กลุ่มจัดตั้ง**

คำว่าเพื่อนในภาษากะเหรี่ยงคือคำว่า **"สะ-เก๊ะ"** แต่อาจหมายถึงเพื่อนต่างเผ่า หรือคนรู้จักกันตามธรรมดาเท่านั้นก็ได้

หากเป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่เกิดหรือ **"เพื่อนวัยเด็ก"** เรียกว่า **"ไกร-หมอ-สะ-เก๊ะ"**

"เพื่อนวัยเด็ก" นี้เอง ที่เมื่อเติบโตขึ้นมาถือเป็น **"กลุ่มเยาวชนตามธรรมชาติ"** และความคุ้นเคยกันมาตั้งแต่เด็กนี้ทำให้ผูกพันเป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นอย่างยิ่ง มักจะมีกิจกรรมในวิถีชีวิตร่วมกัน เช่น กิจกรรมในไร่นา (ดายหญ้า, เกี่ยวข้าว ฯลฯ)

ต่อมาเมื่อมีการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ก็มีการจัดตั้ง **"กลุ่มเยาวชน"** ขึ้นในทุกหมู่บ้านที่มีผู้ถือคริสต์ และมีกิจกรรมของกลุ่มอย่างเห็นได้ชัดหลายประการ เช่น การประชุม การเข้าโบสถ์ การจัดงานแสดงบางโอกาส ฯลฯ

กระทั่งถึงปัจจุบัน ในชุมชนบางแห่งเริ่มมี **"ช่องว่างระหว่างวัย"** ขึ้น คือความไม่เข้าใจกันระหว่าง **"รุ่นพ่อแม่"** กับ **"รุ่นลูก"** เฉกเช่นที่เกิดขึ้นในสังคมไทยพื้นราบ

ดังนั้นเอง นักพัฒนาที่ดีจึงต้องมีความสามารถที่จะ "เข้าใจ" ทุกกลุ่ม

ซึ่งก็ไม่ยากอะไรเลยมิใช่หรือ ?

พฤติกรรมบางอย่างของเยาวชนก็จะรู้กันภายใน "กลุ่มเยาวชน" เท่านั้น แต่จะปิดบังไม่ให้รู้ไปถึงหูของพ่อแม่ผู้ปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมด้านลบ เช่น การใช้ยาเสพติดเรื่องชู้สาว ฯลฯ

สิ่งที่น่าตระหนกยิ่งก็คือ ในปัจจุบันนี้(กรกฎาคม 2536) ปัญหาการเสพยาเฮโรอีนได้เข้าไปสู่กลุ่มเยาวชนกะเหรี่ยงมากขึ้น ไม่ว่าจะถือผี พุทธ คริสเตียน หรือถือคาทอลิกก็ตาม จนกระทั่งสรุปได้ว่าระบบและกิจกรรมศาสนาใด ๆ ไม่สามารถป้องกันหรือแก้ปัญหาเสพติดได้เลย

3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้านบ้าน

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความเชื่อตามวัฒนธรรมประเพณีของชาวกะเหรี่ยงนั้น มีอยู่มากพอสมควรซึ่งคนไทยพื้นราบมักเรียกผิด ๆ ว่า "ผี" แต่หากจะมองอย่างเป็นทางการแล้ว เป็นดังนี้

3.1 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน (กลุ่มบ้าน) คือ "เจ้าของหมู่บ้าน"

3.2 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบ้าน (หลังคาเรือน) คือ "วิญญาณบรรพบุรุษฝ่ายแม่"

คำว่า "เจ้าของ" นี้ ในความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงทั้งสะกอและโป คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ซึ่งปกป้องคุ้มครองชีวิตของคนทุกคน มิใช่ "ผี" ซึ่งภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า "ตะมื่อซา"

"เจ้าของหมู่บ้าน" คุ้มครองทุกคนในหมู่บ้านให้สมบูรณ์พูนสุข ทำไร่ ทำนาได้ผลดี เลี้ยงสัตว์ได้ผลดี ปราศจากภยันตรายใด ๆ

"วิญญาณบรรพบุรุษ" คุ้มครองสมาชิกทุกคนในครัวเรือนให้สุขสบาย ไม่เจ็บไข้

ผู้ที่ทำความดี มีคุณธรรม ย่อมได้รับความคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้

ผู้ที่ทำความชั่ว ความผิด ย่อมถูกลงโทษจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้เช่นกัน

ชาวกะเหรี่ยงทุกคนมีความเชื่อในบาปบุญและถ่ายทอดความเชื่อนี้สืบต่อ ๆ กันมา

ทุกคนจะสอนลูกหลานให้ทำความดี โดยมี "เจ้าของหมู่บ้าน" และ "วิญญาณบรรพบุรุษ"

คุ้มครองอยู่ตลอดเวลา จะทำสิ่งใดนั้น แม้จะไม่มีใครเห็นแต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็เห็น

ความคิดนี้ก็เช่นเดียวกับคนไทยชนบทที่เชื่อว่า "ทำอะไรไม่มีใครเห็น แต่ผีเห็น"

ความเชื่อหรือความคิดรวบยอด (Concept) ต่อเรื่องการทำความชั่วหรือบาปผิดนี้ อาจสรุปได้ดังนี้

1. บาปเป็นของส่วนรวม

2. บาปตามทันวันนี้

หากมีคนทำผิด ไม่ว่าจะเป็นคนในหมู่บ้านหรือคนนอกหมู่บ้าน จะเผ่าเดียวกันหรือต่างเผ่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะลงโทษใครก็ได้ในหมู่บ้าน หรือสัตว์เลี้ยงให้พบความวิบัติต่าง ๆ เช่นเกิดการเจ็บป่วย หรือพืชผลเสียหาย หรือวัวควายถูกเสือกิน

ทั้งนี้เพราะคนอื่น ๆ ในหมู่บ้านก็ผิดด้วยที่ปล่อยปละละเลยให้มีผู้กระทำความผิดขึ้นในหมู่บ้าน

จึงต้องมีพิธีกรรมเพื่อขอขมาลาโทษต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ซึ่งมักถูกเรียกว่า "เลี้ยงผี" นั่นเอง บาปผิดหรือความผิดความเชื่อ นั้น ไม่ต้องรอถึง "ชาติหน้า" เพราะความวิบัติต่าง ๆ นั้น อาจเกิดขึ้นได้ทันทีในวันที่มีการกระทำผิดเกิดขึ้น

เช่น เมื่อมีความผิดเชิงชั่วร้ายเกิดขึ้นที่ไร่ข้าวเมื่อตอนเช้า หรือเกิดการลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น พอตอนเย็นก็อาจมีใครคนใดคนหนึ่งในบ้านเจ็บป่วย ฯลฯ ทั้งนี้เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้สังเกตเห็นและโกรธ จึงลงโทษให้เกิดอาภพหรือความวิบัตินั้น จนกว่าบาปผิดจะได้รับการชำระล้างด้วยพิธีกรรมขอขมาลาโทษ

4. มารยาทต่าง ๆ

ชนเผ่ากะเหรี่ยงมีประเพณีวัฒนธรรมที่ดิงามเช่นเดียวกับคนไทยในชนบท ความเชื่อต่อพฤติกรรมต่างๆ นั้นก็เฉกเช่นเดียวกันกับสังคมไทยในอดีต ไม่ว่าจะเป็นความนุ่มนวลอ่อนโยน อภัยค้ำไฉนตรี รอยยิ้มต่อทุกคนที่พบเห็น ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังพบบอกอยู่ได้ทั่วไปในชุมชนกะเหรี่ยงบนภูเขา

มารยาทต่าง ๆ ที่ถือเป็นความถูกต้องเหมาะสมของชาวกะเหรี่ยงได้แก่

4.1 การทักทาย สำหรับชาวกะเหรี่ยงนั้น ถือว่า เมื่อพบกันก็ต้องทักทายกัน มิใช่เพียงมีแค่รอยยิ้ม การเอ่ยทักทายนี้ถือเป็นมารยาทที่ดิงามสำหรับทุก คน

ประโยคทักทายที่ถือได้ว่าแทนคำ "สวัสดิ์" สำหรับชาวกะเหรี่ยงก็คือ "แล-ซุ-สอ" ซึ่งแปลว่า "ไปไหนมา" (ไปที่ไหน)

คำตอบนั้น มีหลายแบบหลายประการ ที่นิยมมากที่สุดคือ "แล-ฮะ" ซึ่งแปลตามรูปคำว่า "ไปเที่ยว" แต่จริง ๆ นั้น ประโยคนี้หมายถึง "มาเที่ยว" ในมารยาทของชาวกะเหรี่ยงนั้น แม้ว่าจะมีฐานะสำคัญจะมาปรึกษาหารือหรือขอความช่วยเหลือ แต่ก็จะพูดว่า "แล-ฮะ" เสมอ

คำตอบอื่น ๆ นั้น มีตั้งแต่

"แล-เลอ-ผี" --- (ไปไร่)

"แล-เลอ-ช" --- (ไปนา)

"แล-อา-ลู-ที" --- (ไปอาบน้ำ)

หากคำตอบนั้นเป็นอีกภาษาซึ่งไม่รู้เรื่องหรือไม่อาจสื่อความหมายความเข้าใจกันได้ก็ไม่มีเป็นไร เพราะเหล่านี้เป็น "มารยาทในการทักทาย"

4.2 การพูดจา

ชาวกะเหรี่ยงทุกคนถือว่าต้องพูดจาด้วยความอ่อนโยนนุ่มนวล

การพูดจាក้าวร้าว เพราะโกรธ เพราะไม่พอใจ หรือการพูดจาแบบวางอำนาจถือว่าเป็นเรื่อง

"ผิดมารยาท"

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวกะเหรี่ยงจะสอนลูกหลานเสมอว่า เวลาพูดกับข้าราชการ หรือนักพัฒนาใด ๆ นั้น ต้องพูดเพราะ "พูดเพราะๆ" ไม่ว่าคนๆ นั้นจะทำผิดอย่างไรก็ตาม เช่น ครูไม่มาสอน หมอไม่จ่ายยา หรือนักพัฒนาเมาเหล้า ฯลฯ

คำสั่งสอนคือ "พูดดี ๆ เป็น (เขา) เป็นคนหลวง (คนใหญ่คนโต) เดียวเป็นจะเสียใจ"

หากใครมาพูด "ไม่เพราะ" ด้วย ชาวกะเหรี่ยงจะไม่แสดงความก้าวร้าวตอบ ไม่โกรธตอบ

แต่จะเมินเฉยอย่างนุ่มนวล คำสนทนาด้วยจะเหลือเพียงแค่ประโยคว่า "ป สุณา" (ไม่ทราบ)

นั่นคือ การปฏิเสธความสัมพันธ์ที่นุ่มนวลแนบเนียน แต่หมายถึงการ "ไม่ยอมรับ"

4.3 การอ้าดา

มารยาทของชาวกะเหรี่ยงนั้น คล้ายคลึงกับคนไทยที่ถือว่า "ไปต้องลา มาต้องไหว้"

นั่นคือ เมื่อมาพักทักทายกัน ด้วยประโยค "แล-ซู-ต้อ" ดังได้กล่าวมาข้างต้น

เวลาจะลากลับ ก็บอกเล่าเก้าสิบกันบ้าง "เกอะ-เก-ลี" --- จะไปละนะ

4.4 การกินและการดื่ม มารยาทที่สำคัญยิ่งสำหรับชาวกะเหรี่ยงก็คือ "แขกต้องกิน

ก่อน" จนกระทั่งถือเป็นข้อห้ามข้อถือสาในสังคม

มีแขกมาบ้าน เจ้าของบ้านจะต้องเชิญแขกกินข้าวก่อน โดยจะไม่กินร่วมกับแขก ถือเป็นเรื่องผิดมารยาทที่อาจถูกนิทา "หัวบ้านท้ายบ้าน" หากเจ้าของบ้านคนใดนั่งกินข้าวร่วมวงกับแขกเยี่ยม

สังคมกะเหรี่ยงที่เคร่งครัดต่อประเพณีวัฒนธรรมนั้น ถ้ารู้ว่ามีแขกเยี่ยมมาค้างคืนอยู่ที่ครัวเรือนใดก็ตาม พ่อรุ่งเช้าจะต้องให้ลูกชาย/ลูกสาวของตนไปเชิญแขกเยี่ยมคนนั้นมากินข้าวที่บ้าน โดยอาจยืนรออยู่เพื่อนำแขกคนนั้นมาที่บ้านด้วยเลย

แม้ว่าแขกเยี่ยมคนนั้นจะกินข้าวแล้วที่ครัวเรือนนั้นหรือครัวเรือนอื่นๆ ก็ตาม แต่ก็ต้อง "เชิญ" มากินที่ครัวเรือนของตนอีกให้ได้

เพราะนี่คือ "การทำบุญ" ที่สำคัญยิ่ง

การเชิญแขกเยี่ยมกินข้าวนี้ ตามประเพณีนั้นมีอะไรก็ยกมาให้แขกกิน ไม่ต้องหาอาหารพิเศษแต่อย่างใด เช่นเป็นคนจน มีกับข้าวเพียงอย่างเดียวคือน้ำพริก ก็ยกน้ำพริกมาให้แขกกิน ยกเว้นอาหารบางประเภทที่หากให้แขกกินแล้ว เจ้าของบ้านจะกินต่อไม่ได้เลย เช่น (แกง) หอยขม (แกง) ไก่ขาว เพราะหากกินแล้วจะไม่ได้พบกันอีก หากแขกเยี่ยมไม่มากิน ถือกันว่าเป็นเรื่องที่ "น่าเสียใจน้อยใจ"

คำว่า "กิน" นี้ หมายถึงว่าอาจกิน "เพียงคำเดียว" หรือกินจน "อิ่มท้อง" เลยก็ได้
 ดังนั้น แยกเยี่ยมที่เข้าใจก็สามารถที่จะไป "กินข้าว" ที่ครัวเรือนหลาย ๆ ครัวเรือนได้

อย่างสบาย

มารยาทที่เกี่ยวข้องอยู่ในการกินอาหารนี้ก็คือประโยค 2-3 ประโยค คือ

(แขก) "วี-โด-มะ" --- อร่อยจังเลย

(เจ้าของบ้าน) "ออ-ปู้-ปู้" --- (อร่อยก็) กินแยะ ๆ

ทั้ง ๆ ที่เห็นกันอยู่ว่าแขกเยี่ยมคนนั้น กินเพียงคำสองคำเท่านั้นเอง

ส่วน "การดื่ม" นั้น เป็นมารยาทสังคมที่สำคัญของชาวกะเหรี่ยงที่จะต้อง "ทานน้ำมาดื้อน

รับแขก" โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากเป็นการเยี่ยมเยียนกันเวลากลางคืนซึ่งเป็นเวลาที่ว่างจากงานที่ไร่นา
 ตอนกลางวันแล้ว

เหล้ากะเหรี่ยงขนานแท้ นั้น ทำจากข้าวสุก หญิงสาวบริสุทธิ์เป็นคนทำแบ่งเหล้าหมัก ต้ม
 กลั่นด้วยเครื่องมือง่าย ๆ โดยนำมือฝ่ายหญิง ตีกริมไม่แรง ต้มไม่มากเกินไปไม่เมา

สำหรับการ "ดื่มเหล้า" นั้น มารยาทที่สำคัญยิ่ง คือ "ถ้าเมาแล้วกินนอน (หลับ)" อย่า
 เอะอะอาละวาดหรือส่งเสียงดังรบกวนคนอื่น

การเมาแล้วนอนหลับนี้ โดยทั่วไปแล้วเป็นหน้าที่ของเจ้าของบ้านที่จะพุงแขกเยี่ยมกลับไป
 นอนยังที่นอนที่จัดไว้รับแขก หรือพุงกลับไปส่ง (ในกรณีที่พักแรมคืนที่บ้านหลังอื่น)

4.5 การเยี่ยมบ้าน ในเวลากลางวันนั้น ส่วนมากไม่ค่อยมีเวลาในการเยี่ยมเยียนหรือ
 รับแขก เพราะวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงก็คือการเป็นเกษตรกร ทำไร่ทำนา

หากงานในไร่ นา เพลาลงไม่เร่งด่วน เวลางว่างที่มีอยู่ก็คือ การไปหาอาหารในป่า หรือที่
 ลำห้วยลำธาร

ผู้ชายไปยิงนกยิงหนูในป่าใกล้บ้าน ผู้หญิงไปหาทุ่งทอยปูปลาในลำธาร

กระทั่งถึงเวลากลางคืน จึงเป็นโมงยามแห่งการพบปะสนทนาปราศรัย แลกเปลี่ยนความ
 คิดหรือประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เยี่ยมเยียนมิตรสหาย

ยามค่ำคืนกับผู้มาเยี่ยมเยียน จะพบบทสนทนาที่เป็นเครื่องแสดงประเพณีอัธยาศัยอัน น่ารัก
 รักดีงาม ซึ่งจะพบได้ในทุกหลังคาเรือน คือ

"แฮ-ท้อ" --- เชิญขึ้นบ้าน

"แฮ-หนึ" --- เชิญเข้ามา(ในห้อง)

"เฉ-นอ" --- เชิญนั่ง

"ออ-ที-คลอ" --- เชิญดื่มน้ำชา

น้ำชาของชาวกะเหรี่ยงนี้ ส่วนมากจะทำจากต้นชาพื้นเมืองหรือต้นเมี่ยง และเวลาดื่มน้ำชานี้ ต้อง "ใส่เกลือ" ลงไปด้วยเล็กน้อย จึงจะถือว่ามึรรสชาติดีและเป็นการดื่มชาที่ถูกต้องตามประเพณีวัฒนธรรม หากแขกเยียมมี "ชาจีน" ที่มีกลิ่นหอมเป็นพิเศษมาด้วย ก็ถือว่าการดื่มน้ำชาครั้งนี้เป็น "ความพิเศษ" ที่น่าประทับใจอย่างยิ่ง

4.6 การร่ำเรีง

ชาวกะเหรี่ยงไม่มีการร่ำเรีงร้องรำทำเพลงเป็นกิจวัตรแต่อย่างใด เครื่องดนตรีในวัฒนธรรมได้แก่ "พิดน" ซึ่งมี 6-7 สาย หรืออาจเป็น "ซิง" ที่เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมมาจากคนไทยพื้นราบ (ภาคเหนือ)

บทเพลงจากพิดนมีหลายรูปแบบหลายรสชาติ บ้างเป็นเพลงสอนคุณธรรมวัฒนธรรม บ้างเป็นเพลงรักอ่อนหวาน แต่คนเล่นเก่ง ๆ นับวันจะร่อยหรอลงทุกที

ในสังคมสมัยใหม่ เครื่องดนตรีก็คือ "กีตาร์" ซึ่งระนาดไปทุกอย่างอดดอย

ทุกวันตายของพิดนคือวันเกิดเต็มตัวของกีตาร์ ?

แต่หากแขกเยียมจะแสดงความร่ำเรีงก็เป็นที่ยอมรับของทุกคน เพียงแต่ต้องรู้จักมารยาทเพียงพอ ไม่ส่งเสียงร่ำเรีงจนตึกดินเดินไปจนกระทั่งรบกวนเวลาพักผ่อนของคนอื่น

4.7 การนอน/แรมคืน มารยาทที่น่ารักของชาวกะเหรี่ยงก็คือการเต็มใจรับแขก ให้แขกแรมคืน (ค้างคืน) ในครัวเรือนของตน

แต่สถานที่นอนของแขกก็คือ "หน้าห้อง" หรือที่บริเวณชานหน้าห้องซึ่งอยู่ใต้ร่มไม้ชายคา ทั้งนี้เพราะบ้านกะเหรี่ยงนั้นมีอยู่เพียงห้องเดียวเท่านั้น ถือเป็นห้องเอนกประสงค์ คือเป็นห้องนอนของเจ้าของบ้านและลูกเมีย ห้องครัวทำอาหาร ห้องกินอาหาร ห้องรับแขก (นั่งคุยกัน ดื่มน้ำชา)

แขกเยียมที่ต่างเพศกันจะต้องนอนคนละบ้าน ไม่ยกเว้นแม้ว่าแขกเยียมผู้นั้นจะเป็นสามีภรรยากันก็ตาม

ในบางครัวเรือนอาจอนุญาตให้แขกเยียมที่เป็นหญิงเข้าไปนอนกับลูกสาวของตนที่ริมเตาไฟในทับกระท่อม (ที่มีอยู่ห้องเดียว) นั้น

(มารยาทดังกล่าวนี้ อธิบายตามประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งในหลายแห่งได้มีการเปลี่ยนแปลงไปแล้ว เพราะความเกรงใจเกรงอำนาจแห่งวัฒนธรรมที่ใหญ่กว่าของแขกเยียมนั้น แต่หากแขกเยียมประพฤติปฏิบัติตามประเพณีกะเหรี่ยงได้ จะได้รับความชื่นชมและยอมรับนับถืออย่างยิ่งในจิตใจของชาวกะเหรี่ยงทุกคน)

4.8 การเข้าร่วมพิธีกรรม บางครั้งในชุมชนหรือครัวเรือนกะเหรี่ยง บางครัวเรือนอาจมีพิธีกรรมตามประเพณีวัฒนธรรม มีหลาย ๆ กรณีที่อาจเชิญแขกเยียมเข้าร่วมในพิธีกรรมนั้น ๆ ได้

เช่น พิธีแต่งงาน งานปีใหม่ หรือแม้กระทั่งการทำพิธีขอขมาลาโทษต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

มารยาทที่สำคัญก็คือ การประพฤติปฏิบัติตามคำบอกกล่าวของผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งอาจเป็นการไม่ปฏิเสธต่อการจับเหล่าเล็ก ๆ น้อย ๆ เพราะมีฉะนั้นจะเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการทำพิธีกรรมนั้น ๆ

5. ข้อห้ามสำคัญ

สังคมกะเหรี่ยงมีข้อห้ามหรือข้อถือสาอยู่มากพอสมควร แต่ข้อห้ามข้อถือสาคือสำคัญ ๆ นั้นมีอยู่ไม่มากแต่อย่างใดเลย ซึ่งได้แก่

5.1 เรื่องชู้สาว

ห้ามมีพฤติกรรมเชิงชู้สาวไม่ว่าจะเจตนาหรือไม่ก็ตาม

เช่น การถูกเนื้อต้องตัวของชายหญิงซึ่งไม่ใช่ญาติสนิท

เช่น การออกไปนอกหมู่บ้านสองต่อสองของชายหญิงที่ไม่ใช่ญาติสนิท

5.2 การเยี่ยมบ้าน ห้ามขึ้นบ้านหลังที่มีการปัก "เสา" นอกที่กำลังอยู่ในระหว่างพิธีกรรม ซึ่งหากมีมารยาทดีพอแล้ว ก่อนจะขึ้นบ้านใครก็ส่งเสียงบอกเล่าให้รู้เสียก่อน เจ้าของบ้านก็จะบอกทันได้ว่ายังขึ้นบ้านไม่ได้ เพราะอยู่ในระหว่างพิธีกรรม

5.3 การแรมคืน การนอนค้างอ้างแรมในหมู่บ้านนั้น หญิงและชายต้องนอนคนละแห่งแม้ว่าจะเป็นสามีภรรยา ก็ตาม

5.4 สถานที่สำคัญ ในหมู่บ้านกะเหรี่ยงหลายแห่งจะมี "ศาลเจ้าที่" อยู่ที่ท้ายบ้าน การไปจับต้องหรือนั่งเล่นถือเป็นความผิด "ศาล" ดังกล่าวนี้อาจมีลักษณะเป็นเหมือนบ้านจำลองขนาดเล็ก

6. ขอนิยมสำคัญ

สังคมกะเหรี่ยงมีขนินิยมอยู่มากมายเช่นเดียวกัน ส่วนมากเป็นกิจกรรมารยาทที่ดั้งเดิมเช่นเดียวกับประเพณีไทย ขอนิยมเหล่านี้คือการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งเป็นแก่นแท้ที่ดั้งเดิมของสังคมทุกแห่งนั่นเอง

6.1 การเกษตร ชาวกะเหรี่ยงทุกคนต้องทำไร่ เพราะนอกจากการปลูกข้าวแล้วยังมีพืชผักสวนครัวอีกมากมายที่ปลูกปะปนอยู่กับข้าว ถือได้ว่าเป็นสวนผักที่มีพืชบริโภคมากมายซึ่งจะทยอยให้ผลผลิตที่ละชนิดไม่พร้อมกัน เริ่มตั้งแต่ผักกาดพื้นเมือง ข้าวโพด ถั่วชนิดต่าง ๆ แดง พักเขียว พักทอง เผือก มันชนิดต่าง ๆ พริก งา ฯลฯ

6.2 การบำบัดรักษา ชาวกะเหรี่ยงมีความรู้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรต่างๆ

ในการรักษาพยาบาลและการบำรุงสุขภาพ

เช่นสมุนไพรแก้ปวดท้อง ท้องร่วง สมุนไพรแก้อาเจียน แก้ไข้ ตลอดจนถึงสมุนไพรบำรุงกำลังของคนแก่คนแก่ หญิงมีครรภ์

ส่วนมากการใช้สมุนไพรนี้จะเป็นการนำมาต้มกับน้ำ แพบทุกครัวเรือนจะมีกาน้ำซึ่งใส่สมุนไพรต้มอยู่ตลอดเวลา

สำหรับการบำบัดรักษาเมื่อเจ็บป่วยซึ่งมักถูกเรียกว่า "เสียงผี" นั้น หากพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นได้ว่ามีทั้งกิจกรรมที่เป็นส่วนของการบำบัดทางกาย และบำบัดทางใจ หรือเทียบได้กับการบำบัดทางอายุรเวชและการบำบัดทางจิตเวชนั่นเอง

การบำบัดทางกายก็คือการที่ฆ่าไก่ (หรือ) หมู นำมาแกง นำส่วนหนึ่งของเนื้อสัตว์นี้ไปเซ่นไหว้ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนใหญ่ที่เหลือก็นำมาเป็นอาหารของผู้ป่วยและสมาชิกในครัวเรือน นับเป็นการได้กินอาหารที่มีคุณค่า มีโปรตีน นอกจากนี้การที่ปัก "เสา" หามขึ้นบ้านนั้น ก็เป็นการที่ทำให้ผู้ป่วยได้พักผ่อน (3 วัน)

การบำบัดทางใจก็คือการที่รู้ว่าได้ขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ได้รับการยกโทษหรือให้อภัยแล้ว

6.3 การเซ่นไหว้ผี ชาวกะเหรี่ยงนิยมที่จะเซ่นไหว้ผี หรือที่จริงก็คือเซ่นไหว้ต่อสิ่ง

ศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่มากมายในความเชื่อตามประเพณี

สิ่งเหนือธรรมชาตินี้ถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกับคนไทยพื้นราบ ไม่ว่าจะเป็น "เพศ" หรือ "บทบาท" ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้

"การเซ่นไหว้" ก็เป็นการแสดงการสักการะ ขอรับความคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย กิจกรรมในไร่ในนาได้ผลดี ฝนฟ้าอุดมสมบูรณ์ พืชบริเวณเจริญงอกงาม

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของกะเหรี่ยงเมื่อเทียบกับของคนไทยพื้นราบ จะมีความแตกต่างกันตรงที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติของกะเหรี่ยงมีศักดิ์ฐานะเป็น "เจ้าของ" ในขณะที่ของคนไทยเป็น "เทพ" หรือ "เทวดา" ตัวอย่างเช่น

ชื่อกะเหรี่ยง	คำแปล	เพศ	ชื่อไทย	เพศ
ฮี้-ก่า	เจ้าของหมู่บ้าน	ชาย	ศาลผีเสื้อบ้าน(เหนือ)	ชาย
			พระภูมิเจ้าที่	ชาย
เกาะ-ก่า	เจ้าของแผ่นดิน	ชาย	พระสยามเทวาธิราช	ชาย
ที-ก่า	เจ้าของน้ำ	หญิง	แม่พระคงคา	หญิง
บือ-ก่า	เจ้าของข้าว	หญิง	แม่พระโพสพ	หญิง

6.4 การลงโทษ มักจะมีถ้อยคำอยู่บ่อยๆ เอ่ยถึงชาวกะเหรี่ยงที่ "ปรับโทษ" ต่อผู้ที่ "ผิดผี" หรือบางที ก็พูดถึงการที่ "ผิดผี" แล้วก็ต้อง "เสียผี"

แต่จริง ๆ แล้ว ความผิดใด ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นจะมีการพิจารณาตัดสินอย่างยุติธรรมโดยยึดถือตามประเพณีวัฒนธรรมที่ได้สืบทอดกันมาจากสมัยบรรพบุรุษ

เมื่อการลงโทษใด ๆ เสร็จสิ้นแล้ว ถือเป็นการสิ้นสุดโทษอย่างเด็ดขาด ไม่นำมาเอ่ยย่ำหยันอีกต่อไป ถือว่าผู้ทำผิดนั้นได้สำนึกผิดแล้ว ทำพิธีกรรมขอขมาลาโทษแล้ว กลับกลายเป็นผู้บริสุทธิ์เช่นเดียวกับคนทั่ว ๆ ไป

6.5 การกำหนดโทษ หัวหน้าหมู่บ้านตามประเพณี (ฮี-โซ) จะเป็นผู้กำหนดบทลงโทษในกรณีที่มีผู้ทำผิด โดยมีกลุ่มผู้อาวุโสเป็นผู้ให้คำปรึกษาหารือ บทลงโทษนี้จะมีหนักเบาขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้กระทำผิดนั้น

7. การมีส่วนร่วมของประชากร

ในปัจจุบัน นิยมที่จะพูดถึง "การมีส่วนร่วม" ของประชาชนในการพัฒนาต่าง ๆ แต่ก็มี ความสับสนและเข้าใจผิดกันอยู่มาก ระหว่าง "การมีส่วนร่วม" กับ "ความร่วมมือ" การมีส่วนร่วมต้องมี "ความร่วมมือ" แต่ความร่วมมืออาจมีใช่ "การมีส่วนร่วม" ก็ได้ การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ต้องเกิดขึ้นแต่การมองปัญหาาร่วมกัน การแสวงหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน และทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน

การมีส่วนร่วมต้องการเวลาที่จะค่อย ๆ สะสมความเข้าใจอันแท้จริง มีใช่แค่เพียงการประชุมไม่กี่ชั่วโมงก็สำเร็จกิจกรรมนั้น ๆ แล้ว

8. ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ชาวกะเหรี่ยงมีความรู้ในการดำเนินชีวิตอยู่ในป่าเขาเป็นอย่างดี และถ่ายทอดความรู้เหล่านี้จากบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลานโดยกระบวนการอบรมสั่งสอนทางสังคม ที่เรียกกันว่า (Socialization) สิ่งเหล่านี้เป็น "ภูมิปัญญาชาวบ้าน"

เช่น การทำไร่ทำนา การดูดินดูคุณภาพดิน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (น้ำ ป่า) การใช้สมุนไพร การจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ การทอผ้า การหาอาหารในสิ่งแวดล้อม (ป่าเขา และลำธาร) การดำรงชีวิตเพื่อปากท้อง

แต่ภูมิปัญญาเหล่านี้ก็มีขีดจำกัด กล่าวคือ หากเป็นกิจกรรม หรือพฤติกรรมที่ไม่เคยประพฤติดั้งเดิมมาก่อน คนแก่คนแก่หรือคนรุ่นพ่อแม่ก็ไม่อาจจะสอนคนรุ่นลูกหลานได้เลย

เช่น การไม่สามารถจะใช้ที่ดินให้มีประสิทธิภาพได้ในปัจจุบันซึ่งจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นแต่พื้นที่ทำกินยังเท่าเดิมหรือลดลงอันเนื่องมาจากความเข้มงวดเพิ่มขึ้นของกฎหมายป่าไม้

เช่น พ่อแม่ไม่สามารถสอนลูกหลานที่มาอยู่ในเมืองได้ว่าจะต้องประพฤติอย่างไรบ้าง จึงจะไม่เป็นเหยื่อของพวกมิจฉาชีพหรือพวกสืบแปดมงกุฏ

เช่น ทุกคนไม่สามารถเอาตัวรอดได้จากโรคภัย หรือภัยอันตรายใหม่ๆ ที่ไม่เคยมีมาในสมัยอดีตกาล ได้แก่ โรคเอดส์ และอุบัติเหตุต่างๆ

ฯลฯ

ดังนั้นเอง ชาวเขารุ่นใหม่ รุ่นเยาวชน จึงกำลังลองผิดลองถูกเมื่อพบเผชิญกับสถานการณ์ปัจจุบัน นับตั้งแต่การหลั่งไหลจากดอยมาสู่เมือง เพื่อแสวงหางานทำ แสวงหาโอกาสใหม่ ๆ ที่ดีให้แก่ชีวิต

หากฝันเป็นจริง พบกับความสำเร็จ ประสบการณ์ที่ได้รับคือภูมิปัญญาของคนรุ่นใหม่

หากพ่ายแพ้ บาดเจ็บ ก็กลับไปนอนเลียแผล ชับน้ำตา จึงค่อยเกิดภูมิปัญญา

แต่หากยับยั้งกับอุ้งมืออุ้งเท้าของมวลมาร ก็คือโศกนาฏกรรม

อนาคตคือแสงริบหรี่แห่งดวงดาวหรือแสงเจิดจ้าแห่งตะวัน ไม่มีใครรู้ได้เลย

นักพัฒนาที่มีหัวใจและวิญญาณแห่งการพัฒนา น่าจะช่วยสร้างภูมิป้องกันได้บ้าง

โดยการให้ข่าวสารข้อมูลที่ถูกต้องแก่หนุ่มสาว จากภูเขาผู้เผชิญโชค ให้รู้ว่าทุกรอยเท้าก้าวอย่างจากดอยสู่เมืองนั้น มีทั้งทุกข์และสุขรออยู่อย่างไรบ้าง ก่อนจะตัดใจก้าวเท้าก้าวแรกลง

ข้อพึงปฏิบัติสำหรับนักพัฒนา

วัฒนธรรมประเพณีของชาวกะเหรี่ยงนั้นเป็นความดีงามของสังคมมนุษย์ซึ่งได้สั่งสมตลอดมาจากบรรพบุรุษสู่ชนรุ่นหลัง กระทั่งมาเป็นหลักปฏิบัติในปัจจุบัน เป็นวิถีชีวิตที่ทุกคนยอมรับและให้ความเคารพต่อกฎเกณฑ์แห่งสังคมของตน

คนจากพื้นราบ ซึ่งจะเข้าไปทำงานหรือมีชีวิตอยู่ในสังคมกะเหรี่ยงต้องพยายามเข้าใจ ประเพณีวัฒนธรรมเหล่านี้ให้ถ่องแท้ จึงจะปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและก้าวไปสู่ความสำเร็จตามมุ่งหมาย

หากจะเรียบเรียงแนวปฏิบัติสำหรับนักพัฒนาที่จะเข้าไปทำงานกับชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง จะได้เป็นแนวทางดังนี้

1. การเข้าสู่หมู่บ้าน

1.1 แต่งกายสุภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นหญิงต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อย การสวมเสื้อผ้าแบบกึ่งโป๊หรือวับ ๆ แวม ๆ หรือแต่งกายแบบโนบรา ถือเป็นข้อห้าม

1.2 แร่ดูเข้าหมู่บ้านนั้นควรไปพบปะกับหัวหน้าหมู่บ้านตามประเพณี (ฮี-โซ) เพื่อเป็นการแสดงความคารวะ ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านเห็นว่าเรายอมรับวัฒนธรรมประเพณีของเขา

1.3 เมื่อพบปะคนเฒ่าคนแก่ ควรยิ้มทักทาย มีท่าทีกริยาที่สุภาพอ่อนโยนด้วย แม้ว่าอาจจะสื่อภาษากันไม่ได้ก็ตาม

1.4 แสดงอาการสุภาพอ่อนโยนยิ้มแย้มอยู่เป็นลักษณะนิสัย

1.5 บางครั้งหมู่บ้านกะเหรี่ยงนั้นๆ (ที่นักพัฒนากำลังจะเข้าไป) อาจอยู่ในระหว่าง ประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้าน เช่น พิธีปีใหม่ ตามประเพณีชาวกะเหรี่ยงนั้น จะไม่ต้อนรับแขกหรือถ้าเข้าไปและอยู่ในระหว่างช่วงปีใหม่ จะกลับไม่ได้จนกว่าพิธีปีใหม่จะเสร็จสิ้น (ราว 3 วัน)

2. การทักทาย

2.1 พบปะใครต้องยิ้มทักทาย หากใช้คำทักทายในภาษากะเหรี่ยงได้ก็ยิ่งเป็นจิตวิทยาที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง

"แล-ซู-ส่อ" ---- ไปไหนมา (ไปที่ไหน)

2.2 การทักทายนั้นควรทำโดยหัวหน้า ไม่ว่าจะคนเฒ่าคนแก่ เด็ก ผู้ใหญ่

3. การขึ้นบ้าน

3.1 หากมีเครื่องหมาย "เลรว" ปักที่ข้างบันได หมายความว่า "ห้ามขึ้นบ้าน" เพราะกำลังอยู่ในระหว่างประกอบพิธีกรรม (ราว 3 วัน)

3.2 ก่อนขึ้นบ้าน ควรให้ลุ่มให้เสียงขออนุญาตเจ้าของบ้านให้รู้ก่อน

4. การเข้าไปในบ้าน

4.1 อย่างนั่งข้างประตู เพราะจะไปกีดขวางทางทำให้คนอื่น ๆ เข้าไปไม่ได้ มารยาทของชาวกะเหรี่ยงนั้นจะไม่เดินผ่านแขกใกล้เกินไป หากจำเป็นต้องกล่าวขอภัยก่อน

4.2 ควรนั่งในที่ซึ่งเจ้าของบ้านเชิญให้นั่ง อย่าคิดว่าก้าวรุกล้ำเกินไป เช่น เขาเชิญให้นั่งหัวแถวใกล้เตาไฟที่อบอุ่น ก็ไม่ควรพลาดอายุหรือเกรงใจอยู่ไม่รู้จบ

4.3 เวลาที่เหมาะสมในการพบปะพูดคุยสารทุกข์สุขดิบนั้น คือเวลาค่ำคืน

5. การกินอาหาร

5.1 เมื่อเขาเชิญกินข้าว ต้องกิน เพราะชาวกะเหรี่ยงถือว่าเป็นการทำบุญ

5.2 แยกต้องกินก่อนเจ้าของบ้าน อย่าชวนเจ้าของบ้านมาร่วมวง กะเหรี่ยงถือว่าเป็นการผิดมารยาทอย่างยิ่งที่เจ้าของบ้านหรือสมาชิกคนใดในครัวเรือนนั้นเข้าไปนั่งกินข้าวร่วมกับแขก (แม้ว่าในปัจจุบัน ชาวกะเหรี่ยงบางคนก็กินข้าวกับแขก แต่ก็ยังเป็นเพราะความเกรงใจ โดยในส่วนลึกแล้วยังไม่สบายใจอยู่ เพราะจะถูกเพื่อนบ้านนินทาว่าไม่รู้จักรัฐธรรมนูญของตน)

5.3 ถ้ากินที่หลังนี้แล้ว หลังอื่นมาเชิญก็ต้องไป

5.4 การกินข้าวนั้น กิน "คำเดียว" ก็ถือว่าเป็นกิน แต่มารยาทที่ดีคือคุยไปด้วยสักชั่วระยะเวลาหนึ่งจึงอ้อม

5.5 ห้ามเก็บกวาด ห้ามล้างจาน ชาวกะเหรี่ยงถือว่าหากกระทำแล้วจะไม่ได้พบกันอีก

5.6 อาหารบางชนิดห้ามแขกและเจ้าของบ้านกินด้วยกัน เช่น แกงทอยขม แกงไก่ขาว โดยเจ้าของบ้านจะไม่ยกมาให้แขกกิน หรือถ้าแขกกินแล้วเจ้าของบ้านจะไม่กินต่อ

5.7 อาหารใด ๆ ที่มีไข่เป็นองค์ประกอบ ถือเป็นข้อห้ามกินสำหรับหญิงที่ยังเลี้ยงลูกด้วยนมอยู่ รวมทั้งเด็ก(ลูก)ด้วย

6. การดื่มเหล้า

6.1 วงเหล้าที่ถูกกาะเตะคือยามค่ำคืน ไม่ใช่ยามเย็น

6.2 เวลากินเหล้าห้ามตบพื้น มิฉะนั้นจะถูกปรับโทษเนื่องจากทำให้ผีเห่าผีเรือนไม่พอใจ

6.3 เมากเหล้าแล้วต้องนอน ห้ามส่งเสียงดังรบกวนผู้อื่น (แม้กระทั่งร้องเพลง)

7. การให้ขนมเด็ก

7.1 การให้ขนมเด็กถือว่าเป็นสิ่งที่แสดงความใจดีของแขก แต่อย่าให้ขนมที่มีไข่เป็นองค์ประกอบแก่เด็กที่ยังกินนมแม่อยู่ เช่น ขนมเค้ก (เด็กกะเหรี่ยงอาจกินนมแม่ดูจนนมแม่จนกระทั่งอายุ 3-4 ปี ซึ่งแม่มิม่มีน้ำนมแล้วก็ตาม)

8. การพักแรมคืน

8.1 หญิงและชายต้องพักค้างคืนที่บ้านคนละหลัง

8.2 สถานที่ค้างคืนของแขกเยี่ยมคือที่บริเวณร่วมชายคาบ้านหน้าห้อง

9. การรื่นเริง

9.1 การรื่นเริงร้องรำทำเพลงกระทำได้ แต่ต้องไม่ตึกนัก และไม่ส่งเสียงดังจนรบกวนความสงบของผู้อื่น

9.2 การละเล่นใด ๆ ที่หญิงชายต้องถูกมือถือแขน หรือถูกเนื้อต้องตัวกันถือเป็นสิ่งไม่ควรประพฤติ แม้ว่าจะไม่มีเจตนาเชิงขู่สาวเลยก็ตาม

10. เรื่องขู่สาว

10.1 การถูกเนื้อต้องตัวกันระหว่างชายและหญิงถือเป็นข้อห้าม ไม่ว่าจะมีเจตนาเชิงขู่สาวหรือไม่ก็ตาม เช่น การจูงมือช่วยเหลือเมื่อเห็นอีกฝ่ายหนึ่งเดินไม่ไหว

10.2 ชายและหญิงซึ่งไม่ใช่ญาติสนิทจะไปนอกหมู่บ้านโดยลำพังสองต่อสองไม่ได้ ไม่ว่าจะไปธุระที่ไร่นา ไปหาพิน หรือเดินไปอีกหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ ๆ ก็ตาม จะต้องชวนคนอื่นไปเป็นเพื่อนด้วยเสมอ

10.3 สังคมกะเหรี่ยงนั้น ตามประเพณีถือว่าหญิงชายนั้นต้องผัวเดียว-เมียเดียว

11. การปฏิบัติกับคนเฒ่าคนแก่

11.1 ต้องให้ความเคารพนับถือคนเฒ่าคนแก่ทุกคน มีสัมมาคารวะด้วย

11.2 รอยยิ้มกับคนแก่นั้น คือกุญแจดอกหนึ่งที่ใช้ไปสู่ความรักความนับถือจากชุมชน

12. การปฏิบัติกับผู้ต่างเพศ

12.1 ต้องให้เกียรติฝ่ายหญิงก่อน เพราะวัฒนธรรมกะเหรี่ยงนั้นถือว่าผู้หญิงเป็นใหญ่ เป็นผู้สืบสายสกุล

13. การยอมรับผิด

13.1 หากทำผิดไม่ว่ากรณีใด อาจเป็นความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ นักพัฒนาต้องไม่มัวแต่หยิ่งในศักดิ์ศรีหรือกลัวอับอายที่จะยอมรับผิดและยอมรับการลงโทษ เพราะการลงโทษในวัฒนธรรมนั้น กลุ่มผู้อาวุโส และผู้นำหมู่บ้านจะพิจารณาดูเจตนาที่แท้จริงด้วยว่าตั้งใจทำผิด หรือทำผิดเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์

13.2 การยอมรับผิดและยอมถูกปรับไหม่นั้น เป็นจิตวิทยาที่ดี ทำให้ชาวกะเหรี่ยงเห็นว่านักพัฒนาคนนั้นยอมรับยอมเคารพนับถือวัฒนธรรมประเพณีของชนชาวกะเหรี่ยง

14. การอำลา

14.1 เมื่อจะไปไหนควรบอกเล่าแก่สืบให้ชาวบ้านรู้ เช่นการจะไปอีกหมู่บ้านหนึ่งหรือกลับเข้าไปในเมือง

14.2 เมื่อจะกลับสู่เมืองหรือชุมชนพื้นราบ ควรบอกให้ชาวบ้านรู้ด้วย

บทส่งท้าย

ความเข้าใจต่อวัฒนธรรมประเพณีของชาวกะเหรี่ยงนั้น เป็นสิ่งสำคัญสำหรับทุกคนที่จะเดินทางเข้าไปสู่ชุมชนหรือหมู่บ้านกะเหรี่ยง เพื่อให้เกิดสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกันระหว่างคนต่อคน

ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นคนนั้น ๆ จะเป็นนักท่องเที่ยว นักพัฒนา หรือพ่อค้า

สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ การยอมรับว่ากะเหรี่ยงก็คือคน มีชีวิตจิตใจ มีทุกข์ มีสุข มีความรู้สึกอ่อนหวาน รู้จักชื่นบาน รู้จักเจ็บปวด ฯลฯ

คนย่อมมีการเปลี่ยนแปลง บ้างแล้วกลับตัวเป็นดี บ้างดีแล้วกลับกลายเป็นเลว

หากรู้จักอดทน อดกลั้น ให้อภัย ชีวิตทุกชีวิตก็มีสิทธิ์เสพสุข

ไม่ว่าจะเป็นคนไทยพื้นราบหรือกะเหรี่ยง ล้วนแล้วกำเนิดจากฐิติ มาเติบโตมีชีวิตอยู่ในชั่วเวลาหนึ่งโมงยามหนึ่ง เพื่อที่จะกลับกลายเป็นเถ้าธุลีอีกครั้งในวันปลาย

มีอะไรที่จิ้งในใจไม่จิ้งนี้ ?

บท

นิพนธ์ เรข สิบแสง*

1. ความนำ

เนื่องจากชาวขมุมักตั้งหมู่บ้านมาเป็นระยะเวลาช้านานแล้ว และการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างชาวขมุต่างหมู่บ้านจะมีอยู่เฉพาะหมู่บ้านใกล้เคียงกัน ส่วนหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลกันนั้นไม่ค่อยมีการติดต่อกัน ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้วัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมของชาวขมุมีความหลากหลาย ในแต่ละหมู่บ้านจะมีรายละเอียดในการประพฤติปฏิบัติเป็นของตนเองจึงเป็นการยากที่จะกล่าวถึงรายละเอียดของวัฒนธรรม ชาวขมุในส่วนทั้งหมดในเอกสารเล่มนี้ ดังนั้น ถ้าหากมีข้อมูลในเอกสารเล่มนี้ไม่ตรงกับข้อเท็จจริงในหมู่บ้านขมุหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่ง ขอให้ผู้อ่านพึงระลึกว่าเป็นข้อแตกต่างในรายละเอียดทางวัฒนธรรมของชาวขมุ

2. บุคคลสำคัญ

ในชุมชนชาวขมามีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลสำคัญที่ควรกล่าวถึงในที่นี้ คือ

2.1 กลุ่มผู้อาวุโส ในยุคที่การปกครองจากส่วนกลางยังเข้าไปไม่ถึงหมู่บ้านชาวขมุ กลุ่มผู้อาวุโส คือ ผู้อาวุโสสูงสุดหรือตัวแทนของผู้อาวุโสในแต่ละตระกูลที่มีอยู่ในหมู่บ้าน เป็นกลุ่มที่มีอำนาจในการตัดสินใจในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในส่วนทั้งหมด สามารถออกกฎหมายข้อบังคับให้คนในชุมชน ประพฤติปฏิบัติได้ในทุกกรณี และเป็นที่ยอมรับเคารพยำเกรงของคนในชุมชน แต่ในปัจจุบันเมื่อมีผู้นำที่แต่งตั้งจาก ทางราชการเกิดขึ้น บทบาทของกลุ่มผู้อาวุโสได้ลดน้อยลงไป แต่ผู้ปฏิบัติงานในหมู่บ้านขมุไม่ควรที่จะมองข้ามกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้าน

2.2 ผู้นำทางการ ปัจจุบันหมู่บ้านขมุทุกหมู่บ้านมีผู้นำทางการ หรือผู้ใหญ่บ้านที่เป็นทางการผู้ใหญ่บ้านชาวขมุส่วนใหญ่เท่าที่ได้พบเห็นมักจะมีอยู่ในวัยฉกรรจ์หรือวัยกลางคน เป็นผู้ที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับโลกภายนอกสามารถพบปะติดต่อกับบุคคลภายนอกได้ดีเป็นที่นับถือของคนในชุมชน บุคคลเหล่านี้จึงมักได้รับการเลือกตั้งจากคนในชุมชนให้เป็นผู้นำทางการ

2.3 หมอผี หมอผีในชุมชนชาวขมามีอยู่หลายประเภท กล่าวคือ

2.3.1 ขะจำ ขะจำจัดได้ว่าเป็นหมอผีที่มีความสำคัญที่สุดของชาวขมุ ซึ่งโดยหลักการแล้วผู้ที่เป็นขะจำ มักจะเป็นผู้ที่อาวุโสในแต่ละตระกูลที่มีอยู่ในหมู่บ้าน และจะประกอบพิธีที่สำคัญของชุมชนเท่านั้น เช่น พิธีเซ่นไหว้ผีหลวง พิธีเซ่นไหว้ผีตระกูล และพิธีปีใหม่ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการ

*นักวิจัยสังคมศาสตร์ สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

ประกอบพิธีเช่นไหว้ผีหลวง ซึ่งมักจะทำให้เจ้าผู้มาจากตระกูลที่ก่อตั้งหมู่บ้านเป็นผู้ประกอบพิธี

2.3.2 หมอเฮาะเมื่อ หมอเฮาะเมื่อเป็นหมอผีที่ทำหน้าที่เสี่ยงทาย ทำนายและหาสาเหตุของการเจ็บป่วย ทั้งนี้เนื่องจากในชีวิตประจำวันของชาวขมุมักจะมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการเสี่ยงทายอยู่หลายด้านนับตั้งแต่การเสี่ยงทายในการตั้งชื่อเด็ก การเสี่ยงทายเลือกพื้นที่สร้างบ้าน เสี่ยงทายการเลือกพื้นที่ทำการเสี่ยงทายหาสาเหตุของการเจ็บป่วยและการตายเป็นต้นวิธีการเสี่ยงทายที่หมอเฮาะเมื่อชาวขมุนิยมใช้คือการเสี่ยงทายด้วยข้าวสารโดยใช้ภาชนะจักสานไม้ไผ่คล้ายรูปขัน ซึ่งชาวขมุเรียกว่า "ขันตั้ง" ภายในบรรจุข้าวสาร ดอกไม้ และเทียน เพื่อประกอบพิธีกรรมเสี่ยงทาย ตัวอย่างเช่น ในพิธีเสี่ยงทายตั้งชื่อก่อนนั้นเมื่อเด็กคลอดออกมาแล้วพ่อแม่ของเด็กจะเชิญหมอเฮาะเมื่อมาประกอบพิธีเมื่อหมอเฮาะเมื่อจุดเทียนแล้วท่องคาถาบูชาผีครูแล้วก็ให้พ่อแม่ของเด็กบอกชื่อที่คิดว่าจะตั้งให้เด็กมาทีละชื่อจากนั้นหมอเฮาะเมื่อจะทำการเสี่ยงทายโดยใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้หยิบข้าวสารในขันตั้งออกมานับจำนวน โดยมีเกณฑ์ว่าชื่อแต่ละชื่อจะทำการหยิบข้าวสารเสี่ยงทายได้ไม่เกิน 5 ครั้ง และภายใน 5 ครั้งนั้นจะต้องมีการหยิบข้าวสารจำนวนคู่ติดต่อกันถึง 3 ครั้ง จึงจะใช้ชื่อนั้นได้ ในทำนองเดียวกันการเสี่ยงทายเพื่อหาสาเหตุของความเจ็บป่วยหมอเฮาะเมื่อก็จะกล่าวชื่อผีต่างๆ ที่คิดว่าเป็นสาเหตุของความเจ็บป่วยทีละชื่อ แล้วหยิบข้าวสารเสี่ยงทาย ถ้าหยิบข้าวสารได้จำนวนคู่ติดต่อกัน 3 ครั้ง ตรงกับชื่อของผีตัวใด ก็แสดงว่าผู้ตัวนั้นเป็นสาเหตุของความเจ็บป่วยเป็นต้น

2.3.3 หมอขวัญ หมอขวัญเป็นหมอผีประเภทหนึ่งที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการบำรุงรักษาขวัญ และเรียกขวัญซึ่งในระบบความเชื่อของชาวขมุนั้นความเชื่อเรื่องขวัญเป็นสาระสำคัญของชีวิต การที่มนุษย์เจ็บป่วย แสดงว่าขวัญส่วนหนึ่งได้ออกไปจากร่างกายยิ่งขวัญออกไปมากเท่าไร การเจ็บป่วยก็จะมากขึ้นและการที่มนุษย์สิ้นชีวิตลงแสดงว่าขวัญทั้งหมดได้ออกไปจากร่างกาย และนอกจากขวัญจะมีอยู่ในตัวมนุษย์แล้วชาวขมูยังเชื่อว่าขวัญสามารถมีอยู่ในสัตว์และสิ่งของได้เช่น ขวัญข้าว ขวัญยุงข้าว และขวัญสัตว์เลี้ยง เป็นต้นลักษณะที่สำคัญของขวัญคือ ก่อนข้างที่จะอ่อนไหวและสามารถที่จะออกไปจากตัวคนได้ง่ายเช่น การที่คนเราสะดุ้งตกใจหรือ หกล้ม ขวัญก็สามารถออกไปจากร่างกายได้แล้ว นอกจากนี้ผีต่างๆ ก็สามารถนำขวัญของคนออกไปจากร่างได้ ดังนั้นชาวขมุจึงต้องมีพิธีกรรมที่คอยบำรุงรักษาขวัญหรือเรียกขวัญของคนให้กลับมาสู่ร่าง ผู้ที่ประกอบพิธีกรรมดังกล่าว ก็คือ หมอขวัญ

2.3.4 หมอผี หมอผีเป็นผู้ที่ทำพิธีกรรมเพื่อติดต่อหรือสื่อสารกับผีต่าง ๆ ตามความเชื่อของชาวขมุ เช่น ผีเจ้าที่ ผีไร่ ผีป่า ผีโป่ง ฯลฯ การประกอบพิธีกรรมจะมีลักษณะที่เป็นการเช่นไหว้เคารพยำเกรงต่อผีต่างๆเพื่อไม่ให้ผีจับเอาขวัญของคนไป หรือทำอันตรายต่อพืชผลในไร่ ในการประกอบ พิธีกรรมเช่นไหว้ผี หมอผีมักจะใช้สัตว์เลี้ยง เช่น ไก่ หมูและสุนัข เป็นเครื่องเช่นไหว้ผีเพื่อทำให้ผีต่างๆ เกิดความพอใจจะได้ไม่ทำอันตรายต่อมนุษย์

2.3.5 หมอคาถา ในระบบความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติของชาวมุ นอกจาก จะมีความเชื่อเรื่องผีและขวัญแล้วชาวมุยังมีความเชื่อว่าปรากฏการณ์บางอย่างนั้นมนุษย์สามารถ ควบคุม หรือเข้าไปแทรกแซงได้โดยใช้กรรมวิธีบางอย่างกรรมวิธีดังกล่าว นั้นคือการใช้คาถาอาคม และผู้ที่มีความรู้ใน การใช้คาถาอาคมนั้นชาวมุเรียกว่าหมอคาถา แต่การใช้คาถาอาคมนั้นมิใช่จะใช้เข้าควบคุมปรากฏการณ์ ต่างๆ ได้ทุกเรื่อง เท่าที่พบในสังคมมุมีการใช้คาถาอาคมในการแก้คุณไสย การต่อกระดูก แก้กษแมลงและ ภู และช่วยให้หญิงคลอดบุตรง่าย

2.4 ล่าม "ล่าม" เป็นตำแหน่งทางสังคมของชาวมุที่แตกต่างจากชาวเขาเผ่าอื่น หน้าที่ ของล่ามมีอยู่หลายอย่าง ได้แก่ เป็นผู้ต้อนรับแขกที่มาจากภายนอกหมู่บ้าน เป็นผู้ส่งข่าวเรื่องราวต่าง ๆ ให้ แก่ทุกครัวเรือนในชุมชน และทำงานจิปาตะต่าง ๆ ที่ได้รับมอบหมายจากผู้นำในชุมชน ซึ่งพอจะเทียบเคียง ได้ว่าเป็นแม่บ้านของหมู่บ้านชาวมุ

3. กลุ่มในชุมชน

กลุ่มในชุมชนที่เป็นแบบจารีตประเพณีของชาวมุมีอยู่ 2 กลุ่มคือ กลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งได้กล่าว ไปแล้ว และกลุ่มเครือญาติ ซึ่งได้แก่กลุ่มคนที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน

กลุ่มเครือญาติมุเป็นกลุ่มคนที่มีบรรพบุรุษร่วมกัน มีการสืบเชื้อสายทางฝ่ายชาย ในแต่ละ กลุ่มนั้นจะมีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป ชื่อเรียกกลุ่มเครือญาติส่วนมากมักจะเป็นชื่อของสัตว์และพืช เช่น หมี อีเหิน กระรอก นกแซงแซว ผักกูด เป็นต้น บุคคลที่อยู่ในกลุ่มเครือญาติเดียวกันจะแต่งงานกันไม่ได้ ในแต่ละกลุ่มเครือญาติจะปกครองโดยชายที่มีอาวุโสสูงสุดของกลุ่ม และผู้อาวุโสสูงสุดในแต่ละกลุ่มเครือ ญาติก็จะรวมกันเป็นกลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้านซึ่งได้กล่าวไปแล้ว

นอกจากกลุ่มในแบบจารีตประเพณีแล้ว ในปัจจุบันมักจะมีพบกลุ่มในรูปแบบอื่นในชุมชน กลุ่มเหล่านี้มักจะเป็นกลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งจากหน่วยงานต่างๆ ของทางราชการ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มเยาวชนตรกร กลุ่มสตรี เป็นต้น

4. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้านของชาวมุประกอบด้วย

4.1 ศาลผีหลวง เป็นศาลผีที่มีความสำคัญสูงสุดของชาวมุผีหลวงเป็นผีที่ชาวมุให้ ความเคารพนับถือ และจัดว่าเป็นผีที่มีอำนาจเหนือกว่าบรรดาผีทั้งหลายตามความเชื่อของชาวมุ ศาลดัง กล่าวนี้มักจะทำตั้งอยู่ชายป่าใกล้หมู่บ้าน และห้ามคนเข้าไปบริเวณที่ตั้งศาล นอกจากจะมีการประกอบพิธีกรรม เท่านั้น

4.2 ศาลผีประจำหมู่บ้าน เป็นที่สถิตของผีประจำหมู่บ้าน ซึ่งชาวมุเชื่อว่าเป็นผีที่ช่วยป้องกันผีป่าหรือความชั่วร้ายต่างๆไม่ให้เข้ามาในหมู่บ้าน ที่ตั้งของศาลผีประจำหมู่บ้านมักตั้งอยู่ริมหมู่บ้าน ข้อห้ามเกี่ยวกับศาลผีประจำหมู่บ้านก็เป็นเช่นเดียวกับศาลผีหลวง ซึ่งห้ามเข้าไปในบริเวณที่ตั้งศาลนอกจากจะมีการประกอบพิธีกรรม

4.3 ศาลผีประจำตระกูล ศาลผีประจำตระกูลเป็นที่สถิตของผีบรรพบุรุษของแต่ละตระกูลในหมู่บ้าน ดังนั้นจำนวนของศาลผีประจำตระกูลจึงมีตามจำนวนตระกูลในหมู่บ้าน ที่ตั้งของศาลผีประจำตระกูลมักจะตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณบ้านของผู้ที่อาวุโสสูงสุดในแต่ละตระกูล

4.4 ศาลากลางบ้าน ในหมู่บ้านชาวมุบางหมู่บ้านจะมีสิ่งก่อสร้างคล้ายศาลาหลังใหญ่อยู่ในบริเวณหมู่บ้านหรือกลางหมู่บ้าน ศาลาดังกล่าวใช้เป็นที่สำหรับประกอบพิธีเช่นไหว้ผีประจำหมู่บ้าน

5. มารยาทต่าง ๆ

5.1 การทักทาย โดยปกติชาวมุไม่มีคำพูดที่เป็นแบบแผนของการทักทายเหมือนชาวเขาบางเผ่าเช่น ชาวเมว เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อชาวมุพบปะกันส่วนใหญ่จะทักทายกันว่าจะไปไหนหรือไปไหนมา

5.2 การอ้าลา การอ้าลาของชาวมุก็เป็นเช่นเดียวกับการทักทาย คือ ไม่มีแบบแผนของคำพูดอ้าลาที่แน่นอน แต่ตามมารยาทแล้วเมื่อจะปลีกตัวออกไปก็ควรกล่าวลาก่อนออกไป

5.3 การรับประทานอาหาร ชาวมุเป็นชาวเขาที่บริโภคข้าวเหนียวดังนั้นการรับประทานอาหารจึงใช้มือจะมีช้อนตักแต่เพียงอาหารที่เป็นน้ำแกงเท่านั้น และตามมารยาทของชาวมุ ต้องล้างมือก่อนการรับประทานอาหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานเลี้ยงหรืองานพิธีต่างๆ และในระหว่างการรับประทานอาหารนั้นไม่มีระเบียบปฏิบัติอะไรที่เป็นกรณีพิเศษ แต่ที่ควรกล่าวไว้ในที่นี้คืออาหารบางอย่างของชาวมุซึ่งไม่เป็นที่คุ้นเคยสำหรับบุคคลภายนอกเช่น อาหารดิบและอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อสุนัขถ้าหากไม่ประสงค์ที่จะรับประทานอาหารดังกล่าว เมื่อเจ้าบ้านเชิญให้รับประทานอาหารแล้วสามารถที่จะปฏิเสธได้ โดยที่ชาวมุไม่ถือว่าเป็นการผิดมารยาท

5.4 การเยี่ยมบ้าน ช่วงเวลาที่ชาวมุถือว่าไม่เหมาะสมที่จะไปมาหาสู่กัน คือ ช่วงเวลาที่เจ้าของบ้านกำลังเตรียมอาหารหรือขณะที่กำลังรับประทานอาหารอยู่ ช่วงเวลาที่ชาวมุมักจะไปพบปะ พูดคุยกันคือเวลาหัวค่ำหลังจากที่ทุกคนรับประทานอาหารเรียบร้อยแล้ว การเยี่ยมบ้านถ้าไม่มีงานพิธีใด ๆ แล้วไม่ควรใช้เวลานานเกินไป ประมาณไม่เกิน 21 นาที เพราะเจ้าของบ้านมักจะเหน็ดเหนื่อยจากการทำงานมาตลอดวันต้องการพักผ่อน

มารยาทสำหรับแขกที่ไปเยี่ยมบ้านนั้นควรจะอยู่แต่เฉพาะบริเวณพื้นที่ที่รับแขกเท่านั้น ไม่ควรลุกล้ำเข้าไปในบริเวณห้องครัวหรือห้องนอนของเจ้าของบ้าน เพราะบริเวณเหล่านี้จะมีสิ่งผิดอยู่

5.5 การรื่นเริง ในชีวิตประจำวันของชาวขมุมักจะไม่ค่อยมีงานรื่นเริง แม้กระทั่งการรื่นเริงที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมต่างๆ เช่น การเดินรำหรือการร้องเพลงก็จะไม่พบเห็นในวัฒนธรรมของชาวขมุ การรื่นเริงของชาวขมุที่พบเห็นอยู่ก็มีเพียงการจับกลุ่มดื่มสุราในหมู่ผู้ชาย และการสังสรรค์ในช่วง เวลางานปีใหม่ ซึ่งตรงกับวันสงกรานต์ของไทย

5.6 การพูดจา สังคมของชาวขมุเป็นสังคมที่ใช้ภาษาสองภาษาในเวลาเดียวกัน คือ เมื่อเด็กชาวขมุเติบโตมาก็จะได้รับการอบรมสั่งสอนให้ใช้ทั้งภาษาไทย (คำเมือง) และภาษาขมุไปพร้อมๆ กัน ดังนั้น มารยาทในการพูดจาต่าง ๆ จึงรับมาจากภาษาไทยมีการกล่าวคำ สวัสดี คำขอบคุณ ฯลฯ เช่นเดียวกับภาษาไทย แต่มีสิ่งหนึ่งที่ควรระมัดระวังในการพูดคุยกับชาวขมุ คือ ไม่ควรพูดคำว่า "ขมุ" ในทุกกรณี ทั้งนี้เพราะชาวเขาเผ่าอื่นๆ และชาวพื้นราบมักจะดูถูกชาวขมุว่าเป็นพวกที่โง่เขลาและมีวัฒนธรรมต่ำกว่าของตน ดังจะเห็นได้จากนิทานของชาวเขาเผ่าต่างๆและแม้กระทั่งนิทานของคนไทยภาคเหนือที่เล่าถึงความโง่เขลาของชาวขมุอยู่หลายเรื่อง สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวขมุค่อนข้างที่จะมีปมด้อยในเรื่องชนชาติของตนเอง และจะมีความรู้สึกที่ค่อนข้างจะรุนแรงเมื่อได้ยินบุคคลต่างเผ่าพันธุ์พูดคำว่า "ขมุ"

5.7 การเข้าร่วมพิธีกรรม ชาวขมุมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับพิธีกรรมมากมาย พิธีกรรมบางอย่างบุคคลภายนอกสามารถที่จะเข้าร่วมได้แต่บางพิธีกรรมก็ห้ามคนภายนอกเข้าร่วมเช่น พิธีเซ่นไหว้ผีประจำตระกูล ซึ่งจะเข้าร่วมได้ก็แต่เฉพาะสมาชิกในตระกูลเท่านั้นบางพิธีกรรมเมื่อเข้าร่วมแล้ว จะต้องอยู่จนเสร็จพิธี จะปลีกตัวออกมาก่อนเสร็จสิ้นพิธีไม่ได้ เช่นพิธีเซ่นไหว้ผีไร่ ในช่วงเวลาที่ปลูกข้าว เป็นต้น มีข้อแนะนำสำหรับผู้เข้าร่วมพิธีกรรมของชาวขมุคือ ควรศึกษาขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรมก่อนที่จะเข้าร่วมให้เข้าใจ สอบถามถึงข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติในพิธีกรรมนั้นๆ เพื่อที่จะเข้าร่วมพิธีกรรมได้อย่างถูกต้อง เพราะในเกือบทุกพิธีกรรม ถ้ามีผู้ปฏิบัติผิดขั้นตอนของพิธีกรรมจะต้องเลิกพิธีกรรมและเริ่มต้นประกอบพิธีกรรมใหม่ ผู้ที่ปฏิบัติผิดขั้นตอนจะต้องถูกปรับเป็นเงินและสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทั้งหมดที่ถูกยกเลิกไป

5.7.1 พิธีเซ่นไหว้ผีหหลวง พิธีเซ่นไหว้ผีหหลวงจะกระทำภายหลังที่ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว แต่ไม่มีกำหนดวันเวลาที่แน่นอนขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามพิธีดังกล่าวมักจะตกอยู่ในช่วงเดือนมกราคมของทุกปี พิธีเซ่นไหว้ผีหหลวงมีนัยว่าเป็นการแสดงความรักและขอบคุณผีหหลวงที่ได้ปกป้องรักษาคนในหมู่บ้านให้รอดพ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ และทำให้ผลผลิตในไร่มีความเจริญงอกงาม นอกจากนี้ยังต้องมีการเซ่นไหว้ผีหหลวง เพื่อเป็นการบอกกล่าวหรือขออนุญาตผีหหลวง ในกรณีที่มีการประกอบกิจกรรมที่ผิดแผกไปจากกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การจัดงานรื่นเริงในหมู่บ้าน การ

สร้างศาลา หรือสะพาน หรือการที่มีบุคคลภายนอกหมู่บ้านเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเป็นระยะเวลาสั้น เช่น เจ้าหน้าที่ที่เข้ามาปฏิบัติงานในหมู่บ้านหรือแรงงานรับจ้างที่เข้ามารับจ้างอยู่ในหมู่บ้านเป็นเวลานาน เป็นต้น

การประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ผีหลวง ชะง้าเป็นผู้ทำในการประกอบพิธีและมีตัวแทนจากทุกครัวเรือนเข้าร่วมพิธีในกรณีที่เป็นพิธีเช่นไหว้ผีหลวงประจำปี สำหรับการเช่นไหว้ที่เป็นการเฉพาะเรื่องผู้เข้าร่วมพิธีคงมีแต่ชะง้า และกลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้านเท่านั้น เครื่องเช่นไหว้สำหรับพิธีประจำปีจะมีเหล้าสุกร ข้าว และธูปเทียนดอกไม้ ส่วนพิธีเช่นไหว้เฉพาะเรื่องมักจะเปลี่ยนจากสุกรเป็นไก่

5.7.2 พิธีเช่นไหว้ผีประจำตระกูล พิธีเช่นไหว้ผีประจำตระกูลเป็นพิธีสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับชาวขมุ ผู้ที่เข้าร่วมในพิธีนี้จะต้องเป็นสมาชิกของตระกูลเท่านั้น บุคคลภายนอกจะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมพิธีนี้ การประกอบพิธีกรรมนี้มักจะอยู่ในช่วงงานปีใหม่ของชาวขมุซึ่งตรงกับตรุษสงกรานต์ของไทย จุดมุ่งหมายของการประกอบพิธีกรรมนี้เป็นการเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ เพื่อให้ปกป้องคุ้มครองคนในตระกูล นอกจากนี้ยังอาจประกอบพิธีกรรมดังกล่าวขึ้นเป็นกรณีพิเศษเช่น เมื่อมีเด็กเกิดมาใหม่จึงต้องจัดพิธีขึ้นเพื่อบอกกล่าวกับผีบรรพบุรุษหรือมีคนเจ็บป่วย จึงประกอบพิธีเพื่อให้ผีบรรพบุรุษช่วยเหลือให้พ้นจากความเจ็บป่วย เป็นต้น

5.7.3 พิธีปีใหม่ ตามข้อเท็จจริงแล้ว ช่วงระยะเวลาขึ้นปีใหม่ของชาวขมุ เป็น ช่วงเวลาที่ประกอบไปด้วยกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีทั้งด้านที่เป็นการสนุกสนานรื่นเริงและด้านที่เป็นการประกอบพิธีกรรมและในทีนี้จะขอกกล่าวเฉพาะในส่วนที่เป็นการประกอบพิธีกรรม ซึ่งได้แก่ พิธีส่งเคราะห์หมู่บ้าน ซึ่งเป็นพิธีที่ประกอบในวันสงกรานต์ของทุกปี พิธีดังกล่าวนี้กระทำเพื่อส่งเคราะห์ร้าย และสิ่งอัปมงคลต่าง ๆ ให้ออกไปจากหมู่บ้าน โดยทำกระบะสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้างประมาณ 1 เมตร และยาวประมาณครึ่งเมตร ขอบกระบะทำด้วยกาบกล้วย มีลำไม้ไผ่ขนาดยาวประมาณ 3 เมตร ผูกติดกับกระบะ 2 เล่มใช้ทำเป็นคานหาม กระบะดังกล่าวนี้ชาวขมุเรียกว่า "สะตวง" โดยก่อนที่จะเริ่มประกอบพิธี ทุกหลังคาเรือนจะใช้ดินเหนียวมาปั้นเป็นรูปคนและสัตว์ขนาดประมาณ 1 นิ้ว เท่าจำนวนคนและสัตว์ที่มีอยู่ในครัวเรือนใส่ไปในสะตวงพร้อมด้วยดอกไม้เทียนข้าวและกล้วย จากนั้นชะง้าจะเอาสะตวงมาวางไว้ที่ลานกลางหมู่บ้านแล้วให้ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านนั่งล้อมสะตวง พร้อมทั้งกล่าวคาถาเพื่อให้เคราะห์ร้ายและความอัปมงคลออกจากคนและสัตว์เลี้ยง มาอยู่ในรูปปั้นดินที่อยู่ในสะตวงแล้วหามสะตวงไปทิ้งนอกหมู่บ้าน

5.7.4 พิธีเช่นไหว้ผีไร่ พิธีเช่นไหว้ผีไร่ของชาวขมุเท่าที่พบมักจะกระทำในไร่ข้าว แต่จะไม่ค่อยพบการเช่นไหว้ผีไร่ในไร่ที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ไร่ข้าวโพด ไร่ฝ้ายหรือสวนผลไม้ และในการปลูกข้าวแต่ละครั้งชาวขมุจะประกอบพิธีเช่นไหว้ผีไร่ประมาณ 4 ครั้ง ครั้งแรกเป็นการเช่นไหว้ไร่ก่อนถางป่า เป็นการขออนุญาตผีไร่ว่าจะปลูกข้าวในพื้นที่ดังกล่าวได้หรือไม่ ซึ่งจะมีการเสี่ยงทางโดยชุดหลุมเล็ก ๆ ไว้กลางไร่แล้วเอาข้าวเปลือกใส่ไว้ในหลุม 3 เมล็ด จากนั้นใช้ขามครอบข้าวเปลือกไว้ทั้งไว้หนึ่งคืน ในวันรุ่งขึ้นจึงมาเปิดขามดูเมล็ดข้าวเปลือกว่าหายไปหรือเคลื่อนที่ไปหรือไม่ ถ้าไม่หายไปหรือเคลื่อนที่ไปแสดงว่าผีไร่ยินยอมให้มีการ

ปลุกข้าวในที่นั้นได้ แต่ถ้าเมล็ดข้าวหายหรือเคลื่อนที่ไปก็ไม่สามารถวางไว้ในที่นั้นได้ ต้องไปเสี่ยงทายในที่ดิน ผืนต่อไป การเช่นไหว้ผีไร่ครั้งที่สอง ชาวขมุจะเช่นไหว้ผีไร่ก่อนการปลุกข้าว เครื่องเช่นไหว้ประกอบด้วยไก่ เหล้า ข้าว ดอกไม้ และเทียน เป็นการเช่นไหว้ผีไร่ เพื่อให้ข้าวที่จะปลุกมีความเจริญงอกงาม การเช่นไหว้ครั้งที่สาม กระทำเมื่อข้าวเริ่มออกรวง เครื่องเช่นที่ใช้ก็เหมือนกับการเช่นไหว้ผีไร่ครั้งที่สอง คือ ไก่ เหล้า ข้าว ดอกไม้ และเทียน การประกอบพิธีในครั้งนี้เพื่อให้ข้าวที่เริ่มออกรวงมีเมล็ดเต็มรวงและไม่ลีบการเช่นไหว้ครั้งที่สี่ กระทำเมื่อข้าวสุกเต็มที่พร้อมที่จะเกี่ยวแล้วเป็นการเช่นไหว้เพื่อให้เมื่อเกี่ยวข้าวและตีข้าวแล้วจะได้ผลผลิตดีและเมล็ดข้าวไม่สูญหายไป สำหรับเครื่องเช่นที่ใช้ในการเช่นไหว้ผีไร่ครั้งที่สี่นี้จะใช้สุนัขแทนไก่ ส่วนเครื่องเช่นอย่างอื่นจะเหมือนกัน

6. ข้อห้ามสำคัญ

6.1 ชู้สาว วัฒนธรรมของชาวขมุจัดว่าเป็นวัฒนธรรมที่เคร่งครัดในเรื่องชู้สาวตั้งแต่กำหนดให้การแต่งงานเป็นระบบสามีภรรยาเดียว การเป็นชู้ถือว่าเป็นการณิร้ายแรง เป็นเรื่องที่ชุมชนต้องตัดสินลงโทษ ไม่ถือว่าเป็นเรื่องส่วนบุคคล นอกจากนี้ยังมีความเคร่งครัดในเรื่องการเกี่ยวพาราสิระหว่างหนุ่มสาว โดยห้ามมีการทดลองทางเพศก่อนการแต่งงาน การเกี่ยวพาราสิของหนุ่มสาวถูกคาดหวังให้กระทำภายในบ้านของฝ่ายหญิงเพื่อที่ผู้ใหญ่จะได้ควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด หญิงสาวที่ตั้งครรภ์ก่อนแต่งงานจะต้องถูกปรับโดยคนในชุมชน

6.2 การเยี่ยมบ้าน ก่อนที่จะเข้าไปในบ้านของชาวขมุให้สังเกตว่ามีตะแหลอบก้อยอยู่ที่หน้าต่างชั้นบันไดหรือติดอยู่ที่ประตูเข้าบ้านหรือไม่ ถ้ามีตะแหลอบก้อยแสดงว่าห้ามบุคคลอื่นนอกจากคนในบ้านนั้นเข้าไปในบ้าน เนื่องจากกำลังมีการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญหรือมีการประกอบพิธีกรรมเสร็จแล้ว แต่คนในบ้านนั้นกำลังอยู่กรรม จึงห้ามบุคคลภายนอกเข้าไปในบ้าน นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมอีกประการหนึ่งของชาวขมุคือพิธีเช่นไหว้ผีหมู่บ้าน ซึ่งในขณะที่กำลังประกอบพิธีกรรมอยู่นั้น จะมีการตัดกิ่งไม้และใบไม้มาปิดถนนเข้าหมู่บ้านและมีตะแหลอบก้อยก้อยกลางถนน ซึ่งแสดงว่าห้ามบุคคลภายนอกเข้าไปในหมู่บ้านและถ้ามีบุคคลภายนอกเข้ามาในหมู่บ้านก่อนที่มีการประกอบพิธีกรรม บุคคลภายนอกจะเดินทางออกจากหมู่บ้านก่อนเสร็จสิ้นพิธีกรรมไม่ได้ การฝ่าฝืนนอกจากจะถูกปรับแล้ว ถ้าหากมีเหตุการณ์ร้ายแรง เช่น อุบัติเหตุ การเจ็บป่วย และการตายเกิดขึ้น ในช่วงเวลาที่ไล่เลี่ยกับการฝ่าฝืน ชาวขมุอาจจะกล่าวโทษว่ามีสาเหตุมาจากการฝ่าฝืนข้อห้ามนี้ก็ได้

นอกจากนี้แล้ว การเข้าไปเยี่ยมในบ้านของชาวขมุ ควรหลีกเลี่ยง การเข้าไปในบริเวณห้องนอน เพราะนอกจากจะเป็นที่ที่บุคคลภายนอกไม่มีความจำเป็นจะต้องเข้าไปแล้ว ภายในบริเวณห้องนอนยังมีเตาไฟเล็กและหิ้งผี ซึ่งบุคคลภายนอกจะเข้าไปจับต้องไม่ได้ ส่วนเตาไฟในครัวและหิ้งเหนือเตาไฟก็เป็นสิ่งที่ไม่

ควรเตาะต้อง เพราะเตาไฟใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมบางอย่างและหิ้งเหนือเตาไฟนั้น ชาวขมุบางกลุ่มถือว่าเป็นที่อยู่ของผีเรือนประเภทหนึ่ง

สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง สำหรับการเยี่ยมบ้านชาวขมุ คือ ถ้าแขกที่มาเยี่ยมไม่ได้พักค้างคืนที่บ้านแล้ว ห้ามล้างหน้าในบ้านนั้น เพราะชาวขมุถือว่าเป็นการผิดผี แต่ถ้าได้พักค้างคืนที่บ้านหลังนั้นแล้ว สามารถที่จะใช้น้ำในบ้านล้างหน้าได้โดยไม่ผิด ส่วนการพักค้างคืนของบุคคลภายนอกในบ้านชาวขมุ นั้น ชาวขมุ มักจะมีห้องโถงที่จัดไว้สำหรับเป็นที่พักของแขกหรือไม่ก็เป็นบริเวณชานด้านนอก สิ่งที่สำคัญสำหรับการพักค้างคืนคือห้ามแขกชายหญิงนอนในบริเวณเดียวกันไม่ว่าจะเป็นสามีภรรยาทั้งคู่ก็ตาม ซึ่งโดยปกติแล้วถ้ามีแขกชายและหญิงมาพักค้างคืนในหมู่บ้าน ชาวขมุ มักจะจัดให้ชายและหญิงนอนแยกบ้านกัน

6.3 สถานที่สำคัญของชุมชน สถานที่สำคัญของชาวขมุที่มักจะห้ามไม่ให้บุคคลภายนอกเข้าไป ได้แก่ ศาลาประกอบพิธีกรรม ศาลผีหลวง ศาลผีหมู่บ้าน ศาลผีประจำตระกูล แต่ก็มีข้อยกเว้นในกรณีที่บุคคลภายนอกเข้าไปร่วมประกอบพิธีกรรมด้วย แต่การเข้าไปร่วมประกอบพิธีกรรมต้องปฏิบัติให้ถูกขั้นตอน ของพิธีกรรมและต้องอยู่จนกระทั่งเสร็จพิธีกรรม

7. ข้อนิยมสำคัญ

7.1 ทางการเกษตร โดยส่วนใหญ่แล้วชาวขมุให้ความสำคัญกับการปลูกพืชที่ใช้บริโภคมากกว่าพืชเศรษฐกิจนอกจากจะมีแรงงานและเวลาเหลือจากการปลูกพืชบริโภคแล้วจึงปลูกพืชเศรษฐกิจ พืชบริโภคของชาวขมุที่สำคัญ ได้แก่ ข้าวข้าวโพด และพืชสวนครัว ส่วนพืชเศรษฐกิจที่นิยมปลูกกันได้แก่ ข้าวโพดและฝ้าย

ชาวขมุส่วนใหญ่มีความเชื่อในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจเหนือธรรมชาติกับการเกษตร กล่าวคือชาวขมุเชื่อว่าความเจริญงอกงามและผลผลิตที่ดีของพืชที่ปลูกนั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศแล้ว ยังขึ้นอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติต่าง ๆ อีกด้วย ดังนั้นจึงต้องมีการเซ่นไหว้ผีไร่และผีเจ้าที่หลายครั้ง นับตั้งแต่ก่อนถางไร่ก่อนปลูกจนถึงช่วงที่พืชเริ่มเจริญเติบโต ก่อนออกดอกออกผล จนกระทั่งถึงก่อนการเก็บเกี่ยว การเซ่นไหว้ในแต่ละช่วงนั้น ก็เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจเหนือธรรมชาติช่วยให้พืชที่ปลูกได้ผลผลิตดี

7.2 การรักษาพยาบาล ถึงแม้ว่าในปัจจุบันชาวขมุส่วนใหญ่ยอมรับการรักษาพยาบาลแผนปัจจุบันแล้วก็ตาม แต่ระบบความเชื่อของชาวขมุที่เกี่ยวกับชีวิตนั้นยังคงทำให้ชาวขมุยังต้องพึ่งการรักษาพยาบาลตามแบบประเพณีอยู่

ชาวขมุเชื่อว่าสาระสำคัญของการมีชีวิตอยู่ขึ้นอยู่กับ "ขวัญ" ที่อยู่ภายในตัวคน แต่จำนวนของขวัญที่อยู่ในตัวคนนั้นมีจำนวนที่ไม่แน่นอน มีความแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีจำนวนตั้งแต่ 5,7

และ 9 ขวัญ การที่คนเรามีความรู้สึกไม่ปกติและเจ็บป่วย ก็เพราะขวัญบางส่วนได้ออกไปจากร่างกาย ความรุนแรงของความเจ็บป่วยขึ้นอยู่กับจำนวนขวัญที่ออกไป ถ้าขวัญออกไปน้อยก็เจ็บป่วยน้อย ถ้าออกไปมากก็เจ็บป่วยมาก การที่คนเสียชีวิตลงก็เพราะขวัญทั้งหมดได้ออกไปจากร่างกาย สาเหตุที่ทำให้ขวัญออกไปจากร่างกายมิได้หลายสาเหตุ เช่น เชื้อโรคต่าง ๆ การประสูติอุบัติเหตุ การผวา การตกใจ และการที่ผีต่าง ๆ จับเอาขวัญของคนไว้ ดังนั้นเมื่อมีอาการผิดปกติหรืออาการเจ็บป่วยเกิดขึ้น ถ้าเป็นอาการที่ชัดเจนว่าเกิดจากเชื้อโรคต่าง ๆ ก็ใช้การรักษายาบาลโดยยาแผนปัจจุบันหรือยาสมุนไพร แต่ถ้าไม่แน่ใจว่าเกิดจากสาเหตุอะไร ชาวขมุ้มักจะให้ "หมอมือ" ซึ่งเป็นหมอมือประเภทหนึ่งที่ทำหน้าที่เสี่ยงทาย เพื่อหาสาเหตุของความผิดปกติว่าเกิดจากการกระทำของผีประเภทใด เมื่อเสี่ยงทายแล้วก็จะมีการเซ่นไหว้ผีเพื่อนำเครื่องเซ่นไปแลกกับขวัญของคนคืนมา นอกจากนี้แล้วชาวขมุ้มักมีพิธีมัดขวัญในโอกาสต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ขวัญมีความเข้มแข็งไม่ออกไปจากตัวคนง่าย

7.3 การเซ่นไหว้ผี ตามระบบความเชื่อของชาวขมุถึงว่ามีผีต่าง ๆ นั้น มีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์ สามารถที่จะทำให้มนุษย์ประสบเคราะห์กรรมความเจ็บป่วย รวมทั้งสามารถทำให้มนุษย์ประสบความสุขความเจริญได้ ดังนั้น ชาวขมุจึงมีการเซ่นไหว้ผีอยู่เสมอในชีวิตประจำวัน พิธีกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับการเซ่นไหว้ เคารพบูชาผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสิ้น

ถ้าจะแยกประเภทของผี หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในระบบความเชื่อของชาวขมุอย่างคร่าวๆแล้ว สามารถแยกผีต่าง ๆ ออกได้เป็น 2 ประเภทคือ ประเภทแรกเป็นผีที่ให้คุณแก่มนุษย์ ซึ่งได้แก่ ผีหลวง ผีเจ้าที่ผีหมู่บ้านและผีบรรพบุรุษ เป็นต้น ประเภทที่สองเป็นผีที่ให้โทษแก่มนุษย์ เช่น ผีป่า ผีน้ำ และผีโป่ง เป็นต้น แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าผีแต่ละประเภทนั้นจะให้คุณหรือให้โทษแต่เพียงประการเดียว ในทางกลับกันผีที่ให้คุณก็อาจให้โทษแก่มนุษย์ได้ ถ้าหากมนุษย์ไปลบหลู่หรือละเลยการเซ่นไหว้ และผีที่ให้โทษแก่มนุษย์ก็อาจทำให้มนุษย์ประสบความสุขความเจริญ ถ้ามนุษย์เซ่นไหว้อย่างสม่ำเสมอ

พิธีเซ่นไหว้ผีส่วนใหญ่บุคคลภายนอกสามารถเข้าร่วมพิธีได้ถ้าหากมีความสนใจและสามารถปฏิบัติตามขั้นตอนของพิธีกรรมได้อย่างถูกต้อง แต่มีข้อยกเว้น คือ พิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ซึ่งห้ามบุคคลภายนอกเข้าร่วม แม้แต่ชาวขมุด้วยกันเองถ้ามิได้เป็นสมาชิกในตระกูลเดียวกันก็ไม่สามารถเข้าร่วมพิธีนี้ได้

พิธีเซ่นไหว้ของชาวขมุ้มักจะทำอย่างเรียบง่าย ไม่มีพิธีการอะไรที่สลับซับซ้อนมากนัก ส่วนมากจะทำเป็นกระทงหรือบายศรี ใส่ข้าวน้ำ กล้วย สุนัข เทียน และดอกไม้ ไปไหว้ผีที่ศาลผีหรือหิ้งผี ส่วนเนื้อสัตว์นิยมใช้ไก่มีชีวิตมาฆ่าในระหว่างที่ประกอบพิธีกรรม แล้วใช้เลือดไก่ทาที่ศาลผีหรือหิ้งผี ส่วนเนื้อไก่ก็นำมาปรุงเป็นอาหารแล้วนำไปใส่รวมกันกับเครื่องเซ่นอย่างอื่นในบายศรี แล้วเชิญผีมารับเครื่องเซ่นไหว้ เมื่อเสร็จพิธีเซ่นไหว้แล้วจะนำสุราและอาหารที่เป็นเครื่องเซ่นมารับประทานกันในหมู่ผู้เข้าร่วมพิธี

7.4 หลักการวางตัวให้เป็นที่ยอมรับของชุมชน

ควรศึกษาวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนให้เข้าใจ เพื่อให้ทราบถึงข้อห้ามข้อนิยมของชุมชน เพื่อที่จะปฏิบัติตัวในชุมชนได้อย่างถูกต้อง ไม่ไปละเมิดข้อห้ามของชุมชนหรือไปปฏิบัติในสิ่งที่ชาวชุมชนถือว่าเป็นการผิดผีหรือผิดธรรมชาติของชุมชน เพราะผู้ที่เข้าไปปฏิบัติงานในชุมชนหมักมักจะเป็นบุคคลภายนอกที่มีวัฒนธรรมและระบบความคิดความเชื่อที่แตกต่างไปจากชาวชุมชน และ โดยธรรมชาติของมนุษย์ก็มักจะปฏิบัติตัวโดยยึดกฎเกณฑ์ในวัฒนธรรมของตนเองและมักจะมีวิธีการคิดและมุมมองที่ใช้วัฒนธรรมของตนเองเป็นหลักความแตกต่างเหล่านี้่อาจจะทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคมชุมชนได้ เพราะการกระทำหรือพฤติกรรมอย่างเดียวกัน ในวัฒนธรรมหนึ่งอาจถือว่าถูกต้อง แต่ในอีกวัฒนธรรมหนึ่งอาจถือว่าผิดก็ได้ มีกรณีตัวอย่างหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างในวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจนคือ มีเจ้าหน้าที่ที่เข้าไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวขมุ และได้เลี้ยงสุนัขไว้เพื่อแกะพงและให้เฝ้าที่พักอาศัย เมื่อถึงฤดูหนาว เจ้าหน้าที่ได้นำเศษผ้ามาทำเป็นเสื้อให้สุนัขใส่ แต่พฤติกรรมดังกล่าวชาวขมุถือว่าเป็นการผิดผี เป็นการกระทำที่ผิดธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้เกิดความวิตกกังวลในหมู่บ้าน

การศึกษาวรรณกรรมประเพณีในชุมชน นอกจากจะทำให้สามารถปฏิบัติตัวในหมู่บ้านได้อย่างถูกต้องแล้ว ยังสามารถนำความรู้เหล่านี้มาปรับใช้ในการพัฒนาหรือการนำสิ่งใหม่ๆ เข้ามาในชุมชนได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นไปของชุมชน

- การศึกษาภาษาของท้องถิ่น เพราะการศึกษานอกจากจะช่วยกระชับการติดต่อสัมพันธ์กับประชาชนชาวขมุแล้ว การเรียนรู้ภาษายังช่วยให้เกิดความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมของชาวขมุเพิ่มขึ้นเพราะความหมายของคำหรือมโนภาพบางอย่าง ในสังคมหนึ่งอาจจะไม่มีในอีกสังคมหนึ่งเช่น มโนภาพเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติหรือผีต่างๆ ซึ่งไม่มีในวัฒนธรรมไทยหรือการใช้มิติในการตัดและตกแต่งไม้ไผ่ ชาวขมุจะมีคำศัพท์มากมายที่แสดงการกระทำดังกล่าว และความหมายบางอย่างก็ไม่สามารถที่จะหาคำศัพท์ในภาษาไทยมาอธิบายได้ นอกจากนี้การเรียนรู้ภาษาของท้องถิ่น ยังก่อให้เกิดความรู้สึกในทางจิตวิทยาที่แสดงการยอมรับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น ผู้ที่ศึกษาภาษาท้องถิ่นมักจะได้รับค่านิยมชมชอบจากคนในชุมชน

- การเข้าร่วมกิจกรรมหรือพิธีกรรมของชุมชนในทุกโอกาสเท่าที่จะทำได้ ไม่ว่าจะเป็นพิธีเกิด พิธีตาย พิธีทำขวัญ พิธีเซ่นไหว้ผี ฯลฯ ซึ่งจะทำให้ชาวขมุถือว่าผู้ปฏิบัติงานเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และเกิดความศรัทธาในตัวผู้ปฏิบัติงาน

- การทำความสนิทสนมกับคนในชุมชน ควรให้ความสนิทสนมกับคนทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย ไม่ควรสนิทสนมหรือติดต่อดำเนินการกับคนบางกลุ่มหรือเฉพาะแต่ผู้นำในชุมชน เพราะจะทำให้เกิดความรู้สึกว่าคุณปฏิบัติงานมีความลำเอียง และถ้าหากผู้ที่เราสนิทสนมด้วยมีความขัดแย้งกับบุคคลอื่นในชุมชน ก็จะทำให้เราเป็นส่วนหนึ่งของความขัดแย้งด้วย

- เนื่องจากชาวชุมชนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่ยากจน ไม่ควรจะประพฤติปฏิบัติไปในทางที่ส่อเค้าว่าเป็นการเบียดเบียนผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการขอแบ่งปันหรือหยิบยืมข้าวปลาอาหาร และพืชผักต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีความหมายและความสำคัญสำหรับชาวชุมชนมาก

- หลีกเลี่ยงการสนิทสนมเป็นกรณีพิเศษกับเพศตรงข้าม ไม่ควรใช้คำพูดที่จะตีความหมายไปได้ว่าเป็นการเกี้ยวพาราสีเพศตรงข้าม

8. เงื่อนไขอื่น ๆ ของชุมชน

8.1 การปกครองในชุมชน ถึงแม้ว่าการปกครองของรัฐจะเข้าไปถึงในหมู่บ้านชาวชุมชนแล้วก็ตาม แต่ชุมชนชาวชุมชนยังเป็นชุมชนแบบประเพณี ดังนั้นการปกครองตามแบบประเพณีจึงยังคงมีอิทธิพลอยู่ในสังคมของชาวชุมชน

ดังที่ได้กล่าวมาข้างแล้วในหัวข้อบุคคลสำคัญในชุมชนว่า อำนาจในการตัดสินใจของชุมชนตามแบบประเพณี ขึ้นอยู่กับกลุ่มผู้อาวุโส ซึ่งเป็นผู้อาวุโสของแต่ละตระกูล ถ้าในหมู่บ้านชาวชุมชนที่ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการเป็นคนกลุ่มเดียวกับผู้นำตามแบบประเพณีแล้ว ปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้นำทางการกับผู้นำแบบประเพณีก็จะไม่เกิดขึ้น แต่ในบางหมู่บ้านผู้นำที่เป็นทางการที่เป็นคนหนุ่มและมีการศึกษาอยู่บ้าง ผู้นำในประเภทนี้มักจะประสบปัญหาในการรักษาความสมดุลระหว่างอำนาจทางการกับอำนาจแบบประเพณี เพราะผู้นำที่เป็นทางการเหล่านี้เมื่ออยู่ในสังคมของตนเองก็ยังคงเป็นผู้ที่อยู่ได้ อำนาจของผู้นำตามแบบประเพณีอยู่ดี ดังนั้น ในการปฏิบัติงานในชุมชนชุมชน จึงควรที่จะให้ความสนใจทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำแบบประเพณี กิจกรรมการพัฒนาใด ๆ ที่ต้องการการตัดสินใจของชุมชน ควรที่จะปรึกษาทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำแบบประเพณี

8.2 การลงโทษของชุมชน ในสังคมชาวชุมชนนั้นเมื่อมีผู้ฝ่าฝืนข้อห้ามหรือกฎระเบียบของชุมชนจะมีการลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืน การลงโทษมีระดับที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับว่าการฝ่าฝืนนั้นอยู่ลักษณะใด การลงโทษมีตั้งแต่การว่ากล่าวตักเตือน การให้สัจจะหรือการทำทัณฑ์บน การปรับไหม การไม่คบค้าสมาคมด้วย และสุดท้ายคือการไล่ออกจากชุมชน ซึ่งการลงโทษในมาตรการสุดท้ายนั้น ไม่ได้ปฏิบัติกันมานานแล้ว แต่จะใช้วิธีการนำตัวผู้ฝ่าฝืนส่งให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ตัดสินแทน

การลงโทษที่เห็นใช้อยู่กันมากในชุมชนของชาวชุมชน คือ การให้สัจจะหรือการทำทัณฑ์บน และการปรับไหม ซึ่งส่วนมากจะเป็นเรื่องของการทะเลาะวิวาทและการลักขโมย ส่วนการกระทำที่ถือว่าผิดผีและความผิดทางด้านชู้สาวนั้น จะไม่มีการทำทัณฑ์บนแต่จะลงโทษอย่างน้อยด้วยการปรับไหมหรือการลงโทษที่รุนแรงกว่า

8.3 วันกรรม วันกรรมสำหรับชาวขมุ คือ วันที่ชาวขมุ "อยู่กรรม" หรือเรียกอย่างย่อ ๆ ว่า "กรรม" เป็นวันที่งดเว้นกิจกรรมบางอย่างในชีวิตประจำวัน เช่น การทำไร่ การดำข้าว เป็นต้น วันกรรมของชาวขมามี 2 ประเภท ประเภทแรก เป็นวันกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำพิธีกรรมบางอย่าง วันกรรมในประเภทนี้มักจะไม่มีการกำหนดวันที่แน่นอนว่าวันใดเป็นวันกรรม ขึ้นอยู่กับ เมื่อทำพิธีกรรมเสร็จแล้วให้ถือว่าวันที่ประกอบพิธีกรรมหรือวันถัดไปเป็นวันกรรม ตัวอย่างเช่น พิธีเซ่นไหว้ผีไร่ให้ถือว่าวันที่ประกอบพิธีและวันถัดไปอีกหนึ่งวันเป็นวันกรรมหรือเมื่อมีคนตายในหมู่บ้านและได้นำศพไปฝังแล้ว เรือนที่มีคนตายจะต้องอยู่กรรมอย่างน้อย 3 วัน ส่วนเรือนอื่นๆ จะต้องอยู่กรรม 1 วัน เป็นต้น วันกรรมประเภทที่สองเป็นวันกรรมที่มีการกำหนดวันที่แน่นอน เพราะเป็นวันกรรมที่ไปสัมพันธ์กับระบบการนับวันของชาวขมุ กล่าวคือ ระบบการนับวันของชาวขมุเป็นระบบการนับวันที่ได้อิทธิพลมาจากการนับวันของชาวจีนที่เรียกว่า "เทียนกานตี้จือ" โดยมีหลักการนับที่ใช้ลำดับตัวเลข 2 ชุดมาผสมกัน ซึ่งลำดับตัวเลขในแต่ละชุดนั้นจะมีชื่อเรียกที่เฉพาะเจาะจง

ลำดับตัวเลขชุดแรกประกอบด้วยตัวเลข 10 ลำดับ ซึ่งมีชื่อเรียกดังนี้คือ

กาบ
ลับ
ละวาย
เมิง
เปริก
กึด
กึด
लग
เต่า
กา

ลำดับตัวเลขชุดที่สองประกอบด้วยตัวเลข 12 ลำดับ ซึ่งมีชื่อเรียกดังนี้คือ

เจ้อ
เปรี๊
ยี่
เม้า
ซู้
เลื้อ
ละงา

มด

ชัน

เสา

เซ็ด

เกอ

เมื่อนำลำดับตัวเลขทั้งสองมาผสมกันจะได้ลำดับเลขถึง 60 ลำดับที่มีชื่อไม่ซ้ำกันเลย วิธี
การผสมให้ชุด 10 ลำดับอยู่ข้างหน้าและชุด 12 ลำดับอยู่ข้างหลังดังนี้

กาบ	-	เจ้อ
ลับ	-	เปรี๊
ละวาย	-	ยี่
เม็ง	-	เม้า
เปริก	-	ชี
กึด	-	เล็
กึด	-	สะงา
ลวง	-	มด
เต้า	-	ชัน
กา	-	เสา
(กาบ)	-	เซ็ด
(ลับ)	-	เกอ
(ละวาย)	-	(เจ้อ)

การนับแต่ละครั้งให้ใช้ลำดับทั้งสองชุดพร้อมกันที่ละลำดับ เช่นกาบเจ้อลับเปรี๊ ละวายยี่
เม็งเม้าเปริกชี กึดเล็ กึดสะงา ลวงมด เต้าชัน ฯลฯ แต่เนื่องจากลำดับตัวเลขชุดแรกมี 10 ลำดับ ในขณะที่
ลำดับตัวเลขชุดที่สองมี 12 ลำดับ เมื่อนำมาใช้ร่วมกันจึงมีการเหลื่อมกัน ทำให้สามารถเรียงลำดับชื่อที่เป็น
สองพยางค์โดยมีชื่อที่ไม่ซ้ำกันได้ถึง 60 ลำดับ (ลำดับที่หนึ่งคือกาบเจ้อ ลำดับที่หกสิบคือ กาเกอ)

ชาวขมุน่าการนับดังกล่าวมาใช้ในการนับวันและปี ดังนั้นรอบวันและรอบปีของชาวขมุจึง
มีจำนวน 60 ในขณะที่รอบวันของไทยในปัจจุบันมีจำนวน 7 ซึ่งได้แก่ วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์ ส่วนรอบปีของ
คนไทยมีจำนวน 12 ตามปีนักษัตร คือตั้งแต่ปีชวดถึงปีกุน ส่วนจำนวนรอบเดือนทั้งของไทยและขมุมีจำนวน
เท่ากัน คือ 12 เดือน แต่ละลำดับของเดือนจะมีความแตกต่างกัน คือถ้าเป็นเดือน 1 ของทางภาคเหนือ ชาว
ขมุจะถือว่าเป็นเดือน 2 ในขณะที่ทางภาคกลางถือว่าเป็นเดือน 3

สำหรับวันกรรมของชาวมุที่เกี่ยวกับระบบการนับวันดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้แก่ วันดังนี้

คือ

1. วันสับเสื่อ เป็นวันกรรมหมู่บ้าน ซึ่งแต่เดิมชาวมุทุกหมู่บ้านถือว่าเป็นวันกรรมหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบันหมู่บ้านจำนวนมากได้เลิกใช้ระบบการนับวันในแบบดั้งเดิมไปแล้ว จึงไม่ปรากฏว่ามีวันกรรมหมู่บ้านชาวมุที่ใช้การนับแบบของคนไทย

2. วันที่ขึ้นต้นด้วย คำว่า "ละวาย" ซึ่งชาวมุถือว่าเป็นวันแรงไม่เหมาะกับการประกอบพิธีกรรมหรืองานมงคลต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังมีวันกรรมอย่างอื่นอีกมากมาย แต่เป็นที่ยึดถือเฉพาะบางหมู่บ้านหรือบางท้องถิ่นเท่านั้น จึงไม่ขอกล่าวไว้ในที่นี้

ถิ่น

เรื่องวิบูลย์ ไร่ไทย

1. บุคคลสำคัญ

ในสังคมชาวถิ่น โดยพื้นฐานแล้วกลุ่มเครือญาติประกอบด้วยความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ และความเชื่อเรื่องผี(ปรอง)ยังมีความสำคัญในสังคมชาวถิ่น บุคคลสำคัญในชุมชนชาวถิ่นตามจารีตประเพณี จึงยังคงมีอยู่ ซึ่งได้แก่บุคคลเหล่านี้

1.1 ผู้ถือผีหมู่บ้าน (เรือนแก้ว) ได้แก่ ผู้ชายและผู้หญิงที่มีอายุสูงสุดในเรือนแก้ว โดยเฉพาะผู้หญิงในเรือนแก้วที่จะต้องเป็นผู้ถือผีไปตลอด ส่วนผู้ชายที่เป็นสามีจะเป็นผู้ประกอบพิธีต่าง ๆ เรือนแก้วเป็นเรือนที่ผีหมู่บ้าน (ปรองวง) สิงสถิตย์อยู่เรือนแก้วนี้ได้มีการเสี่ยงทายมาตั้งแต่ครั้งโบราณว่า ผีหมู่บ้านจะอยู่บ้านใดเมื่อเสี่ยงทายแล้วจะเปลี่ยนแปลงเรือนแก้วอีกไม่ได้เด็ดขาด เรือนแก้วจะเป็นเรือนหลักที่จะต้องทำกิจกรรมต่างๆ ในไว้ก่อนเรือนอื่นๆ ถ้าเรือนใดทำก่อนจะถือว่าผิดผี หัวหน้าครอบครัวที่ถือผีเรือนแก้ว จึงมีความสำคัญ

1.2 ผู้อาวุโสในตระกูล (กรือก) ชาวถิ่นจะมีการแบ่งตระกูลย่อยของตนเอง ในแต่ละตระกูลจะมีผีบรรพบุรุษของแต่ละตระกูล ที่คนในแต่ละตระกูลนับถือและเป็นผีที่คอยช่วยคุ้มครองดูแลคนในตระกูลนั้น และผีบรรพบุรุษนี้ถือเป็นผีเรือนในแต่ละหลังคาเรือนด้วยในแต่ละตระกูลจะมีผู้อาวุโสสูงสุดที่จะเป็นผู้ถือผีตระกูลนี้ไว้ในการประกอบพิธีสำคัญๆ จึงต้องไปทำที่บ้านผู้อาวุโสในแต่ละตระกูล นอกจากนี้ผู้อาวุโสในแต่ละตระกูล จะเป็นผู้พิจารณาว่าการกระทำใดที่เป็นการผิดผีในตระกูลของตนเองด้วย ผู้อาวุโสในแต่ละตระกูลจึงมีความสำคัญ

1.3 หมอผี (หมอ) เนื่องจากชาวบ้านยังมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์และผีอยู่ โดยชาวถิ่นเชื่อว่าในทุกๆ ที่จะมีผีสิงสถิตย์อยู่และผีนี้อาจจะให้คุณให้โทษแก่ชาวถิ่นทั่วไป โดยเฉพาะการเจ็บป่วยของชาวถิ่นจะถือว่าผู้ป่วยได้ถูกผีชนิดใดชนิดหนึ่งกระทำ ผู้ที่จะทำการรักษาได้คือหมอผี หมอผีในสังคมชาวถิ่นมี 2 ประเภท คือ

1.3.1 หมอทำขวัญ (หมอขวัญ) เป็นผู้ที่ประกอบพิธีหาสาเหตุของการเจ็บป่วย และทำพิธีรักษาคนเจ็บป่วย ตลอดจนการทำพิธีเลี้ยงผีเรือนและสู่ขวัญผู้ป่วย ซึ่งเป็นการรักษาตามความเชื่อของชาวถิ่นโดยทั่วไป

1.3.2 หมอผีไผ่ (หมอแซ่) เป็นผู้ที่ประกอบพิธีในไร่ทุกพิธี ตั้งแต่เลือกพื้นที่ทำไร่ เลี้ยงผีไร่ตลอดจนการทำนายการกระทำที่ผิดผีไร่จนทำให้เกิดภัยพิบัติต่าง ๆ

หมอทำขวัญและหมอผีไร่โดยทั่วไปจะเป็นคนละคนกัน เพราะในการประกอบพิธีจะต้องใช้ คาถาคาคมซึ่งมีความแตกต่างกัน ดังนั้นหมอแต่ละประเภทจึงมักจะเรียนคาถาเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น การประกอบพิธีจึงต้องใช้หมอผีเฉพาะด้าน หมอผีไร่จะไปทำขวัญไม่ได้และหมอทำขวัญจะมาทำผีไร่ไม่ได้ใน สังคมชาวจีนซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับหมอผีตลอดเวลา หมอผีจึงมีความสำคัญกับชาวจีนโดยเฉพาะ หมู่บ้านชาวจีนที่อยู่ห่างไกลและอาศัยจารีตประเพณีการปฏิบัติตน หมอผีจึงเป็นผู้ที่จะพิจารณาว่ากิจกรรม ไตผิดจารีตประเพณีและกิจกรรมใดที่ถูกต้อง

2. กลุ่มในชุมชน

เนื่องจากสังคมชาวจีนโดยทั่วไปยังมีสภาพความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม ถึงแม้ว่าจะมีการพัฒนาจากหน่วยงานต่างๆเข้าสู่ชุมชนชาวจีนและมีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นเพื่อเป็นแกนนำในการพัฒนา เช่น กลุ่มเยาวชน และกลุ่มสตรี แต่กลุ่มที่มีอยู่ดั้งเดิมในสังคมชาวจีนและเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญคือ

2.1 กลุ่มเครือญาติ (สายตระกูล) เนื่องจากชาวจีนมักนิยมตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มเล็กๆ และกลุ่มเล็กๆ จึงรวมเป็นหมู่บ้านใหญ่ ซึ่งการรวมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ นี้จะให้ความร่วมมือและช่วยเหลือกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะการลงแขก (เอามือ) กันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การซ่อมบ้าน การสร้างบ้าน และการทำกิจกรรมในไร่ ทำให้กลุ่มเครือญาติเป็นกลุ่มพื้นฐานที่สำคัญในชุมชนชาวจีน

2.2 กลุ่มสตรี เนื่องจากในสังคมชาวจีนผู้หญิงเป็นผู้สืบทอดตระกูลหรือเป็นผู้นับถือผีบรรพบุรุษ (Matrilineal) ผู้หญิงจึงมีความสำคัญในสังคมชาวจีน เพราะผู้ชายเมื่อแต่งงานแล้วจะต้องเปลี่ยนไปนับถือจารีตประเพณีของตระกูลทางฝ่ายหญิง ทำให้ผู้ชายและญาติทางฝ่ายหญิงเป็นผู้พิจารณาว่ากิจกรรมใดเป็นการถูกต้องหรือผิดจารีตประเพณีของตระกูล บทบาทของผู้หญิงจึงมีมากกว่าผู้ชาย ทำให้กลุ่มสตรีในชุมชนชาวจีนมีความสำคัญ โดยเฉพาะกลุ่มสตรีในสายตระกูลเดียวกัน

3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน

เนื่องจากสังคมชาวจีนส่วนใหญ่ ยังติดยึดอยู่กับเรื่องทางไสยศาสตร์ และความเชื่อเกี่ยวกับผีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่สำคัญในหมู่บ้านจึงได้แก่

3.1 หิ้งผีหมู่บ้าน (ปรองงวล) เป็นจุดศูนย์รวมความเชื่อของชาวจีนว่าเป็นที่สิงสถิตย์ของผีหมู่บ้านในการประกอบพิธีที่สำคัญๆ ในชุมชน ชาวจีนจะมาทำพิธีที่หิ้งผีหมู่บ้านนี้เพียงแห่งเดียว เช่น

พิธีทำขวัญข้าว และพิธีกินดอกแดงชาวบ้านทั้งหมดจะมาประกอบพิธีที่หิ้งผีหมู่บ้าน หิ้งผีหมู่บ้านนี้จะอยู่ที่บ้านที่เป็นเรือนเก็ทของหมู่บ้านดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

3.2 หิ้งผีเรือน (ปรองเจิง) เป็นที่สิงสถิตย์ของผีบรรพบุรุษของแต่ละตระกูล ในบางหมู่บ้านหิ้งผีนี้จะมีทุกหลังคาเรือน บางหมู่บ้านจะอยู่ที่บ้านผู้ที่มีอาวุโสสูงสุดของแต่ละตระกูล เมื่อคนในตระกูลใดเกิดการเจ็บป่วย ชาวถิ่นจะต้องประกอบพิธีเลี้ยงผีเรือน เพราะชาวถิ่นเชื่อว่าจะต้องมีการผีดจาริตของตระกูลจึงต้องประกอบพิธีเลี้ยงผีเรือน ชาวถิ่นเชื่อว่าผีเรือนจะสามารถคุ้มครองคนในเรือนนั้นให้ปลอดภัยจากการกระทำของผีชนิดอื่น ๆ เช่น ผีไร่ ผีป่า ฯลฯ ได้ ดังนั้น เมื่อมีการเจ็บป่วยชาวถิ่นจึงต้องประกอบพิธีเลี้ยงผีเรือนเป็นครั้งแรก นอกจากนี้ ในการประกอบพิธีเลี้ยงผีไร่ทุกครั้งจะต้องกลับมาเลี้ยงผีเรือนด้วยทุกครั้ง เพื่อให้ผีเรือนได้รับทราบ นอกจากนี้ ชาวถิ่นยังเชื่อว่าผีเรือนสามารถคุ้มครองคนในเรือนนั้นได้ตลอดไป ถึงแม้ว่าบุคคลนั้นจะออกไปอยู่นอกหมู่บ้านดังนั้น เมื่อชาวถิ่นจะออกไปทำงานนอกหมู่บ้านจะประกอบพิธีเลี้ยงผีเรือนก่อนทุกครั้งเพื่อให้ผีเรือนคุ้มครองในขณะที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน

3.3 ศาลผีเจ้าที่ (ปรองเจ้าตี้) ในหมู่บ้านชาวถิ่นทุกหมู่บ้านเมื่อเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้านได้แล้ว ก่อนการสร้างบ้านสิ่งที่จะต้องทำก่อน คือ การสร้างศาลผีเจ้าที่ บริเวณศาลผีเจ้าที่ห้ามไม่ให้ผู้ใดเข้าไปตัดฟันไม้ในบริเวณนั้นเด็ดขาดและจะไม่มีใครเข้าไปยุ่งเกี่ยวในบริเวณนั้นนอกจากเวลาประกอบพิธีกรรม ชาวถิ่นเชื่อว่าผีเจ้าที่จะช่วยคุ้มครองคนในหมู่บ้านและผลผลิตต่างๆของชาวบ้านได้ ในทุกปีก่อนการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร ชาวถิ่นในหมู่บ้านทุกหลังคาเรือนจะช่วยกันออกเงินเพื่อประกอบพิธีบนผีเจ้าที่ไว้ เมื่อเก็บผลผลิตได้แล้วทุกหลังคาเรือนจะร่วมกันประกอบพิธีกับนอีกครึ่งหนึ่ง ในบางครั้งเมื่อมีเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานเข้าไปปฏิบัติงาน ชาวถิ่นจะร่วมกันบอกผีเจ้าที่ให้ช่วยคุ้มครองเจ้าหน้าที่เหล่านั้นด้วย ดังนั้นสำหรับเจ้าหน้าที่ที่เข้าไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวถิ่นเป็นระยะเวลาานานๆ จึงควรที่จะร่วมกับชาวถิ่นในหมู่บ้านนั้นประกอบพิธีบอกผีเจ้าที่ซึ่งจะเป็นการให้เกียรติและเคารพต่อเจ้าที่ด้วย

4. มารยาทต่าง ๆ

ชาวถิ่นถึงแม้ว่าจะอยู่ในป่าเขาและถิ่นทุรกันดาร แต่ชาวถิ่นมีมารยาทที่พึงปฏิบัติต่อกันในชุมชน ดังนี้

4.1 มารยาทในการทักทาย ชาวถิ่นเมื่อมีการพบปะกันจะทักทายกันเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป คือจะถามว่า "ไปไหน" ภาษาถิ่นว่า "เลิกเตย" หรือ "จะไปไหน" ภาษาถิ่นว่า "เลิกหันดัย" ถ้าพบกันที่บ้าน เจ้าของบ้านจะทักทายหรือถามว่า "มาทำไม" ภาษาถิ่นว่า "เลิกสิวะอู" ผู้ตอบก็จะตอบความประสงค์ของตนเช่น "มาเที่ยว" ภาษาถิ่นพูดว่า "วัดแฮ่ว" หรือ "ไปเที่ยว" ภาษาถิ่นพูดว่า "เลิกแฮ่ว" เป็นต้นถ้ามีธุระกับเจ้าของบ้านแขกผู้มาเยือนควรจะถามเจ้าของบ้านก่อนว่า "ขึ้นไปบนบ้านได้"

ใหม่" ภาษาถิ่นพูดว่า "กุดคองเจิงมะกุงอันแออะ" เพราะตามปกติเมื่อเข้าไปในหมู่บ้านชาวถิ่นบางหมู่บ้าน เจ้าของบ้านอาจจะไม่ค่อยสนใจคนแปลกหน้าบางบ้านจะไม่ชอบให้คนแปลกหน้าเข้าไปในบ้านด้วย เพราะถือเป็นการผิดผี จึงควรจะถามเจ้าของบ้านเสียก่อน

4.2 มารยาทในการอำลา การลากลับสำหรับชาวถิ่นไม่มีพิธีรีตองอะไรมากนัก เพียงแต่ บอกกับเจ้าของบ้านว่า "จะกลับแล้วนะ" ภาษาถิ่นพูดว่า "เฮญวักแล้วเน้อ" เป็นการเพียงพอ การลากลับในพิธีต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกัน

4.3 มารยาทในการรับประทานอาหารและการดื่มสุรา สำหรับคนแปลกหน้าที่เข้าไปใน ชุมชนชาวถิ่น การเลี้ยงข้าวปลาอาหารแก่คนแปลกหน้า ถือเป็นเรื่องปกติ ชาวถิ่นจะเรียกให้รับประทานอาหารด้วยเสมอ ซึ่งผู้มาเยือนจะรับประทานหรือไม่ก็ได้ สำหรับอาหารสำหรับแขกจะจัดแยกออกมาต่างหาก ผู้ที่จะมานั่งร่วมวงกับแขกคือผู้ชายในเรือนนั้น ส่วนผู้หญิงและเด็กจะแยกไปรับประทานอีกวงหนึ่ง

ในการรับประทานอาหาร กับข้าวทุกอย่างจะถูกจัดใส่ถาดใหญ่วางที่กลางวง ช้อนจะใส่มาในถาดตามจำนวนคน จะไม่ยอมให้ปนกัน สำหรับกระตักหรือเศษอาหารถ้าจะทิ้งก็ให้ใส่ลงในถาดไม่ควรทิ้งบนพื้นบ้านหรือบนเสื่อที่ปูนั่งซ้อนที่ใช้ตักแกงหรือกับข้าวไม่ควรแช่ไว้ในถ้วยแกง ควรจะเอาออกมาวางที่ถาดหรือวางพาดไว้ที่ปากชามหรือจาน เพราะการเอาช้อนแช่ไว้ในถ้วย คนเฒ่าคนแก่ถือว่าเป็นการกระทำของเด็กที่ไร้เดียงสาไม่ใช่การกระทำของผู้ใหญ่ทำให้เป็นที่ดูถูกได้ เวลารับประทานอาหารไม่ควรถ่มน้ำลายลงไป ในถาดที่ใส่กับข้าวมาถ้าทำเจ้าของบ้านจะเก็บอาหารและข้าวทันที ถ้าลุกออกไปถ่มน้ำลายข้างนอกแล้วกลับมาจับรับประทานอีกไม่ถือว่าเป็นการผิดมารยาท เมื่อลงมือรับประทานอาหารไม่ควรลุกออกไปปัสสาวะหรืออุจจาระโดยเด็ดขาดเพราะถ้าลุกขึ้นไปเจ้าของบ้านจะเก็บสำรับกับข้าวทันทีเพราะถือว่าเป็นกิริยาที่ไม่ควร

สำหรับคนแปลกหน้าสุราจะไม่มีการนำมาเลี้ยงแขก แต่ถ้าเป็นผู้ที่สนิทกัน เช่น ญาติพี่น้องต่างถิ่นมาเยี่ยมหรือคนรู้จักกัน สิ่งที่ขาดไม่ได้คือสุรา ตามปกติชาวถิ่นจะไม่ดื่มสุราทุกวันแต่จะดื่มเฉพาะเวลา มีงานพิธี เช่น การสู่ขวัญ การเลี้ยงผีเรือน งานแต่งงาน ฯลฯ หรืออาจจะมีการพิเศษถ้ามีญาติมิตรไปหาที่บ้าน ในระหว่างการดื่มสุราชาวถิ่นมักจะดื่มแล้วคุยกันไปไม่ควรส่งเสียงดังหรือมีการทะเลาะวิวาทกัน ถ้าเกิดมีเรื่องทะเลาะกันบนบ้านจะถูกเจ้าของบ้านปรับเพราะเจ้าของบ้านจะต้องทำพิธีบอกหรือขมาผีเรือนในภายหลัง ถ้าหากมีการเลี้ยงด้วยเหล้า ซึ่งมักจะนำมาวางไว้ตรงกลางวงไม่ควรที่จะข้ามหรือเดินตัดวงเหล้า ระหว่างใหญ่กับผู้ที่นั่งอยู่ การเดินทางคนเฒ่าคนแก่ควรบอกขอเดินผ่านก่อน ถือเป็นมารยาทที่ดี

4.4 การรื่นเริง ชาวถิ่นจะมีการรื่นเริงกันในงานสำคัญเท่านั้นคืองานวันปีใหม่ (ตรงกับวันสงกรานต์) งานแต่งงานและงานขึ้นบ้านใหม่ซึ่งงานดังกล่าวถือเป็นงานมงคลจึงมีการสนุกสนานรื่นเริงกันเต็มที่ สำหรับคนแปลกหน้าแล้วชาวถิ่นจะให้ร่วมพิธีอยู่นอกชานเรือนเท่านั้น จะไม่ให้นำเข้าไปในตัวบ้านเด็ดขาด การร้องรำทำเพลงจะทำได้ที่นอกชานแต่จะเข้าไปร้องรำทำเพลงในตัวเรือนไม่ได้ ถือว่าผิดผีแม้การร้องรำทำเพลงที่

นอกจากนี้ เจ้าของเรือนก็จะต้องบอกผีเรือนก่อนโดยทำกรวย 4 อัน เทียน 4 เล่ม เหล้า 1/2 ขวด บอกแก่ผีเรือน

ในงานขึ้นบ้านใหม่ และงานแต่งงานไม่ว่าคนแปลกหน้าหรือคนที่รู้จักจะได้รับเชิญให้ไปในงาน แยกที่ไปในงานจะต้องร่วมกันออกเงินคนละเล็กคนละน้อยอาจจะ 5-10 บาทก็ได้ เพื่อช่วยเหลือเจ้าของบ้าน เพราะเจ้าของบ้านจะต้องจัดเตรียมเหล้าและอาหารเลี้ยงแก่ผู้ที่เข้ามาในงานเต็มที่ มีการฆ่าหมูและไก่เลี้ยง

4.5 การพูดจา เนื่องจากลักษณะนิสัยของชาวจีนเป็นคนเงิบขริม เยือกเย็นรักความสงบ และสันโดษไม่ก้าวร้าวทำให้ส่งผลกระทบต่อทัศนคติของชาวจีนที่มีต่อคนภายนอกที่เข้าไปในชุมชน คือ ในการอยู่ในชุมชนชาวจีนการพูดจาที่นินทาจะได้รับการยอมรับมากกว่าการพูดจาชมชู้ ก้าวร้าว ถึงแม้ว่าปฏิบัติถูกต้องต่อการชมชู้ก้าวร้าวจะไม่ปรากฏในทันทีแต่การต่อต้านจะถูกกระทำแบบเสียบๆ คือ การไม่ให้ความร่วมมือในภายหลัง นอกจากนี้สำหรับชาวจีนการพูดจริงทำจริงเป็นสิ่งที่ชาวจีนชื่นชอบ และคนพูดจริงทำจริงมักจะได้รับเคารพนับถือมากกว่าคนพูดแล้วไม่ทำตามที่พูด

การพูดภาษาจีนได้เล็กน้อยจะช่วยให้ได้รับความไว้วางใจมากขึ้นโดยเฉพาะถ้ารู้จักพิธีกรรมที่สำคัญๆ ของชาวจีนและเข้าใจวัฒนธรรมของชาวจีนบ้างพอสมควรจะทำให้เป็นที่ยอมรับของชาวจีนมากขึ้น เพราะชาวจีนจะมีความรู้สึกว่ามีคนไม่ดูถูกกลุ่มตนเองและสนใจศึกษาวรรณกรรมของตนเองด้วยการยอมรับนับถือจะมีมากขึ้น

4.6 การเข้าร่วมพิธี ในสังคมชาวจีนที่มีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ และความเชื่อเรื่องผี ทำให้ในสังคมชาวจีนมีพิธีกรรมที่สำคัญมากมายซึ่งพิธีเหล่านั้นทำให้ผีหรือสิ่งนอกเหนือธรรมชาติช่วยคุ้มครองและแก้ไขภัยพิบัติต่าง ๆ ซึ่งพิธีดังกล่าวมีทั้งพิธีที่ส่งผลกับคนในครัวเรือนแต่ละครัวเรือน บางพิธีจะเกี่ยวข้องกับทั้งชุมชน สำหรับการได้เข้าร่วมพิธีทั้ง 2 ลักษณะจะช่วยให้เจ้าหน้าที่ได้สัมผัสกับคนในชุมชนมากขึ้น พิธีที่สำคัญมีดังนี้

4.6.1 พิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ (แองปรองเจ้าตี้) เป็นพิธีที่ทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้านจะต้องเข้าร่วม ซึ่งจะมีการประกอบพิธีทุกปีคือ ก่อนเริ่มการเพาะปลูก ทุกหลังคาเรือนจะช่วยกันออกเงินเพื่อซื้อไก่และเหล้านำไปบนผีเจ้าไร่ (ปรองเจ้าตี้) ให้ช่วยคุ้มครองผลผลิตไม่ให้เสียหาย และช่วยคุ้มครองชาวบ้านทุกคนที่ออกไปทำไร่ไม่ให้ได้รับอันตราย และเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จเรียบร้อยแล้วทุกหลังคาเรือนจะร่วมกันออกเงินเพื่อซื้อไก่และเหล้า บางครั้งอาจจะต้องใช้หมูหรือสุนัขไปเลี้ยงเพื่อเป็นการแก้บน ดังนั้น เพื่อให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกที่เจ้าหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งในชุมชนและสร้างความเชื่อใจและเข้าใจกันมากขึ้น เจ้าหน้าที่จึงควรที่จะร่วมกันออกเงินกับชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะเก็บกันเพียงหลังคาเรือนละ 10 บาทเท่านั้น

4.6.2 พิธีเส็กดอกแดง (เส็กกล็อง) เป็นพิธีสำคัญพิธีหนึ่งของชาวจีน การทำพิธีเส็กดอกแดงนี้จะทำหลังจากทุกหลังคาเรือนชนเข้ากลับบ้านเข้ายั้งหมดแล้ว เป็นการแสดงว่ากิจกรรมในไร่ทุกอย่างสิ้นสุดลง การประกอบพิธีจะทำพิธีเลี้ยงผีเรือนของแต่ละหลังคาเรือนในพิธี นอกจากจะเป็นพิธีสู่ขวัญคนใน

เรือนั้นๆ แล้ว แต่ละหลังคาเรือนจะทำพิธีมัดขวัญให้แก่หมอมือที่เป็นผู้ประกอบพิธีในไรให้ตลอดฤดูกาล เพาะปลูกเป็นการแสดงความขอบคุณ แล้วหมอมือจึงทำพิธีมัดขวัญสู่ขวัญให้แก่บุคคลในเรือนนั้น ดังนั้นการ ได้เข้าร่วมพิธีจะทำให้เจ้าหน้าที่สามารถแสดงความใกล้ชิดกับคนในครัวเรือนนั้น และหมอมือซึ่งเป็นบุคคล สำคัญในชุมชน

4.6.3 พิธีปีใหม่ (งรองปีใหม่) วันปีใหม่ของชาวจีนจะตรงกับวันขึ้นปีใหม่ของไทย คือวันสงกรานต์ ระยะเวลาในการทำพิธีจะใช้ 5 วัน แต่วันที่สำคัญและใช้ประกอบพิธีจริง ๆ เพียง 3 วัน ใน ระยะเวลา 5 วันนั้น ห้ามคนในหมู่บ้านทำกิจกรรมต่าง ๆ ในไรทั้งหมด

ในวันปีใหม่ทุกหลังคาเรือนจะจัดเตรียมอาหารไว้เลี้ยงแขกผู้มาเยือน มีการฆ่าหมูและไก่ พร้อมทั้งเตรียมสุราและเหล้าไว้ต้อนรับแขก ในโอกาสนี้เจ้าหน้าที่จะมีโอกาสได้รู้จักกับสมาชิกทุกครัวเรือน แต่การดื่มสุรานั้นชาวจีนจะดื่มกินกันเต็มที่ และจะสนุกสนานกัน การดื่มจึงควรระมัดระวังกิริยา มารยาทอย่าให้มีเรื่องทะเลาะวิวาทกันเด็ดขาด ถ้าหากมีเรื่องที่บ้านใดจะต้องถูกเรือนหลังนั้นปรับ อาจจะเป็น หมู ไก่ และสุราเพื่อเลี้ยงผีเรือน ถ้าหากว่าเกิดอาการเมาอาจจะนอนที่เรือนใดก็ได้ไม่ถือว่าเป็นการผิด มารยาทแต่อย่างใด แต่การเมาจนเกิดทะเลาะวิวาทจะเป็นการเสียมารยาทและเป็นการสร้างภาพพจน์ที่ไม่ดี และอาจจะส่งผลไปถึงความเคารพนับถือที่ชาวบ้านมีต่อเจ้าหน้าที่คนนั้น

4.6.4 พิธีมัดขวัญหรือสู่ขวัญ (แองท่อง) เมื่อชาวจีนเกิดการเจ็บป่วยหรือมีอาการผิดปกติ เช่นเกิดตกใจกระทันหันชาวจีนเชื่อว่าขวัญออกจากตัวหรือขวัญอ่อน จึงต้องทำพิธีเลี้ยงผีเรือนและ มัดขวัญ ในพิธีดังกล่าวชาวจีนจะไม่เชิญคนภายนอกที่ไม่รู้จักมาร่วมพิธี แต่ถ้าหากได้รับเชิญเข้าร่วมพิธีแสดงว่าได้รับ ความไว้วางใจและความเคารพนับถือจากชาวจีน การเข้าร่วมพิธีจึงควรที่จะทราบขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อสร้าง ความเคารพเชื่อถือจากชาวจีนมากขึ้น ซึ่งขั้นตอนที่สำคัญมีดังนี้คือ

ภายหลังจากหมอมือ (หมอขวัญ) ทำพิธีเลี้ยงผีเรือนเสร็จ หมอมือจะประกอบพิธีการสู่ขวัญ หรือมัดขวัญ โดยจะทำสะดวงใส่ดอกไม้ด้ายสีขาว และไก่ 1 ตัว หมอมือจะเป็นคนแรกที่ทำพิธีท่องคาถาเพื่อไล่ ลิงชั่วร้ายออกไป หลังจากนั้นผู้ป่วยจะยกสะดวงนั้นขึ้นด้วยมือทั้ง 2 และทุกคนที่มาร่วมงานจะจับรอบ ๆ สะดวงนั้น พร้อมทั้งอวยพรให้แก่คนป่วยขอให้สุขสบายเหมือนเดิมและขอให้ลิงชั่วร้ายต่าง ๆ ออกจากตัวผู้ ป่วย ต่อจากนั้นหมอมือจะทำพิธีผูกข้อมือผู้ป่วย โดยก่อนผูกข้อมือแต่ละครั้งจะใช้ด้ายปัดออก 3 ครั้งเพื่อไล่สิ่ง ไม่ดีและปัดเข้า 3 ครั้ง เพื่อให้ขวัญอยู่กับตัวผู้ป่วยแล้วจึงมัดขวัญ

ภายหลังจากเสร็จพิธีเจ้าของบ้านจะนำไก่และหมูไปประกอบอาหาร และนำสุรามาเลี้ยงแก่ ผู้มาร่วมงานและจะนั่งคุยกันไปดื่มกันไป ในช่วงระยะนี้เองที่เจ้าหน้าที่สามารถนำเรื่องงานหรือ นำความรู้อื่น ๆ มาพูดคุยให้ผู้มาร่วมงานได้รับรู้ได้ไม่ถือว่าเป็นการผิดมารยาทแต่จะมีผลดีเพราะเป็นลักษณะการพูดคุยกันแบบไม่เป็นทางการ ชาวจีนจึงกล้าที่จะซักถามเมื่ออาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว เลี้ยงแก่ผู้มาร่วม งานสำหรับชาวจีนการดื่มสุราจะทำไปพร้อมๆ กันกับการกินข้าว และจะพูดคุยกันไปตลอดจะไม่นิยมร้องว่า

ทำเพลงสนุกสนาน ดังนั้นช่วงเวลานี้จึงเป็นโอกาสสำคัญโอกาสหนึ่งของเจ้าหน้าที่ที่จะได้พูดคุยกับชาวบ้านอย่างใกล้ชิด

4.7.5 พิธีทำโสดทหลวง (แอมโสดทหลวง) เป็นพิธีที่สำคัญและเป็นพิธีใหญ่พิธีหนึ่งสำหรับชาวถิ่น แต่พิธีดังกล่าวจะทำในกลุ่มชาวถิ่นอำเภอเชียงกลางจังหวัดน่าน โดยเฉพาะชาวถิ่นใน บริเวณบ้านกอกบ้านซี บ้านหนอง จนถึงบ้านเกวต พิธีดังกล่าวจะไม่ทำทุกปีจะมีความแตกต่างกันในแต่ละบ้าน บางหมู่บ้าน 3 ปี ทำหนึ่งครั้ง บางหมู่บ้านทำ 3 ปี ติดต่อกันแล้วเว้นไป 2 ปี เป็นต้น (ซึ่งเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ควรจะศึกษา) ในพิธีดังกล่าวชาวถิ่นทุกคนในหมู่บ้านจะหยุดทำกิจกรรมในไร่นาทุกชนิดเป็นเวลา 10 วัน ทุกคนจะอยู่แต่ในหมู่บ้าน นอกจากนี้เครือข่ายที่ไปอยู่หมู่บ้านอื่นๆ ก็จะกลับมาร่วมประกอบพิธีนี้ด้วย

พิธีทำโสดทหลวงอาจจะส่งผลกระทบต่อขงงานส่งเสริมต่าง ๆ ได้ ถ้าไม่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้า เพราะพิธีนี้จะทำในช่วงฤดูการเพาะปลูก คือ เดือน ส.ค.-ก.ย. (ร.ต. ภูเบศ วิโรทัย, ร.น 2534. หน้า 52) เพราะระยะเวลา 10 วันนี้ชาวบ้านจะไม่ประกอบกิจกรรมทางการเกษตรและจะเล่นสนุกสนานตลอด อาจจะมีผลต่อการส่งเสริมการเกษตรได้

นอกจากนี้ การได้เข้าร่วมพิธีดังกล่าวจะทำให้ทราบถึงกลุ่มเครือข่ายที่มีอยู่ในหมู่บ้าน และลักษณะผู้นำกลุ่มเครือข่าย ซึ่งเป็นผู้นำตามจารีตประเพณีที่เรียกว่า "เจ้าผี" แต่ละตระกูลจะมีเจ้าผี 1 คน และเจ้าผีแต่ละคนจะมีการแบ่งลำดับความสำคัญ ทำให้สามารถทราบถึงลำดับการปกครองตาม จารีตประเพณีได้

4.6.7 พิธีขึ้นบ้านใหม่ เป็นพิธีมงคลอีกพิธีหนึ่งที่ชาวถิ่นมักจะเชิญเจ้าหน้าที่ที่ประจำอยู่ที่ไปร่วมในงาน ถึงแม้ว่าคนแปลกหน้าที่เข้าไปในหมู่บ้านก็อาจจะได้รับเชิญให้เข้าร่วมงาน แต่คนแปลกหน้าจะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าไปในตัวบ้าน ในงานขึ้นบ้านใหม่ เจ้าของบ้านจะเตรียมอาหาร และสุร้าวไฉียงแขกที่มาในงานเต็มที่ ดังนั้นแขกที่ไปร่วมในงานจะร่วมกันออกเงินคนละเล็กละน้อยเพื่อช่วยเจ้าของบ้าน จำนวนไม่มีข้อกำหนดส่วนใหญ่จะประมาณ 10 บาท หรือมากกว่านั้น ในการไปร่วมในงานไม่ควรดื่มสุรามึนเมาแล้วเกิดการทะเลาะวิวาทกันในงาน ถ้ามีเหตุการณ์เกิดขึ้นเจ้าของเรือนจะปรับอุกรณ์ทั้ง 2 ฝ่ายเพื่อนำเงินหรือสิ่งของไปเลี้ยงผีเรือน

ในพิธีขึ้นบ้านใหม่ถ้าเป็นวันดี จะมีพิธีผูกข้อมือมัดขวัญคนในเรือนนั้นด้วย ในพิธีดังกล่าว ถ้าได้เข้าร่วมในขั้นตอนการผูกข้อมือก็ขอให้อวยพรให้คนในเรือนนั้นอยู่เย็นเป็นสุขไม่มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน ประกอบอาชีพได้ผลดี แต่ถ้าหากยังไม่มีความดีอาจจะมีเพียงการเลี้ยงอาหารและสุร้าวไฉียงในวันดีในภายหลังจึงจะประกอบพิธีสู่ขวัญ แต่ถ้ายังไม่ได้ประกอบพิธีสู่ขวัญ การประกอบอาหารจะนำขึ้นไป ทำบนเรือนไม่ได้ถือว่าผิดผี เมื่อประกอบพิธีสู่ขวัญคนในเรือนแล้วเท่านั้นจึงจะนำอาหารไปทำบนเรือนได้

4.6.8 พิธีแต่งงาน เป็นพิธีมงคลอีกพิธีหนึ่งที่เจ้าหน้าที่จะได้รับเชิญเข้าร่วมเสมอ การเข้าร่วมจึงควรไปในฐานะคนเฒ่าคนแก่หรือผู้อาวุโสเพื่อเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้าน โดยการเข้าไปอยู่ใน

กลุ่มของผู้อาวุโสในการประกอบพิธี ถ้าหากว่าฝ่ายหญิงในหมู่บ้านเป็นผู้แต่งงาน ผู้ชายเป็นคนมาจากหมู่บ้านอื่นก็ควรจะเข้าร่วมงานในฐานะผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิง ถ้าเป็นผู้ชายในหมู่บ้านแต่งงานจะต้องเดินทางไปทำพิธีที่บ้านฝ่ายหญิงก็ควรจะไปในฐานะญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย การอยู่ในฐานะดังกล่าวจะทำให้ชาวบ้านรู้จักและนับถือในฐานะผู้อาวุโสซึ่งจะส่งผลถึงความเคารพเชื่อถือ (แต่ต้องขึ้นอยู่กับกฏปฏิบัติตัวของเจ้าหน้าที่ด้วย)

ในพิธีแต่งงานฝ่ายผู้หญิงจะเป็นผู้จัดเตรียมอาหารตลอดจนสุราไว้เลี้ยงผู้ที่มาร่วมในงานซึ่งจะดื่มกินกันอย่างเต็มที่ ดังนั้นเพื่อเป็นการช่วยเหลือเจ้าภาพ ผู้มาร่วมในงานจะช่วยกันออกเงิน คนละเล็กละน้อยให้แก่เจ้าภาพเช่นเดียวกับการขึ้นบ้านใหม่ ซึ่งโดยทั่วไปประมาณ 10-30 บาท แต่สำหรับเจ้าหน้าที่อาจจะออกมากกว่าชาวบ้านได้จะเป็นการดี เพราะชาวจีนส่วนใหญ่ยากจนเงินที่ออกช่วยเหลือจึงค่อนข้างจะน้อย

ในการดื่มและกินในงานเลี้ยงพิธีจะมีตระวงการทะเลาะวิวาท แม้ว่าจะเป็นเพียง การมีปากเสียงกันก็ไม่ควรจะให้เกิดขึ้นเพราะจะถือว่าเป็นโชคร้ายที่ไม่ดี เจ้าภาพจะต้องเลี้ยงผีเรือนในภายหลัง โดยค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีจะได้มาจากค่าปรับคู่กรณีทั้ง 2 ฝ่าย

4.6.9 พิธีศพ เป็นอีกพิธีหนึ่งที่เจ้าหน้าที่จะได้รับเชิญเข้าร่วมเสมอเพราะชาวจีน จะให้เกียรติและถือเป็นเกียรติที่มีเจ้าหน้าที่เข้าไปร่วมในงานในงานศพจะอนุญาตให้มีการเล่นการพนันกันได้และจะเล่นกันใกล้ ๆ ศพ เพื่อให้บรรยากาศไม่โศกเศร้า ส่วนการประกอบอาหารและรับประทานอาหาร จะต้องทำนอกเรือนห้ำนำมากทำในเรือน

ข้อห้ามที่สำคัญจะอยู่ในระหว่างการนำศพไปฝัง คือ

- ห้ามห้ามศพผ่านหน้าบ้านและกลางหมู่บ้านเพราะชาวจีนเชื่อว่าจะทำให้คนในเรือนนั้นหรือในหมู่บ้านจะเกิดการตายขึ้นอีก

- เมื่อนำศพลงมาจากเรือนทุกคนจะอยู่บนเรือนไม่ได้จะต้องลงมานั่งอยู่รอบๆ บ้านและจะนำบันไดบ้านออกด้วย

- เมื่อนำศพลงหลุมแล้ว ทุกคนที่ไปร่วมจะโกยดินลงในหลุมแต่จะไม่ใช้มือ จะใช้ไม้ที่หมอบีจัดทำให้ไว้ให้

- เมื่อฝังศพเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทุกคนจะต้องเดินกลับเส้นทางเดิม จะออกนอกเส้นทางไม่ได้ ถ้าพบคนเดินผ่านมาห้ามทัก

- เมื่อมาถึงบ้าน จอบ-เสียม ที่นำไปขุดหลุมศพ จะนำขึ้นบนเรือนไม่ได้ จะต้องวางไว้ข้างล่าง จนกว่าหมอบีจะทำนํ้ามนต์พรหมที่เครื่องมือและทุกคนที่ไปร่วมฝังศพแล้วจึงจะนำเครื่องมือขึ้นไปบนบ้านได้

5. ข้อห้ามสำคัญ

ในสังคมชาวจีนซึ่งเป็นสังคมจารีตประเพณีถึงแม้ว่าหมู่บ้านชาวจีนส่วนใหญ่ จะได้รับการ

พัฒนาและมีการติดต่อกับสังคมคนภายนอกมากแล้วก็ตาม แต่สังคมชาวถิ่นส่วนใหญ่ยังมีการยึดถือจารีตประเพณีดั้งเดิมในการดำรงชีวิตอยู่มากจารีตประเพณีดังกล่าวจะถูกกล่าวถึงในลักษณะ "การผิดผี" คือการทำกิจกรรมใด ๆ ที่ไม่เป็นไปตามจารีตประเพณีหรือทำผิดปกติไป ชาวถิ่นเชื่อว่าเป็นการกระทำที่ผิดผี การผิดผี อาจจะทำให้ผู้กระทำหรือผู้ที่เกี่ยวข้องเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ จนอาจถึงล้มตายได้ ผีที่มีส่วนสำคัญและชาวถิ่นเกรงกลัวมาก คือ การทำผิดผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ ดังนั้น ข้อห้ามหรือข้อควรระวังในการเข้าไปในสังคมชาวถิ่นจึงมีมาก ซึ่งจะขอกกล่าวในส่วนที่สำคัญ ๆ คือ

5.1 ผู้สาว ในสังคมชาวถิ่นไม่นิยมให้มีการได้เสียนก่อนการแต่งงานถ้าถูกจับได้จะต้องถูกปรับเพราะถือว่าเป็นการผิดผีบรรพบุรุษและผีหมู่บ้าน

ในการเกี่ยวพาราสีกันนั้น ชาวถิ่นนิยมทำกันอย่างเปิดเผย คือจะไม่เกี่ยวพาราสีกันลับตาคน ถ้าเป็นกลางคืนจะต้องจุดตะเกียงให้สว่าง การพูดคุยของชายหนุ่ม-หญิงสาวจะกระทำได้ที่นอกชานบ้านจะเข้าไปในบ้านไม่ได้

ในสังคมชาวถิ่น จะห้ามไม่ให้มีการแต่งงานกันในสายตระกูลเดียวกันหรือนับถือผีบรรพบุรุษเดียวกันโดยเด็ดขาด ผู้ชายเมื่อแต่งงานแล้วจะต้องเปลี่ยนไปนับถือผีบรรพบุรุษของฝ่ายหญิง บางหมู่บ้าน ผู้ชายจะต้องเข้าไปอยู่ในบ้านของฝ่ายหญิง โดยเฉพาะถ้าผู้หญิงคนนั้นเป็นลูกสาวคนสุดท้ายจะเป็นคนสำคัญที่จะต้องถือผีบรรพบุรุษของตนและจะต้องทำหน้าที่ดูแลบิดา-มารดาของตนเองด้วย

การสู่ขอและการแต่งงานในสังคมชาวถิ่นไม่มีพิธีรีตองมาก การสู่ขอจะทำในเวลาเช้าก่อนการแต่งงาน ญาติทางฝ่ายหญิงจะเดินทางไปสู่ขอผู้ชายโดยนำขันพร้อมเงิน 10 บาท ไปสู่ขอเมื่อฝ่ายหญิงไปถึงบ้านฝ่ายชายฝ่ายชายจะเตรียมขันอีก 1 ขัน พร้อมเงิน 10 บาท เมื่อพิธีสู่ขอเรียบร้อยทั้ง 2 ฝ่ายจะกลับมาบ้านฝ่ายหญิง พร้อมขันทั้ง 2 ขัน และนำมาประกอบพิธีสู่ขวัญที่บ้านฝ่ายหญิง โดยญาติผู้ใหญ่จะร่วมประกอบพิธีก่อน ซึ่งในขั้นตอนนี้เจ้าหน้าที่ควรจะเข้าร่วมประกอบพิธีเพราะชาวบ้านจะให้ความนับถือว่าเป็นผู้อาวุโส หลังจากกลุ่มญาติผู้ใหญ่ทั้ง 2 ฝ่ายทำพิธีผูกข้อมือเรียบร้อยต่อไปจึงเป็นกลุ่มเพื่อนฝูงและญาติที่เป็นวัยรุ่น หลังจากเสร็จพิธีจึงจะมีการรับประทานเลี้ยงกันต่อไป

5.2 การเยี่ยมบ้าน ชาวถิ่นถือเป็นสิ่งสำคัญเพราะชาวถิ่นมีความเชื่อในเรื่อง "ผีเรือน" ซึ่งเป็นผีที่สำคัญสำหรับชาวถิ่น ชาวถิ่นจึงเกรงกลัวต่อการกระทำที่ผิดผีเรือน จึงมีข้อห้ามต่างๆ มาก แต่ที่สำคัญ ๆ และควรระมัดระวังมีดังนี้

ผู้หญิงที่เป็นคนภายนอกเมื่อเข้าไปบ้านชาวถิ่น จะต้องระมัดระวังการไปจับต้องของบางสิ่งบางอย่าง เช่น หมอนอิงข้าว ถ้าจับต้องถือเป็นการผิดผีเรือน จะต้องทำพิธีเลี้ยงผีเรือนเพื่อแก้ไข ดังนั้นการทำอาหารจึงควรปล่อยให้แม่บ้านของเรือนนั้นเป็นผู้ทำให้จะดีที่สุด

สำหรับผู้หญิงและผู้ชายถึงแม้ว่าจะเป็นสามี-ภรรยา กัน ถ้าจะเข้าไปพักบ้านชาวถิ่นจะนอนด้วยกันในเรือนใดเรือนหนึ่งไม่ได้ เพราะชาวถิ่นกลัวว่าจะมีการหลับนอนในบ้านนั้นซึ่งจะเป็นการผิดผีเรือน

อย่างรุนแรงจะทำให้คนในเรือนเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ เพื่อเป็นการกันไว้ก่อน ชาวถิ่นจึงให้แยกกันนอนคนละบ้าน

โดยทั่วไป ชาวถิ่นจะไม่นิยมให้คนภายนอกหรือคนแปลกหน้าเข้าไปในเรือน โดยเฉพาะในบริเวณห้องนอนจะเป็นเขตต้องห้าม เพราะชาวถิ่นกลัวกันกลัวว่าคนแปลกหน้าจะเข้าไปทำสิ่งที่เป็นการผิดผีเรือน และจะทำให้คนในเรือนนั้นเกิดการเจ็บป่วยหรือเกิดภัยหรือเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ การจะเข้าไปในบ้านจึงควรจะสอบถามเจ้าของบ้านเสียก่อน

เมื่อเข้าไปพักหลับนอนในบ้านชาวถิ่น การไปเคาะหรือตอกตะปู้ที่เสาหรือข้างฝาไม่ควรกระทำเพราะชาวถิ่นเชื่อว่าเป็นการผิดผีเรือนโดยเฉพาะในเวลากลางคืน สำหรับชาวถิ่นเองเมื่อเริ่มปลูกข้าว ชาวถิ่นจะไม่ต่อเติมหรือสร้างบ้าน เพราะถือว่าเป็นการผิดผีเรือน ดังนั้นจึงควรระวัง

การเข้าไปเยี่ยมบ้านชาวถิ่นสิ่งที่พบเสมอคือการดื่มสุรามีดื่มสุราแล้วไม่ควรที่จะแสดงความรื่นเริง เช่น การเต้นหรือการทูปพื้นเรือน ถ้าจะกระทำควรบอกเจ้าของบ้านก่อน เพราะเจ้าของบ้านจะได้บอกผีเรือนก่อน เพื่อไม่ให้เป็นการผิดผีเรือนในภายหลัง

การขึ้นไปบนบ้านชาวถิ่น ไม่ควรที่จะใส่รองเท้าขึ้นไปเดินบนบ้าน โดยเฉพาะการใส่เข้าไปในห้องนอน ถือเป็นการผิดผีอย่างร้ายแรง จะต้องถูกปรับเพื่อเลี้ยงผีเรือน

นอกจากนี้ การหยอกล้อทำให้คนในบ้านเกิดความตกใจไม่ควรกระทำ เช่น ใช้ปืนจี้ หรือทำให้เกิดการสะดุ้ง เพราะชาวถิ่นเชื่อว่าจะทำให้ "ขวัญ" ของคนนั้นออกจากตัว จะทำให้ผู้นั้นเกิดการเจ็บป่วย จึงต้องประกอบพิธีสู่ขวัญ ซึ่งผู้ที่กระทำจะต้องเสียค่าปรับในการประกอบพิธี

"เลลว" เป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงพิธีกรรมบางอย่าง และบางพิธีห้ามไม่ให้บุคคลภายนอกเข้าไปในบริเวณนั้น เช่น อาจจะมีการคลอตุบตุบในเรือนนั้น และมีผู้หญิงอยู่ในระหว่างอยู่ไฟ ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวจะห้ามไม่ให้บุคคลภายนอกเข้าไปในเรือนหลังนั้น

ในไร่ข้าวแบบโบราณ (แฮฮิด) ซึ่งเป็นไร่แบบดั้งเดิมของชาวถิ่นซึ่งมีข้อห้ามต่าง ๆ มาก ไร่บางแห่งอาจจะไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้าไปในไร่ หรือห้ามนำสิ่งของบางอย่างเข้าไปในไรดังกล่าว ซึ่งในบริเวณไร่จะมี "เลลว" ปักไว้เช่นกัน

ดังนั้น ข้อควรปฏิบัติคือ ควรจะสอบถามเจ้าของเรือนก่อนจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุด

5.3 สถานที่สำคัญของชุมชนและบ้านพัก เนื่องจากชุมชนชาวถิ่นโดยทั่วไปยังติดยึดอยู่กับจารีตประเพณีดั้งเดิม โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์และความเชื่อเรื่องผี สถานที่ที่สำคัญในชุมชนและในบ้านพักอาศัยส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับผีชนิดต่างๆ แต่ความเกี่ยวพันนั้นไม่สลับซับซ้อนแต่เป็นการเกี่ยวพันกันโดยตรงกับวิถีชีวิตของชาวถิ่นในแต่ละวัน สถานที่ที่สำคัญในสังคมชาวถิ่นมีดังนี้

5.3.1 ในชุมชน สถานที่สำคัญในชุมชนเป็นสถานที่ที่ชาวถิ่นทุกคนในชุมชนจะต้องเกี่ยวข้องด้วย มีดังนี้

5.3.1.1 ศาลผีหมู่บ้าน ซึ่งจะมียู่ที่เรือนเก้าซึ่งเป็นเรือนที่ถือผีหมู่บ้านดั่งที่ได้กล่าวมาแล้ว ศาลผีหมู่บ้านจะทำขึ้นเป็นห้องวางของแบบง่าย ๆ สำหรับใช้ประกอบพิธีเท่านั้น หิ้งนี้คนภายนอกจึงไม่ควรไปจับต้อง

5.3.1.2 ศาลผีเจ้าที่ ศาลนี้จะมีทุกหมู่บ้านจะเป็นสถานที่ต้องห้ามไม่ให้ผู้ใดเข้าไปตัดไม้หรือเก็บของป่าในบริเวณนั้น โดยปกติชาวถิ่นจะไม่เข้าไปยกเว้นในเวลาประกอบพิธี แต่ ผู้หญิงชาวถิ่นจะไม่เข้าไปในบริเวณนั้นไม่ว่าเวลาใด คนภายนอกจึงควรให้ความเคารพสถานที่นั้นด้วย

5.3.2 ในครัวเรือน สถานที่สำคัญในครัวเรือนเป็นสถานที่มีผลกระทบกับชาวถิ่นในแต่ละหลังคาเรือน มีดังนี้

5.3.2.1 หิ้งผีเรือน (ปรองเจิง) เป็นสถานที่ที่สำคัญที่สุดเพราะชาวถิ่นเชื่อว่าผีเรือนจะสามารถให้คุณให้โทษและสามารถคุ้มครองชาวถิ่นในเรือนนั้น ให้ปลอดภัยจากผีต่างๆ ได้ ชาวถิ่นจึงระมัดระวังการกระทำที่จะผิดผีเรือนมาก จากที่กล่าวมาชาวถิ่นจึงหลีกเลี่ยงไม่ให้คนแปลกหน้าเข้าไปในบ้าน ดังนั้นเมื่อขึ้นไปบนบ้านชาวถิ่นหิ้งผีเรือนจึงควรให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งบริเวณ ดังกล่าวจึงไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง

5.3.2.2 เตาไฟ (ควาฮ้อด) ถือเป็นสิ่งสำคัญอีกแห่งหนึ่งที่ชาวถิ่นให้ความสำคัญมากเพราะเกี่ยวข้องกับปากท้องของชาวถิ่น ชาวถิ่นเชื่อว่าเตาไฟมีผีสิงสถิตย์อยู่ คนแปลกหน้าจึงไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยว โดยเฉพาะคนแปลกหน้าที่เป็นผู้หญิงยิ่งต้องระมัดระวังมากขึ้นดั่งที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นเมื่อเข้าไปยังบ้านของชาวถิ่นเวลาประกอบอาหารจึงควรให้เจ้าของบ้านเป็นผู้ทำให้จะเป็นการดี

5.3.2.3 ยุงข้าว (ร่านซา) เป็นสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งเพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความ เป็นอยู่ของชาวถิ่นอย่างมากชาวถิ่นเชื่อว่าข้าวนั้นมีวิญญาณที่เรียกว่า "ขวัญข้าว" จึงต้องมีพิธีกรรมต่าง ๆ มากมายเกี่ยวกับข้าวและขวัญข้าว แม้กระทั่งการนำข้าวเปลือกมาใส่ยุงข้าว และการปักข้าวไปบริโภคน ชาวถิ่นเชื่อว่าถ้ามีการทำผิดจารีตประเพณีจะมีผลกระทบกับขวัญข้าวและจะทำให้ข้าวเปลือกเกิดความเสียหาย ข้าวไม่พอบริโภคตลอดปี ยุงข้าวจึงเป็นส่วนสำคัญอีกแห่งหนึ่ง

5.3.2.4 ไร่ข้าวแบบโบราณ (แซฮือด) ชาวถิ่นในบางหมู่บ้านยังปลูกข้าวไร่ตามจารีตประเพณีดั้งเดิมอยู่ซึ่งไร่ข้าวดังกล่าวมีข้อห้ามต่างๆ มากมาย การเข้าไปในไร่ข้าวดังกล่าวจึงควรระมัดระวัง เพราะชาวถิ่นเชื่อว่าถ้ากระทำความผิดจารีตผีไร่จะทำให้ผลผลิตข้าวเสียหาย ซึ่งจะมีผลกระทบต่อชาวถิ่นอย่างรุนแรง

5.4 ข้อห้ามพิเศษสำหรับหมู่บ้านที่กำลังก่อสร้าง ในพื้นที่จังหวัดน่านในเขตกิ่ง อ.บ่อเกลือ ได้มีการตั้งเขตรักษา ซึ่งเป็นการทำอยู่ 6 บ่อ ในจำนวนนั้น 4 บ่อ ผู้ตั้งเป็นชาวถิ่น แต่อย่างไรก็ตามทุก ๆ บ่อได้มีข้อห้ามที่สำคัญดังนี้ (อ้างแล้ว, 2536 หน้า 9)

1. ผู้ที่เข้าหาทำการตั้งเกลือในแต่ละบ่อจะต้องเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านนั้น ๆ เช่น บ่อหลวง ชาวบ้านบ่อหลวงเป็นผู้ตั้ง บ่อหยวก ชาวบ้านบ่อหยวกเป็นผู้ตั้ง เป็นต้น

2. บนขอบบ่อเกลือห้ามผู้หญิงขึ้นไปยืน ถึงแม้ว่าบางบ่อจะไม่มีการทำขอบบ่อ ผู้หญิงไม่สามารถไปยืนอยู่ริมบ่อได้
3. บ่อหยวกจะไม่อนุญาตให้ผู้หญิงเข้าไปในบริเวณขอบบ่อเกลือ เพราะชาวบ้านเชื่อว่าถ้าผู้หญิงเข้าไปจะไปเดินข้ามน้ำเกลือที่อยู่ใต้ดิน
4. รางรินที่ต่อจากท่อพักน้ำเกลือ ปากบ่อเกลือมายังที่รองรับ ห้ามไม่ให้ผู้หญิงห้ามโดยเด็ดขาด
5. บ่อเกลือหมู่บ้านนาเกิ้น ห้ามบุคคลภายนอกเข้าไปในบริเวณบ่อเกลือ โดยเฉพาะคนพื้นที่ราบ
6. น้ำเกลือจากหลายๆ บ่อชาวบ้านจะห้ามไม่ให้นำออกมาจากบริเวณบ่อเกลือ นอกจากเกลือที่ต้มแล้ว เพราะชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการผิดผี ผู้นำออกมาจะได้รับอันตราย
7. บ้านบ่อหยวกจะหยุดต้มเกลือในวันกรรมหมู่บ้านคือวันวาน (ตามการนับวันของชาวถิ่น) ส่วนบ่อขุนน่านจะหยุดต้มในวันรุ่ง ซึ่งเป็นวันกรรมหมู่บ้าน บ่อนอกเหนือจากที่กล่าวไม่มีวันหยุด
8. ในบริเวณบ่อเกลือห้ามเข้าไปทำเสียงดังและร้องรำทำเพลง
9. ในบริเวณบ่อเกลือ ห้ามทามสิ่งของเข้าไปในบริเวณบ่อเกลือ แต่ถ้าแบกคนเดียวสามารถเข้าไปได้
10. ภายหลังจากพิธีบอผีประจำบ่อเกลือ จะหยุดต้มเกลือ ห้ามไม่ให้ผู้ใดเข้าไปทำอีก จนกว่าจะทำพิธีบอผีบ่อเกลือในปีต่อไป

6. ข้อนิยมสำคัญ

6.1 การเกษตร การเกษตรถือว่าเป็นวิถีชีวิตที่สำคัญของชาวถิ่น การดำเนินชีวิตของชาวถิ่นจะผูกพันกับการเกษตรอันได้แก่ การทำไร่ และการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งจะขอแยกกล่าวดังนี้

6.1.1 การทำไร่ เป็นหัวใจสำคัญของสังคมชาวถิ่น ถึงแม้ว่าชาวถิ่นในบางหมู่บ้าน ที่รู้จักการทำนามาเป็นระยะเวลานานแต่ก็เป็นส่วนน้อย พิธีกรรมที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของชาวถิ่นจะ เกี่ยวข้องกับการทำไร่โดยเฉพาะไร่ข้าวเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ชาวถิ่นเชื่อว่าผลผลิตข้าวจะดีหรือไม่นอกจากภูมิอากาศที่ดีแล้วการประกอบพิธีต่างๆ ที่ถูกต้องจะทำให้ผลผลิตข้าวดีด้วย และข้าวเป็นเส้นชีวิตที่สำคัญของชาวถิ่น ชาวถิ่นจึงให้ความสำคัญกับการทำไร่ข้าวมาก

ข้าวโพดเป็นพืชไร่ที่สำคัญอีกประเภทหนึ่งที่ชาวถิ่นปลูกแต่ส่วนใหญ่จะปลูกข้าวโพดเหลืองไว้เลี้ยงสัตว์และข้าวโพดขาวไว้บริโภค ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะมีหมู่บ้านชาวถิ่นที่มีทางคมนาคมสะดวกและติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้น จึงมีการปลูกข้าวโพดเพื่อขายเป็นเงินสดบ้างแต่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นพืชที่สำคัญของชาวถิ่น

พืชผักเป็นสิ่งสำคัญที่ชาวถิ่นปลูกไว้บริโภคเอง โดยจะปลูกควบคู่ไปกับการปลูกข้าวไร่ ชาวถิ่นบางกลุ่มจะผสมเมล็ดพันธุ์พืชผักต่าง ๆ ลงไปในเมล็ดพันธุ์ข้าว ทำให้ในไร้วัวมีพืชผักหลายชนิดขึ้นมากอยู่กับข้าวไร่แต่ชาวถิ่นบางกลุ่มจะแยกพื้นที่ปลูกพืชผักไว้ริม ๆ ไร้วัว และจะเก็บพืชผักเหล่านั้นมาบริโภคในครัวเรือน

ถึงแม้ว่าในปัจจุบัน ชาวถิ่นในหลายหมู่บ้านได้หันความสนใจมาปลูกพืชการตลาดมากขึ้น เช่น ฝ้าย ข้าวโพด ชিং กาแฟ ฯลฯ แต่พืชเหล่านั้นบางครั้งกลับสร้างปัญหาหนี้สินให้กับชาวถิ่นมากขึ้น เพราะสังคมโดยพื้นฐานของชาวถิ่นไม่เคยผูกพันกับพืชการตลาดมาก่อน โดยเฉพาะทุ่นซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการปลูกพืชการตลาด ทำให้ชาวถิ่นต้องไปกู้ยืมเงินจากพ่อค้ามาเป็นทุนในการปลูก เพราะสภาพโดยทั่วไปของชาวถิ่นค่อนข้างจะยากจน ทำให้หลายหมู่บ้านกำลังเกิดปัญหาสภาวะหนี้สิน (ภูเบศ วิโรทัย, 2535. หน้า 35-36)

6.1.2 การเลี้ยงสัตว์ ในหมู่บ้านชาวถิ่นทุกหมู่บ้านจะได้พบสัตว์เลี้ยงที่ชาวถิ่นได้ เลี้ยงไว้ซึ่งโดยทั่วไปจะมีไก่ หมู วัว และควาย ไก่ และหมู ชาวถิ่นจะเลี้ยงไว้บริโภคในครัวเรือน และใช้ประกอบพิธีเลี้ยงผีชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะผีเรือนและ ผีไร่ซึ่งในช่วงระยะเวลา 1 ปี ชาวถิ่นจะต้องใช้ไก่และหมูจำนวนมาก ดังนั้นไก่และหมูจึงพบในทุกหมู่บ้าน

ส่วนวัวและควายนั้นชาวถิ่นจะเลี้ยงไว้เพื่อขายให้แก่คนไทยพื้นราบซึ่งในบางหมู่บ้านจะมีผู้นำวัวและควายไปจ้างให้ชาวถิ่นเลี้ยง โดยจะแบ่งลูกที่เกิดมาครึ่งต่อครึ่ง วัวและควายจึงพบได้ในหมู่บ้านชาวถิ่นเกือบทุกหมู่บ้านเช่นกัน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการทำการเกษตรของชาวถิ่นนั้น จะทำเพื่อการยังชีพเป็นหลัก การปลูกพืชไร่ และการเลี้ยงสัตว์ก็เพื่อไว้บริโภคในครัวเรือนการปลูกพืชการตลาดเป็นสิ่งที่เข้ามาสู่สังคมชาวถิ่นในภายหลัง

6.2 การเก็บของป่า เป็นแหล่งรายได้หลักที่สำคัญของชาวถิ่นในทุกหมู่บ้าน ป่าดังกล่าว ได้แก่ กัง (ดอกหญ้า) หวาย มะตาว การเก็บหญ้าคามมาทำไฟสำหรับมุงหลังคา โดยทำขายให้แก่ชาวไทยพื้นราบและชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง

เมี่ยง (ชาป่า) เป็นของป่าอีกชนิดหนึ่งที่หารายได้ให้แก่ชาวถิ่นในหลายหมู่บ้าน โดยเฉพาะชาวถิ่นในอำเภอเชียงกลาง บัว และกิ่งอ.บ่อเกลือ ในบางหมู่บ้านเมี่ยงสามารถนำมาปลูกได้ผลผลิต เมี่ยงนี้ ชาวถิ่นจะเก็บใบมาหมักและนำลงไปขายให้แก่ชาวพื้นราบและบางครั้งจะมีชาวพื้นราบเข้า ไปซื้อผลผลิตในหมู่บ้านด้วย

6.3 การรักษาพยาบาล โดยเบื้องต้นเมื่อเกิดการเจ็บป่วย หรือร่างกายมีอาการผิดปกติ ชาวถิ่นจะใช้วิธีการรักษาโดยการเลี้ยงผีเรือนและผูกข้อมือมัดขวัญ (แองท้อง) โดยชาวถิ่นเชื่อว่าการเจ็บป่วยเกิดจากผีเรือนไม่คุ้มครอง อันอาจเกิดมาจากการทำผิดจารีตประเพณีของเผ่าและของตระกูล จึงต้องทำพิธี

เลี้ยงผีเรือนนอกจากผีเรือนไม่คุ้มครองแล้วอาจจะเกิดจากขวัญที่อยู่ในตัวคนป่วยไม่สมบูรณ์แข็งแรงหรือขวัญไม่อยู่กับตัว ดังนั้นจึงต้องทำพิธีมัดขวัญหรือสูขวัญควบคู่กับการเลี้ยงผีเรือนทุกครั้งที่ในการรักษาพยาบาล แต่ถ้าหากว่าหมอผีได้ทำการเสี่ยงทายได้ว่า ผู้ป่วยถูกผีชนิดใดกระทำให้เกิดการเจ็บป่วยก็จะทำพิธีเลี้ยงผีนั้นๆ พร้อมกับทำพิธีเลี้ยงผีเรือนและมัดขวัญ ในบางครั้งหมอผีจะทำเครื่องรางที่ทำจากปูลุย (ไหล) แขนวไว้ที่คอเพื่อไม่ให้ผีเข้ามาทำร้ายอีก

การรักษาพยาบาลแผนใหม่สำหรับชาวจีน จะทำภายหลังจากการทำพิธีเลี้ยงผีและมัดขวัญไม่หายแล้ว จึงจะนำตัวผู้ป่วยส่งโรงพยาบาลแต่ปัจจุบันในบางหมู่บ้านจะนำคนป่วยไปหาหมอแผนปัจจุบันก่อนแล้วจึงกลับมาทำพิธีเลี้ยงผีเรือน และมัดขวัญอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการเลี้ยงผีเรือนและมัดขวัญจะขาดไม่ได้ในสังคมชาวจีนในการรักษาพยาบาล

6.4 การเซ่นไหว้ผี การเซ่นไหว้ผีในสังคมชาวจีนซึ่งเป็นสังคมจารีตประเพณีจะมีพบอยู่ตลอดเวลา การเซ่นไหว้ผีที่สำคัญมีดังนี้

6.4.1 การเซ่นไหว้ผีเรือน จะพบได้ตลอดเวลาเพราะชาวจีนจะทำการเซ่นไหว้ผีเรือนเมื่อเกิดการเจ็บป่วยของคนในเรือนคนใดคนหนึ่งนอกจากนั้นในพิธีสำคัญ เช่น การแต่งงาน การคลอดบุตร การตาย พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีกินดอกแดง ฯลฯ ชาวจีนจะต้องทำพิธีเซ่นไหว้ผีเรือนด้วยทุกครั้ง แม้กระทั่งการทำไร่ซึ่งมีพิธีเลี้ยงผีไร่หลายพิธีทุกพิธีจะต้องกลับมาเซ่นไหว้ผีเรือนด้วยทุกครั้ง

6.4.2 การเซ่นไหว้ผีเจ้าที่ จะกระทำปีละ 2 ครั้ง คือก่อนฤดูการเพาะปลูก 1 ครั้ง ซึ่งเหมือนกับเป็นการบนบานให้ผีเจ้าที่ช่วยคุ้มครองภัยพิบัติอันอาจจะเกิดกับผลผลิตทางการเกษตร และการเกิดอุบัติเหตุของผู้ที่ออกไปทำไร่ และอีกครั้งหนึ่งจะทำเมื่อเก็บผลผลิตเสร็จเรียบร้อยแล้วซึ่งเหมือนกับเป็นการเลี้ยงผีแก่ที่ได้บนบานไว้

นอกจากนี้ถ้าหากมีหน่วยราชการเข้าไปปฏิบัติงานในชุมชนชาวจีนนาน ๆ ชาวจีน อาจจะประกอบพิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ เพื่อให้ผีเจ้าที่ช่วยคุ้มครองเจ้าหน้าที่ให้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความปลอดภัยด้วย

6.4.3 การเซ่นไหว้ผีไร่ ชาวจีนมีความผูกพันกับไร่ข้าวเป็นอย่างมาก และถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องประกอบพิธีเลี้ยงผีไร่ ตามกำหนดเวลาที่ถูกต้อง เพราะชาวจีนเชื่อว่าผลผลิตข้าว ไม่เพียงแต่จะขึ้นกับสภาพพื้นที่และสภาวะอากาศเท่านั้นแต่การเลี้ยงผีไร่ที่ถูกต้องจะป้องกันความเสียหายของผลผลิตและจะทำให้ผลผลิตข้าวออกงามดีด้วย ในการปลูกข้าวไร่ชาวจีนจะมีพิธีเลี้ยงผีไร่ถึง 9 ครั้ง ในการทำไร่แบบโบราณ (แฮฮิด) และ 4 ครั้งสำหรับการทำไร่แบบชมหรือคนเมือง (แฮชวัน)

การเลี้ยงผีไร่ในไร่ข้าวแบบโบราณ (แฮฮิด) จะเริ่มตั้งแต่การเลือกพื้นที่ไร่ จนถึงพิธีกินดอกแดง ซึ่งเป็นพิธีแสดงถึงการสิ้นสุดฤดูการผลิต แต่พิธีที่สำคัญจริง ๆ มี 5 พิธี (กูเบธ วิโรทัย, 2529 หน้า 116-126) คือพิธีทำไสลด์ (แองไสลด์) พิธีทำขวัญข้าวหรือตัดดอกข้าว (แองชิมาลซา) พิธีกินข้าวเฒ่า (แองปอง

ซาเม่า) พิธีย่ำข้าว (โตกซา) และพิธีกินดอกแดงหรือเลิกดอกแดง (เลิกกล็อง) ซึ่งพิธีเลิกดอกแดงนี้เป็นพิธีที่เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวถิ่นที่เดียว

6.5 หลักการวางตัวให้เป็นที่นิยมในชุมชน เนื่องจากชาวถิ่นเป็นกลุ่มคนที่ชอบอยู่อย่าง เงียบสงบเรียบง่ายเยือกเย็นไม่ก้าวร้าวและในอดีตที่ผ่านมาชาวถิ่นมักจะถูกดูถูกจากคนไทยพื้นราบและจากชาวเขาเผ่าอื่นอยู่เสมอ ดังนั้นการวางตัวที่จะทำให้เป็นที่นิยมของชุมชนจึงควรวางตัวดังนี้

- ไม่พูดจាក้าวร้าวข่มขู่หรือดูถูกชาวบ้าน เพราะเป็นลักษณะที่ขัดกับลักษณะดั้งเดิมของชาวถิ่น โดยทั่วไปชาวถิ่นจะชอบคนนิ่งนวล
- วางตัวเป็นกันเองกับชาวบ้าน ไม่ถือตัว (แต่ไม่ใช่วางตัวเป็นชาวบ้าน)
- เข้าร่วมพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ของชุมชนและของครัวเรือน
- ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม และความเชื่อดั้งเดิมของชาวถิ่น ไม่พูดดูถูกความเชื่อของชาวถิ่น
- พูดจริงทำจริง เพราะชาวถิ่นเป็นคนไม่ชอบพูดโกหกหลอกลวง การพูดแล้วไม่สามารถทำได้จะทำให้เกิดการขาดความเชื่อถือ
- หัดเรียนภาษาพูดของชาวถิ่น อาจจะเป็นคำพูดพื้นๆ เช่น กินข้าว หรือคำถามต่าง ๆ บางคำถามการพูดภาษาถิ่นได้บ้างจะทำให้ชาวถิ่นรู้สึกว่าคุณนั้นไม่ดูถูกชาวถิ่นและจะสร้างความเป็นกันเองได้รวดเร็วขึ้น
- ควรใช้เวลาทำความคุ้นเคยกับผู้นำทางศาสนา และผู้นำของแต่ละตระกูลโดยการเข้าไปพูดคุยกับบุคคลเหล่านี้สม่ำเสมอ เมื่อบุคคลเหล่านี้เกิดความไว้วางใจ จะส่งผลไปถึงชาวบ้านคนอื่น ๆ ด้วย
- ไม่ดื่มสุราแล้วเกิดอาการก้าวร้าวหรือเมามายจนครองตนไม่อยู่เพราะตามปกติชาวถิ่นจะมีการดื่มสุรากันอยู่เสมอเพราะมีการประกอบพิธีกรรมบ่อย ถ้าหากมีอาการเมามาก ๆ สามารถขออนุญาตไปหลับนอนได้ ถ้าเจ้าของบ้านจัดที่หลับนอนได้ก็ควรจะนอนเพราะถือเป็นการให้เกียรติ แต่ไม่ควรแสดงอาการดังกล่าวซึ่งเป็นการสร้างภาพพจน์ที่ไม่ดี

7. อื่น ๆ จากประสบการณ์

เนื่องจากสังคมชาวถิ่นส่วนใหญ่ ยังเป็นสังคมที่ยึดถือจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด ถ้าหากว่าไม่ทำความเข้าใจสังคมอย่างแท้จริง อาจจะเข้าใจว่าชาวถิ่นไม่กระตือรือร้นในการพัฒนาหรือไม่ให้ความร่วมมือในการพัฒนา และบางครั้งการวางแผนในการพัฒนาสังคมชาวถิ่นอาจจะไม่ตรงกับปัญหาที่แท้จริงของ

ชาวดิน จากประสบการณ์ที่ผ่านมาบางประการ อาจมีส่วนช่วยเสริมงานพัฒนาให้ดีขึ้น ดังนี้

7.1 ปัจจัย 4 กับชาวดิน ในสังคมชาวดินนั้นปัจจัย 4 คือ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหารและยารักษาโรค ยังมีความสำคัญเพราะโดยพื้นฐานระบบเศรษฐกิจของชาวดินเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพ คือการทำไร่ข้าว และเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคเงินสดเพื่อซื้อหาอาหารและยารักษาโรคได้จากการหาของป่าขาย แต่ในสังคมชาวดินส่วนใหญ่ ยังมีปัจจัย 4 ไม่ครบบริบูรณ์ หมู่บ้านชาวดินส่วนใหญ่ยังมีข้าวบริโภคไม่ตลอดปี ในระยะที่ขาดแคลนข้าวผู้ขายอาจจะออกมารับจ้างขายแรงงานแลกกับเงินค่าจ้างเพื่อนำไปซื้อข้าว ขณะเดียวกันก็จะบริโภคพืชอื่น ๆ เช่น หัวมันและข้าวโพดทดแทนข้าว สาเหตุประการหนึ่งเนื่องจากพื้นที่ที่ชาวดินอาศัยอยู่เป็นพื้นที่ลาดชัน ทำให้พื้นดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตข้าวจึงต่ำแต่ถึงแม้ว่าการพัฒนาที่เข้าไปสู่ชุมชนชาวเขา จะมีการส่งเสริมให้ชาวดินมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้ชาวดินมีปัจจัย 4 ที่เพียงพอต่อชีวิต ดังนั้นการแก้ไขจึงน่าจะมุ่งตรงไปที่ การพัฒนาด้านปัจจัย 4 เป็นหลัก และเมื่อชาวดินสามารถช่วยตนเองได้เต็มที่จะมุ่งแนวคิดที่จะให้ชาวดินมีความร่ำรวยขึ้น

7.2 การทำไร่ข้าวแบบโบราณ (นรฮิด) ชาวดินกับไร่ข้าวเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันมานานับเวลานาน จนเกิดมีจารีตประเพณีในการทำไร่ข้าวไว้ให้คนรุ่นหลังได้ปฏิบัติ ไร่แบบโบราณนี้จะเกี่ยวข้องกับความเชื่อ เรื่องผีบรรพบุรุษทำให้ชาวดินในหลายหมู่บ้านไม่สามารถละทิ้งจารีตประเพณีนี้ได้ ถึงแม้ว่าในบางหมู่บ้านได้เปลี่ยนวิถีการผลิตไปบ้างแล้ว เช่น มีการทำนาดำ แต่ผู้ทำนาดำก็จะต้องทำไร่ข้าวแบบโบราณไว้เป็นพิธีเล็กน้อยแต่ในบางหมู่บ้านทุกหลังคาเรือนยังคงยึดถือการทำไร่แบบโบราณอยู่ การทำไร่แบบโบราณนี้อาจจะมีข้อห้ามบางประการที่ขัดต่อการพัฒนา เช่น ห้ามปลูกข้าวซ้ำที่เดิมทุกปี บางแห่งต้องทิ้งไว้ 3 ปี จึงจะกลับมาปลูกที่เดิมได้ บางแห่งอาจจะกลับมาทำที่เดิมได้ถ้าหากในที่นั้นต่อซึ่งข้าวสลายตัวไปหมดลักษณะดังกล่าว ทำให้ชาวดินต้องมีที่ทำกินหลายแห่งเพื่อไว้หมุนเวียน และไม่สามารถเพาะปลูกที่เดิมได้ทุกปี ดังนั้นจึงต้องศึกษาถึงข้อห้ามต่าง ๆ ของแต่ละหมู่บ้านซึ่งอาจจะไม่เหมือนกัน

7.3 การแบ่งตระกูลกับการถือวันกรรม เมื่อเข้าไปในชุมชนชาวดินจะพบเสมอคือทุกคนในหมู่บ้านนั้นมีนามสกุลเดียวกันและมีการแต่งงานกันระหว่างคนนามสกุลเดียวกัน ซึ่งสิ่งนี้ทำให้เกิดความเข้าใจผิด ตามความเป็นจริง ชาวดินมีการแบ่งตระกูลซึ่งเรียกว่า "กรือก" หรือในบางพื้นที่ใช้คำว่า "เชื้อผี" ซึ่งมีด้วยกันประมาณ 18 ตระกูล (ภูเบศ วีโรทัย, 2527 : 18) แต่ละตระกูลจะมีชื่อเรียกตระกูลของตนเอง เช่น อะฮ์แกล อะฮ์โง อะฮ์กออะฮ์เปิลลาฯ ซึ่งในแต่ละหมู่บ้านอาจจะมีตระกูลที่เหมือนกัน บางตระกูลต่างกัน แต่ถ้าเป็นตระกูลชื่อเดียวกันจะแต่งงานกันไม่ได้ถึงแม้ว่าจะอยู่ต่างหมู่บ้านกันเพราะถือว่ามีการถือผีเดียวกันห้ามแต่งงานกัน เช่น อะฮ์โงห้ามแต่งงานกับอะฮ์โง อะฮ์กอห้ามแต่งงานกับอะฮ์กอ เป็นต้น ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนโดยพื้นฐานจะอาศัยวงศ์ตระกูลเป็นหลัก ความเข้าใจในเรื่องตระกูลจะช่วยมองเห็นลักษณะกลุ่มย่อยในชุมชนได้

การแบ่งตระกูลกับวันกรรมเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกันในชุมชน ชาวถิ่นจะมีวันหยุดที่คนในชุมชนไม่ออกไปทำกิจกรรมในไร่ ซึ่ง 10 วันจะมีวันกรรมครั้งหนึ่ง วันกรรมในชุมชนชาวถิ่นจะมี 2 วัน คือ

- **วันกรรมหมู่บ้าน (จรายปรองวงล)** เป็นวันที่ทุกคนในชุมชนไม่ออกไปทำกิจกรรมในไร่ ทุกชนิดในวันนี้ และมีข้อห้ามไม่ให้ชาวถิ่นในชุมชนทำกิจกรรมอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งแต่ละชุมชนอาจจะไม่เหมือนกัน เจ้าหน้าที่จึงควรที่จะศึกษาเพิ่มเติม

- **วันกรรมผีเรือน (จรายปรองเจิง)** เป็นวันกรรมที่แต่ละตระกูลจะถือวันกรรมในตระกูลของตนเอง ซึ่งอาจจะไม่ตรงกันและข้อห้ามอาจจะไม่เหมือนกัน แต่ที่เหมือนกันคือห้ามออกไปทำกิจกรรมในไร่ของตนเอง แต่สามารถจะไปช่วยเรือนอื่นหรือตระกูลอื่นทำได้

นอกจากนี้ในบางตระกูล อาจจะมี "วันกรรมย่อย (จรายยัด)" ซึ่งในวันดังกล่าว คนในตระกูลนั้นจะมีข้อห้ามการทำกิจกรรมบางอย่าง ซึ่งแต่ละตระกูลจะแตกต่างกันออกไป (โปรดดูภาคผนวกท้ายเรื่อง)

ดังนั้นในชุมชนชาวถิ่นในรอบ 10 วัน จะมีวันหยุด 2 วัน ซึ่งชาวถิ่นจะไม่ออกไปทำกิจกรรมในไร่ ดังนั้น การนัดให้ชาวถิ่นทำกิจกรรมใด ๆ จึงน่าที่จะคำนึงถึงวันกรรมดังกล่าวด้วย เพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหาว่าชาวถิ่นไม่เข้าร่วมทำกิจกรรม

7.4 บทบาทสตรี ในสังคมชาวถิ่นนั้น การสืบทอดตระกูลจะสืบทอดทางฝ่ายหญิง (Matrilineal) ดังนั้นเมื่อผู้ชายแต่งงานจะต้องเปลี่ยนมาถือผีฝ่ายหญิงหรือปฏิบัติตัวตามจารีตของฝ่ายหญิง ผู้ อาวุโสในตระกูลของฝ่ายหญิง จะต้องเป็นผู้พิจารณาการทำกิจกรรมว่ากิจกรรมใดถูกต้องหรือผิดจากจารีตประเพณี ดังนั้นสตรีชาวถิ่นจึงมีความสำคัญในชุมชน การทำกิจกรรมต่างๆ จึงน่าที่จะให้สตรีเข้ามามี บทบาทในการทำกิจกรรมและมีส่วนในการตัดสินใจในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย

7.5 การลงแขก (เอามือ) ในชุมชนชาวถิ่นการร่วมมือกันและการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การสร้างบ้าน การทำไร่ ถือเป็นเรื่องปกติและเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงานในชุมชนชาวถิ่น การแลกเปลี่ยนแรงงานอาจจะไม่จำเป็นต้องเป็นญาติพี่น้องกันก็ได้ในการลงแขกแต่ละครั้ง เจ้าของบ้านหรือเจ้าของไร่จะทำอาหารไว้เลี้ยงแก่ผู้ที่มาช่วยงาน 2 มื้อ คือ กลางวันและบ่าย ดังนั้น ในการทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ร่วมกันในสังคมชาวถิ่น จึงน่าที่จะใช้หลักดังกล่าวมาดำเนินงาน

นอกจากนี้การที่เจ้าหน้าที่หาโอกาสไปเยี่ยมเยียนไร่ข้าวที่มีการลงแขกจะสามารถสังเกตความสัมพันธ์ของกลุ่มย่อยต่างๆในชุมชนได้ดีขึ้น การวิเคราะห์ถึงปัญหาความร่วมมือหรือความขัดแย้งในชุมชนจะสามารถทำได้ดีขึ้น

ภาคผนวก

วันกรรมผีเรือน และวันกรรมย่อย

ลำดับที่	ชื่อตระกูล	วันกรรมผีเรือน (จรายปรองเจิง)	วันกรรมย่อย (จรายยัด)
1	อะชีโง	วันเป็ลิก	วันวาย
2	อะชีแกล	วันกัต	วันวาย
3	อะชีคัต	วันคต	วันก้า, วันวาย, วันด็บ
4	อะชีกอ	วันกัต, วันร่วง	วันวาย, วันด็บ
5	อะชีเบ๊ะ	วันร่วง, วันวาย	วันมั่ง
6	อะชีเปิล	วันร่วง	วันวาย
7	อะชีนอง	วันวาย	วันด็บ, วันกัต, วันร่วง
8	อะชีชามูง	วันด็บ	วันร่วง, วันมั่ง
9	อะชีชะปาล	วันก้า	วันด็บ
10	อะชีบัต	วันคาบ	
11	อะชีซัง	วันวาย	วันร่วง, วันด็บ
12	อะชีซาล	วันก้า	วันด็บ
13	อะชีเยิล	วันวาย	วันคาบ
14	อะชีโย๊ะ	วันร่วง	
15	อะชีเคิล	วันวาย	
16	อะชีปัดจ	วันก้า	
17	อะชีแสวง	วันด็บ	

การนับวันของชาวถิ่น

1. วันคาบ
 2. วันดึบ
 3. วันวาย
 4. วันมิ่ง
 5. วันเปล็ก
 6. กัด
 7. วันคด
 8. วันร่วง
 9. วันเต้า
 10. วันก้า
-

บรรณานุกรม

- ภูเบศ วิโรทัย,เรือตรี (2527) "การแบ่งตระกูลย่อยของชาวเขาเผ่าถิ่น" ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน, หน้า 16-23
- ภูเบศ วิโรทัย,เรือตรี (2529) "ข้อห้ามข้อนิยมของชาวเขาเผ่าถิ่น" รายงานวิจัยสถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย, หน้า 145
- ภูเบศ วิโรทัย,เรือตรี (2534) "พิธีทำโสลดหลวง (แอมโสลดหลวง)" ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 15 ฉบับที่ 1,2 มกราคม-มิถุนายน, หน้า 51-61
- ภูเบศ วิโรทัย,เรือตรี (2535) "การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าถิ่น" ข่าวสารสถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 16 ฉบับที่ 1,2 มกราคม-มิถุนายน, หน้า 5-40
-

มุเซอเมเล

สารคดี

1. ลักษณะโดยทั่วไป

มุเซอเมเล เรียกตัวเองว่า "สำหุเมเล" และ "สำหุณะ" ซึ่งมีความหมายว่า มุเซอคำ (แต่ไม่ใช่กลุ่มเดียวกับมุเซอคำกลุ่มที่เชื่อว่าเป็นมุเซอแท้ดั้งเดิมที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่ตั้งรกรากอยู่ใน ยูนนานและพม่า พวกนี้เรียกตัวเองว่าสำหุณะ เช่นกัน แต่ส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาคริสต์) มุเซอกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะกระจัดกระจายกันไปตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มๆ ในจังหวัดต่างๆ เช่น ที่ อ.เมือง อ.แม่สอด จ.ตาก, อ.อมก๋อย จ.เชียงใหม่, อ.แม่สรวย อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย, กิ่งอำเภอปางมะผ้า อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน และที่ จ. กำแพงเพชร รวมแล้วประมาณ 35 หมู่บ้าน

ลักษณะการแต่งกาย ทั้งผู้หญิงผู้ชายจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำทั้งชุด สังเกตได้ง่าย โดยเฉพาะผู้หญิงจะสวมชุดสีดำยาว ตกแต่งด้วยแถบผ้าสีขาวบริเวณแขน สบ และชายเสื้อด้านหลัง นิยม โทนผมดำกันหน้าหรือหน้าผกขึ้นไปเหมือนพวกยูนนานสวมกางเกงสีดำ

ลักษณะนิสัย ผู้ชายมุเซอเมเลมักเป็นบุคคลหัวทาดมีลักษณะเป็นผู้นำเชี่ยวชาญการล่าสัตว์ชอบท่องเที่ยวไปมาหาสู่กันทั้งต่างหมู่บ้านและในหมู่บ้าน ผู้หญิงมุเซอเมเลดูผิวเผินมักไม่ค่อยสนใจบุคคลภายนอกมากนัก แต่แท้จริงแล้วหากทำความคุ้นเคยกับผู้ชายได้ก็จะสามารถทำความคุ้นเคยกับผู้หญิงได้โดยง่าย (การชอบท่องเที่ยวนี้เองเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวมุเซอเมเลไม่ค่อยรู้จักการเก็บออม : สนิทวงศ์ประเสริฐ, 2533)

การใช้ภาษา มุเซอเมเลมีภาษาของตนเอง ซึ่งสามารถสื่อสารกับกลุ่มย่อยอื่นๆ ได้รู้เรื่อง ผู้ชายส่วนใหญ่สามารถพูดภาษาไทยได้ แต่การเรียงประโยคบางครั้งอาจทำให้สับสนต่อความเข้าใจเนื่องจากมักจะเรียงรูปประโยคตามภาษามุเซอเมเลนั่นเอง

2. กลุ่มในชุมชน

2.1 กลุ่มผู้นำทางการปกครอง ประกอบด้วย

2.1.1 ผู้นำตามจารีต ได้แก่

ผู้นำทางศาสนา มุเซอเมเลเรียก "ปุ่จาร" หรือ "แก้สู้" เป็นบุคคลที่ชาวมุเซอเมเลให้การ

ยอมรับว่า มีความสามารถในการติดต่อกับเทพเจ้า "ก๊อซา" บุคคลนี้เป็นผู้ที่ควบคุมสถานเต็นว่า "จะคีก็อ" และเป็นผู้อนุญาตให้สมาชิกในหมู่บ้านใช้สถานที่นี้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สมาชิกที่อาศัยร่วมอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันจะหลีกเลี่ยงการทะเลาะเบาะแว้งกับบุคคลผู้นี้ เพราะอาจเป็นสาเหตุให้ต้องอพยพออกจากหมู่บ้านได้

ผู้จุดเทียนบูชา หรือ "แปงซูปา" มูเซอแฉเถื่อว่าเทียนคือสื่อชนิดหนึ่งในการติดต่อกับเทพเจ้าก๊อซา บุคคลที่จะจุดเทียนเพื่อบูชาเทพเจ้าได้นั้นจะต้องมีความสามารถพิเศษกว่าบุคคลทั่วไป คือ ต้องมีความจำเป็นเยี่ยมในบทสวดต่าง ๆ รวมทั้งเวทย์คาถาในการติดต่อกับเทพเจ้า "ก๊อซา" กับทั้ง สามารถรักษาผู้ป่วยได้ บางครั้งต้องทำหน้าที่แทน "ปูจาร" ผู้ดำรงตำแหน่งนี้อาจเป็นผู้สืบเชื้อสายมาก่อนหรือเป็นผู้ที่ศึกษาท่องจำบทสวดโดยเรียนรู้ด้วยตนเองก็ได้ ในหมู่บ้านใหญ่ ๆ อาจมีผู้ทำหน้าที่นี้มากกว่า 1 คน ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ปฏิบัติตนเสมือนเป็นที่ปรึกษาทางพิธีกรรมให้กับสมาชิกในหมู่บ้าน

หมอมผี หรือ "หนี่ดีซอ" ทำหน้าที่เกี่ยวกับการขับไล่ภูติผีวิญญาณหรือสิ่งชั่วร้ายต่างๆ เป็นผู้มีความรอบรู้ในคาถาอาคมและสามารถติดต่อกับภูติผีปิศาจ และทำนายโรคภัยไข้เจ็บอันเนื่องจากการถูกภูติผีปิศาจกระทำ ในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ อาจมีผู้ดำรงตำแหน่งหมอมผีได้มากกว่า 1 คน ขึ้นไป

ช่างตีเหล็ก หรือ "จ่าลีปา" เป็นบุคคลสำคัญคนต่อมามีหน้าที่ตีเหล็กหรือประดิษฐ์เครื่องมือทางเกษตรให้กับสมาชิกในหมู่บ้าน(การซ่อมแซมเครื่องมือการเกษตรเป็นการซ่อมแซมที่ไม่คิดมูลค่า แต่ถ้าเป็นการประดิษฐ์ ช่างตีเหล็กจะคิดค่าแรงตามอัตราที่กำหนดไว้) หมู่บ้านหนึ่งอาจมีจ่าลีปามากกว่า 1 คนก็ได้

หัวหน้าหมู่บ้าน หรือ "คะแซมา" เป็นผู้นำการตั้งหมู่บ้านเปรียบเสมือนเจ้าของหมู่บ้าน เป็นที่เคารพ ยำเกรงและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของชาวบ้านสูงมาก

บุคคลทั้ง 5 ตำแหน่งนี้ ถือเป็นผู้นำที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือ ศรัทธา เพราะมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของพวกเขาคือกลุ่มที่ชาวบ้านจะให้แรงงานช่วยเหลือเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณมีละ 3 วัน

2.1.2 ผู้นำทางการปกครองที่ทางราชการแต่งตั้งขึ้น ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เป็นบุคคลซึ่งได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน และได้รับการพิจารณาจากทางราชการแล้วว่าสามารถทำหน้าที่ประสานกับฝ่ายปกครองได้จะสามารถพูด และเขียนภาษาไทยได้ บทบาทของบุคคลผู้นี้จะไม่ดำเนินการปกครองโดยพลการ แต่จะอิงผู้นำตามจารีตและกลุ่มผู้นำเครือญาติอยู่ตลอดเวลา หากตัดสินใจโดยพลการมักเกิดการต่อต้านจากผู้นำดังกล่าว ถึงกระนั้นก็ตามในบางหมู่บ้านที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่ได้ทะเบียนบุคคล ชาวบ้านจะยำเกรงผู้นำที่ทางราชการแต่งตั้งขึ้นมาก เพราะเชื่อว่าจะมีผลให้ได้สัญชาติไทยเร็วขึ้น

2.2 กลุ่มผู้นำเครือญาติ ในสังคมมูเซอแฉเถื่อ ระดับเครือญาติจะมีความสัมพันธ์ซับซ้อนกว่ามูเซอกลุ่มอื่นๆ การนับถือผูกพันเป็นญาติใกล้ชิดสนิทสนมไม่ได้จำกัดเพียงพี่น้องร่วมสายบิดา มารดาเดียวกันเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับสายตระกูลของเขยและสะใภ้ด้วย ความสัมพันธ์

ทางเครือญาติเช่นนี้ ก่อให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลาทั้งด้านการทำมาหากิน การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ การร่วมมือประอบพิธีกรรมทางศาสนา การลงแรงประกอบพิธีกรรมต่างๆ รวมไปถึงการออกเสียงเลือกผู้นำหมู่บ้าน ฉะนั้นในสังคมมุสลิมเชอแมเล **เครือญาติ** จึงเปรียบเสมือนหลักประกันในความมั่นคงของชีวิตอย่างหนึ่ง บุคคลหรือครัวเรือนที่ไม่มีญาติในหมู่บ้านจะถูกชาวบ้านมองด้วยความสงสาร และมักจะอยู่ในชุมชนอย่างเจียมตัว และสุดท้ายก็ต้องใช้วิธีหากลุ่มเครือญาติ ด้วยการแต่งงานกับคนในตระกูลเก่าแก่ของหมู่บ้าน ในขณะที่เดียวกันลักษณะความผูกพันเช่นนี้ ก็ก่อให้เกิดการแตกแยกในชุมชนจนถึงขั้นแบ่งกลุ่มแยกไปตั้งหมู่บ้านใหม่ หรือแบ่งเขตการปกครองใหม่เมื่อเกิดกรณีขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มตระกูลใหญ่ของชุมชน ซึ่งยากต่อการหาผู้ใดมาไกล่เกลี่ยได้

การนำกิจกรรมการพัฒนาเข้าสู่ชุมชนโดยผ่านกลุ่มเครือญาตินั้น เจ้าหน้าที่ผู้นำการส่งเสริมเข้าไปจะต้องใช้เวลาคลุกคลีกับชาวบ้านระยะหนึ่งแล้วจะพบว่าในชุมชนนั้น มีกลุ่มเครือญาติอยู่ไม่มากนัก (ประมาณ 2-5 กลุ่ม) ในแต่ละกลุ่มจะมีผู้ที่บรรดาเครือญาติให้ความเคารพ เชื่อถืออยู่กลุ่มละ 1-2 คน กลุ่มบุคคลเหล่านี้ถือว่าเป็น ผู้นำกลุ่มเครือญาติ หากเจ้าหน้าที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มนี้ได้ก็เสมือนว่าท่านได้รับการยอมรับจากชาวบ้านทั้งหมู่บ้านเลยทีเดียว หลังจากนั้นการนำกิจกรรมส่งเสริมเข้าสู่ชุมชนก็จะทำได้ง่ายขึ้น โดยมีผู้นำกลุ่มเครือญาติเป็นแนวร่วมกระตุ่น และติดตามผลในกลุ่มของตน

3. สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนและครัวเรือน

3.1 ลานจะดี เป็นลานสำหรับเดินรำเพื่อบูชาเทพเจ้ากือซา มีลักษณะเป็นลานดินกว้างมีรั้วล้อมรอบ กลางลานมีเนินดินสำหรับวางเครื่องบูชา ซึ่งเรียกว่า **"แทปู"** ลานนี้ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สมาชิกทุกคนในหมู่บ้านจะใช้ได้ก็ต่อเมื่อขออนุญาตต่อผู้นำทางศาสนา มีข้อห้ามไม่ให้รื้อถอนรั้ว หรือเหยียบย่ำแทปู

3.2 แรมมือ หรือ **ศาลผีประจำหมู่บ้าน** จะมีลักษณะคล้ายศาลเพียงตาสร้างไว้เหนือหมู่บ้านมีรั้วรอบ เป็นที่สิงสถิตของผีที่คอยคุ้มครองหมู่บ้าน ห้ามตัดไม้บริเวณนั้น และห้ามละสบละล้างเข้าไปใน บริเวณนั้นโดยเด็ดขาด นอกจากเวลาทำพิธีเช่นสว่าง

3.3 บ่อปา หรือ **ห้องผี** จะเป็นห้องเล็ก ๆ อยู่มุมห้องด้านในสุดของตัวบ้านสำหรับเป็นที่อยู่ของผีบ้านผีเรือน หน้าห้องเป็นที่วางเครื่องเซ่น เป็นสถานที่ต้องห้ามสำหรับบุคคลภายนอกโดยเฉพาะบ่อปาบ้านผู้นำทางศาสนาจะมี แคน **"ทงอูมา"** ซึ่งเป็นแคนใช้เป่าสำหรับติดต่อกับเทพเจ้ากือซาวางอยู่แคนนี้ห้ามบุคคลอื่นแตะต้องเด็ดขาด

4. มารยาทต่าง ๆ

4.1 การเข้าหมู่บ้าน แต่เดิมมุเซอเดและไม่อนุญาตให้มีการเข้าออกหมู่บ้านช่วงทำพิธีปีใหม่ เพราะถือว่าหมู่บ้านขณะนั้นปลอดภัยจากผีร้าย หากมีการเข้าออกจะทำให้ผีร้ายติดตามเข้าสู่หมู่บ้านได้ สัญลักษณ์ว่ามีการทำพิธีไล่ผีร้ายออกจากหมู่บ้านแล้วคือ การนำเอาต้นหญ้าคามาชวนเป็นเชือกล้อมรอบหมู่บ้าน และมีที่วางเครื่องเซ่นที่ปากทางเข้าออกหมู่บ้าน

ปัจจุบันมีการอนุโลมให้บุคคลภายนอกเข้าออกหมู่บ้านได้ แต่ห้ามแตะต้องสิ่งซึ่งเชือกเหล่านี้โดยเด็ดขาด

ข้อควรระวังในการเข้าหมู่บ้าน คือ ต้องไม่ละสบละล้างเข้าไปในบริเวณศาลมีหมู่บ้าน "แซมมือ" เพราะเป็นสถานที่ต้องห้าม ส่วนสถานจะคั้นนั้น สามารถเดินเข้าไปได้ แต่ต้องไม่ทำสายรั้วหรือเหยียบย่ำที่วางเครื่องบูชาที่เรียกว่า "แพญ" โดยเด็ดขาด

4.2 การพบปะทักทาย นิยมใช้คำว่า "ออบูฮือยา" หรือ "ตะเวโย" เพื่อทักทายกัน ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า "สวัสดี" และโต้ถามกันด้วยคำว่า ซาเซาะโกเส = จะไปไหน หรือ หนอแซซาสา = สบายดี หรือ เมื่อจะลาจากก็ใช้คำว่า "ออบูฮือยา"

การทักทายด้วยภาษามูเซอ จะทำให้สนิทสนมกับชาวบ้านได้อย่างรวดเร็วเพราะชาวมูเซอ นิยมคนที่พูดภาษาของตนได้ หรือ คนที่พยายามเรียนรู้ภาษาของตน

4.3 การเยี่ยมบ้าน เวลาที่เหมาะสมในวันปกติ ควรเยี่ยมบ้านช่วงหลังจากชาวบ้านรับประทานอาหารเช้าเรียบร้อยแล้วเพราะจะเป็นช่วงที่ชาวบ้านไม่ต้องรีบเร่งไปประกอบกิจการอื่น ส่วนในวันหยุดของเผ่าซึ่งชาวบ้านไม่ออกไปทำไร่ (ในรอบ 12 วัน มูเซอเดและหยุดงาน 1 วัน คือ วันเสื่อหรือวันล่าญี) ถือเป็นวันที่เหมาะสมในการเยี่ยมบ้านมากที่สุด

ควรขออนุญาตเจ้าของบ้านก่อนขึ้นบ้าน เมื่อขึ้นไปแล้วหากเจ้าของบ้านไม่เชิญเข้าบ้านก็แสดงว่าต้องการสนทนาปราศรัยกันที่ลานเรือนั้นหากเจ้าของบ้านเชิญเข้าบ้านสถานที่ที่ใช้รับแขกคือห้องแรกของบ้านควรนั่งในสถานที่ที่เจ้าของบ้านจัดให้ หากเป็นบุคคลที่ชาวบ้านสนิทสนมคุ้นเคย อาจได้รับการอนุญาตให้เข้าไปนั่งคุยใน "ห้องใน" ซึ่งเป็นห้องนอนของสมาชิกในครอบครัว กรณีนี้พึงระมัดระวังไม่เข้าไปแตะต้องห้องผี "ปอปา" เครื่องบูชาและ "แคนหน่อคุม่า" ซึ่งวางไว้หน้าห้องผีในห้องนี้ด้วย

4.4 การเข้าร่วมพิธีกรรม ชาวมูเซอเดไม่มีพิธีกรรมที่ห้ามเด็ดขาดในการอนุญาตให้บุคคลอื่นเข้าร่วมพิธีกรรมแต่การเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ โดยมารยาทแล้วควรสอบถามผู้ทำพิธีก่อนว่าสามารถเข้าร่วมด้วยได้หรือไม่ในขั้นตอนไหนและควรมีส่วนร่วมอย่างไรในบางพิธีกรรมชาวบ้านจะเชิญบุคคลภายนอกเข้าร่วมพิธีด้วยเพื่อเป็นเกียรติ ฉะนั้นไม่ควรแสดงความรังเกียจหรือปฏิเสธ

5. กิจกรรมทางสังคมตามประเพณีนิยม

ในปีหนึ่ง ๆ ชุมชนมุฮะมัดและจะมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย ตามประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนจัดขึ้นเพื่อบูชาเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของเผ่าว่าจะสามารถดลบันดาลให้สมาชิกในชุมชนกินดี อยู่ดี มีผลผลิตอุดมสมบูรณ์เพียงพอบริโภค และได้รับการคุ้มครองจากเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปตลอดปีนั้น ๆ

ในการประกอบพิธีกรรมนอกจากจะส่งผลด้านความอบอุ่นทางจิตใจ ก่อให้เกิดพลังที่จะดำเนินชีวิตต่อไปในสถานที่ที่มีเพียงธรรมชาติเป็นตัวกำหนดแล้ว ยังส่งผลถึงความสามัคคีในชุมชน การเคารพกฎกติกาของหมู่บ้านด้วย

ผลต่อโครงการพัฒนาอันเนื่องจากการประกอบพิธีกรรมของชุมชนนั้นจะปรากฏชัดในด้านการใช้แรงงานและเวลาที่ชาวบ้านจะให้การประกอบกิจกรรมพัฒนาซึ่งจะเป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง โดยเฉพาะกิจกรรมด้านการเกษตร ชาวบ้านจะมีการหยุดงานในไร่อยู่เนือง ๆ เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมแต่ละพิธี ทั้งนี้เนื่องจากเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องยึดถืออย่างเคร่งครัดนั่นเอง นอกจากนั้นพิธีกรรมส่วนใหญ่ยังเกี่ยวพันกับการเพาะปลูกพืชตามจารีตประเพณี คือ ข้าว ข้าวโพด ฝิ่น อย่างทุกขั้นตอนด้วย หากไม่ประกอบพิธีกรรมชาวมุฮะมัดเชื่อว่าจะเริ่มกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนของการเพาะปลูกพืชนั้น ๆ ไม่ได้ หากฝิ่นกระทำจะประสบความล้มเหลวในด้านผลผลิต และอาจก่อให้เกิดภัยพิบัติแก่สมาชิกในครัวเรือนได้

ฉะนั้น หากเจ้าหน้าที่ได้ทำความเข้าใจกับสิ่งเหล่านี้แล้ว วางแผนโครงการให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตและความเชื่อของสมาชิกในชุมชน กิจกรรมการพัฒนาก็จะเป็นที่ยอมรับ ได้รับความร่วมมือและดำเนินไปได้อย่างราบรื่นยิ่งขึ้น

5.1 พิธีกรรมที่สำคัญของชุมชนในรอบปี

เดือน	ชื่อพิธีกรรม	ลักษณะพิธีกรรม	จำนวนวันหยุดทำงานในไร่
มกราคม	พิธีขออนุญาตเจ้าที่เพื่อถางไร่ "จะมีพ้อกำเลอ"	เป็นพิธีของแต่ละครัวเรือนที่ประกอบขึ้นเพื่อขออนุญาตเจ้าที่ ผีป่า ผีดอย ทำการถางไร่ และขอไม่ให้เกิดอุบัติเหตุขณะทำงาน	
กุมภาพันธ์	พิธีปีใหม่ "เซาะจาเลอ"	เป็นพิธีรวมของหมู่บ้านจัดขึ้นเพื่อบูชาเทพเจ้ากือซา เป็นการขอคุณที่ดลบันดาลให้สมาชิกในหมู่บ้าน	7-15 วัน (ครอบครัวที่เคร่ง ประเพณีมากจะ

เดือน	ชื่อพิธีกรรม	ลักษณะพิธีกรรม	จำนวนวันหยุด ทำงานในไร่
		<p>อยู่ตึกกินดี ตลอดปีที่ผ่านมาและขอให้ ได้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ในปีต่อไป นอกจากนั้นยังมีการรดน้ำดำหัว อวยพรให้ผู้อาวุโสและเพื่อนบ้าน พิธี นี้ถือเป็นการเฉลิมฉลองที่ยิ่งใหญ่เป็น ช่วงเวลาแห่งความสนุกสนานรื่นเริง ของหมู่บ้านซึ่งปัจจุบันยอมให้ บุคคลภายนอกเข้าร่วมพิธีได้ด้วย</p>	<p>หยุด) งานถึง 30 วัน</p>
มีนาคม	พิธีขับไล่ผี “เขานี้กาเลอ”	<p>เป็นพิธีรวมของหมู่บ้านซึ่งจัดขึ้น เพื่อขับไล่ภูติผีร้ายที่อาจแฝงตัวเข้ามา ในหมู่บ้านระหว่างการประกอบพิธีปี ใหม่ สถานที่ประกอบพิธีจะกระทำที่ ริมลำธารใกล้หมู่บ้าน ชาวบ้านจะพา กันนำเครื่องบูชาไปที่นั่น หมอผีจะ เป็นผู้ทำพิธีสวดขับไล่ภูติผีไหลตาม วายน้ำออกไปจากหมู่บ้าน</p>	2 วัน
เมษายน	พิธีเซ่นไหว้ประจำทิศ “ซาบี่ชื่อเว”	<p>ชาวมูเซอเชื่อว่าทิศต่างๆมีผีหรือ เทวดาคอยปกป้องรักษาอยู่โดย เฉพาะทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เป็นทิศที่สำคัญมาก ทิศตะวันออกถือ ว่าเป็นที่สิงสถิตของผีร้าย ส่วนทิศ ตะวันตกเป็นที่สิงสถิตของผีบรรพ บุรุษ ฉะนั้นจึงมีพิธีเซ่นไหว้ผีทั้งสอง ทิศนี้ทุกปี เพื่อความปลอดภัยในการ เดินทางไปทำไร่โดยจะมีการสร้างศาล เพียงตาขึ้นทั้งสองทิศนี้ด้วย หลังพิธี</p>	2 วัน

เดือน	ชื่อพิธีกรรม	ลักษณะพิธีกรรม	จำนวนวันหยุดทำงานในไร่
	พิธีหยอดเมล็ดข้าวไร่	<p>กรรมห้ามผู้ใดรื้อถอนหรือแตะต้องศาลนี้ เพราะอาจเกิดภัยพิบัติต่อตนหรือครอบครัวได้</p> <p>พิธีซาบี่ชื่อเวนี้ เป็นพิธีที่ชาวมุเซอ พิถีพิถันในการประกอบพิธีมาก บุคคลภายนอกหากไม่สนิทสนมกับสมาชิกในหมู่บ้านอาจไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมพิธี</p> <p>เป็นพิธีของแต่ละครัวเรือนที่จะบอกกล่าวแก่ผีเจ้าที่ว่าจะปลูกข้าวแล้วให้ช่วยดูแล อย่าให้มีพันธุ์ข้าวเสียหายด้วย</p>	1 วัน (เฉพาะครัวเรือนที่ประกอบพิธี)
พฤษภาคม	พิธีทำขวัญข้าว “จะฮาดูเลอ”	<p>เป็นพิธีของแต่ละครัวเรือน แต่มักจะกระทำพร้อมกันเพื่อขอให้เมล็ดพันธุ์ที่ลงแรงเพาะปลูกไว้นั้นเจริญงอกงาม ที่ตกหล่นสูญหายก็ขอให้ได้กลับคืนมา</p>	4 วัน (เฉพาะครัวเรือนที่ประกอบพิธี)
มิถุนายน	พิธีทำบุญต้นข้าว “จำกู่เลอ”	<p>เป็นพิธีส่วนรวม กระทำเมื่อต้นข้าวอายุประมาณ 30 วัน หรือหลังจากการกำจัดวัชพืชครั้งที่หนึ่ง เพื่อขอให้ผีไร่ ผิดอย ป้องกันไม่ให้หนูแมลงหรือสัตว์ป่ามากัดกิน หรือทำลายต้นข้าว</p>	2 วัน
กรกฎาคม		<p>ในเดือนนี้ไม่มีการประกอบพิธีกรรมแต่สมาชิกในหมู่บ้านจะนัดวัน</p>	

เดือน	ชื่อพิธีกรรม	ลักษณะพิธีกรรม	จำนวนวันหยุด ทำงานในไร่
สิงหาคม	พิธีทำบุญดอกข้าว "จำวิญ"	<p>พากันไปร่วมลงแรงทำงานตอบแทนให้ผู้นำชุมชน และกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน</p> <p>เป็นพิธีส่วนรวม กระทำเมื่อต้นข้าวแตกรวงเพื่อขอให้ผีไร่ ผิดอย ช่วยให้ข้าวได้ผลผลิตดี ไม่ลีบ ไม่ร่วง</p>	-
กันยายน	พิธีส่งข้าวโพด ข้าวไร่ หรือพิธีกินข้าวใหม่	<p>ก่อนถึงวันพิธีกินข้าวใหม่ชาวบ้านแต่ละหลังคาเรือนจะนำผลผลิตจากไร่ของตนพร้อมด้วยใบชา ไปแสดงความเคารพต่อกันเพื่อแสดงถึงความรัก ความมีน้ำใจและความเอื้อเฟื้อที่มีต่อกันในชุมชน</p> <p>เป็นพิธีกรรมส่วนรวมที่สำคัญมากหากทะเลาะไปประกอบพิธีนี้ก็เจ็บเกี่ยวข้าวมาบริโภคไม่ได้ เพราะถือว่ายังไม่ได้บอกกล่าวและขออนุญาตต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สถานที่ประกอบพิธีจะกระทำที่ห้องผี (บ่อป่า) ของแต่ละครัวเรือน โดยมีผู้นำทำพิธี "แปดอุป" เป็นผู้กล่าวสวดให้จนครบทุกหลังคาเรือน</p>	4 วัน
ตุลาคม	พิธีทำบุญตันผืน "ยาผีกู๋เลอ"	เป็นพิธีของแต่ละครัวเรือนเฉพาะครัวเรือนที่ปลูกผืน	1 วัน

เดือน	ชื่อพิธีกรรม	ลักษณะพิธีกรรม	จำนวนวันหยุด ทำงานในไร่
พฤศจิกายน	พิธีทำบุญไร่ผืน “ย่าผีหมี่บูตเเลอ”	เป็นพิธีของแต่ละครัวเรือนเฉพาะ ครัวเรือนที่ปลูกผืน	
ธันวาคม	พิธีเรียกขวัญข้าว “จำฮาคูเลอ” พิธีเลี้ยงผีหมู่บ้าน “คะฏู”	เป็นพิธีของแต่ละครัวเรือนจะ ต้องกระทำอีกครั้งหนึ่งเมื่อมีการขน ข้าวเข้าเก็บในยุ้ง เป็นพิธีพิเศษแตกต่างจากพิธีอื่น คือ เป็นพิธีที่จะกระทำได้ตลอดปี เป็น ทั้งพิธีกรรมส่วนรวม เมื่อใกล้จะถึง พิธีสำคัญๆของหมู่บ้าน เช่น พิธีปีใหม่ พิธีกินข้าวใหม่ และพิธีส่วนตัวของแต่ละ ครัวเรือนเมื่อเกิดกรณีมีเรื่องขัด แย้งกันขึ้นและผ่านการตัดสินกรณี พิพาทแล้วก็จะประกอบพิธีที่บ้านหัว หน้าหมู่บ้าน	4 วัน การกระทำพิธี แต่ละครั้ง หยุด งาน 1 วัน

จากตารางพิธีกรรม จะเห็นว่าชุมชนแต่ละแห่งต้องหยุดงานในไร่ เพื่อประกอบพิธีกรรมตาม
ประเพณีตลอดปีมากกว่า 50 วัน

5.2 วันหยุดอื่น ๆ

นอกจากวันหยุดตามพิธีกรรมในรอบปีแล้ว ยังมีวันหยุดอื่น ๆ ที่ต้องถือปฏิบัติในชุมชนอีก
หลายกรณี คือ

5.2.1 วันหยุดของเฒ่าหรือวันกรรม เป็นวันที่สมาชิกในหมู่บ้านทุกคนรับรู้ว่าจะไม่ประกอบ
กิจกรรมใด ๆ ในไร่ทั้งสิ้น 1 วัน ในรอบ 12 วัน ของการนับวันแบบมูเซอ ซึ่งประกอบด้วย

วันแย้	ยอญี่
วันลิง	เหมาญี่
วันไก่	ก๊ะญี่
วันหมา	ฟือญี่

วันทง	ทเวญี่
วันกระรอก	พะญี่
วันวัว	พีญี่
วันเสือ	ล่าญี่
วันแมล็ดพีช	ถ่อญี่
วันพันธุ์พีช	ล่อญี่
วันตาย	ชือญี่
วันม้า	อ้อมญี่

"วันกรรม" ของ "มุเซอเดเล" คือ "วันสำญี่" หรือ "วันเสือ" ฉะนั้นในรอบ 1 ปี พวกเขาจะต้องหยุดงานในวันกรรมนี้อีกประมาณ 24 วัน

5.2.2 เมื่อมีคนตายเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะหยุดงานเพื่อร่วมพิธีเผาหรือฝังศพ 1 วัน และหลังจากนั้นอีก 1 วัน รวม 2 วัน ส่วนครัวเรือนที่มีคนตายจะหยุดงานมากกว่านั้นทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่จำเป็นต้องปฏิบัติ

5.2.3 เมื่อครัวเรือนใดประกอบพิธีกรรมส่วนตัว เช่น พิธีเรียกขวัญ สะเดาะเคราะห์หรือทำบุญต่าง ๆ สมาชิกในครัวเรือนนั้นจะหยุดงาน 1-2 วัน (ขึ้นอยู่กับพิธีกรรม)

ฉะนั้น จะเห็นว่ามุเซอเดเลมีวันหยุดมากมายที่ต้องปฏิบัติ ซึ่งอาจส่งผลให้ทำให้การดำเนินงานตามโครงการขาดช่วงไปได้

การศึกษาวันหยุดตามประเพณี จะทำให้นักพัฒนาสามารถวางแผนการดำเนินงานได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ก่อให้เกิดความกลมกลืนระหว่างการประกอบกิจกรรมตามปกติกับกิจกรรมที่การพัฒนานำเข้าไป

นอกจากนั้น การเข้าไปมีส่วนร่วมในแต่ละพิธีกรรม จะทำให้นักพัฒนาและชาวบ้านเกิดความสนิทสนมคุ้นเคยและเป็นกันเองมากยิ่งขึ้น

6. ข้อห้ามสำคัญ

6.1 ห้ามดื่มเหล้าในหมู่บ้านและในบริเวณลานพิธี "จะคีก็อ" ข้อห้ามนี้เป็นที่ยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในกลุ่มผู้อาวุโส แต่ในกลุ่มคนรุ่นใหม่ปัจจุบันเริ่มละเลยเพิกเฉยต่อข้อห้ามนี้บ้างแล้ว ซึ่งจะเห็นได้จากมีกรณีทะเลาะวิวาทกันอันเนื่องมาจากเมาเหล้าในบางหมู่บ้าน

6.2 ห้ามกล่าวคำหยาบคาย หรือก่อการทะเลาะวิวาท ต่อกันในวันประกอบพิธีกรรมสำคัญของหมู่บ้าน เพราะเชื่อว่าการกระทำเช่นนั้นจะมีผลให้พิธีกรรมไม่ศักดิ์สิทธิ์ส่งผลให้ทั้งผู้กระทำและสมาชิกในหมู่บ้านประสบภัยพิบัติต่าง ๆ

6.3 ห้ามตัดไม้บริเวณศาลผีของหมู่บ้าน "บรือ" เพราะบริเวณนั้นถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์การตัดไม้ถือเป็นการลบหลู่จะทำให้เกิดภัยพิบัติแก่ทั้งผู้กระทำและชาวบ้าน

7. ขอนิยม

7.1 ด้านการเกษตร นอกจากการประกอบพิธีกรรมเพื่อร้องขอต่อเทพเจ้าให้บันดาลให้ได้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์แล้วมุขเซอเดเลยยังมีข้อห้ามที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในการประกอบกิจกรรมทางการเกษตรอีกมากมาย เช่น

- การฟันไร่ นิยมกระทำในวันโก๋ (ก๊ะญี่) วันกระรอก (พะญี่) วันเมล็ดพืช (ถ่อญี่) วันตาย (ซื่อญี่) เพราะเชื่อว่าวันเหล่านี้เป็นวันเย็นจะทำให้รอดพ้นจากอุบัติเหตุต่าง ๆ

- การเผาไร่เชื่อว่าถ้าเผาวันลิง (เหมาญี่) ไฟจะไหม้ลามเร็ว เผาไม้ไม่หมด ถ้าเผาวันวัว (พื่อญี่) ไฟจะไหม้ราบเรียบเหมือนการแตะเส้นหญ้าของวัว

- การปลูกข้าวนิยมปลูกวันลิง(เหมาญี่) วันโก๋ (ก๊ะญี่) วันหมา (พื่อญี่) และวันหนู (หะญี่) ไม่นิยมปลูกในวันกระรอก (พะญี่) เพราะเชื่อว่าสัตว์จะมากัดกินต้นข้าวหมด

7.2 ด้านการรักษาอาการเจ็บป่วย มุขเซอเดเลยเชื่อว่าเกิดจากขวัญออกจากร่างวิธรักษา คือ ต้องทำการสะเดาะเคราะห์ "ฮาคูเลอ" ให้สิ่งชั่วร้ายออกไป จากนั้นจึงทำพิธีเรียกขวัญ "จู่จือเลอ" เพื่อให้ขวัญกลับมาয়ร่างของผู้ป่วย โดยจะมีการเดินรำเพื่อบวงสรวงเทพก่อกษัตริย์ ผู้ทำพิธีได้แก่ "หนี่ดีซอ" ซึ่งในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ อาจมีมากกว่า 1 คน หากทำพิธีต่าง ๆ แล้วยังไม่หาย ชาวบ้านจึงจะยอมออกไปรักษายังสถานบริการของรัฐหรือซื้อยามารับประทานเอง

8. อื่น ๆ จากประสบการณ์

- **การลงโทษของชุมชน** เมื่อมีการทำผิดกฎระเบียบของชุมชน เช่น การประพฤติผิดด้านชู้สาว การทะเลาะวิวาท คู่กรณีจะถูกไต่สวนโดยหัวหน้าบ้าน และกลุ่มผู้อาวุโส หากทำผิดจริงก็จะถูกปรับเป็นเงิน ซึ่งส่วนหนึ่งจะให้กับคู่กรณีที่ได้รับความเสียหาย และอีกส่วนหนึ่งจะเก็บไว้ที่หัวหน้าบ้านเป็นเงินกองกลาง หากบุคคลเดิมทำผิดซ้ำแล้วซ้ำอีก อัตราการปรับแต่ละครั้งจะสูงขึ้นเรื่อยๆ โทษหนักที่สุดของชุมชน คือ การไม่ให้อยู่ในหมู่บ้าน เช่นกรณีของหญิงมุขเซอเดเลยบางหมู่บ้านที่ออกไปขายบริการเมื่อชาวบ้านทราบจะพากันต่อต้านไม่ให้กลับเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านอีก

- **กลุ่มเครือญาติกับการปกครอง** หมู่บ้านมุฮอเหมดหลายหมู่บ้านมีลักษณะการปกครองแบ่งแยกกัน โดยจะสังเกตได้จากสถานจะดี หากหมู่บ้านใดมีสถานจะดีมากกว่า 1 สถาน แสดงว่าในหมู่บ้านนั้นแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะมีผู้นำทางศาสนาและการปกครองของตัวเองสาเหตุของการแบ่งแยกเช่นนี้ เนื่องมาจากความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มเครือญาติ หรือกลุ่มตระกูลใหญ่ ซึ่งเมื่อหาผู้ใดไกลเกลี่ยไม่ได้ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็จะรวมพวกย้ายหมู่บ้านหากไม่มีที่สร้างหมู่บ้านใหม่ก็จะใช้วิธีสร้างสถานพิธีขึ้นใหม่ในหมู่บ้านเดิม และย้ายบ้านเรือนมาสร้างในบริเวณใกล้ๆ กลุ่มของตัวเอง ลักษณะหมู่บ้านเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า ชาวบ้านเป็นศัตรูกัน เป็นการแบ่งแยกเพียง การทำพิธีและการปกครองเท่านั้น

- **สตรีกับการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา** จะพบว่านักพัฒนามักประสบปัญหาในการทำงาน กับกลุ่มสตรีทั้งนี้เนื่องจากการสื่อสารที่ไม่เข้าใจกันจนทำให้ละเอียดต่อการนำผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา แต่โดยแท้จริงแล้วผู้หญิงมุฮอเหมดมีความเป็นตัวของตัวเองสูงมาก กล้าคิด กล้าตัดสินใจแต่การสร้างความสัมพันธ์กับสตรีจำเป็นต้องอาศัยเวลาสักระยะหนึ่งเพื่อให้เกิดความไว้วางใจ เพราะผู้หญิงมุฮอเหมดมักจะสงวนท่าทีในการให้ความสนิทสนมกับคนแปลกหน้าในระยะแรกๆ และชอบที่จะได้ตอบการสนทนาด้วยภาษาของตนมากกว่าการใช้ภาษาไทย

มุเซอแดง

วันที่ วงศ์ประเสริฐ*

1. พื้นฐานความเป็นมาของมุเซอ

พื้นฐานที่สร้างระบบความเชื่อถือความรู้ันสัยใจคอและแนวความคิดทางศาสนาชาวมุเซอ มีความเชื่อในนิยายอุปมาหลายเรื่องที่เขาเชื่ออยู่ประจักษ์ว่าเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นไม่นานนัก จึงสามารถจดจำและเล่าสู่ต่อ ๆ กันมาหลายชั่วคน

เนื้อหาในนิยายอุปมาจะเกี่ยวกับคน สัตว์ พืช ภูมิประเทศ และสภาพแวดล้อม ซึ่งมีอยู่จริงพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น ผู้อาวุโสในหมู่บ้านจะนำเอานิยายอุปมาใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายเพื่ออ้างอิงถึงกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิต และดำเนินอาชีพที่ชาวมุเซอกำลังเป็นอยู่ นิยายอุปมาที่สำคัญ ๆ บางเรื่องมีดังต่อไปนี้

1.1 การกำเนิดของมุเซอ

กาลครั้งหนึ่ง หลัจากเทวราชหรือชาสร้างโลกแล้ว พระองค์ยังสร้างมนุษย์มุเซอชายและมุเซอหญิงสองคนไว้ในลูกน้ำเต้า มนุษย์ทั้งสองอยู่ในน้ำเต้ามานานจนรู้สึกเบื่อหน่ายและอยากจะออกมาอยู่ภายนอก จึงติดต่อขอให้หนูและนกหัวขวานให้ช่วยแกะและเจาะน้ำเต้า โดยสัญญาว่าเมื่อออกมาได้ก็จะทำการเพาะปลูกแล้วแบ่งข้าวและเมล็ดพืชอื่น ๆ ให้ให้กับนกหัวขวานกินเป็นอาหาร หนูกับนกหัวขวานช่วยกันแกะและเจาะลูกน้ำเต้าเป็นโพรง หลังจากมนุษย์ออกจากลูกน้ำเต้ามาได้ก็ช่วยกันทำการเพาะปลูก สำหรับเมล็ดพืชที่เก็บเกี่ยวมานั้น ส่วนหนึ่งจะเป็นอาหารของหนู ส่วนนกหัวขวานไม่ยอมรับสิ่งตอบแทนใดๆ จากมนุษย์

จากนิยายอุปมาเรื่องนี้จะพบว่าเมล็ดพืชที่ชาวมุเซอเก็บเกี่ยวในแต่ละปีส่วนหนึ่ง (ประมาณ 15%) จะถูกหนูกัดกินอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ อย่างไรก็ตามมุเซอแดงถือว่าหนูเป็นศัตรูที่ทำลายผลของเขาอยู่ตลอดเวลา ในเวลาต่อมาเด็ก ๆ มุเซอแดงมักชอบไล่จับหนูและฆ่าหนูในยุ้งข้าวประหนึ่งว่าเป็นเกมกีฬาที่สนุกสนาน ซึ่งเป็นวิถีเดียวที่มุเซอแดงกำจัดหนู สำหรับมุเซอดำ (แดง) นั้น ภายในบ้านของเขามักจะมีหนูวิ่งเพ่นพ่านในเวลาค่ำคืน โดยไม่มีผู้คนสนใจคิดกำจัดทำลาย มุเซอดำอาจจะยังคงรักษาความสัตย์สุจริตกับหนูมาจนทุกวันนี้

1.2 มุเซอกับขวาน

ชาวมุเซอนำเอานิยายอุปมาใช้เป็นเหตุผลอ้างอิง ในการที่ต้องเผชิญกับการประกอบอาชีพ

ลำหลังโดยทำไว้บนภูเขา เครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการประกอบอาชีพชนิดนี้ก็คือขวาน และขวานอันนี้มุเซอได้รับจากเทวราชโดยตรง มีเรื่องเล่าว่าครั้งหนึ่งเทวราชหรือซาเรียกชนหลายชาติหลายภาษาขึ้นไปบนสวรรค์เพื่อจะมอบเครื่องมือในการทำกินให้ เนื่องจากมุเซอกับคนเมืองไม่รู้เวลาลงไปหาเทวราชหลังชนชาติอื่นๆ ซึ่งพวกเขาเหล่านั้นได้รับเครื่องมือทำกินที่ดีๆ ไปก่อนหน้า คงเหลืออยู่แต่เพียงคันไถกับขวานสองอย่างเท่านั้น เทวราชรู้สึกโปรดปรานมุเซอเป็นพิเศษจึงให้มุเซอเลือกก่อนมุเซอพิจารณาคันไถเห็นว่ามิรูปร่างประหลาด คดๆ งอๆ ไม่น่าดูแม้แต่น้อย พร้อมกับเหลือบมองดูพื้นที่ราบลุ่มเห็นว่ามิพื้นที่ที่คับแคบ เมื่อหันมามองขวาน เห็นมิรูปร่างงดงาม คม ลองจับด้ามขวานดูรู้สึกเหมาะสมมือเหลี่ยมมองดูรอบกายเห็นภูเขาไม้ต้นไม้ปกคลุมกว้างใหญ่ ซึ่งเหมาะสำหรับใช้ขวานตัดฟันเพื่อทำไร่ ดังนั้นจึงขอขวานจากเทวราชหรือซา ส่วนคันไถที่เหลืออยู่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น คนเมืองจึงต้องรับไปอย่างไม่มีทางเลือก

1.3 การย้ายที่ทำไร่

มีอีกเรื่องหนึ่งซึ่งอธิบายเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัย และที่ทำไร่บนภูเขา การเพาะปลูกที่จะได้ผลดีนั้น มุเซอจะต้องเคร่งครัดต่อชนบประเพณี หมั่นทำบุญและขอพรเทวราชหรือซา มิฉะนั้นพืชผลในปีนั้นอาจจะล้มเหลว นิยายอุปมาข้างล่างนี้เป็นอุทาหรณ์อันค้ำกล่าวข้างต้น

อีกครั้งหนึ่งที่เทวราชหรือซาเรียกบรรดาชนเผ่าต่างๆ ขึ้นไปเฝ้า เพื่อจะได้ให้ศิลาให้พร มุเซอกับคนเมืองขึ้นไปเฝ้าและขอรับพระพรพร้อมกันตามเคย ขณะที่เทวราชประทานพรอยู่นั้น คนเมืองเอากรงรอนรับ ส่วนมุเซอรีบเอาตะกร้าที่มีตักต่าง ๆ ที่สะพายขึ้นไปนั้นรอนรับพรจากเทวราช

เมื่อเดินทางกลับมายังโลก พรที่คนเมืองได้มานั้นก็คงเต็มกรงอยู่เป็นนิล ทำให้คนเมืองทำนาได้ข้าวเหลือกินทุกปี

ส่วนมุเซอในขณะเดินทางกลับ พรของเทวราชได้ตกหล่นออกมาจากตะกร้าตลอดทาง ณ ที่ใดพรของเทวราชตกลงมามาก ที่นั้นก็จะมิพืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ที่ใดพรร่วงหล่นลงพื้นดินน้อย ณ ที่นั้นพืชผลก็เก็บเกี่ยวได้น้อย

1.4 มุเซอกับเทวราชแปลงกาย

โดยที่มุเซอได้ตัดสินใจเลือกเอาขวานมาถางป่าทำไร่และขอพรจากเทวราชมาค้าประกันความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร แต่การเก็บเกี่ยวมักจะล้มเหลวอยู่บ่อยๆ เทวราชก็ตระหนักในเรื่องนี้ดี นิยายอุปมาเรื่องต่อไปนี้เป็นข้ออ้างที่มุเซอจะต้องรับภาระอันหนัก ลำบาก และยากจนต่อไป ทั้งนี้เป็นเพราะมาจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของบรรพบุรุษ

กาลครั้งหนึ่งในฤดูฝน มุเซอ ลีซอ กะเหรี่ยง คนเมือง คนจีน จีนฮ่อและชนเผ่าอื่น ๆ ต่างก็กำลังสาละวนกับการทำไร่และทำนา เทวราชหรือซาได้แปลงกายเป็น คนจน ลงมาเยี่ยมไพร่ฟ้าที่กำลังอยู่ในโรในนาเพื่อจะลองใจไพร่ฟ้าเหล่านั้น คนจนพยายามชักชวนมุเซอให้ทำงานในไร่และให้เดินทาง ออกไปท่องเที่ยวทางไกลด้วยกัน แต่มุเซอปฏิเสธโดยอ้างว่า ระยะเวลาที่ตนมีงานในไร่มากมาย ไม่อาจทิ้งงานและร่วมเดิน

ทางไปได้ เทวราชได้ชักชวนลือซอ กะเหวียง และคนเมืองต่อไป คนทั้งหลายก็ปฏิเสธ และยกเหตุผลขึ้นมาอ้าง เช่นเดียวกับมุเซอ คนจนได้ไปติดต่อกับคนจีนและจีนฮ่อ เขาทั้งสองต่างผละงานที่กำลังทำอยู่ในไร่นาทันที และเขาร่วมเดินทางไปที่ท่องเที่ยวเกี่ยวกับคนจนผู้นั้น หลังจากได้เดินทางไปในที่ต่างๆ แล้ว เทวราชแปลงกายรู้สึกพอใจและเห็นใจผู้ติดตามทั้งสอง จึงได้อำนวยพรให้ผู้คนที่ทั้งสองไม่ต้องทำงานในไร่นาอีกต่อไป และร่ำรวยเงินทอง ส่วนกลุ่มผู้คนที่ปฏิเสธในการร่วมเดินทางเหล่านั้นก็ให้มีชีวิตเป็นอยู่อย่างเดิม ทำไร่ ทำนา ทำงานหนัก และยากจนดังเช่นทุกวันนี้

1.5 มุเซอกับตัวอักษรและวิทยาการ

การศึกษาและวิทยาการ เป็นอีกเรื่องหนึ่งซึ่งเชื่อว่าที่เขามีความรู้ความสามารถน้อยกว่าคนพื้นเมืองและคนในเมือง ก็เพราะเขาได้รับพรมาจากเทวราชให้อาชีพเป็นมาเช่นนี้ โดยมีนิยามมาเล่าต่อกันว่า

อีกครั้งหนึ่งที่เทวราชให้อาชีพบรรพบุรุษของเผ่าชนทั้งหลายขึ้นไปเผ่าเพื่อจะให้ศิลาให้พรที่เกี่ยวกับตัวอักษรและวิทยาการ บรรดาชนชาติอื่นๆ ได้ขึ้นไปก่อน เทวราชได้มอบศิลาวิทยาการต่าง ๆ ชนิดให้แก่พวกเขาเหล่านั้น โดยเขียนลงบนกระดาษสา ส่วนบรรพบุรุษของมุเซอขึ้นไปเผ่าเป็นคนสุดท้ายเช่นเคย เมื่อเทวราชเห็นมุเซอก็พร้อมที่จะมอบอักษรและวิทยาการให้หากแต่กระดาษที่จะเขียนนั้นหมดลงพอดี พระองค์จึงคว้าเอาข้าวปุก (ข้าวเหนียวดำใส่สา) แล้วเขียนตัวอักษรและวิทยาการลงไปนั้นแล้วมอบให้มุเซอ ในระหว่างทางที่มุเซอเดินทางกลับมายังหมู่บ้าน เขาเกิดความทิวและผลอหิยข้าวปุกนั้นขึ้นมากินจนหมด

จากนิยายอุปมาเรื่องนี้ เป็นเหตุทำให้มุเซอมักจะอ้างว่า ตัวอักษรและวิทยาการทั้งหลายนั้นไม่จำเป็นต้องเรียน เขารู้ด้วยตนเองเพราะความรู้ต่าง ๆ นั้นมีอยู่ในท้อง เช่น คำเมือง เขารู้และพูดได้โดยไม่ต้องเรียน ส่วนคนเมืองต้องเรียนภาษามุเซอเสียก่อนจึงจะพูดได้ อุปมาเรื่องนี้อาจจะครอบคลุมถึงการให้การศึกษาแก่เด็ก จะเห็นว่าในหมู่บ้านมุเซอที่มีโรงเรียนตั้งอยู่ จะมีเด็กสนใจมาเรียนหนังสือกันจริง ๆ น้อยคน (ยกเว้นมุเซอนับถือคริสต์ศาสนา)

2. ศาสนา

ชาวมุเซอประมาณสองในสามของประชากรทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยนับถือศาสนาตั้งเดิมหรือศาสนามุเซอ ส่วนที่เหลือรับถือศาสนาคริสต์นิกายต่าง ๆ กลุ่มที่นับถือศาสนามุเซอเรียกตนเองว่า "แป็ตูป่า" (แป็ = ชีผึ้ง, ตู๊ = จุด, ป่า = ชาว กลุ่มคน) กลุ่มคริสต์ศาสนาเรียกตนเองว่า "บูย้า" (บู = บุญ, ย้า = ลูก, บุตร) ชาวแป็ตูป่า เรียกกลุ่มนี้ว่า "เยชู" (เยชู) หรือกลุ่มศาสนา มุเซอที่มาจากทางเหนือทั้งสองกลุ่มเรียกชื่อเทวราชของตนเองพร้อมกันว่า "หง้อซา"

กลุ่มแป๊ะตู๋ปายึดถือว่าวันกรรมหรือวันศีลตรงกับข้างแรม 14-15 ค่ำ ข้างขึ้น 15 ค่ำ ไม่ทำงานนอกหมู่บ้าน พักผ่อนและงดเว้นกินเนื้อสัตว์ ส่วนกลุ่มบุญยี่ถือน้ำอชาติตย์เป็นวันเข้าโบสถ์และพักผ่อนในหมู่บ้าน ตอนปลายวันเสาร์กลุ่มบุญยี่ทั้งชายและหญิงจะพากันออกจับสัตว์ป่าและปลาในน้ำเพื่อสะสมไว้กินในวันอาทิตย์ กลุ่มแป๊ะตู๋ปายืนยันว่า การกินเนื้อสัตว์ทุกวันโดยไม่เว้น ทำให้ทั้งสัตว์ป่าและปลาในลำน้ำที่เคยมีอยู่ตามธรรมชาติหมดสิ้นไปอย่างรวดเร็ว

มุเซอญูยี่เริ่มแรกนั้นคิดว่ามีศาสนาคริสต์ (โปรเตสแตนต์) มีอยู่เพียงนิกายเดียวคล้ายกับศาสนาดั้งเดิมของพวกเขา ต่อมาพบว่ายังมีกลุ่มหนึ่งประกอบพิธีกรรมและสวดมนต์ต่างกับพวกเขา ทั้งสองกลุ่มสามารถบอกได้ของตนเองและของอีกกลุ่มหนึ่งที่แตกออกไปว่ามีชื่อนิกายว่าอะไร แต่พวกเขาจะแจกแจงความแตกต่างทั้งสองนิกายได้จากการกล่าวขอบคุณพระเจ้าก่อนกินอาหารว่า กลุ่มหนึ่งหลับตาส่วนอีกกลุ่มหนึ่งลืมตากกล่าวขอบคุณกลุ่มลืมตากกล่าวขอบคุณพระเจ้ามักจะล้อเลียนกลุ่มหลับตาว่าพอลืมตาอาหารก็หายไปหมดเพราะหมาคาบไปกิน

นอกจากสองกลุ่มใหญ่ ๆ แล้ว ระยะเวลาหลังมีนิกายหลากหลายเผยแพร่เข้าไปในชาวเขาเผ่านี้ หมอสอนศาสนา มักจะสอนให้เชื่อว่าพิธีกรรมที่พวกเขาสอนนั้นถูกต้อง ของผู้อื่นผิดข้อนี้เป็นสาเหตุทำให้กลุ่มบุญยี่นิกายต่างๆ นิยมทะเลาะวิวาทกัน เมื่อมีกรณีความขัดแย้งเกิดขึ้นผู้นำกลุ่มแป๊ะตู๋ปายมักจะทำหน้าที่ไกลเกลี่ย ซึ่งแจ้งอย่างเป็นทางการว่าจะประกอบพิธีอย่างไรก็ตาม ถ้าทำดีก็ได้ขึ้นสวรรค์ด้วยกันทุกคน ถ้าไม่ดีก็ตกนรกทั้งนั้น อีกประการหนึ่งไม่น่าจะมีโบสถ์มากกว่าหนึ่ง ชาวคริสต์หมู่บ้านเดียว ควรจะมีโบสถ์ก็พอ (ผลปรากฏว่าชาวบ้านเห็นด้วย แต่หมอสอนศาสนาไม่ยอม)

3. บุคคลสำคัญ

3.1 พ่อเผ่าหรือแม่เผ่า ที่มีบุตรชายหรือบุตรเขยที่มีลักษณะเป็นผู้นำทางการปกครองหมู่บ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีความรู้และยึดมั่นในจารีตประเพณี มีอาวุธประจำกาย มีความสามัคคีในกลุ่มเครือญาติ มีสติปัญญาดี และเป็นที่ยำเกรงของผู้คนในหมู่บ้านระหว่างหมู่บ้านและคนเมืองพื้นราบ ที่เป็น "คู่ค้า" เป็นบุคคลที่สำคัญลำดับหนึ่ง

3.2 คณะกรรมการหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นบุตรหลานเครือญาติของพ่อเผ่าและแม่เผ่า

3.3 ผู้นำทางศาสนา มักจะเกี่ยวข้องกับจารีต มีอิทธิพลและอำนาจมาก ปัจจุบันมีอิทธิพลน้อย

3.4 หัวหน้าหรือผู้ใหญ่บ้านมุเซอ มักจะมีอำนาจในการปกครองที่เกี่ยวข้องกับตำบลและอำเภอ หรือให้ความร่วมมือกับองค์กรภายนอกหมู่บ้าน ส่วนพ่อเผ่าและแม่เผ่าจะมีอำนาจขึ้นนำกิจกรรมจารีตประเพณีภายในหมู่บ้าน

บุคคลสำคัญดังกล่าวนี้จะสามารถบอกกล่าวชาวบ้านให้ "ลงแขก" โค่น-ถางป่า (กุ่มภาพันธุ์-มีนาคม) ปลูกข้าวไร่ (พฤษภาคม) เก็บเกี่ยวข้าวไร่ (พฤศจิกายน) ได้ โดยปกติทุก ๆ ปี ชาวบ้าน จำนวน 1 คน จากทุกหลังคาเรือนจะนิยม "ลงแขก" ให้แก่หัวหน้าหมู่บ้านและผู้นำทางศาสนา

4. กลุ่มในชุมชน

4.1 กลุ่มผู้นำ มีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจดี กลุ่มนี้มักจะเป็นเครือญาติที่มีลักษณะเข้มแข็งเกือบทุกด้านหรือเฉพาะด้านเช่นเข้มแข็งในเรื่องของจารีต สังคมหรือเข้มแข็งในทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว มีเครือญาติมากทั้งฝ่ายบิดาและมารดา

4.2 กลุ่มผู้มีฐานะปานกลาง เป็นกลุ่มที่มีลักษณะความเข้มแข็งในทางเศรษฐกิจและสังคมปานกลาง มักจะเป็นผู้ตาม มีเครือญาติไม่มากนัก

4.3 กลุ่มรับจ้าง เป็นกลุ่มที่มีความพึงพอใจในความยากจน นิยมรับจ้างกลุ่มที่ 4.1 บางครั้งก็รับจ้างกลุ่มที่ 4.2 กลุ่มนี้มักจะขอความเมตตาจากกลุ่ม 4.1 ในขณะที่กลุ่ม 4.1 ขอเมตตาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นกลุ่มที่มีเครือญาติน้อยทั้งฝ่ายบิดาและมารดา

5. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน

5.1 ภายในบ้าน

หิ้งผีในห้องนอน เป็นหิ้งที่สิ่งสถิตผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษของทั้งสามีและภรรยา ดูได้ห้ามแตะต้อง

จอกไม้ไผ่บรรจุน้ำ หิ้งจอกวางอยู่ตรงพื้นทางด้านเหนือ (ใกล้ข้างฝา) ของเตาไฟเป็นน้ำทิพย์ที่ครั้งหนึ่งเทวราชหรือซาได้ให้ไว้เรียกกันว่า "หิ้งอซาสิเกะ" หรือ "หิ้งอซา=เทวราช, สิเกะ=จอกน้ำทิพย์)

ตะเหลวเหนื่อประตุภายในบ้าน เป็นเทคโนโลยี (Technoware) ที่ผ่านกระบวนการพิธีกรรมทางศาสนาประจำปี (หลังกินวอ) ใช้ป้องกันผีร้ายเข้ามาในบ้านและตะเหลวจะทำใหม่อีกถ้าหากมีสมาชิกในครัวเรือนคลอดลูก

ภายในบ้านห้ามตีหม้อ เสน่การพนัน พุดคำหยาบคาย ทะเลาะกัน ขว้างปาหรือทุบตีกัน พฤติกรรมเหล่านี้จะทำให้ผีเรือนโกรธ ผู้ประพฤติกจะถูกลงโทษด้วยการปรับไหมเป็นเงินบาท ผู้ประกอบพิธีจะนำเงินไปซื้อหมูทำบุญขอขมาผีเรือน

ภายในบ้านถ้าหนุ่มสาวที่ยังไม่ได้แต่งงานสมสู่กัน ถ้ามีผู้ใดรู้เห็นทั้งคู่จะถูกขูขบนิทา ลงท้ายด้วยมีการปรับไหม (ชาย 200 หญิง 100 บาท) พฤติกรรมเช่นนี้มักเกิดขึ้นบ่อยครั้ง

บริเวณชานเรือน จะทำด้วยไม้ที่แข็งแรงในวันกินวอ ชาวบ้านจะรวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ นำโดยผู้เป่าแคนบรรเลงเพลงอวยพรปีใหม่ตรงชานบ้านและเต้นรำด้วยเพลงชื่อ "เขาะจ้ำเวคะตีป่าเตคะเว" (เขาะจ้ำเว = กินปีใหม่, กะคะป่าเตคะเว = เต้นรำวันเรีงกันเถิด)

5.2 นอกบ้านและบริเวณภายในหมู่บ้าน

เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และมีข้อห้ามเช่นเดียวกับภายในบ้าน ขอยกตัวอย่างเมื่อปี 2518 หมู่บ้านมุเซอแดงป่าโหล อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ ในช่วงของงาน "กินวอ" (ขึ้นปีใหม่) มีชาวพื้นราบขึ้นไปตีมสุราแล้วทะเลาะกันในหมู่บ้านชาวบ้านมุเซอบอกว่าเกือบจะใช้ ม.17 (เก็บ) จัดการเสียแล้ว นอกจากนี้วันงานฉลองวันขึ้นปีใหม่จะมีการยิงสลุตกันเป็นระยะ ๆ วันปกติห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน

หอเย หรืออาคาร จะตั้งเหนือหมู่บ้าน เป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนาในวันข้างขึ้นและข้างแรม ห้ามตั้งบ้านเรือนเหนือสถานที่นี้ ในหอเยจะใช้เป็นที่เต้นรำตามจังหวะ ขอล่า "อวยพร" จากเทวราช หิ้งอชา เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นสถานที่กินเจ ห้ามนำเนื้อสัตว์ทุกชนิดเข้าไปในที่นี้

รวงน้ำ ตามหมู่บ้านมุเซอแดงมักจะมีรวงน้ำไม้ไผ่เพียงรวงเดียว ใช้น้ำจากรวงนี้ทั้งหมู่บ้าน เขาถือว่าถ้ามีมากกว่าหนึ่งรวงมักจะเป็นบ่อเกิดของการทะเลาะวิวาทแย่งน้ำกัน รวงน้ำยังเป็นสัญลักษณ์ของความ เป็นหนึ่งเดียวของหมู่บ้าน ทุกปีจะมีการประกอบพิธีบวงสรวงผืนน้ำที่รวงน้ำของหมู่บ้าน

มีข้อห้ามมิให้เกี่ยวพาราสิระหว่างสาวหนุ่มภายในบริเวณของหมู่บ้าน ข้อนิยมที่ปฏิบัติเป็นหน้าที่ของกลุ่มหญิงสาวรวมกันอยู่นอกเรือนใช้ไม้แยกกลุ่มหนุ่มที่นั้งอยู่ภายในเรือนเพื่อให้หนุ่มออกจากเรือน มาต่อว่า แล้วสาวก็จะยึดแย่งสิ่งของหรือเครื่องประดับของหนุ่มวิ่งหนีเข้าไป หนุ่มมักจะวิ่งไล่ตามไป ตอนเช้า ๆ เรามักจะพบเพิงหมาแหงนเล็ก ๆ ในป่าข้างหมู่บ้านอันเป็นสิ่งบอกเหตุที่สาวกับหนุ่มใช้เป็นที่หลบพัก ค้างคืน

6. มารยาทต่าง ๆ

- การทักทาย ควรทักทายก่อนด้วยการกล่าวคำว่า "ตะเวโย" (ตะเว = ตี โย = เป็น ร้อยของคำ) และ "เข้ชาล้า" (เข้ = อยู่, ชา = สบาย, ล้า = ดีหรือ)

- การอำลา "โกซ่าเล้" (โก = ไป, ซ่าเล้ = ละคร)

- การรับประทานอาหาร "อ้อจ้ำละ" (อ้อ = ข้าว, จ้ำ = กิน, ละ = ด้วยกัน) หรือตีเกียจ้ำละ (ตีเกีย = ด้วยกัน, จ้ำละ = กิน)

- การเยี่ยมบ้าน ผู้เยี่ยมต้องถามว่า

"เยเซพ้าเซ้ล้า" (เย = บ้าน, เซพ้า = เจ้าของ, เซ้ล้า = อยู่ใหม่)

- **การรับเงิน** กระฉี่เว (เดินรำปีใหม่), จะฉี่เว (เดินรำในพิธีกรรมต่าง ๆ รวมทั้งปีใหม่ของมุเซอตำแฉเล) มุเซอแฉงมีปีใหม่หญิง 4 วัน ปีใหม่ชาย 3 วัน ทั้ง 7 วัน วันนี้จะหยุดงาน ห้ามออกนอกหมู่บ้าน ยกเว้นเดินทางไปประกอบพิธีกรรมวันปีใหม่ที่หมู่บ้านอื่น

- **การพูดจา** ควรหัดพูดคำง่าย ๆ คำไพเราะ และคำพึงเพย

- **การเข้าร่วมพิธีกรรม** ส่วนใหญ่จะเป็นพิธีกรรมระดับหมู่บ้าน ชาวบ้านมักจะลงขันกัน ถ้าเราขอร่วมลงขันด้วยก็จะได้รับการต้อนรับและถือว่าเรา "มีส่วนร่วม" ในพิธีกรรมของเขาด้วย วันประกอบพิธีกรรมภายในหมู่บ้านผู้มีส่วนร่วมมักจะหยุดงานไว้ เว้นแต่งานภายในบ้านเท่านั้น

7. ข้อห้ามสำคัญ

7.1 ชู้สาว

- ห้ามติดต่อกันระหว่างเครือญาติที่สืบเชื้อสาย บิดา - มารดาเดียวกันในรุ่น 3 ชั่วคน (ชั่วคนที่ 1 ปู่, ย่า, ตา, ยาย ชั่วที่ 2 พ่อ, แม่, ชั่วที่ 3 ลูก ๆ ของพี่น้องของปู่, ย่า, ตา, ยาย ชั่วที่ 4 ลูก ๆ ของพี่น้องของปู่ ย่า ตา ยาย ชั่วที่แต่งงานและเป็นชู้สาวกันได้)

- คำว่า **คู่เขย** หรือ **คู่สะใภ้** ไม่มีในสังคมมุเซอ เขาเชื่อว่าคู่เขยหรือคู่สะใภ้ที่ได้กันภายหลังจะเป็นตัวนำภัยพิบัติมาสู่คู่แรก คู่แรกถ้าทราบว่ามีหรือน้องของตนได้เสียกับพี่หรือน้องของภรรยา เขาจะพยายามสืบหาและฆ่าให้ตายทั้งคู่

- ไม่มีข้อห้ามบุคคลแปลกหน้าในเรื่องชู้สาวที่จะร่วมประเวณีนอกหมู่บ้าน และประกอบพิธีแต่งงานภายหลัง และแยกหรือหย่าหลังพิธีแต่งงาน 2-3 วันต่อมา

- ห้ามทำงานนอกหมู่บ้านในวันปีใหม่หรือ กินวอ วันทำบุญในวันพระจันทร์ข้างแรม และข้างขึ้น (14-15 ค่ำ) และวันที่มีพิธีศพในหมู่บ้าน

- บ้านที่มีเด็กเกิดใหม่หรือภายใน 12 วัน หน้าบ้านจะมี "ตะแหวง" บักติดปลายไม้ตรงบันไดบ้าน หมายถึง ห้ามผู้แปลกหน้าขึ้นบ้าน เพราะเกรงว่ามีร้ายจะติดตามคนแปลกหน้าเข้าไปทำร้ายเด็กทารกและมารดา บุตรคนแรกแม่ลูกอ่อนมักจะหยุดงานให้ครบ 12 วัน สำหรับบุตรคนต่อไป มักจะหยุดไม่เกิน 7 วัน ก็ติดตามสามีไปไร่

7.2 การเยี่ยมบ้าน

- ร้องถามหาเจ้าของบ้านว่าอยู่ไหม

- ทักทายว่า "อยู่สบายดีหรือ"

- "ขอพูดคุยน้อยนะ"

7.3 สถานที่สำคัญของชุมชน

- บ้านชาวเขา, หมู่บ้าน, อาศรม, รวงน้ำ

7.4 ในไร่ข้าว

- ในช่วงที่ข้าวกำลังจะเกี่ยว ห้ามเผา "แลด๊ะโ" หรือขลุ่ยทำด้วยลำของต้นข้าว เพราะเสียงของขลุ่ยจะทำให้งูมา หรือฝนจะตกทำให้เมล็ดข้าวเสียหาย

- เมื่อเดินทางไปแล้วสัตว์ป่าห้าม นำอาหารน้ำติดตัวไปห้ามพูดคุย **มีดนั้นจะไม่พบสัตว์ป่า**

7.5 การละทิ้งไร่

เมื่อมีดินถล่มหรือฟ้าผ่ากลางไร่ เจ้าของจำต้องละทิ้ง แม้ว่าในไร่นั้นจะมีธัญพืชขึ้นอยู่เต็ม หรือพร้อมที่จะเก็บเกี่ยวก็ตาม ถ้าหากไม่ละทิ้งเจ้าของไร่ก็จะมีเคราะห์ร้ายหนักยิ่งกว่า

8. ขอนิยม

8.1 ทางการเกษตร

- วันดีต่างๆ ในรายละเอียดดูที่ จันทบูรณ สุทธิ (มุเซอแดงมักยึดถือทางจันทรคติ ทุกวันทำงานได้ เว้นวันขึ้น 15 ค่ำ แรม 14-15 ค่ำ)

8.2 ในไร่ข้าว

- ในช่วงที่ข้าวกำลังออกรวง ถ้าเผาขลุ่ยหรือ "แล้ลู่" ด้วยลำต้นข้าว เสียงเพลงจะทำให้ผู้ไถ่ยืนมีความสุข รวงข้าวจะมีเมล็ดมาก แก่เร็วขึ้น และ นกป่าจะไม่รบกวน (กินข้าว)

8.3 การรักษาพยาบาล

- ส่วนใหญ่นิยมทำพิธีเรียกขวัญก่อนผูกข้อมือด้วยสายสิญจน์แล้วจึงไปโรงพยาบาล นิยมเวทมนตร์คาถามากกว่าคุณภาพของตัวยาหรือ "คาถาเป็นหลัก คุณสมบัติของยาเป็นรอง"

8.4 การเซ่นไหว้ผี

- ผีดิน, ภูเขา, น้ำ, ป่า, ฟ้าผ่า, ผีญาติ (ดูที่ลูด), และญาติที่ถูกฆ่าตาย หรืออุบัติเหตุตาย จะต้องเซ่นไหว้ทุกปี

8.5 เพลงแคนทำเต็นรำ

ชาย

- นิยมเต้นตามทำนองจังหวะถางไร่ข้าว เจาะหลุมปลูกข้าว และทำใช้ไม้ตีข้าว เต็นบูชาเทวราชหรือซาในทอเย่ ในขณะเดียวกัน

หญิง

- จะเดินตามจังหวะทยอดเมล็ดข้าวปลูก เกี่ยวข้าว ตีข้าว พัดข้าว(ขณะที่กำลังนวดข้าว) แยกถุงใส่ข้าว ตำข้าว ตักข้าวสารออกจากครกกระเดื่อง ผัดข้าวและจุดขี้ผึ้งเทียนไขบูชาเทวราชหรือซาในช่วงวันข้างแรมและข้างขึ้นถือเป็นวันศีล ทุกคนจะต้องหยุดงาน พักผ่อนอยู่ในหมู่บ้าน มีคำสอนว่า "วันศีลหยุดพักผ่อน หรือซำรักษาให้อยู่เป็นสุข"

8.6 หลักการวางตัว

- เป็นมิตรทุกคนในหมู่บ้านหัดพูดภาษามูเซอ
- ทำตนเป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับ
- มีสัจจะ รักษาคำพูด,ตรงไปตรงมา, ไม่ทำตนเจ้าชู้,เรียนรู้ประเพณีอยู่เสมอ เป็นต้น
- ชยัน, ตื่นแต่เช้า,ให้ความสนใจชาวบ้านและคอยช่วยเหลือแม้คำปรึกษาเพียงเล็กน้อย เขาก็พอใจ
- หมั่นหาความรู้รอบด้านทางโลกภายนอกหมู่บ้านเช่นข่าวอุตุ, ข่าวพาณิชย์, ข่าวการปกครอง ฯลฯ
- เคารพในจารีตของเขา, ให้ความรู้เรื่องกฎหมาย หน้าที่และสิทธิของการเป็นพลเมืองไทย ฯลฯ

9. อื่น ๆ จากประสบการณ์

9.1 เงื่อนไขของชุมชน

- ชุมชนใครง่ายๆจะใช้จารีตของตนเองเหนือความมั่งง่ายของบุคคลภายนอก ที่เข้าไปยังหมู่บ้านของเขา

9.2 การลงโทษการกำหนดโทษ ของชุมชน

- เดิมนิยมใช้กฎ "ตาต่อตา" "ฟันต่อฟัน" ขโมยผักเพียงลูกเดียวก็ฆ่าได้ตรงที่กำลังขโมย

- เป็นซู้ก็ฆ่าได้ถ้าพบตรงหน้า แต่ถ้าซู้ทำการสารภาพและหัวหน้าหมู่บ้านและปู่ของประกอบพิธีกรรมขอยกภัยจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว การแก้แค้นของสามีหรือภรรยาเมื่อซู้ก็จะได้รับโทษปรับไหม

- ฯลฯ

เทวราชสูงสุดของมูเซอชื่อ "หนือซา" เทวราชินี ชื่อ "โอมมา" มีชีวิตประจำวัน โดย "หนือซาเอาแต่นั่งดื่มน้ำชากับเทวดา ส่วนโอมมา มักจะทำงานทั้งวัน"

9.3 ทักษะเกี่ยวกับตัวอักษร ชาวภูเขามีสพื้นฐานในทักษะที่มีต่อตัวอักษรโดยเปรียบเทียบกับตัวอักษรเมืองเหนือว่า มีประโยชน์ต่อการเขียนเวทมนตร์คาถา ใช้หนังสือเป็นเครื่องมือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ (หากินได้) ส่วนหนังสือไทยไม่ทราบว่าจะใช้ประโยชน์ได้อย่างไร ส่วนภูเขอแต่เดิมนั้นเทวราชหรือซาเคยมอบตัวอักษรเขียนลงในข้าวปุกให้แก่บรรพบุรุษของเขาแต่เปลอกินเข้าไป ชาวภูเขจึงมีตัวอักษรอยู่ในท้องหรือ **"มีความรู้ที่อยู่ในท้อง"** เช่นเปรียบเทียบว่าคนเมืองต้องเรียนภาษามูเขจึงจะพูดได้แต่ภูเขอไม่เรียน "คำเมือง" ก็พูดได้เป็นต้น

9.4 เกี่ยวกับการเป็นหนี้ ถ้าหากเป็นหนี้เล็กน้อย ๆ ถ้าไม่ใช่คืน เมื่อเกิดชาติหน้าก็จะต้องใช้คืนแก่เจ้าหนี้ ถ้าหากเป็นหนี้มาก ๆ เช่นหลายร้อยบาท ถ้าชาติหน้าเกิดมาก็จะเป็นทาสของเจ้าหนี้

9.5 ไม้ที่สำคัญต่อการใช้และเว้นการใช้ประโยชน์

"ย้อย" หรือทางภาคเหนือเรียกว่า **"ไม้ทะโละ"** เป็นไม้ต้นกำเนิดของต้นไม้ทั้งหลายเหมาะสำหรับตัดมาทำพินลูกไหมีให้ความร้อนดี ไม่มีกลิ่น เหมาะสำหรับหญิงคลอดและอยู่ไฟ ควันไฟทำให้ผีเข้ามาในบ้านมองไม่เห็นเด็กทารกและแม่ลูกอ่อน จึงไม่อาจทำร้ายได้

ไม้อย้อย ไม่นิยมใช้ปลูกบ้าน เพราะผิวไม้จะทำให้รู้สึกคันและฟ้ามักจะผ่า

ไม้"ชนะ"หรือ **"ก่อเดือย"** นิยมตัดมาสด ๆ แล้วรีบปลูกบ้านจะมีความคงทนถาวร ใหม่และสดอยู่เสมอ ถ้าปล่อยให้แห้งจะผุง่ายเมื่อนำมาใช้

9.6 อาหารต้องห้ามที่สำคัญ ได้แก่ **ชนะ** ในนิยายอุปกมาเล่าว่าบรรพบุรุษหญิงมูเขอคนหนึ่งได้สัมผัสน้ำทิพย์ที่เทวราชหรือซาให้แก่สามีของนางน้อยเกินไป แทนที่จะลอยขึ้นสวรรค์ แต่กลับกลายเป็นชนะปีนปายตามต้นไม้ เรียกหาสามีมาจนทุกวันนี้ มีข้อห้ามอยู่ว่า ถ้าผู้ใดฆ่าและกินเนื้อชนะนี้ ผู้นำทางศาสนาหรือ **"ตูปู"** ของหมู่บ้านจะปรับไหมเป็นเงินรูปีอินเดีย 4 แถบ (รูปี) เงินจำนวนนี้ตูปูจะนำไปซื้อขี้ผึ้งมาจุดในอาคารหรือหอเย็บ ทำพิธีขอขมา มิฉะนั้นชาวบ้านจะถูกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษ นอกจากนี้มูเขอไม่แตะต้องเนื้อสุนัข หนู ช้าง ม้า หมี และงู

อาหารจานเด็ดของมูเขอได้แก่ แกงคั่ว **"ตัว หอ"** (รูปร่างคล้ายเม่น แต่มีขนาดเล็ก) ลัศจรรย์ชนิดนี้อาศัยอยู่ในถ้ำหรือซอกหิน ออกหากินในตอนกลางคืน ขณะที่พระจันทร์ลับขอบฟ้า

อาหารที่เป็นแมลงที่นิยมมาก ได้แก่ ดักแด้ หรือลูกอ่อนของตัวต่อขนาดใหญ่ แมลงชนิดนี้อาศัยอยู่ในโพรงใต้ดิน มีรังขนาดใหญ่ ตัวต่อมีลำตัวขนาดปลายนิ้วชี้ บินสูงประมาณ 5 เมตร เมื่อบินเข้ามาในบ้าน ชาวเขาจะแตกตื่นกระโดดหนีไปคนละทิศละทาง เขาบอกว่าถ้าถูกต่อยสัก 2-3 ตัว ผู้นั้นจะเจ็บปวดจนถึงแก่ความตาย ตัวดักแด้จะนำมาคั่ว แกง ต้าเป็นน้ำพริก หรือกินเป็นอาหารว่าง

อาหารที่มาจากตลาดได้แก่ปลาทุเค็ม นิยมย่างให้เกรียมแล้วใส่ลงในแกงผัก หรือตำเป็นน้ำพริก เขามักจะกินปลาทั้งตัวรวมทั้งหัว หาง และก้างปลาทุเค็ม

แม่

วิชา มณีประเสริฐ*

ความนำ

ชาวเขาเผ่าแม้วมีถิ่นฐานเดิมอยู่ในประเทศจีน ได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองไทยด้วยสาเหตุหลายประการ ประการหนึ่ง คือ การอพยพหลบหนีชนชั้นปกครองของจีนในสมัยนั้น ชาวแม้วในจีนมีประวัติการต่อสู้กับรัฐบาลจีนอย่างยาวนาน ผู้อาวุโสแม้วที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย จัดจำช่วงประวัติศาสตร์การสู้รบของชนเผ่าได้เป็นอย่างดี แม้วได้เป็นเชลยของจีนเจ้าของแผ่นดินหลายช่วงเวลาผู้อาวุโสที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย มักจะมีเกร็ดจากประวัติศาสตร์ของชนเผ่าตนในช่วงนี้มาเล่าให้ลูกหลานได้รับฟังกันอยู่เสมอ

เมื่ออพยพเข้ามาในประเทศไทย การดำรงอยู่ของชุมชนหรือหมู่บ้านแม้วในแต่ละจังหวัดดำเนินไปบนพื้นฐานแนวทางชีวิต ใกล้เคียงกับสภาพความเป็นอยู่แต่เดิมในประเทศจีน รายละเอียดของวัฒนธรรมประจำเผ่าแม้ว ในเรื่อง จารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ข้อห้ามข้อนิยม และเงื่อนไขการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในหมู่ชนเผ่าเดียวกันหรือต่างสายกัน สะท้อนถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมจีน ที่แฝงเร้นอยู่ในวัฒนธรรมประจำเผ่าแม้วมาช้านานอย่างชัดเจน

ข้อควรรู้ในการปฏิบัติงานกับชาวเขาเผ่าแม้วที่น่าเสนอในที่นี้ รวบรวมจากข้อสังเกตที่ได้จากการวิจัยภาคสนามในหมู่บ้านชาวเขาเผ่าแม้ว ในจังหวัดเชียงใหม่ และเชียงราย ในประเทศไทยชาวเขาเผ่าแม้วแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ กลุ่มแม้วน้ำเงิน และกลุ่มแม้วขาว เผ่าแม้วทั้งสองกลุ่มนี้มีความแตกต่างกันที่ยังปรากฏอยู่อย่างชัดเจน คือ เครื่องแต่งกาย แต่แนวทางการปฏิบัติตนตามครรลองของค่านิยม และระบบความเชื่อของเผ่าไม่แตกต่างกัน

1. บุคคลสำคัญ

ในสังคมแบบจารีตของชาวเขาเผ่าแม้ว บุคคลสำคัญที่มีบทบาทและสถานภาพในชุมชน ได้แก่

1.1 ผู้นำทางการเมือง คือ หัวหน้าหมู่บ้าน ผู้ช่วยหัวหน้าหมู่บ้าน คณะกรรมการประจำหมู่บ้าน ผู้นำทางการเมืองเหล่านี้ หมายถึง ผู้นำที่ได้รับการเลือกตั้งจากสมาชิกของชุมชน และ ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากหน่วยราชการ มีอำนาจหน้าที่เป็นผู้แทนของรัฐในการดูแลชุมชนให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของรัฐ

*นักวิจัยสังคมศาสตร์ สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

1.2 ผู้นำตามจารีต คือ ผู้นำการอพยพ ผู้อาวุโสของแต่ละแซ่สกุล หมอผี หมอคาถา และ หมอยาสมุนไพร

1.2.1 ผู้นำการอพยพ จะได้รับเกียรติจากสมาชิกชุมชนในฐานะที่เป็นผู้นำการสร้างชุมชน หรือหมู่บ้าน สมาชิกทั่วไปจึงให้ความสำคัญ และฟังความคิดเห็นจากผู้นำการอพยพเสมอ

1.2.2 ผู้อาวุโสของแต่ละแซ่สกุล มีความสำคัญเป็นตัวแทนของแซ่สกุลนั้นๆ ในชุมชน และเป็นผู้มีความรู้ทางจารีตประเพณีในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มแซ่สกุล

1.2.3 หมอผีหมอคาถา และ หมอยาสมุนไพร มีบทบาทเป็นผู้ให้บริการทางพิธีกรรมเชิงนามธรรมที่เกี่ยวข้องกับภาวะจิตและให้บริการทางสาธารณสุขมูลฐานแก่ชุมชน เป็นผู้ช่วยวินิจฉัยสาเหตุการเกิดอาการเจ็บป่วยให้คำแนะนำในการปฏิบัติตนเพื่อรักษาความเจ็บป่วย ผู้นำตามจารีตในกลุ่มนี้จึงมีบารมีในด้านพระคุณต่อหมู่บ้านชุมชนยอมรับนับถือ และรับฟังคำชี้แนะจากผู้นำกลุ่มนี้

2. กลุ่มแซ่สกุลในระบบเครือญาติแม่

ชาวเขาเผ่าแม่ มีความผูกพันทางสายเลือดแน่นแฟ้นมาก ชาวแม่นับถือการสืบทอดจากทางฝ่ายบิดา (Patrilineal Descent) สมาชิกครอบครัวทุกรุ่น (Generation) จะต้องใช้แซ่สกุลของบิดา และญาติพี่น้องทางฝ่ายสายเลือดบิดา จะเป็นผู้สืบแซ่สกุลต่อ ๆ กันไป

ความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ใกล้ชิดกันของแม่ พิจารณาได้จากศัพท์ 3 คำ คือ คนแซ่เดียวกัน (ตัวลู่อ่ง) ลูกพี่ลูกน้อง (กือตี่) และ นับถือผีสายเดียวกัน (ตัวตุ๊กลิ่ง)

"คนแซ่เดียวกัน" (ตัวลู่อ่ง tuaj lub xoom) ชาวแม่นับถือว่ามีแซ่สกุลเดียวกันเป็นพี่น้องแม่ด้วยกัน แซ่แม่เท่าที่พบในหมู่บ้านแม่หลายจังหวัด ได้แก่ แซ่ ย่าง ว่าง ลี จาง ทาง หมั่ว ซิ่ง กือ ท่อ เฮ้อ เฒ่า และ หวือ ชาวแม่แซ่ ย่าง ที่จังหวัดเชียงใหม่ ถือว่าชาวแม่แซ่ ย่าง ที่จังหวัดตาก เป็นพี่น้องกันถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ญาติกันโดยตรง เพราะอยู่ในกลุ่มแซ่เดียวกัน เป็นกฎหมายไม่ให้ชาย และ หญิงแม่ ที่มีแซ่เดียวกันแต่งงานกัน "ตัวลู่อ่ง" เป็นระดับความสัมพันธ์ในทางสังคมทั่ว ๆ ไป ผู้ที่มีแซ่เดียวกัน อาจจะนับถือผีบรรพบุรุษเดียวกันหรือไม่ก็ได้ หรือ อาจจะมีแซ่สกุลย่อยคนละสายก็ได้

"ลูกพี่ลูกน้อง" (กือตี่ kwv tii) หมายความว่า เป็นกลุ่มที่มีแซ่สกุลเดียวกัน และเป็นญาติพี่น้องกัน เป็นความสัมพันธ์อีกระดับหนึ่งมีความใกล้ชิดกันมากกว่าระดับ "คนแซ่เดียวกัน" ความสัมพันธ์ในระดับ กือตี่ สามารถจะปรึกษาหารือ ให้คำแนะนำซึ่งกันและกันได้ แต่ในระดับ "กือตี่" นี้บางกลุ่มถึงแม้จะมีแซ่เดียวกัน แต่ก็อาจจะทำพิธีกรรมบางอย่างร่วมกันไม่ได้ เพราะนับถือผีบรรพบุรุษไม่เหมือนกัน

"นับถือผีเดียวกัน (ตัวตุ๊กลิ่ง tuaj tus klaab) เป็นความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่ใกล้ชิดกันมากที่สุด เพราะนับถือผีบรรพบุรุษเดียวกัน ในความหมายนัยสำคัญ ชาวเขาเผ่าแม่นับถือว่ามีกลุ่ม

"ตัวตุ๊กต๋อง" เป็นพี่น้องกัน นับถือเป็นญาติกันจริง ๆ เป็นความสัมพันธ์ที่ซึ่มซึนมาก ให้ความเกื้อกูลช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ และจริงใจ เช่น ให้ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจ ช่วยเรื่องแรงงาน หรือให้ยืมพื้นที่ทำกิน ให้ยืมเงินโดยไม่คิดดอกเบี้ย และช่วยเหลือในเรื่องประกอบพิธีกรรม แม้ว่าถือว่าผู้ที่นับถือผีบรรพบุรุษเดียวกัน "ตัวตุ๊กต๋อง" สามารถจะตาย และจัดพิธีกรรมงานศพในบ้านของกันและกันได้ โดยปกติ ชาวเผ่าจะหลีกเลี่ยง ไม่ให้ญาติพี่น้องของตนไปตายในบ้านเรือนผู้อื่น ที่นับถือผีบรรพบุรุษไม่เหมือนกัน

แม้ในกลุ่มที่มี "ตัวตุ๊กต๋อง" ต่างกัน ถึงแม้จะมีแซ่เดียวกันจะมีพิธีกรรมงานศพแตกต่างกันในรายละเอียดของการประกอบพิธีกรรม เช่น รูปแบบการฝังศพจะไม่เหมือนกัน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติของชาวเขาเผ่าแม้ว สามารถจะวิเคราะห์ ผ่านพิธีกรรมงานศพได้

เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานอยู่ในหมู่บ้านแม้ว สามารถจะใช้ประโยชน์จากข้อเท็จจริงเรื่องระบบเครือญาติของชาวเขาเผ่าแม้ว มาเป็นเครื่องมือสนับสนุนการดำเนินงานในพื้นที่ได้ เพราะ

1. ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนหมู่บ้านแม้ว จะให้ความสำคัญในระดับเครือญาติสูงสุดคือ จะให้ความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่ญาติพี่น้องใกล้ชิดของตนเอง ก็คือญาติพี่น้องที่อยู่ในสายตระกูลเดียวกัน คือ กลุ่มที่มี "ผีบรรพบุรุษ" (ตัวตุ๊กต๋อง) สายเดียวกันก่อนเป็นอันดับแรก แล้วจึงจะคิดถึงครอบครัวอื่นที่มีแซ่สกุลเดียวกัน แต่มี "ผีบรรพบุรุษ" คนละสาย แต่นับถือเป็นพี่น้องกัน (กือต๋อ) อันดับสุดท้ายที่จะให้ความเกื้อกูลกันก็คือเพื่อนบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน แต่มีแซ่สกุลต่างกัน ในภาวะปกติทั่วไป ชาวเขาเผ่าแม้วที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน แต่ต่างแซ่สกุลกัน มักจะมีเรื่องราวหรือข้อขัดแย้งกระทบกระทั่งกันอยู่บ้าง แต่ถ้าแซ่สกุลใดไปมีข้อขัดแย้งกับผู้อื่นนอกหมู่บ้าน หรือกับเจ้าหน้าที่ แม้วแซ่สกุลต่าง ๆ ส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจะรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อต่อรองกับคนนอกเผ่าที่เป็นคู่กรณี

2. ข้อห้ามข้อนิยมที่ชาวเขาเผ่าแม้วยึดถือปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวัน ส่วนมากเป็นข้อห้ามข้อนิยมประจำครัวเรือนหรือแซ่สกุล ไม่ใช่เป็นข้อห้ามข้อนิยมประจำหมู่บ้านเฉกเช่นเดียวกับชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ถ้าสามารถทำได้เจ้าหน้าที่ควรรู้ข้อกำหนดหรือข้อปฏิบัติเฉพาะของแต่ละแซ่ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเพื่อเป็นข้อมูลทางกลยุทธ์เชิงจิตวิทยาในการสร้างความสัมพันธ์ และเครือข่ายการมีส่วนร่วมในโครงการส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ให้บรรลุเป้าหมายได้

สังคมชาวเขาเผ่าแม้ว เป็นสังคมจารีตประเพณี สมาชิกชุมชนที่อยู่ร่วมกันในหมู่บ้านเดียวกัน มีข้อกำหนดการปฏิบัติตนไปในแนวทางเดียวกัน สังคมจารีตประเพณีของชาวเขาเผ่าแม้ว มีความเชื่อมั่นแน่วหนทางสังคมในเผ่าพันธุ์สูงมาก ระบบเครือญาติประจำเผ่าแม้ว เป็นความเชื่อมั่นแน่วหนทางสังคมที่มีสถานภาพและบทบาทควบคุมไม่ให้ชาวแม้วมีความประพฤติเบี่ยงเบนไปจากปทัสถานและค่านิยมดั้งเดิม ที่ยึดถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนี้

3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามระบบความเชื่อ

3.1 ในบ้านที่อยู่อาศัย

โครงสร้างภายในบ้านแล้วตามจารีตแล้ว จะต้องประกอบด้วยพื้นที่สำคัญอยู่ 5 แห่ง คือ **หิ้งผีลี้กั้ง** หรือ **ลี้กะ** เสากลางบ้าน **ประตูหน้าบ้าน** **เตาไฟเล็ก** และ**เตาไฟใหญ่** บริเวณเหล่านี้จะมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ หรือที่เจ้าของบ้านมักจะเรียกว่า "**ผี**" สิ่งสถิตยอยู่ประจำ

หิ้งผีลี้กั้ง อยู่บริเวณฝาบ้านด้านที่อยู่ตรงข้ามกับประตูทางเข้าออกของตัวบ้าน ลักษณะทั่วไปหิ้งผีลี้กั้งจะเป็นเพียงกระดาดสีขาว สี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดไม่เกิน 12 นิ้ว จะมีขนไก่ติดอยู่บนกระดาดแผ่นนี้ 2-3 ชั้น กระดาดสีขาวแผ่นนี้ "**เป็นตัวแทน ผีลี้กั้ง**" หรือ "**ลี้กะ**" ติดกับฝาผนัง ไม่มีหิ้ง สำหรับวางเครื่องบูชาต่าง ๆ แต่ถ้าบ้านใดมีสมาชิกในบ้าน เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นหมอมผี หมอคาถา หรือหมอยาสมุนไพร จะมีหิ้งเพิ่มขึ้นมา เป็นหิ้งไม้ มีเครื่องบูชา "**ผีครู**" ของผู้ที่เป็นหมอมผี ฯลฯ จะวางเคียงข้างใกล้กับแผ่นกระดาดที่เป็น "**ผีลี้กั้ง**" นี้ ผู้ที่มีความรู้เป็นหมอมผี หมอสมุนไพรและหมอคาถา จะทำการเช่นไหว้ "**ผีครู**" ของตนเองเป็นประจำทุกปี ในช่วงเวลาของพิธีกรรมวันขึ้นปีใหม่ ชาวเผ่าเชื่อว่า "**ลี้กั้ง**" เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกอยู่ติดกันดีให้บ้าน ช่วยบันดาลให้ทรัพย์สินต่างๆ มาเข้าสู่ในบ้าน ทุกปีในช่วงพิธีกรรมวันขึ้นปีใหม่เจ้าของบ้านจะเช่นไหว้ "**ลี้กั้ง**" ด้วยไก่ 1 ตัว เป็นประจำทุกปีไม่ขาด ตามคำบอกเล่า "**ลี้กั้ง**" ไม่ใช่ "**ผี**" ดั้งเดิมของเผ่าเผ่า เป็นของจีน จีนเชื่อว่าทำมาค้าขายได้เงินทองมากมายเพราะ "**ลี้กั้ง**" ช่วย แม้ต้องการบ้างจึงขอซื้อต่อมาจากจีน

เสากลางบ้าน ถ้ายืนหันหน้าเข้าหา "**ลี้กั้ง**" ทางซ้ายมือ บริเวณตรงหน้าห้องนอนของผู้อาวุโสในบ้าน จะเป็นที่ตั้งของเสากลางบ้าน มีลักษณะเป็นเสาสูงทรงเหลี่ยมหรือกลมก็ได้ แต่ข้อสำคัญจะต้องเป็นเสาไม้จริงเท่านั้น อำนาจเหนือธรรมชาติ หรือ "**ผี**" อยู่ที่เสาด้านนี้

ประตูหน้าบ้าน จะมี "**ผี**" สถิตอยู่ที่บานประตูทางซ้ายมือ ที่อยู่ใ้ในแนวเดียวกับเสากลางบ้าน

เตาไฟเล็ก มี "**ผี**" อยู่บริเวณพื้นดินที่ตั้งเตาไฟ ซึ่งโดยทั่วไปจะเป็นเตาเหล็กสามขา เตาไฟเล็กนี้จะอยู่ทางขวามือ ข้างบานประตูอีกบานหนึ่ง ซึ่งอยู่คนละด้านกับบานประตูที่มี "**ผี**" สถิตอยู่ เตาไฟเล็กนี้ใช้ประกอบอาหารทั่วไปที่บริโภคเป็นประจำวันเตาไฟเล็กเป็นสัญลักษณ์มีความสำคัญในการดูแลอำนวยความสะดวกของบ้านมีอาหารการกินสมบูรณ์ ช่วยให้ร่างกายแข็งแรง ไม่ล้มป่วย และเจ้าของบ้านมักจะใช้พื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ต้อนรับแขกผู้มาเยือนในกลุ่มสกุลย่อย"ว่าง" กลุ่มหนึ่งเชื่อว่า ถ้าลูกสะใภ้ของตนเจ็บตา มักจะมีสาเหตุมาจากการกระทำผิดต่อผีเตาไฟเล็ก

เตาไฟใหญ่ มี "**ผี**" อยู่ที่เตาไฟ ซึ่งมีขนาดใหญ่มาก เป็นเตาก่ออิฐฉาบปูน จะตั้งอยู่ตรงบริเวณฝาบ้านด้านเดียวกับที่ติด "**ลี้กั้ง**" แต่จะอยู่มุมห้องใกล้กับประตูเล็ก อยู่ทางซ้ายมือเช่นเดียวกับเส

กลางบ้าน เตาไฟใหญ่นี้ใช้สำหรับประกอบอาหารเลี้ยงหมูเป็นหลัก ซึ่งเป็นสัตว์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมสำคัญมากมาย **"ผีเตาไฟใหญ่"** จึงเป็นสัญลักษณ์ที่มีความสำคัญที่ช่วยดูแลสัตว์เลี้ยงของบ้านให้อยู่ดีเป็นปกติสุข ช่วยให้เจ้าของบ้านมีสัตว์เลี้ยงคือหมูและไก่มากมายสามารถประกอบพิธีกรรมได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ เตาไฟใหญ่ยังสามารถใช้ประโยชน์ในกิจกรรมอื่นๆ ที่จำเป็นและสำคัญของครอบครัวอีก เช่น เป็นที่ปรุงอาหารสำหรับงานเลี้ยงเฉพาะในเวลาที่มีพิธีกรรมสำคัญ เช่น งานศพ งานแต่งงาน เป็นที่ต้มผ้าโยกัญชง เป็นต้น

ในเทศกาลขึ้นปีใหม่ เจ้าของบ้านทุกหลังจะเผากระดาษและธูปไถ่ตัวผู้ 1 ตัว เป็นไถ่ลืออะไรก็ได้ ยกเว้นไถ่ขันสีขาว ส่วนมากนิยมไถ่ขันสีแดง น้ำตาลเข้ม เช่น ไท่ว์ **"ผีลึงลึง"** เพื่อขออำนาจ **"ผีลึงลึง"** ดลบันดาลให้ทุกคนในบ้านอยู่ดี มีโชคและทรัพย์สินในบ้านทวีคูณขึ้นไปตลอด สำหรับ **"ผี"** ที่เสกกลางบ้าน ประตุน้ำบ้าน เตาไฟเล็ก และเตาไฟใหญ่ เจ้าของบ้านเพียงแต่เผากระดาษซึ่งสมมติเป็นเงินและทองเช่นไท่ว์ เพียงอย่างเดียว

พื้นบ้านตรงบริเวณที่ตั้ง **"ผีลึงลึง"** และ **"ผีเสกกลางบ้าน"** จะสะอาดอยู่เสมอ จะไม่มีสิ่งของวางเกะกะในบริเวณนี้ เป็นการแสดงออกของการนับถือและให้ความสำคัญใน **"ผี"** ทั้งสองแห่งนี้ และบริเวณทั้งสองแห่งนี้เป็นที่ ๆ ประกอบพิธีกรรมสำคัญของครอบครัว **"ผีเสกกลางบ้าน"** จะมีความสำคัญมากในพิธีกรรมแต่งงานของบุตรสาวเจ้าของบ้าน ถ้าบุตรสาวแต่งงานออกจากบ้านไปอยู่กับครอบครัวทางฝ่ายชาย จะต้องมีการบอกกล่าวที่ **"ผีเสกกลางบ้าน"** ให้รับรู้กันว่า บุตรสาวคนนี้ได้ตัด **"ผี"** ที่บ้านแล้วจะไปถือ **"ผี"** ที่บ้านฝ่ายชายต่อไป นอกจากนี้ รกของเด็กเกิดใหม่ ถ้าเป็นเด็กผู้หญิง จะเอารกไปฝังที่บริเวณใต้เตียงในห้องนอนของพ่อแม่ ถ้าเป็นรกของเด็กผู้ชาย จะฝังที่บริเวณเสกกลางบ้านต้นนี้เพราะเด็กผู้ชายจะเป็นผู้สืบทอด **"ผี"** ของบ้านต่อไป ปกติทั่วไปมีข้อห้ามไม่ให้ใครมาตอกตะปูในเสกกลางบ้านนี้ ถ้าใครมาตอกจะถือว่า **"ผิดผี"** แต่ในพิธีแต่งงานของลูกสาว พิธีกรรมบอกกล่าวที่ **"ผีเสกกลางบ้าน"** จะมีการตอกตะปู และ ดิดกระดาษสาสีขาวซึ่งแทนกระดาษเงินกระดาษทองที่เสกกลางบ้านผู้ที่ประกอบพิธีกรรมนี้ได้ จะต้องมีความรู้ สามารถท่องคาถาเฉพาะที่ใช้สวดสำหรับการตอกตะปูนี้ได้ในพิธีกรรมงานศพ จะผูกกลองซึ่งเป็นเครื่องดนตรีสำคัญสำหรับพิธีกรรมนี้แขวนไว้กับเสกกลางบ้าน จะมีคนยืนตีกกลองนี้ตลอดจนถึงเวลาจะเคลื่อนศพออกจากบ้านเพื่อนำไปฝัง

สำหรับ **"ผี"** ที่ประตุน้ำบ้าน เตาไฟเล็ก และ เตาไฟใหญ่ มีความสำคัญในการช่วยดูแลให้บ้านมีสภาพอยู่ดีปกติสุข ผีประตุน้ำช่วยป้องกันไม่ให้ทรัพย์สินรั่วไหลออกไปนอกบ้าน ผีเตาไฟเล็ก และผีเตาไฟใหญ่ ช่วยให้บ้านมีอาหารการกินสมบูรณ์ แล้วชีวิตทุกคนในบ้านจะมีความสุขสบายตลอดไป ถ้าลำดับความสำคัญของ **"ผี"** ทั้ง 5 แห่งนี้แล้ว ผีเสกกลางบ้าน สำคัญที่สุด เพราะเวลาเช่นไท่ว์เป็นกรณีพิเศษแล้ว จะต้องเช่นไท่ว์ **"ผีเสกกลางบ้าน"** ด้วยหมูตัวเมียตัวใหญ่ สำหรับ **"ผี"** อีกทั้ง 4 แห่งที่เหลือเช่นไท่ว์ด้วยไก่

3.2 บริเวณหมู่บ้าน

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านแม้แต่ละแห่งมีลักษณะไม่ตายตัว แตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่โดยส่วนรวม สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านส่วนมากจะเป็นก้อนหินใหญ่ หรือ หน้าผาสูง หรือ ต้นไม้ขนาดใหญ่ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน หรือในบริเวณใกล้หมู่บ้าน แม้เชื่อ และนับถือว่าบริเวณเหล่านี้จะมีเทพสิงสถิตอยู่ เทพเหล่านี้จะดูแลปกป้องรักษาหมู่บ้านให้อยู่ในภาวะปกติสุขตลอดไปทุก ๆ ปีจะมีการเซ่นไหว้บริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ แต่ละหมู่บ้านจะมี "พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์" ประจำหมู่บ้านเพียงแห่งเดียว อาจจะเป็นหน้าผาสูงหรือ ก้อนหินขนาดใหญ่มาก หรือต้นไม้ขนาดใหญ่ ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเท่านั้น

พื้นที่ที่มี "ผี" สิงสถิตอยู่ ทั้งภายในบ้านและบริเวณหมู่บ้าน มีความสำคัญตามระบบความเชื่อของชาวเขาเผ่าแม้บุคคลภายนอกควรจะมีทัศนคติในเชิงบวกต่อความเชื่อความคิดเหล่านี้ไม่ควรแสดงกิริยาที่ไม่เคารพต่อสถานที่ เช่น บ้วนน้ำลายลงในบริเวณสำคัญเหล่านี้

4. มารยาททางสังคมบางประการ

มารยาททางสังคมที่ชาวเขาเผ่าแม้เพิ่งมีต่อกันเพื่อสร้างความเข้าใจ และความสงบสุขในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ส่วนมากเป็นข้อปฏิบัติที่ได้รับแนวคิดมาจากค่านิยมเบื้องต้นในวัฒนธรรมประจำเผ่า มารยาทที่สำคัญ ได้แก่

4.1 มารยาทในการเยี่ยมบ้าน

ก่อนที่จะเดินก้าวข้ามธรณีประตูบ้านแม้เข้าไปในตัวบ้าน ผู้มาเยี่ยมจะต้องตะโกนถามเจ้าของบ้านนั้นๆว่า "ใจใจใจ" ไม่ว่าประตูบ้านจะปิด หรือจะเปิดอยู่ อันเป็นการถามเจ้าของบ้านว่า "อนุญาตให้เข้าไปได้หรือไม่" ถ้ามีเสียงตอบว่า "ใจใจ" แสดงว่าผู้มาเยี่ยมสามารถเข้าไปในตัวบ้านได้ แต่ถ้าได้ยินเสียงตอบว่า "ใจ" แสดงว่าไม่อนุญาตให้เข้าไปในตัวบ้าน เนื่องจากอาจจะประกอบพิธีกรรมหรืออยู่ในช่วงการมีข้อห้ามตามจารีตประเพณี

ในกรณีที่ประตูเปิดอยู่ถ้าไม่มีเสียงตอบรับไม่ควรจะถือวิสาสะเดินเข้าประตูควรหาโอกาสมาอีกครึ่งหนึ่งหรือฝากข้อความนัดหมายกับบ้านใกล้เคียง เมื่อมีแขกมาเยี่ยมบ้าน แม้ผู้เป็นเจ้าของบ้านจะร้องทักทายว่า "มาหรือ(ตัวหลอ)" แขกจะร้องตอบรับ แล้วเจ้าของบ้านเชิญเข้ามานั่งในบ้าน การไปเยี่ยมบ้านหรือเที่ยวหาเพื่อนบ้านไม่ว่าจะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ แม้เจ้าของบ้านมักใช้คำทักทาย "ตัวหลอ" เป็นประจำ

เจ้าของบ้าน จะรับรองแขกด้วยฝิ่น (ในสมัยก่อน) หรือเหล้า หรือน้ำชา ขึ้นอยู่กับระดับความสัมพันธ์ และ เป้าหมายการมาของแขกที่มาเยี่ยม ฝิ่น และเหล้าเป็นเครื่องรับรองแขกญาติพี่น้องที่ใกล้ชิด และบุคคลที่มาเยี่ยมด้วยฐานะที่สำคัญ ส่วนน้ำชาสำหรับแขกโดยทั่วไป ถ้าเป็นญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านที่

อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันและไปมาหาสู่กันเป็นประจำ เจ้าของบ้านจะต้อนรับแบบกันเองมาก คือให้ญาติพี่น้องเหล่านี้ทำตัวเสมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่งๆ ของบ้านนี้ สามารถชงน้ำชาดื่มเองได้

มารยาทในการต้อนรับเครื่องรับรองจากเจ้าของบ้าน แยกแยะจะดื่ม หรือลงมือรับประทานอาหารหลังจากที่เจ้าของบ้านได้ลงมือก่อนแล้ว กล่าวคือ เจ้าของบ้านจะเอ่ยเชิญแขก ดื่มหรือรับประทานก่อน แยกผู้มาเยือนควรเอ่ยเชิญกลับไป เมื่อเจ้าของบ้านได้เริ่มดื่มหรือรับประทานแล้ว แยกก็จะปฏิบัติตาม หลังจากเสร็จสิ้นเป้าหมายการเยี่ยมเยือน แยกจะเอ่ยคำลากลับ แล้วเจ้าของบ้านจะกล่าวคำเชิญให้มาเยี่ยมอีก แยกจะกล่าวคำขอบคุณ และลากลับไป

เป็นมารยาทนิยม ถ้าหากมีแขกมาเยี่ยมในช่วงที่ เจ้าของบ้านกำลังรับประทานอาหารอยู่ เจ้าของบ้านจะเอ่ยเชิญแขกมาร่วมรับประทานอาหารด้วยอย่างกะยั้นตะยอยแขกจะตอบรับหรือปฏิเสธคำเชิญนี้ อยู่ในดุลยพินิจของผู้มาเยือนเอง

หากแขกที่มาเยี่ยมบ้าน มีความจำเป็นจะต้องพักค้างคืน ควรจะนอนในสถานที่ ๆ เจ้าของบ้านจัดให้ ซึ่งส่วนมากเจ้าของบ้านจะให้นอนในบริเวณใกล้เตาไฟเล็ก และแขกที่มาพักค้างคืน โดยเฉพาะเป็น **คนนอกเผ่า** **ไม่ควรจะมีเพศสัมพันธ์กันในระหว่างที่พักค้างคืนในบ้าน**

และระหว่างที่อยู่ในบ้านพัก แยกควรหลีกเลี่ยงข้อห้ามประจำแซ่สกุลย่อยของเจ้าของบ้าน ไม่ควรวางตนหรือปฏิบัติตนให้ขัดแย้งกับความคิดความเชื่อของเจ้าของบ้าน เช่น

กลุ่มแซ่ย่อย "สี" กลุ่มหนึ่ง **จะไม่บริโภคหมากสัตว์**

กลุ่มแซ่ย่อย "ย่าง" กลุ่มหนึ่ง **จะไม่บริโภคหัวใจสัตว์**

กลุ่มแซ่ย่อย "ว่าง" กลุ่มหนึ่งมีข้อห้ามไม่ให้ **นำเอามลไม้มที่มีรสเปรี้ยวที่ขึ้นเองตาม**

ธรรมชาติในป่า มารับประทานในบ้าน

ข้อเลือกปฏิบัติเฉพาะเหล่านี้ เป็นความเชื่อของแต่ละแซ่สกุลย่อย ที่เราผู้ซึ่งเป็นคนนอกวัฒนธรรม ควรให้ความสำคัญ เพื่อจะได้ไม่สร้างความอึดอัดใจให้แก่เจ้าของบ้านที่เกิดขึ้นจากความไม่รู้ของผู้มาเยือน

ข้อสังเกตในการเยี่ยมบ้าน

ถ้าพบบ้านที่ต้องการจะไปเยี่ยมเยือนมีลักษณะปิดประตูหน้าบ้านและ มีกิ่งไม้หรือ **ตะเหล** แขนงอยู่ชายคาหน้าบ้าน แยกก็ไม่ควรเข้าไปปรบกวานเรียกเจ้าของบ้าน เพราะเจ้าของบ้านอยู่ในช่วงเวลากการ **ทำ "ใจ"** หรือ การ **"อยู่กรรม"** ตามคำแนะนำของหมอผี ซึ่งเป็นวิธีการหลีกเลี่ยงการเจ็บป่วยอย่างหนึ่งของ **แม่** กล่าวคือ

เจ้าของบ้านรู้สึกไม่สบายใจ จึงให้หมอผีทำการ **"อ้วนั่ง"** หรือการ **"ลงผี"** ได้ผลทราบ ว่าเจ้าของบ้านควร **"อยู่กรรม"** (ใจ) คือ เก็บตัวอยู่แต่ในบ้าน ไม่ออกมานอกตัวบ้าน ตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ เช่น 1 วัน หรือนานกว่า 5 วันก็ได้ ถ้าเจ้าของบ้านออกมาจากบ้านก่อนกำหนด ผีจะสามารถพบตัวแล้วผีก็

จะเอาขวัญ (ปลี) ไป จะทำให้ไม่สบาย หรืออาการไม่สบายที่เป็นอยู่ก่อนหน้านี้อันแล้วกลับจะมีอาการทรุดหนักอีก ก็เป็นได้

ถ้าแขกไม่ทราบ ข้อห้ามจากความหมายของกิ่งไม้หรือ "ตะเหลว" ที่แขวนห้อยไว้ชายคานบ้าน ไปเคาะประตูเรียกเจ้าของบ้านด้วยความไม่รู้ เจ้าของบ้านจะปรับผู้ที่มาหาตามธรรมเนียมที่กำหนดไว้ว่าจะเงิน 500 บาทขึ้นไป หรือปรับเป็นสัตว์เลี้ยงสำหรับประกอบพิธีกรรมแก้ไขต่อไป เหตุผลที่จะต้องปรับผู้มาหา เพราะเจ้าของบ้านเชื่อว่าผีจะมาหาพร้อมกับแขกที่มาหา และมาเอาขวัญของตนไป แล้วทำให้อาการป่วยของตนเองไม่หาย

แม้มีความเชื่อว่า ความเจ็บป่วยบางอย่างเกิดขึ้น เพราะความไม่สมดุลของขวัญ (ปลี) ในร่างกาย ปกติคนเรามีขวัญอยู่ในร่างกายอย่างน้อย 3 ขวัญ ถ้าขวัญหายออกไปจากร่างกาย 1-2 ขวัญ จะทำให้ไม่สบาย และ ถ้าหมอผีไม่สามารถเรียกขวัญที่หายไปให้กลับคืนมาได้ ผู้นั้นอาจจะตายได้ในไม่ช้า

4.2 มารยาทในการร่วมพิธีกรรม

แม้มีข้อกำหนดในเรื่องการประกอบพิธีกรรม แตกต่างกันไปตามความเชื่อของแต่ละแซ่สกุลย่อย พิธีกรรมหนึ่ง ๆ ที่มีชื่อเหมือนกัน มีจุดประสงค์อย่างเดียวกัน อาจจะมีรูปแบบการประกอบพิธีกรรมแตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มแซ่สกุลย่อย

ฉะนั้น การเข้าร่วมในพิธีกรรมเพื่อวัตถุประสงค์ใดก็ตาม ถ้าเป็นพิธีกรรมประจำแซ่สกุลย่อยควรจะขอคำแนะนำในการวางตัวให้เหมาะสมกับพิธีกรรมนั้น ๆ จากผู้อาวุโสของแต่ละกลุ่มแซ่สกุลย่อยนั้น ๆ ก่อน จะช่วยให้รู้จักวางตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์และเป็นที่ยอมรับของชาวเขาเผ่าแม่เจ้า ของพิธีกรรมมากยิ่งขึ้น

พิธีกรรมสำคัญ ๆ ที่ช่วยให้คนนอกวัฒนธรรม สามารถเข้าใจระบบเครือญาติโดยเฉพาะเรื่องกลุ่มแซ่สกุลย่อยของชาวเขาเผ่าแม่เจ้าได้ชัดเจนมากขึ้นได้แก่ **พิธีงานศพ** และ **พิธีดับภัย** (หลือซู้)

พิธีกรรมระดับชุมชนหรือหมู่บ้านที่สำคัญประจำเผ่าแม่เจ้า คือ **พิธีกรรมในวันขึ้นปีใหม่** ในวาระวันขึ้นปีใหม่ประจำปีนี้ แต่ละหมู่บ้านจะมีพิธีกรรมเพื่อเซ่นไหว้ และการรื่นเริงประจำปี ไม่น้อยกว่า 3 วัน บางหมู่บ้านในบางปีจัดงานวันขึ้นปีใหม่เป็นเวลา 5 วัน หรือ 7 วันก็เคยปรากฏมีมาแล้ว ในวาระวันขึ้นปีใหม่ทุกครัวเรือนจะต้องทำพิธีเซ่นไหว้ "สีกะ" "ผีครู" ของตนเอง และวิญญาณบรรพบุรุษของครอบครัวบางครัวเรือนถือโอกาสไหว้ผีเตาไฟเล็ก ผีเตาไฟใหญ่ในโอกาสนี้ด้วย ในโอกาสเดียวกันบางกลุ่มแซ่สกุลย่อยในเผ่าแม่เจ้า จะจัดทำพิธี "ดับภัย" (หลือซู้) ประจำกลุ่มแซ่สกุลย่อยของตนในวาระขึ้นปีใหม่นี้ด้วย ซึ่งพิธี "ดับภัย" นี้ กลุ่มแซ่สกุลย่อยในกลุ่มแม่เจ้าเงิน นิยมจะประกอบพิธีกรรมนี้ในระหว่างกลางปีช่วงเดือนสิงหาคม - ตุลาคม ในแต่ละปี

นอกจากนี้ก็ยังนิยมเซ่นไหว้ "เทพ" ที่สิงสถิตอยู่ในก้อนหินใหญ่หรือหน้าผาสูงหรือต้นไม้ขนาดใหญ่ ประจำหมู่บ้านในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ ที่ทำการเซ่นไหว้ก็เพื่อเป็นการขอบคุณ "เทพ" องค์กรนี้ที่

ดูแลคุ้มครองหมู่บ้าน ให้มีความสงบสุขด้วยดีตลอดทั้งปีที่ผ่านมา และขอให้ "เทพ" ได้ดูแลหมู่บ้านเป็น
 อย่างดีต่อไปตลอดปีใหม่นี้ด้วย

ในวันขึ้นปีใหม่ แม้จะมีธรรมเนียมถือกันว่า สมาชิกของหมู่บ้านทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนใน
 ช่วงระหว่างปี แต่เมื่อถึงเวลาวันขึ้นปีใหม่ จะต้องกลับมาหมู่บ้านและร่วมพิธีปีใหม่ในหมู่บ้านอย่างน้อยในช่วง
 เวลา 3 วันแรกของเทศกาลขึ้นปีใหม่ เพื่อร่วมทำพิธีเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำครอบครัวของตนเอง สำหรับ
 หนุ่มสาวถือว่าเป็นโอกาสเลือกคู่จากการเล่นลูกช่วงด้วยกัน จึงมีการแต่งงานปรากฏขึ้นในเดือนต่อมาหลัง
 เทศกาลขึ้นปีใหม่ไม่นาน

ในเทศกาลขึ้นปีใหม่ส่วนมากหรืออาจกล่าวได้ว่าทุกหลังคาเรือนจะฆ่าหมูเพื่อฉลองเทศกาล
 ขึ้นปีใหม่กัน แล้วเชิญชวนญาติพี่น้องมาร่วมรับประทานอาหารและหมูตัวนี้มีการฉลองโดยการดื่มเหล้ากัน
 อย่างเต็มที่ในสมัยก่อนที่ทาง "รัฐ" อนุญาตให้ชาวแม้วกลั่นสุราได้เอง หมูพี่น้องแม้วได้ฉลองดื่มเหล้าวันปี
 ใหม่กันอย่างเต็มที่ตามลักษณะการดื่มด้วยสำนวนว่า "แม้วว" กับ "ลูกว" การฉลองดื่มเหล้าปีใหม่ใน
 ลักษณะนี้ คือ สูตร "แม้วว" กับ "ลูกว" ยังคงมีปรากฏอยู่ในหมู่บ้านอูโสคนเฒ่าคนแก่เด็กหนุ่มแม้วรุ่น
 หลัง ส่วนมากไม่สามารถจะดื่มเหล้าได้เก่งเท่ากับญาติผู้อาวุโสในครอบครัวของตนเองได้หากมีโอกาสเจ้า
 หน้าที่ควรอยู่ร่วมการฉลองเทศกาลขึ้นปีใหม่ของชาวแม้ว เจ้าหน้าที่จะสามารถทราบถึงเครือข่ายในวงญาติพี่
 น้องของแต่ละแซ่สกุลได้จากการไปร่วมรับประทานอาหาร "หมู" วันปีใหม่ ตามบ้านต่างๆ สำหรับการดื่มเหล้าฉลอง
 ปีใหม่ เจ้าหน้าที่สามารถออกตัวและขอไม่ดื่มแบบ "แม้วว" หรือ "ลูกว" ตามจารีตแม้วได้

พิธีงานศพ เป็นพิธีกรรมที่เจ้าของวัฒนธรรม คือ ชาวเขาเผ่าแม้ว ให้ความสำคัญมาก เจ้า
 ภาพมักจะเก็บศพไว้ในบ้านหลายวัน เพื่อรอให้ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลได้เดินทางมาร่วมพิธีฝังศพครบทุกคน
 ฉะนั้นขั้นตอนงานศพแม้วแต่ละราย กว่าที่จะถึงวันสุดท้ายที่จะนำศพไปฝังศพจะมีสภาพอืดบวมและมีกลิ่น
 เพราะแม้วจะไม่เอาศพใส่โลง และไม่ฝังยาศพ ทั้งนี้เป็นข้อปฏิบัติที่ได้รับอิทธิพลมาจากตำนานประจำเผ่า
 มารยาทการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมนี้ มีควรจะต้องแสดงอาการรังเกียจสภาพการจัดการงานศพและกลิ่นศพ ถ้า
 หากจำเป็นสามารถปฏิเสธที่จะไม่ไปร่วมงาน

4.3 มารยาทอื่น ๆ

มารยาททางสังคมทั่ว ๆ ไป ที่เป็นเครื่องช่วยสร้างความยอมรับซึ่งกันและกัน ระหว่าง
 เจ้าหน้าทีและชาวเขาเผ่าแม้ว สังเกตได้จากวิถีการดำรงชีพในประจำวัน การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างกลุ่ม
 ชนในหมู่บ้าน มีรูปแบบยึดมั่นอยู่กับค่านิยมพื้นฐานที่สำคัญ คือ

1. สมาชิกหมู่บ้านอยู่ร่วมกันได้ด้วยระบบ "อุปถัมภ์" ผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโส จะต้องเป็นที่พึ่ง
 พึ่งของผู้ด้อยอาวุโส และ สมาชิกของชุมชนได้ตลอด

2. สมาชิกใหม่หรือผู้น้อยหรือผู้ด้อยอาวุโส พึ่งเคารพ และ รับฟัง คำชี้แนะจากผู้อาวุโส

3. การตัดสินใจของผู้อาวุโส ถือว่าสูงสุด และ เด็ดขาด

โดยทั่วไป ชาวเขาเผ่าแม้ว ได้ยอมรับ และ ให้เกียรติแก่เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่หมู่บ้านของตนถือว่าเป็นผู้มีสถานภาพเทียบเท่ากับ สมาชิกคนหนึ่ง ในขณะที่ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน การที่เจ้าหน้าที่จะสร้างความยอมรับให้เกิดขึ้นในการทำงานร่วมกับชาวเขาเผ่าแม้วได้มากน้อยเพียงใด ย่อมจะขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของเจ้าหน้าที่เอง ที่จะวิเคราะห์สถานการณ์ และรู้จักปรับตัว วางตัวให้เข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ

5. ข้อห้ามที่สำคัญ

ถึงแม้ว่าชาวเขาเผ่าแม้ว มีความยึดมั่นในข้อพึงปฏิบัติเฉพาะประจำกลุ่มแซ่สกุลย่อยของตนเองก็ตาม ในภาพรวม ที่แต่ละครอบครัวของแต่ละแซ่สกุล มารวมตัวอาศัยอยู่ด้วยกันเป็นชุมชนหมู่บ้านแม้วเดียวกัน แม้วทุกคนต่างก็ตระหนักที่จะต้องปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบ ข้อกำหนดที่สำคัญประจำเผ่า ข้อห้ามที่สำคัญประจำเผ่าแม้ว ที่จะต้องยึดถือปฏิบัติ คือ

1. สมาชิกที่มีแซ่สกุลเดียวกัน จะแต่งงานกันไม่ได้ ถ้าจำเป็นและประสงค์จะแต่งงานกันจริง ๆ จะต้องให้หญิงและชายคู่กรณี ทำพิธีตัดญาติกันก่อน แล้วจึงแต่งงานกันได้

2. พฤติกรรมที่คบชู้ช่าย เป็นข้อห้ามอย่างเคร่งครัด ถ้าสาวแม้วผู้ใดยังไม่ได้แต่งงาน เธอมีสิทธิอำนาจเต็มที่ที่จะเลือกคบ และพบปะกับชายผู้ใดก็ได้ที่เธอพึงพอใจไม่มีผู้ชายคนใดจะมาบังคับเธอได้ในเรื่องความชอบพอในเชิงชู้สาว หากแต่เธอแต่งงานเมื่อไหร่ สิทธิเสรีภาพของเธอในเรื่องนี้หมดสิ้นลง เธอจะต้องทำตัวให้เหมาะสมกับตำแหน่ง "ลูกสะใภ้" ที่ดีของครอบครัวสามี เพราะเธอจะเป็นแกนสำคัญของครอบครัวสามีแทนที่แม่สามีต่อไปในอนาคตหญิงสาวแม้วที่ยังไม่ได้แต่งงาน มีสิทธิจะแต่งงานกับชายแม้วที่มีภรรยามาก่อน ถ้าภรรยาคนแรกของชายผู้นั้นมีความยินยอม และยอมรับนำเธอเข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกันได้หากมิฉะนั้นหญิงสาวผู้นี้ จะตกอยู่ในสภาพทำผิดในเรื่องชู้สาว เช่นเดียวกัน สำหรับผู้ชายแม้วไม่สามารถจะแอบมีเพศสัมพันธ์กับหญิงแม้วที่มีครอบครัวแล้วได้ ยกเว้นหญิงแม้วผู้นั้นเป็นแม่หม้าย หรือแม่ร้างและมีความยินยอมด้วย

3. ชายและหญิงแม้วไม่พึงควรจะแสดงออกถึงความรู้สึกชอบพอกัน หรือความสัมพันธ์ที่มีด้วยกันในที่สาธารณะต่อหน้าบุคคลสำคัญ โดยเฉพาะพ่อแม่ทางฝ่ายผู้หญิง

4. ในภาวะปกติ ห้ามตีกลองเล่นในหมู่บ้าน เพราะเสียงกลองเป็นเสียงสัญญาณของงานศพ กลองเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประจํางานศพเท่านั้น และใช้ประกอบกับแคน แต่แคนสามารถเล่นได้ในงานรื่นเริงและงานศพ ขึ้นอยู่กับเพลงที่เป่าเล่น กลองที่ใช้ประกอบพิธีงานศพมี "ผี" ประจําอยู่ ผู้ที่ต้องการจะฝึกเรียนเพลงแคน และ กลองสำหรับพิธีงานศพ จำเป็นจะต้องไปฝึกกับครูผู้รู้ในป่าที่ไกลพ้นจากเขตบ้านของชุมชน

5. เช่นเดียวกันหากไม่จำเป็นไม่ควรยิงปืนเล่นในหมู่บ้านแม้วเพราะเสียงปืนเป็นสัญลักษณ์ว่ามีผู้เสียชีวิตในชุมชน

6. หากไม่จำเป็น บุคคลภายนอกที่เป็นชายไม่ควรอยู่กับหญิงแม้เพียงสองต่อสองคนในที่ลับตา

7. ข้อห้ามทางการบริโภคอาหาร ข้อห้ามเหล่านี้ มีบางอย่างเป็นข้อห้ามสำหรับชาวเขาเผ่าแม้วทั่วไปบางอย่างเป็นข้อห้ามเฉพาะแต่ละกลุ่มเช่นการห้ามไม่ให้บริโภคเครื่องในสัตว์ เป็นข้อห้ามเฉพาะบางแต่ละกลุ่ม หรือโดยทั่วไป จะห้ามไม่ให้คนป่วยบริโภคไก่ทอด แต่บริโภคไก่ต้มที่ประกอบพิธีกรรมได้ เพราะเชื่อว่าไก่ทอดน้ำมัน จะทำให้อาการป่วยหายช้า หรือ ถ้ามีบาดแผล จะทำให้เป็นแผลเป็นหรือมีความเชื่อว่า ไม่ควรให้เด็กบริโภคซากไก่ เพราะอาจจะทำให้เด็กกลายเป็นผู้ที่พูดจาไม่เหมาะสมหรือเป็นคน "พูดเจ็บ" คือ พูดเสียดลีสื่อเสียดแทงผู้ฟังเหมือนความคมของเล็บที่ขากไก่ จากความเชื่อแล้วบัญญัติขึ้นเป็นข้อห้ามในทำนองนี้มีมากมาย ผู้อาวุโสของหมู่บ้านเป็นแหล่งข้อมูลในเรื่องทำนองนี้มากที่สุด ถ้ามีโอกาสเจ้าหน้าที่สามารถชวนผู้อาวุโสสนทนาในเรื่องเหล่านี้ เป็นการนำร่องที่ดีนำไปสู่การสนทนา เรื่องโครงการส่งเสริมของเจ้าหน้าที่

6. วันสำคัญและวันกรรมในรอบปี

เราสามารถสังเกตได้ว่าวันใดเป็นวันสำคัญและวันกรรมของชาวเขาเผ่าแม้ว เพราะในวันเหล่านี้ ชาวแม้วจะหยุดทำกิจกรรมในไร่ และกิจกรรมอื่น ๆ ที่เคยปฏิบัติเป็นประจำในวิถีประจำวัน

วันสำคัญ และวันกรรมของแม้ว ส่วนมากเป็นข้อกำหนดตามความเหมาะสมจากระดับหมู่บ้านถึงระดับครัวเรือนหรือครอบครัว

6.1 ในระดับหมู่บ้าน วันสำคัญที่ถือเป็นวันกรรมหรือวันหยุดงานไร่ของหมู่บ้าน คือ ทุกหลังคาเรือนจะต้องหยุดงานพร้อมกันหมด ได้แก่ งานเทศกาลขึ้นปีใหม่ หยุดอย่างน้อย 3 วัน สำหรับงานศพ ไม่ได้กำหนดให้เป็นวันกรรมของหมู่บ้าน

6.2 ในระดับครัวเรือนและครอบครัว พิธีกรรมที่สำคัญที่สมาชิกของครัวเรือนในแซ่สกุลเดียวกัน จะถือเป็นวันหยุดพร้อมกัน ได้แก่ งานศพ งานแต่งงาน พิธีต้นกัย (หลือซู้) พิธีส่งวิญญาณคนตาย (จอปลี่) พิธีเรียกขวัญ (ฮูปลี่) พิธีกรรมบนบานศาลกล่าว (ผีแย่ง - เป้าแย่ง) หรือ การอยู่กรรม (ใจ) ของสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน

การจัดทำกิจกรรมที่ต้องการความร่วมมือจากสมาชิกชุมชนในหมู่บ้านแม้ว ในบางสถานการณ์ ไม่สามารถจะใช้ประโยชน์จากวันหยุดหรือวันกรรม ประจำเผ่าได้อย่างเต็มที่ เพราะวันกรรมประจำปีและวันกรรมจรของชาวเขาเผ่าแม้วส่วนมากเป็นวันกรรมประจำกลุ่มแซ่สกุล ไม่ใช่วันกรรมประจำหมู่บ้าน วันกรรมประจำหมู่บ้าน เช่น วันขึ้นปีใหม่ มีเพียงปีละครั้ง หรือวันกรรมในงานศพ ก็ไม่เอื้ออำนวยการจัดกิจกรรม เจ้าหน้าที่อาจจะต้องพิจารณาความเหมาะสมของช่วงระยะเวลาการกำหนดจัดทำกิจกรรม

ซึ่งทางออกที่ดีทางหนึ่งคือ การปรึกษากับผู้นำหรือผู้อาวุโสของแต่ละแซ่สกุล ให้เป็นผู้ช่วยกำหนดวันเวลาที่เหมาะสมสำหรับจัดทำกิจกรรมในชุมชนแล้ว

7. สรุป

การปฏิบัติงานกับกลุ่มชนต่างวัฒนธรรม เช่น กลุ่มชาวเขาเผ่าแม้วนี้ การเรียนรู้หรือการสะสมข้อมูลในเรื่องทางวัฒนธรรมประจำเผ่าเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถนำประโยชน์ของข้อมูลมาส่งเสริมงานของเจ้าหน้าที่ในระดับพื้นที่ได้ หากเราทราบว่า ชาวเขาเผ่าแม้วยังนิยมดูคำทำนายจากกระดุกขาไก่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรม การทำนายด้วยกระดุกขาไก่ใช้เป็นข้อยืนยันการตัดสินใจของเจ้าของไก่ว่า สิ่งที่ต้องการจะกระทำจะได้ผลดีหรือไม่ดี เช่น ถ้าต้องการจะออกเดินทางไปเยี่ยมญาติในหมู่บ้านอื่นที่อยู่ห่างไกล การทำนายด้วยกระดุกขาไก่จะให้ข้อมูลว่า การเดินทางครั้งนี้จะประสบผลสำเร็จราบรื่นหรือมีอุปสรรค การทำนายด้วยกระดุกขาไก่อังเป็นปรากฏการณ์ธรรมดาพบเห็นอยู่ในหมู่บ้านชาวเขาเผ่าแม้วในปัจจุบัน เรื่องการทำนายด้วยกระดุกขาไก่อเป็นตัวอย่างหนึ่งของข้อมูลในบริบทวัฒนธรรมชาวเขาเผ่าแม้วหรือข้อมูลอื่นๆ เช่น งานศพ ย่อมจะมีประโยชน์ สามารถนำมาประยุกต์เป็นแนวทางการปฏิบัติงานที่สามารถเรียกร้องความร่วมมือจากพวกเขาได้ โดยที่กลุ่มประชากรเป้าหมายนี้ไม่ได้รับความกดดันจากการเรียกร้องเช่นนี้ ในทางตรงกันข้าม กลับเป็นกลยุทธ์เสริมสร้างความยอมรับซึ่งกันและกันแบบฉันทมิตรทวีมากขึ้นตามลำดับ ชาวแม้วกล่าวว่า "เป็นพี่น้องกัน ทำดีต่อกัน" เพราะฉะนั้นความรู้เรื่อง "ฮีด" หรือพิธีกรรมนี้ เป็นกุญแจสำคัญดอกหนึ่งที่จะนำไปสู่หนทางของความสำเร็จในการปฏิบัติงานกับชาวเขาเผ่าแม้ว

เข้า

มงคล จันทร์บำรุง*

1. ความเป็นมา

ชาวเขาเผ่าเข้าเรียกตัวเองว่า "อิ้ว เมียน" มีประวัติความเป็นมาเริ่มต้นจากตอนกลางของประเทศจีน เมื่อประมาณสองพันกว่าปีมาแล้ว เข้าย้ายกลุ่มแรกอพยพเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อประมาณ 145 ปีมาแล้ว

2. บุคคลสำคัญในชุมชน

2.1 หัวหน้าบ้าน (ตัว เมียน) เข้าไม่มีหัวหน้ากลุ่มหรือหัวหน้ากลุ่มแซ่สกุล แต่ในหมู่บ้านเข้าจะต้องมีหัวหน้าบ้าน หัวหน้าบ้านนี้อาจได้รับการแต่งตั้งจากราชการหรืออาจไม่ได้รับการแต่งตั้งจากราชการ โดยทั่วไปหัวหน้าบ้านมักจะเป็นบุคคลที่มาจากกลุ่มแซ่สกุลที่ใหญ่ที่สุดในหมู่บ้าน หรืออาจเป็นผู้นำในการอพยพมาตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่ หัวหน้าบ้านมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในการปกครองหมู่บ้าน ติดต่อประสานงานต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ของชุมชน รวมทั้งการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านทั้งที่เป็นส่วนรวม เช่น การเลี้ยงผีท้องถิ่น (ซิบ ตะ ปุง เมียน) และพิธีของกลุ่มแซ่สกุลเช่นพิธีทำบุญแขวนตะเกียง (กว่า ตั้ง) หมอผีผู้ประกอบพิธีจะต้องกล่าวชื่อของหัวหน้าบ้านด้วยและเจ้าภาพต้องเชิญหัวหน้าบ้านมาเป็นเกียรติด้วย ในกรณีที่เกิดข้อขัดแย้งขึ้นในหมู่บ้าน หัวหน้าบ้านจะเชิญหมอผีและตัวแทนของคู่กรณีมาร่วมกันพิจารณาระงับข้อขัดแย้ง

ในปัจจุบันนี้ทางราชการมักจะให้มีการเลือกตั้งผู้นำหมู่บ้านโดยเน้นให้ผู้ที่สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยได้มากเป็นผู้นำหมู่บ้านทางการ ซึ่งมักจะไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชนเหมือนกับหัวหน้าบ้านตามจารีตประเพณี วิธีแก้ไขปัญหานี้คือ ในการปฏิบัติงานควรพิจารณาให้ผู้นำตามจารีตประเพณีเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานด้วย

2.2 หมอผีประจำหมู่บ้าน (เจี้ยเจียว) เข้าเชื่อว่าในโลกนี้มีสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ สิ่งทีนอกเหนือธรรมชาตินี้เข้าเรียกว่าผี ซึ่งมีทั้งผีดีและผีร้าย ผีที่ดีสามารถช่วยเหลือปกป้องคุ้มครองมนุษย์ได้ส่วนผีร้ายทำให้เกิดสิ่งไม่พึงปรารถนาขึ้น ดังนั้นเพื่อให้มนุษย์มีความสุขความเจริญรุ่งเรือง เข้าจึงติดต่อกับผีดีให้ช่วยเหลือปกป้องคุ้มครองตน และควบคุมผีร้ายไม่ให้ทำอันตรายหรือ

*นักวิจัยสังคมศาสตร์ สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

ก่อให้เกิดสิ่งไม่พึงปรารถนาแก่มนุษย์ เย้าจึงต้องมีหมอมือเป็นผู้ประกอบพิธีดังกล่าว หมอมือเข้าจะต้องเป็นผู้ที่เคยผ่านพิธี "กว๋าดั้ง" ซึ่งถือว่าเป็นคนที่มีบุญบารมีมากกว่าคนธรรมดา นอกจากนี้หมอมือเข้ายังจะต้องเขียนและอ่านภาษาจีนได้เพื่อใช้เขียนหนังสือติดต่อกับผีและบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ และเพื่ออ่านหนังสือพิธีต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้แล้วหมอมือที่ประกอบพิธีกว๋าดั้ง ได้ยังมีฐานะเป็นอาจารย์ (เซีย เตีย) ที่อบรมสั่งสอนการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ รวมทั้งแบ่งอำนาจบุญบารมีให้ผู้เข้าพิธีกว๋าดั้งด้วย ซึ่งมีฐานะเป็นลูกศิษย์ (สะ ก่อ)

หมู่บ้านเข้าทุกหมู่บ้านจะต้องมีหมอมือประจำหมู่บ้าน (เจีย เจียว) มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน เช่น พิธีเลี้ยงผีท้องถิ่น ซึ่งจะต้องทำอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง หมอมือประจำหมู่บ้านจึงเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความนับถือและเกรงใจ นอกจากนี้แล้ว หมอมือประจำหมู่บ้านยังเข้าร่วมในการตัดสินปัญหาและข้อขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

2.3 ผู้อาวุโส เย้านับถือญาติตามสายแซ่สกุลซึ่งมีแซ่เตินแซ่จ้าวแซ่ลี แซ่ฟ่าน แซ่ว่างแซ่โฝง แซ่ย่าง แซ่ลิ้ว แซ่ล่อ แซ่ต่าย แซ่ฉิน ในแต่ละกลุ่มแซ่นี้ยังแยกออกเป็นแซ่อย่อยอีก เช่น แซ่เตินแบ่งออกเป็น ลู่ตั้งซุน และลู่ตั้งแมง ส่วนแซ่จ้าว มี 8 แซ่อย่อย

ในแต่ละกลุ่มแซ่อย่อยนี้ถือว่าเป็นญาติสายตรง แต่ญาติที่สนิทกันนั้นจะต้องนับถือผีบรรพบุรุษร่วมกัน ในแต่ละกลุ่มแซ่อย่อยนี้จะมีผู้อาวุโสของตนเองมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของกลุ่มแซ่สกุล และมีหน้าที่คอยว่ากล่าวตักเตือนสมาชิกของกลุ่ม ในการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ภายในหมู่บ้าน เจ้าของบ้านมักจะเชิญผู้อาวุโสของแต่ละกลุ่มแซ่สกุลมาร่วมรับประทานอาหาร และอวยพรให้แก่ตน ซึ่งทำให้กลุ่มผู้อาวุโสเหล่านี้มีโอกาสรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโสเหล่านี้จึงเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของสมาชิกในชุมชนด้วย

3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์

3.1 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน มีศาลผี(เจียย ตอง) มักจะเป็นภูเขาที่อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เป็นบริเวณที่มีต้นไม้อุดมสมบูรณ์ เย้าใช้เป็นสถานที่สำหรับทำพิธีเลี้ยงผีท้องถิ่น (ซิบ ตะปุง เมี้ยน) ในพิธีหมอมือจะเชิญผีต่าง ๆ เช่น ผีฟ้า ผีผู้ปกครองแผ่นดิน ผีปกครองท้องถิ่น และผีต่าง ๆ ที่อยู่ ในบริเวณใกล้เคียงมาเช่นไหว้เพื่อให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข และทำการเพาะปลูกได้ผลดี ศาลผีของหมู่บ้านเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์บุคคลภายนอกจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงจะถูกห้ามเข้าในบริเวณศาลผีอย่างเด็ดขาด เย้าจะไม่ทำมาหากินในบริเวณศาลผีนี้

3.2 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในบ้าน บ้านเย้ามีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านยาวเป็นด้านหน้า และด้านหลังของบ้านด้านหน้ามีประตูบานเล็กๆหนึ่งบานเรียกว่า ประตูผีหรือประตูใหญ่ (ตั้ม แก๊ง) ด้านกว้างหรือด้านข้างของบ้านมีประตูด้านละ 1 บาน ถัดจากประตูผีเข้าไปเป็นห้องที่มีขนาดใหญ่กว่าครึ่งหนึ่งของบ้านเล็กน้อย ส่วนที่เหลือกันเป็นห้องนอนยาวตลอด สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในบ้านมี

- **หิ้งผี** อยู่ติดกับฝาห้องนอนด้านนอกตรงข้ามกับประตูพอดี หิ้งผีเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บุคคลภายนอกไม่ควรแตะต้องก่อนได้รับอนุญาต หิ้งผีเข้ามีสองแบบคือ แบบแรกมีลักษณะคล้ายกับชั้นวางของ เรียกว่า เมียน ป้าย ลักษณะที่สองมีลักษณะคล้ายกล่องสี่เหลี่ยมตั้งอยู่บนเสาสี่ต้น ด้านหน้ามีประตูบ้านเล็ก ๆ หิ้งผีลักษณะนี้เรียกว่า (เมียนเตี้ยหลง) จะมีเฉพาะบ้านที่มีผู้ผ่านพิธีโต้ว ไซ หรือมีภาพผีใหญ่ (ต้ม ต้อง เมียน) หิ้งผีนี้เข้าถือว่าเป็นสถานที่สิงสถิตของผีบรรพบุรุษ ผีบรรพบุรุษที่จะสิงสถิตอยู่บนหิ้งผีได้ ลูกหลานจะต้องทำบุญให้ปีละ 1 ครั้งเป็นเวลา 3 ปี เพื่อที่จะให้เป็นวิญญาณที่บริสุทธิ์ และมีอำนาจบุญบารมีมากพอที่จะช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลานของตนได้ โดยปกติแล้วเข้าจะเชิญผีบรรพบุรุษมาเช่นไหว้ในเทศกาลต่าง ๆ อย่างน้อยปีละ 4 ครั้ง คือ วันตรุษจีน วันเซ็งเม้ง วันบ๊วซุน (ในราวเดือน 4 ของเดือนจีน) และวันสารทจีน นอกจากนี้แล้วในการประกอบพิธีกรรมทุกอย่างภายในบ้านจะต้องเชิญผีบรรพบุรุษมาด้วย

- **ประตูผี** (ต้ม แก้ง) เข้าใช้ประตูผีในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น นำเจ้าสาวเข้าและออกบ้านนำภาพผีใหญ่เข้าบ้าน ขับสิ่งชั่วร้ายออกจากบ้าน ประตูผีเป็นประตูที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้อื่นจะทำการลบหลู่ในบริเวณนี้ไม่ได้ เช่น ปัสสาวะในบริเวณใกล้ประตูผี

- **ด้านหลังของบ้าน** เข้าถือว่าด้านหลังของบ้านเป็นที่อยู่ของผีมังกรผู้ให้หน้า เข้าจึงไม่นิยมปลูกพืชและสร้างสิ่งก่อสร้างใด ๆ ในบริเวณที่ติดกับหลังบ้าน

4. มารยาทต่าง ๆ

4.1 การเรียกชื่อเข้า โดยปกติผู้ชายเข้าจะมีชื่อน้อย 3 ชื่อ ชื่อผี ชื่อเด็ก และชื่อผู้ใหญ่ชื่อผีใช้เฉพาะทำพิธีเลี้ยงผีเท่านั้น ชื่อเด็กผู้ชายโดยทั่วไปมี 2 คำ คำแรกเป็นคำที่แสดงลำดับที่ของลูกผู้ชาย เรียงตามลำดับดังนี้ คือ เก่า โทล ซาน สู อู หลู ฉี่ ปา เจาะ เสียบ หรือชื่อคำแรกอาจตั้งตามเหตุการณ์ตอนคลอด เช่น มีแขกมาจะใช้คำนำหน้าว่า แคะ ชื่อเด็กคำที่สองจะเป็นชื่อคำที่สองหรือชื่อจริงของพ่อ เช่น ลูกชายคนแรกของนายจ้อยว่า จะมีชื่อว่า เก่าว่า ส่วนชื่อจริงหรือชื่อผู้ใหญ่นิยมตั้งกันหลังจากที่มีครอบครัวและมีลูกแล้ว ชื่อผู้ใหญ่ที่ใช้ในชีวิตประจำวันจะเรียกกันเพียง 2 คำเท่านั้น คำแรกเป็นคำที่บอกลำดับรุ่นของแต่ละกลุ่มแซ่สกุล เช่น แซ่เต็ง กลุ่มหลูตั้งซุย มีชื่อลำดับชั้นคือ ผู แซ่ง เว็น จัน ส่วนคำที่สองเป็นชื่อจริง ดังนั้น ลูกของนายฟูเส็ง จะใช้คำแรกว่า แซ่ง คำที่สองจะเป็นอะไรก็ได้ตามความเหมาะสม แต่ในการแนะนำตัวกับเข้าหมู่บ้านอื่น นิยมใช้คำแซ่หน้าเช่น ตั้งแซ่งเม้ง (ภาษาจีนเรียกแซ่เต็งว่า ตั้ง) และบางคนอาจใช้ชื่อจริงของพ่อต่อท้ายอีก หนึ่งคำ เพื่อต้องการให้ทราบว่าเป็นลูกใคร

ส่วนผู้หญิงมีชื่อเพียง 2 ชื่อเท่านั้น คือ ชื่อผีและชื่อจริงเท่านั้น ชื่อจริงของผู้หญิงเริ่มใช้ตั้งแต่เกิด ซึ่งมี 2 คำเหมือนกับชื่อเด็กผู้ชาย และมีวิธีตั้งชื่อเหมือนกัน แต่ชื่อผู้หญิงเรียงลำดับต่างกัน คือ ผู้หญิงเริ่มจาก หมวง ไทน ฟาม เพย มั่น เอียด ลัว แป๊ต จั๊วะ

ในสังคมเข่าถือว่าทุกคนเป็นญาติพี่น้องกัน เข่าจึงนิยมใช้คำที่แสดงความเป็นญาติพี่น้องเรียกกัน การเรียกบุคคลที่มีอายุน้อยกว่าหรือใกล้เคียงกันควรเรียกชื่อ สำหรับผู้ชายที่มีอายุมากกว่าควรเรียกว่า **ท้อ** และควรเรียกผู้ชายที่มีอายุแก่มากกว่า **อง** ส่วนผู้หญิงที่มีอายุมากกว่าควรเรียกว่า **ต้อ** และผู้หญิงที่มีอายุแก่มากกว่าควรเรียกว่า **กู๋**

4.2 การทักทายและการอ้าลา ในการทักทายควรจะทักทายผู้ชายก่อนเรียงตามความอาวุโส แล้วจึงมาทักทายฝ่ายหญิง คำทักทายที่นิยมใช้กันคือ คำว่าอยู่สบายดีหรือ (เอี่ยม หลง เทย ซ่า) ส่วนการสนทนาควรจะถามเกี่ยวกับสุขภาพ ชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมประเพณีของเข่า

ในการอ้าลาผู้มาเยี่ยมควรจะกล่าวคำว่า วันหลังจะมาเที่ยวใหม่ (เตีย ฮอย ต้าย ตะจ่าว) เพื่อแสดงให้เห็นเจ้าของบ้านทราบว่าเราได้รับการต้อนรับอย่างดีจึงอยากจะกลับมาเยี่ยมเยียนอีก ในขณะที่เดียวกันเข่าก็จะแสดงความมีน้ำใจโดยการเชื้อเชิญให้แขกกลับมาเยี่ยมเยียนอีก

4.3 การเยี่ยมบ้าน เมื่อไปถึงหมู่บ้านเข่าครั้งแรกควรจะไปเยี่ยมบ้านหัวหน้าบ้านก่อน เพื่อแนะนำตัวและชี้แจงวัตถุประสงค์ของการมาให้ทราบ เข่าจะเชิญให้แขกเข้าบ้านทางประตูด้านข้างทางซ้ายมือ (ด้านหน้าบ้านมีประตูซึ่งโดยปกติจะปิดอยู่) โดยปกติบ้านเข่าจะแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนที่เข้าไปถึงเป็นที่รับแขกและเป็นบริเวณที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมถือว่าเป็นส่วนของผู้ชาย ส่วนครึ่งหลังนั้นเป็นครัวหรือเป็นส่วนของผู้หญิง เข่านิยมให้แขกพักและรับประทานอาหารในส่วนของผู้ชายเท่านั้นแขกไม่ควรเข้าไปในห้องนอน ในการต้อนรับแขกเข่านิยมนำน้ำชาร้อนมาให้แขกดื่ม

4.4 การรับประทานอาหาร การเชิญรับประทานอาหารของเข่ามี 2 แบบด้วยกัน คือ การรับประทานอาหารในชีวิตประจำวัน และการรับประทานอาหารในพิธีกรรมต่างๆ มารยาทในการรับประทานอาหารทั้งสองแบบนี้จะแตกต่างกันบ้าง

- **การรับประทานอาหารในชีวิตประจำวัน** เมื่อถึงเวลารับประทานอาหารเจ้าของบ้านจะจัดโต๊ะอาหารให้แขกในบริเวณส่วนของผู้ชาย โต๊ะอาหารเข่าเป็นโต๊ะขนาดสูงเท่าหัวเข่า และมีม้านั่งขนาดสูงประมาณ 1 คืบ ไว้สำหรับให้แขกนั่ง เข่าใช้ถ้วยเป็นภาชนะใส่ข้าว ใช้ตะเกียบแทนช้อน และนิยมดื่มน้ำชาร้อน ๆ อาหารที่นิยมรับประทานกันในชีวิตประจำวันมี ผักต้มใส่น้ำมันหมูกับเกลือ จิ้มพริกตำใส่เกลือ ในวันที่มีเนื้อสัตว์จะต้มใส่ผัก เข่าถือว่าการต้อนรับแขกเป็นหน้าที่ของฝ่ายชาย ผู้หญิงมีหน้าที่ในการเตรียมอาหารและจัดหาอาหารให้แก่เจ้าของบ้านและแขก เมื่อเตรียมอาหารเรียบร้อยแล้วเข่าจึงเชิญแขกรับประทานอาหาร ถึงแม้ว่าแขกจะปฏิเสธเข่าก็ต้องเชิญถึง 3 ครั้ง โดยประเพณีของเข่าสตรีเข่าจะไม่มาร่วมรับประทานอาหารและพูดคุยกับแขก ถึงแม้ว่าสตรีจะมาคอยดูแล และเติมข้าวและอาหารให้แก่เจ้าของบ้านและแขกก็ตาม ในการรับประทานอาหารเข่าจะไม่ส่งเสียงดัง

- การรับประทานอาหารในพิธีกรรมต่างๆ ทุกครั้งที่มีการฆ่าสัตว์เพื่อนำมาเช่น ไก่ เลี้ยง ผี เย้าจะนำสัตว์นั้นมาปรุงเป็นอาหารรับประทาน เจ้าของบ้านจะเชิญแขกมาร่วมรับประทานอาหารและร่วมอวยพรแก่เจ้าของบ้านด้วย การรับประทานอาหารในพิธีกรรมนี้เย้าจะตั้งโต๊ะรับประทานอาหารในบริเวณหน้าห้องผี โดยหมอมผีผู้ประกอบพิธีกรรมจะนั่งหันหลังให้ห้องผีและเจ้าของบ้านจะนั่งตรงกันข้ามกับหมอมผี เจ้าของบ้านจะเชิญให้แขกนั่งเรียงตามลำดับความสำคัญ คนที่มีความสำคัญมากจะนั่งถัดจากหมอมผีและเจ้าของบ้าน เมื่อเตรียมอาหารและเหล้าเรียบร้อยแล้ว หมอมผีจะทำพิธีเชิญให้ผีบรรพบุรุษมาร่วมรับประทานอาหารก่อนจึงเชิญแขกรับประทานอาหารและดื่มเหล้าแขกจะรับประทานอาหารและดื่มเหล้าก่อนหมอมผีเชิญไม่ได้ เมื่อเชิญผีบรรพบุรุษเสร็จแล้วเจ้าของบ้านจะนำแก้วเหล้ามาคารวะแขกทุกคนที่มาร่วมในพิธี เมื่อแขกได้รับการคารวะแล้วต้องนำแก้วเหล้าไปคารวะและกล่าวคำอวยพรให้แก่เจ้าของบ้านและผู้ชายที่สืบสายตระกูลในบ้าน เจ้าของบ้านจะปล่อยให้แขกรับประทานอาหารไปก่อนจนกว่าแขกจะขอรับประทานอาหารจึงนำข้าวมาให้แขกรับประทานอาหาร แขกไม่ควรรับประทานอาหารไปก่อนจนกว่าหมอมผีซึ่งหมอมผีใช้ทำพิธีเลี้ยงผี ยกเว้นหมอมผีเชิญให้รับประทานอาหาร ในพิธีกรรมต่างๆ เย้าจะไม่เชิญสตรีเข้ามาร่วมรับประทานอาหารด้วย ยกเว้นเฉพาะในพิธีการแต่งงานเท่านั้น ในพิธีกรรมที่ต้องใช้ภาพผีใหญ่เย้านิยมดื่มเหล้ากันเล็กน้อยเพื่อเป็นการอวยพรแก่กันและกันเท่านั้น

4.5 การรื่นเริง โดยประเพณีของเย้าจะไม่มีการรื่นเริง การเล่นดนตรีมีเฉพาะในพิธีกรรมที่สำคัญๆ เท่านั้น เช่น การแต่งงานแบบใหญ่ การเชิญภาพผีใหญ่ และการเชิญผีเข้าทรงเท่านั้นส่วนการร้องเพลงนั้น เย้ามีการร้องเพลงได้ทั้งกลางวันและกลางคืน เพลงของเย้ามีหลายประเภทด้วยกัน คือ การบรรยายเรื่องราวต่างๆ ไป การทักทายและการโต้ตอบกัน ราวพื้นถึงความทุกข์ยาก การร้องเพลงของเย้าเป็นเพลงตามรูปแบบบังคับที่กำหนดจำนวนพยางค์ที่แน่นอน ทำให้ไม่เป็นที่นิยมกันมากนัก

งานรื่นเริงของเย้ามีเฉพาะในงานแต่งงานเท่านั้น เพราะจะมีดื่มอวยพรให้แก่กันและกันมากที่สุด และมีการร้องเพลงโต้ตอบกันระหว่างหญิงชาย และหญิงชายสามารถนั่งรับประทานอาหารร่วมกันและพูดคุยกันได้อย่างสนิทสนม นอกจากนี้แล้วเย้าไม่มีงานรื่นเริงเลย

4.6 การเข้าร่วมพิธีกรรม ในแต่ละปีเย้าจะมีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ มากมายทั้งที่เป็นพิธีกรรมเฉพาะตัวบุคคลพิธีกรรมของกลุ่มแซ่สกุลและพิธีกรรมของหมู่บ้านในแต่ละพิธีกรรมจะมีการเลี้ยงผีที่แตกต่างกันพิธีกรรมเฉพาะบุคคลและครอบครัวเช่นพิธีเรียกขวัญ (โจ้ว เวิน) พิธีบนผี (โซ้ว หยุน) จะเลี้ยงเฉพาะผีบรรพบุรุษ ยกเว้นงานศพที่ต้องมีการเชิญภาพผีใหญ่ พิธีกรรมของกลุ่มแซ่สกุล เช่น กว่า ตั้ง โต้ว ไช และ โซ้ว ด่าง จะเลี้ยงผีบรรพบุรุษ เลี้ยงผีฟ้า และผีใหญ่ พิธีกรรมของหมู่บ้านมีการเลี้ยงผีฟ้าและผีท้องถิ่น การเลี้ยงผีบรรพบุรุษจะมีเพียงแต่การดื่มอวยพรและรับประทานอาหารร่วมกันเท่านั้น ซึ่งแขกจะต้องรับประทานอาหารหลังจากที่หมอมผีเป็นผู้เชิญให้รับประทานอาหาร

ในพิธีกรรมที่มีการเชิญภาพผีใหญ่ทุกอย่างเจ้าภาพจะนำหุรีมาเชิญก่อนประมาณ 1 อาทิตย์ ยกเว้นงานศพซึ่งไม่สามารถทราบล่วงหน้าได้ เมื่อแขกได้รับเชิญแล้วต้องงดการมีเพศสัมพันธ์ ใน

ระหว่างเข้าร่วมในพิธีกรรมจะต้องสรงรวมทั้งกาย วาจา ใจ ไม่พูดเสียงดัง ไม่ทะเลาะกัน และไม่ด่ากัน ผู้เข้าร่วมในพิธีจะต้องปฏิบัติตัวอยู่ในกรอบประเพณีดังกล่าวต่อไปอีก 3 วัน หลังจากเสร็จพิธี แขนงไม่ควรจับภาพผีใหญ่ก่อนได้รับอนุญาตสำหรับงานศพเมื่อได้รับเชิญแล้ว จะต้องชำระร่างกายให้สะอาด และงดการมีเพศสัมพันธ์ จนกว่างานศพจะเสร็จไปแล้ว 3 วัน ในการรับประทานอาหารต้องปฏิบัติตัวเหมือนกับการรับประทานอาหารในพิธีกรรมทุกๆ ไป พิธีกรรมของกลุ่มแซ่สกุลบางอย่างจะไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้าไป เช่น พิธีสะเดาะเคราะห์

ในพิธีกรรมต่างๆ เจ้าของบ้านจะมีอำนาจในการตัดสินใจที่จะกำหนดข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในบ้าน เช่น การอนุญาตให้ถ่ายภาพ โดยจะต้องปรึกษากับหมอมผีใหญ่ก่อน ผู้ที่มีอำนาจรองลงมาในการตัดสินใจคือหมอมผีใหญ่

5. ข้อห้ามสำคัญ

5.1 ผู้สาว เย้ามีประเพณีที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวเกี่ยวพาราสักกันได้ทั้งในไร่และในบ้าน เมื่อพึงพอใจกันหนุ่มสามารถเข้าไปทาสาวถึงในห้องนอนสาวได้ และสามารถมีเพศสัมพันธ์กันก่อนการแต่งงานได้ บุตรที่เกิดมาถือว่าเป็นลูกผีฟ้า หากฝ่ายชายไม่ยินยอมที่จะแต่งงานด้วยจะต้องเสียค่าปรับ ในปัจจุบันนี้บางหมู่บ้านได้เพิ่มค่าปรับขึ้นมามาก เมื่อหญิงเข้าแต่งงานแล้วถือว่าเป็นสมบัติของฝ่ายชาย การมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายคนอื่นจะต้องถูกปรับทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย

5.2 การเยี่ยมบ้าน

1. ห้ามเข้าหมู่บ้านเมื่อมีไม้กั้น อยู่หน้าทางเข้าหมู่บ้าน โดยปกติแล้วจะห้ามเข้าหมู่บ้านในวันเสียววันแรกของปีใหม่และวันถัดไปอีก 1 วัน ในปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่มัทยอมให้เข้าไปในหมู่บ้านแต่ส่วนใหญ่ยังไม่ยินยอมให้เข้าไปในบ้าน
2. ห้ามเข้าบ้านเมื่อมีเฒ่าปักอยู่หน้าประตูบ้าน หรือทางเข้าหมู่บ้าน ยกเว้นได้รับการเชิญ
3. ห้ามถ่ายปัสสาวะและทิ้งสิ่งสกปรกในบริเวณประตูผี
4. ห้ามนำผลผลิตครั้งแรกที่เข้าเก็บเกี่ยวได้มารับประทาน
5. ห้ามรับประทานเนื้อสุนัขในหมู่บ้าน
6. ห้ามยิงปืนในหมู่บ้าน
7. เมื่อเข้าบ้านห้ามจับหิ้งผี และถ่ายรูปหรือจับภาพผีใหญ่ก่อนได้รับอนุญาตจากเจ้าของบ้าน
8. ห้ามปีนขึ้นยุงข้าวหรือยุงข้าวโพด

9. ห้ามเข้าห้องนอนก่อนได้รับอนุญาต
10. ห้ามพูดคุ้ได้กว่าจะนำของมีคมหรืออาวุธทำร้ายเด็กหรือส่งเสียงดังกับเด็ก

6. ข้อยินยอมสำคัญ

6.1 ทางกรเกษตร

- **การเพาะปลูก** เข้าจะไม่ทำงานที่เกี่ยวกับการเพาะปลูกทุกอย่างในวันกรรมเข้าจะกำหนดวันกรรมตามปฏิทินของจีน ซึ่งในรอบหนึ่งปีมีวันกรรมทั้งหมด 22 วัน

งานที่เกี่ยวกับการเพาะปลูกเป็นงานที่ทั้งผู้ชายและผู้หญิงร่วมกันรับผิดชอบและช่วยกันทำ แต่งานที่ต้องใช้แรงงานมาก เช่น การตัดต้นไม้ใหญ่ การเผาไร่ การเจาะหลุมหยอดข้าว (โดยใช้ไม้ทิ่ม) เป็นหน้าที่ของผู้ชาย ส่วนงานอื่น เช่น การกำจัดวัชพืช การเก็บเกี่ยว การขนผลผลิตทั้งผู้หญิงและผู้ชายช่วยกันทำ แต่การกำจัดวัชพืชโดยทั่วไปแล้วผู้หญิงทำมากกว่าผู้ชาย

งานเกี่ยวกับการเพาะปลูกที่ผู้หญิงมีส่วนรับผิดชอบโดยตรงมีการหยอดข้าว ซึ่งทำไปพร้อมกับที่ผู้ชายใช้ไม้ทิ่มเจาะหลุม ในการปลูกข้าวไร่ ผู้หญิงจะผสมเมล็ดพืชโรลงไปด้วยเช่น แดงกวา มะเขือ พักทองบวบ เป็นต้น ส่วนพืชผักต่าง ๆ เช่น ผักกาด ฯลฯ ผู้หญิงเข้านิยมปลูกไร่ข้าวโพด และไร่ข้าวพืชมวงชนิดสามารถเก็บไว้กินนานๆได้นอกจากนี้แล้วผู้หญิงเข้ายังปลูกพืชผักสวนครัวและพืชสมุนไพรไว้ในบริเวณข้างบ้านอีกด้วย ส่วนการปลูกไม้ผลยืนต้นเป็นหน้าที่ของฝ่ายชาย แต่ถ้าปลูกเป็นจำนวนมากเพื่อขายต้องช่วยกัน

- **การเลี้ยงสัตว์** เข้าเลี้ยงหมู และไก่เพื่อใช้ในการเช่นไหว้เลี้ยงผีตามความเชื่อของตน แต่ในการเช่นไหว้จะใช้เฉพาะสัตว์ตัวผู้พันธุ์พื้นเมืองเท่านั้น การเตรียมอาหารและการให้อาหารหมูและไก่เป็นหน้าที่ของฝ่ายหญิง การให้อาหารไก่นิยมให้ข้าวโพดหรือข้าวเปลือกโตน ๕๐ ส่วนอาหารหมูผู้หญิงเข้าจะเก็บผักตามที่จะหาได้ในแต่ละท้องถิ่นนำมาต้มรวมกับข้าวโพดโดยใช้เตาต้มอาหารหมู ต้มไว้ในตอนเย็นเพื่อให้อาหารหมูในตอนเช้าและตอนเย็น ในการเลี้ยงหมูและเลี้ยงไก่ผู้ชายมีส่วนช่วยเฉพาะการสร้างเล้าหมูและเล้าไก่ ซึ่งผู้หญิงต้องช่วยด้วย สำหรับสัตว์เลี้ยงชนิดอื่นที่ต้องนำไปเลี้ยง เช่น ม้า วัว และควาย เป็นหน้าที่ของฝ่ายชายที่ต้องเลี้ยงดูผี

6.2 การรักษาพยาบาล

การรักษาพยาบาลของเข้ามีทั้งการรักษาตามจารีตประเพณี และการรักษาพยาบาลแบบสมัยใหม่การรักษาพยาบาลตามจารีตประเพณีมีการเลี้ยงผีการรักษาด้วยยาสมุนไพร ภายภพบำบัด เช่น การบิบนเส้นเลือด (นิบ ซา) และการเจาะเลือด (เก็ก แป็ง) เพื่อลดอาการปวดเมื่อย ในปัจจุบันนี้สตรีเข้าส่วนใหญ่ยังนิยมใช้ยาสมุนไพรต้มอาบก่อนและหลังการคลอดบุตร และยังให้ลูกอาบอีกด้วย นอกจากนี้แล้วเข้ายังนิยมใช้ยาสมุนไพรสำหรับอาการเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ปวดหลัง เมื่อยเอว

ใช้หวัด เป็นอาหาร และสตรีมีน้ำหนักน้อยไม่พอลูกโตเต็มที่ แต่สำหรับอาการเรื้อรังที่ไม่ทราบสาเหตุแน่ชัดจะ ใช้วิธีการรักษาพยาบาลแบบสมัยใหม่ควบคู่ไปกับการรักษาพยาบาลตามจารีตประเพณี โดยการเชิญหมอผีมา ปรีกษาหรือ เพื่อทำพิธีกรรมตามผีและทำการเซ่นไหว้ผีที่ทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย ในปัจจุบันนี้เขานิยมไปรับ การรักษาพยาบาลที่สถานพยาบาลสมัยใหม่เพิ่มมากขึ้น แต่ก่อนที่จะไปเข้ารับการรักษาพยาบาลในสถาน พยาบาลสมัยนี้เขายังต้องบอกให้ผีบรรพบุรุษทราบก่อน ผู้หญิงเขามีนหน้าที่รับผิดชอบในการดูแลรักษา พยาบาลบุตรของตน ในสังคมเข่าผู้หญิงจะมีความรู้เรื่องการเตรียมและการใช้ยาสมุนไพรมากกว่าผู้ชาย ส่วนการรักษาพยาบาลสมัยใหม่นั้นจะต้องปรีกษาหรือกันทั้งสองฝ่าย

6.3 การเซ่นไหว้เลี้ยงผี

เข่าเป็นชนชาติที่มีประวัติความเป็นมาช้านานประมาณสองพันกว่าปีมาแล้ว บรรพชนของ เข่ามีถิ่นฐานอยู่ตอนกลางของประเทศจีน และมีการอพยพย้ายถิ่นอยู่เสมอ จึงทำให้เข่าได้รับอิทธิพลในด้าน ความเชื่อต่างๆ จากจีนหลายลัทธิ ซึ่งทำให้เข่ามีการเซ่นไหว้เลี้ยงผีต่าง ๆ ตามความเชื่อของตน ดังนี้คือ

การเซ่นไหว้เลี้ยงผีบรรพบุรุษ (ซิบ เมียน อง โถ) เมื่อบรรพบุรุษของตนซึ่งมี พ่อและปู่ของ ตนตายไปแล้วเข่าจะทำบุญเพื่อให้วิญญาณบริสุทธิ์ปีละครั้งเป็นเวลา 3 ปี แล้วจึงเชิญมาสิงสถิตอยู่บนหิ้งผี เพื่อทำหน้าที่คอยดูแลปกป้องและคุ้มครองลูกหลานของตน รวมทั้งช่วยดูแลการทำมาหากินด้วย ในแต่ละปี เข่าจะต้องเลี้ยงผีบรรพบุรุษตามเทศกาลต่างๆ อย่างน้อยปีละ 4 ครั้ง และแต่ละคนในครอบครัวจะเลี้ยงผี บรรพบุรุษเพื่อเรียกขวัญตัวเอง (โจ้ว เว้น) อย่างน้อยปีละ 1 ครั้งด้วย นอกจากนี้เมื่อมีการเจ็บป่วยหรือเดือด ร้อนก็จะมีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษอีก

ในการเลี้ยงผีบรรพบุรุษหมอผีจะแต่งกายด้วยชุดธรรมดาโดยใช้ ไก่ เหล้าและน้ำเป็น เครื่องเซ่นเท่านั้น ในการเลี้ยงผีบรรพบุรุษแต่ละครั้งจะเชิญผีบรรพบุรุษมาจำนวนไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับความ สำคัญของแต่ละพิธี

- **การเลี้ยงผีฟ้า** (เหว รุ่ง) เข่าเชื่อว่า เปียน ไก้ว ฮึ่ง เป็นผู้สร้างโลก เมื่อตายไปแล้วได้ ขึ้นสวรรค์สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นสูงสุดเป็นผีฟ้า (หยุด ต้าย ฮึ่ง) มีหน้าที่รับผิดชอบคอยคุ้มครองดูแลมนุษย์ ในโลกและให้ความเป็นธรรมและมนุษย์ เมื่อเข่าได้รับความเดือดร้อนที่ผีบรรพบุรุษไม่สามารถช่วยเหลือได้ เข่าจะร้องเรียนและขอความเป็นธรรมจากผีฟ้า การเลี้ยงผีฟ้านี้หมอผีต้องใส่หมวกหมอผี สีดำ ใส่เสื้อชุดหมอ ผีและใช้ผ้าดั่งจุ่น(มีลักษณะคล้ายกระโปรงผู้หญิงที่ไม่เย็บติดกัน) ปิดหน้าท้องยาวลงมาถึงข้อเท้า เครื่องเซ่น ที่ใช้มี หมู เหล้า และน้ำ และต้องมีการเป่าเซวควาย (จอง) ด้วย

- **การเลี้ยงผีใหญ่** (ตัม ตอง เมียน) เข่าได้รับอิทธิพลจากลัทธิเต๋า เมื่อเข่าตั้งถิ่นฐานอยู่ใน มณฑลกวางตุ้งและกวางสี เมื่อประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 13-14 ภาพผีใหญ่นี้เป็นภาพวาดเหมือนของเทพเจ้า และผู้ทรงฤทธิ์ที่สิงสถิตอยู่ในภาพต่าง ๆ เข่าจะเชิญผีใหญ่มาเลี้ยงเฉพาะในพิธีที่เกี่ยวกับการสร้างบุญบารมี ให้แก่ตนเองทั้งในงานนี้และงานหน้า ซึ่งเข่าถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีความศักดิ์สิทธิ์มาก จะมีข้อห้ามข้อนิยม

ต่าง ๆ ผู้ที่อยู่ในพิธีทุกคนจะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด การเลี้ยงผีใหญ่นี้หมอผีจะใช้ชุดหมอผีใหญ่ มีเครื่องดนตรี และใช้หมู เหล้าและน้ำเป็นเครื่องเซ่น

6.4 หลักการวางตัวให้เป็นที่ยอมรับของชุมชน โดยทั่วไปैयाจะมีนิสัยอ่อนน้อม

ต่อมตน สุภาพ และมีความเกรงใจ แต่จะให้เกียรติแก่ผู้อื่น ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อเข้าไปถึงบ้านैयाสตรีैयाจะหลีกเลี่ยงให้และนำมานั่งมาให้แขกนั่ง ผู้ชายจะนำน้ำชามาให้ดื่มในกิริยาที่สุภาพเรียบร้อย เมื่อถึงเวลารับประทานอาหารैयाจะเชิญให้แขกรับประทานอาหาร ถึงแม้ว่าแขกจะปฏิเสธैयाก็จะเชิญถึง 3 ครั้ง

ดังนั้นเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของชุมชนผู้มาเยือนจะต้องมีความสุภาพมีความจริงใจควรให้ความสนใจแก่ชีวิตความเป็นอยู่และความเชื่อของैयाในการให้ของแก่ैयाหรือเชิญรับประทานอาหารควรเชิญ 3 ครั้ง เช่นกัน

7. การทำงานกับกลุ่มสตรีैया

ในการทำงานในหมู่บ้านจะต้องไปชี้แจงให้หัวหน้าบ้านผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ทราบก่อน แล้วจึงไปทำงานกับกลุ่มเป้าหมายต่อไป แต่ในการติดต่อเพื่อทำงานกับกลุ่มสตรีนั้นยังจำเป็นที่จะต้องติดต่อผ่านทางสามีหรือหัวหน้าครัวเรือนก่อนจึงไปทำการตกลงกับสตรีโดยตรง เพราะโดยประเพณีैयाส่วนใหญ่ยังไม่นิยมที่จะแสดงความคิดเห็นหรือติดต่อกับผู้ชายที่ไม่คุ้นเคยตัวต่อตัว หากมีความจำเป็นที่จะต้องทราบความคิดเห็นของสตรีจะต้องมีการรวมกลุ่มให้แสดงความคิดเห็น

ในการจัดตั้งกลุ่มสตรีैयाควรที่จะพัฒนามาจากกลุ่มตามจารีตประเพณีที่ชอบปักผ้าด้วยกัน แต่ในการจัดตั้งประธานกลุ่มจะต้องพิจารณาถึงสถานภาพทางสังคมของสามีประกอบด้วย และจะต้องพิจารณาถึงความอาวุโสในกลุ่มแซ่สกุลของสามีด้วย รวมทั้งต้องพิจารณาถึงความรู้ ความสามารถและนิสัยใจคอของตัวสตรีเองด้วย

ลิสขอ

ประเสริฐ ชัยพิภพรัตน์*

การเข้าไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านชาวเขาเผ่าลิสขอ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีและสภาพข้อเท็จจริงต่างๆ ทุกๆ ด้านของหมู่บ้าน รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏตามธรรมชาติด้วย ทั้งนี้เพื่อที่จะได้เป็นข้อคิดพิจารณาหรือข้อคำนึงสำหรับการปฏิบัติตัวที่เหมาะสมซึ่งจะทำให้เกิดความเชื่อถือศรัทธาแก่สมาชิกในหมู่บ้านที่เรามีหน้าที่ในการปฏิบัติงานร่วมกันกับเขา อันจะเกิดประโยชน์สุข เกิดผลดีแก่ชาวเขาและตัวเราเอง สิ่งที่ต้องเรียนรู้และเข้าใจในการทำงานกับลิสขอโดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี ค่านิยม และความรู้สึกรักคิดของลิสขอนั้น อาจจะกล่าวได้ว่า จำเป็นต้องมีความรู้เรื่องบุคคลสำคัญในหมู่บ้าน กลุ่มเครือญาติหรือกลุ่มแซ่สกุล สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบ้าน และในหมู่บ้านมารยาททางสังคม ข้อห้ามข้อนิยมที่สำคัญ พิธีกรรมที่สำคัญในรอบปี และการปฏิบัติตัวให้เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน

รายละเอียดแต่ละเรื่อง จะได้กล่าวเป็นลำดับต่อไป ดังนี้

1. บุคคลสำคัญในหมู่บ้าน

บุคคลสำคัญในหมู่บ้านได้แก่ ผู้นำที่มีตำแหน่งหน้าที่เป็นผู้ใหญ่หรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหน้าหมู่บ้าน หมอเมือง หมอผี หมอยา และผู้อาวุโส หรือคนเฒ่าคนแก่ของแต่ละแซ่สกุล หากแบ่งแยกบุคคลเหล่านี้ออกเป็น 2 ประเภท ประเภทหนึ่ง คือ บุคคลที่ได้รับการไว้วางใจจากทางราชการหรือจากชาวบ้านโดยวิธีแต่งตั้งหรือวิธีเลือกตั้ง ให้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของเขาในการปกครองดูแลความเรียบร้อย ติดต่อประสานงานและพัฒนาด้านต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกในหมู่บ้าน อีกประเภทหนึ่งคือ บุคคลที่เป็นผู้นำตามจารีตประเพณี ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเฉพาะตัว มีความรู้ความสามารถที่จะทำประโยชน์แก่สมาชิกส่วนใหญ่ในหมู่บ้านได้ตามจารีตประเพณีหรือประเพณีนิยมของเขา

ขอขยายความเกี่ยวกับผู้นำที่ได้รับแต่งตั้งหรือเลือกตั้งและผู้นำตามประเพณี ดังนี้

ก. ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง เป็นบุคคลที่หน่วยงานของทางราชการที่เกี่ยวข้องได้เข้าไปดำเนินการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน หรือสารวัตรกำนัน รวมทั้งคณะกรรมการหมู่บ้านด้วย การแต่งตั้งจะมีหนังสือสำคัญออกไว้ให้เป็นหลักฐานอย่างเป็นทางการของฝ่ายปกครอง ซึ่งเป็นการแต่งตั้งโดยนายอำเภอหรือผู้ว่าราชการจังหวัด

*นักวิจัยสังคมศาสตร์ สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

ก่อนที่จะมีการแต่งตั้งตำแหน่งต่างๆ ดังกล่าว หน่วยงานที่รับผิดชอบในหมู่บ้านของเขา อาจจะใช้วิธีการโดยให้ชาวบ้านลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง หรืออาจไม่ต้องมีการเลือกตั้งแต่เจ้าหน้าที่จะเป็นผู้คัดเลือกตัวบุคคลเอง หลังจากนั้นอาจจะเสนอต่อทางอำเภอหรือจังหวัดเพื่อแต่งตั้งให้ถูกต้องตามกฎหมาย

ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นตัวแทนชาวเขาระดับหมู่บ้าน หรือเป็นผู้นำชุมชนชาวเขาเองนั้น โดยมากจะเป็นผู้ที่มีครอบครัวแล้ว เป็นชายอายุประมาณ 30-50 ปี หรืออาจจะมีอายุมากกว่านี้ก็มี บุคคลดังกล่าวโดยมากมักจะเป็นผู้ที่รู้หนังสือ อ่านออกเขียนได้ มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี ไม่มีความประพฤติเสียหาย เช่น เสพยาเสพติดประเภทร้ายแรง ไม่เคยมีเรื่องขู่สา ไม่ดื่มสุรจนจนครองสติไม่ได้ และต้องเป็นผู้ที่ได้รับความเชื่อถือไว้วางใจจากสมาชิกในหมู่บ้านว่า เป็นบุคคลที่ซื่อสัตย์ ทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต

ผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งจากทางราชการโดยปกติจะมีวาระในตำแหน่งคราวละ 4-5 ปี ครบกำหนดเวลาแล้วก็มีการเลือกตั้งและแต่งตั้งกันใหม่อีกแต่ถ้าหากประพฤติตัวไม่ดีไม่เหมาะสม ก็อาจถูกชาวบ้านในหมู่บ้านร้องเรียนต่อทางการให้ปลดออกจากตำแหน่งก็ได้

ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จะต้องเดินทางไปประชุมประจำเดือนที่อำเภอทุก ๆ เดือน และได้รับเงินค่าตอบแทนพร้อมทั้งสวัสดิการตามระเบียบของทางราชการที่กำหนดไว้

ผู้นำที่เป็นหัวหน้าหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน โดยทั่ว ๆ ไป แม้ว่าจะมีหนังสือสำคัญแต่งตั้งจากทางราชการ (บางแห่งก็ไม่มี) แต่มิได้เป็นผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่ระบุไว้ใน พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ตำบล ฯลฯ บุคคลดังกล่าว มักจะไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควรจากสมาชิกในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะพูดกันอยู่เสมอว่าไม่มีหนังสือแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วย ฉะนั้นจึงถูกกล่าวหาว่าไม่ใช่ผู้ใหญ่หรือผู้ช่วยฯ ตัวจริง

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันหมู่บ้านสี่ซอกทุกหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยฯ หรือหัวหน้าหมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นบุคคลสำคัญที่เป็นตัวแทนของชาวบ้านในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปตามความต้องการและความเดือดร้อนของชาวบ้าน จึงนับว่าเป็นตัวจักรสำคัญยิ่งในการพัฒนาหมู่บ้าน

ข้อคำนึงของเจ้าหน้าที่ในการเสนอตัวบุคคลเพื่อแต่งตั้งให้เป็นผู้นำของหมู่บ้านตามระเบียบกฎเกณฑ์ของทางราชการ มีหลายประการคือ

- ควรให้ความรู้เรื่องการเลือกผู้นำหมู่บ้าน ที่จะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของตนเองนั้นว่า จะต้องเป็นผู้ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความเสียสละ ซื่อสัตย์ สุจริต มีน้ำใจไม่ตรีอันดิงาม มีบุคลิกในการติดต่อประสานงานได้ดี

- ควรคำนึงว่า ตัวแทนของตนเองนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่อยู่ในแซ่สกุลเดียวกันกับตน ซึ่งจะกลายเป็นลักษณะมีพรรคพวกมากไป ถูกผิดไม่คำนึงมากนัก ซึ่งเป็นเรื่องไม่ดี ไม่ถูกต้อง

- ควรอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจตัวแทนที่เป็นผู้นำของตนเองนั้น ควรให้มีความรู้ ความเข้าใจ และยอมรับว่า บุคคลที่เราเลือกหรือไม่เลือก เมื่อได้คะแนนเสียงมากกว่าคนอื่น ทุกคนต้องให้การยอมรับและ

ให้ความร่วมมือในการทำงานร่วมกันในหมู่บ้าน

- ผู้นำที่เป็นตัวแทน ไม่จำเป็นต้องรวมเสมอไป

ข. ผู้นำตามประเพณี มีดังนี้คือ

1) หมอเมือง ลีซอเรียกว่า หมอเมอผา

หมู่บ้านลีซอทุกแห่งที่นับถือผี จะมีหมอเมืองหมู่บ้านละ 1 คน ทำหน้าที่ดูแลรักษาศาสตร์ของหมู่บ้านและทำพิธีต่าง ๆ เกี่ยวกับความเชื่อถือตามจารีตประเพณีของเผ่า เช่น พิธีกรรมในรอบปีและในชีวิตประจำวัน หมอเมืองเป็นได้เฉพาะผู้ชายเท่านั้น และโดยมากมีครอบครัวแล้ว มีอายุตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป การเป็นหมอเมืองจะต้องผ่านการทดสอบคัดเลือกตามประเพณีคือจะต้องทำพิธีอธิษฐานและโยนไม้คว่ำหางาย 2 อันรูปเสี้ยววงดวงจันทร์ต่อหน้าศาลผีประจำหมู่บ้าน หากไม้ทั้งสองคว่ำอันหนึ่ง หางยอันหนึ่งติดต่อกัน 3 ครั้ง ชายคนนั้นก็จะเป็นหมอเมืองได้ ซึ่งในการคัดเลือกบุคคลในหมู่บ้านเพื่อหาตัวผู้เหมาะสมนั้น จะมีขึ้นเมื่อมีการตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่ หรือหมอเมืองคนเก่าตาย ย้ายที่อยู่ หรือออกโดยมีเหตุที่ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่หมอเมืองได้ เช่น เจ็บป่วยร้ายแรง เมาสุรา จนกระทั่งครองสติไม่ได้

หมอเมือง จำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถในเรื่องพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อถือตามจารีตประเพณีอย่างดี เช่น พิธีปีใหม่ กินข้าวใหม่ กินข้าวโพดใหม่ การเกิด ตาย ฯลฯ เขาจะเป็นผู้กำหนดวันศีล ซึ่งมีทุก ๆ 15 วันต่อครั้ง และจดจำวันสำคัญต่าง ๆ ในรอบปี โดยมีคนเผ่าคนแก่เป็นผู้ร่วมให้คำปรึกษาหรือกันในเรื่องการกำหนดวัน และการร่วมมือกันในการจัดพิธีกรรมที่เป็นลักษณะส่วนรวมของหมู่บ้าน

หมอเมืองเป็นบุคคลที่ได้รับการเคารพนับถือจากสมาชิกในหมู่บ้าน หมอเมืองมักจะเป็นผู้ที่อยู่ในแ่งสกุลที่มีจำนวนหลังคาเรือนหรือประชากรมากที่สุดหรือรองลงมาเมื่อเปรียบเทียบกับแ่งสกุลอื่น ๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้าน

2) หมอผี ลีซอเรียกว่า หนี่ผา เป็นได้เฉพาะผู้ชายผู้หญิงเป็นไม่ได้การเป็นหมอผีเป็นได้เฉพาะบางคนเท่านั้น ซึ่งจะต้องมีเหตุเกิดขึ้นในลักษณะที่ผิต้องการจะเข้าถึงในร่างของบุคคลคนนั้น โดยอาจจะมีผีมาเข้าฝันมีอาการความเจ็บป่วยบ่อย ๆ ตัวสั่นและสวดเป็นบทเพลงโดยไม่รู้ตัว จิตใจรู้สึกอ่อนเพลียและอ่อนไหวง่าย ซึ่งเป็นลักษณะอาการของผีจะมาเข้าถึงในร่างกายของผู้จะเป็นหมอผี

เมื่อรู้ตัวว่าผีจะมาเข้าถึง ลีซอมีความเชื่อว่า จะหลีกเลี่ยงด้วยการไม่ยอมเป็นหมอผี ย่อมเป็นไปไม่ได้ ถ้าไม่ยอมเป็นก็จะมีโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นบ่อย ๆ โดยไม่ทราบสาเหตุ จึงจำเป็นต้องเป็นหมอผีตามความประสงค์ของผี โดยเขาจะเรียนรู้เรื่องพิธีกรรม บทสวด และการบริการความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนในกรณีต่าง ๆ

หมอมือจะเป็นคนหนุ่มหรือคนแก่ก็ได้ ให้บริการแนะนำปรึกษาแก่ผู้เดือดร้อน โดยใช้วิธี "ลงมือ" หรือทำพิธีแล้วให้ผีมาเข้าสิงในร่างของตน เมื่อผีเข้าสิงแล้ว ญาติพี่น้องผู้เกี่ยวข้องจะถามหมอมือว่าเจ็บป่วยเพราะเหตุใดหรือของหายใครลักขโมยไป หรือจะย้ายที่อยู่จะซื้อขายที่ดิน บ้าน วั่วเป็นฝูง รวมทั้งการเดินทางไกล จะเป็นผลดีหรือไม่ หมอมือจะให้คำแนะนำให้คำตอบที่ตรงหรือเลี่ยงไปไม่ตรงกับคำถามก็ได้

หมอมือไม่มีการสืบทอดต่อไปยังบุตรหลานแต่เท่าที่สังเกตบุตรชายของหมอมือมักจะมี 1 คนที่สืบทอดการเป็นหมอมือ เขาจะลาออกจากการเป็นหมอมือไม่ได้ ต้องเป็นไปจนตาย

หมอมือได้รับการยอมรับจากสมาชิกในหมู่บ้านว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเป็นพิเศษ ในหมู่บ้านลือชื่อแห่งหนึ่งอาจมีหมอมือ 1 คน หรือ 3-4 คน หรือบางแห่งก็ไม่มีเลย ถ้าไม่มี เมื่อมีเหตุจำเป็นก็จะเดินทางไปติดต่อหมอมือที่หมู่บ้านแห่งอื่น ให้หมอมือเดินทางไปทำพิธี "ลงมือ" ที่บ้านของเขา

การลงมือหมอมือจะจุดธูปยืนอยู่หน้าห้องบูชาผีภายในบ้าน ศีรษะก้มลงเล็กน้อยสวดจากเสียงเป็นภาษาลือชื่อหรือภาษาจีนฮ่อผีที่จะเข้าสิงต้องเป็นผีที่อยู่ในแช่สกุลเดียวกันกับหมอมือดังนั้นหมอมือจะต้องทราบล่วงหน้าว่า บ้านที่เข้าไปทำพิธีลงมือมี แช่สกุลอะไร ถ้าเป็นแช่สกุลเดียวกัน (แช่สกุลย่อยเดียวกันด้วย) ก็ทำพิธีได้เลยแต่หากเป็นคนละแช่สกุลเขาจะต้องหาถ้วยใบใหม่มาตั้งไว้บนห้องบูชาผี แล้วก็ทำพิธีเช่นไว้เพื่อให้ผีที่อยู่ในแช่สกุลเดียวกันมาสิงในร่างของตน ผีมาสิงแล้วตัวของหมอมือจะสั่น พูดจาเสียงผิดเพี้ยนไปจากเดิม เมื่อหมดหน้าที่ หมดเวลา ผีจะบอกลากลับ หมอมือจะกลับสู่ภาวะปกติ ญาติหรือผู้ใกล้ชิดจะช่วยกันประดับประดาของหมอมือให้ลุ่มลุ่มพื้นดิน หมอมือพื้นคืนสติ กลับกลายเป็นบุคคลธรรมดาโดยไม่ทราบว่าตนได้ทำอะไร พูดอะไรบ้าง

หมอมือจะไม่ลงมือ หากมีคนตายในหมู่บ้าน ต้องให้ผ่านพ้น 7 วันแล้วจึงลงมือได้ หมอมือมีภรรยา บุตรได้เช่นเดียวกับคนทั่ว ๆ ไป หมอมือรักษาหรือให้คำแนะนำเรื่องเจ็บป่วย แต่ถ้าตนเองเจ็บป่วย เช่นเป็นไข้ ปวดท้อง ปวดศีรษะ บางทีก็ไปรับการรักษาที่สถานอนามัยหรือโรงพยาบาล

3) ผู้อาวุโส (คนเฒ่าคนแก่)

ลือชื่อเรียกคนเฒ่าคนแก่ว่า ฉ่อหม่อ ซึ่งหมายถึงผู้สูงอายุที่เป็นผู้ชายเท่านั้น ทุกหมู่บ้านจะมีคนเฒ่าคนแก่จำนวนหนึ่งอาจจะมี 5-10 คน หรือมากกว่านี้ คนเฒ่าคนแก่จะมีอายุประมาณ 50 ปีขึ้นไป ในหมู่บ้านลือชื่อแต่ละแห่งจะมีสมาชิกประกอบด้วยหลายแช่สกุล คนเฒ่าคนแก่จึงเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับนับถือจากญาติพี่น้องที่อยู่ในแช่สกุลเดียวกันว่า เป็นผู้รู้จักประเพณีอย่างดีและกิจการพัฒนาใด ๆ ที่เป็นของส่วนรวม การตัดสินใจดีความเล็ก ๆ น้อย ๆ การรวมขอมตุ๋กรณที่ขัดแย้งกัน พิธีกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญในรอบปี จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้คนเฒ่าคนแก่เป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำหรือให้ความเห็นชอบเสียก่อน

ในอดีต คนเฒ่าคนแก่มีบทบาทมากกว่าการเลือก หรือย้ายที่อยู่ใหม่ การปกครองดูแลความสงบเรียบร้อยในหมู่บ้าน การตัดสินใจดีความ การประกอบกิจการตามประเพณีความเชื่อถือของลือชื่อ สิ่ง

เหล่านี้ขึ้นอยู่กับคนเฒ่าคนแก่ทุกประการ ผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าหมู่บ้าน เป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่เป็นสมาชิกของคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน

คนเฒ่าคนแก่จะรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการ เมื่อมีกิจกรรมตามประเพณี มีเหตุหรือเรื่องราวต่าง ๆ เกิดขึ้นในหมู่บ้าน คนเฒ่าคนแก่จะรวมปรึกษาหารือกัน และชี้ขาดว่าควรจะทำอย่างไรต่อไป ใครถูกใครผิด สมาชิกในหมู่บ้านทุกคนต้องเชื่อฟัง เคารพความคิดเห็นหรือคำตัดสินของคณะอาวุโสหรือคนเฒ่าคนแก่

ปัจจุบัน คนเฒ่าคนแก่ลือชื่อยังคงมีบทบาทเรื่องกิจกรรมตามประเพณี เช่น พิธีปีใหม่ กินข้าวใหม่ กินข้าวโพดใหม่ ฯลฯ และการที่สมาชิกในหมู่บ้านทำผิดจารีตประเพณีทางสังคม เช่น เรื่องขู้สาวหย่าร้าง คนเฒ่าคนแก่ก็ยังมีบทบาทหน้าที่ที่จะตัดสินคดีหรือเจรจาความให้ทั้งสองฝ่ายตกลงกันด้วยดี

ส่วนบทบาทเรื่องการปกครอง การรักษาความสงบเรียบร้อย กิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน คดีความอาญา ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับทรัพย์สิน การทำร้ายร่างกายหรือฆาตกรรม คนเฒ่าคนแก่ไม่ได้มีบทบาทต่อไปอีกแล้ว แต่เป็นเรื่องของฝ่ายปกครองท้องถิ่น คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตำรวจ ซึ่งจะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามระเบียบกฎหมายบ้านเมืองของไทย

เมื่อเราเข้าไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านลือชอ จึงมักจะเห็นคนเฒ่าคนแก่อยู่กับบ้าน เลี้ยงหลานให้อาหารสัตว์หรือเฝ้าบ้าน ซึ่งก็เป็นหน้าที่หลักของเขาในปัจจุบัน สิ่งที่ซ่อนลึกเบื้องหลังซึ่งมองไม่เห็นคือ คนเฒ่าคนแก่เป็นบุคคลสำคัญของบุตรหลานและญาติพี่น้องในแซ่สกุลเดียวกัน มีเรื่องอะไรที่เกี่ยวกับจารีต ประเพณี จำเป็นต้องปรึกษาเขาเป็นบุคคลที่ให้ความมั่นใจความอบอุ่นความรู้สึกนึกคิดที่ดีและถูกต้องตามจารีตประเพณี

ข้อเสนอแนะเรื่องคนเฒ่าคนแก่ของลือชอในที่นี้ก็คือ เมื่อมีผู้ใหญ่บ้านหรือหัวหน้าหมู่บ้าน และมีการตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านแล้ว อย่าลืมคนเฒ่าคนแก่ที่ยังมีประโยชน์ ควรแต่งตั้งตามความเหมาะสมให้คนเฒ่าคนแก่คนหนึ่ง เป็นที่ปรึกษาของคณะกรรมการหมู่บ้าน และควรให้เขาได้เข้าร่วมประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านทุก ๆ ครั้ง

2. กลุ่มเครือญาติ

ลือชอมีแซ่สกุลประมาณ 30 แซ่สกุล ส่วนใหญ่เป็นแซ่สกุลที่สืบเชื้อสายมาจากจีน ที่สืบเชื้อสายจากลือชอแท้ๆมีเพียง 4-5 สกุลเท่านั้น นอกจากนี้ ก็มีแซ่สกุลเพิ่มจากเดิม โดยหญิงลือชอได้แต่งงานกับคนไทย ไทยใหญ่ หรือกับชาวเขาเผ่าอื่น แล้วยังคงอาศัยอยู่ในหมู่บ้านลือชอ ทำให้มีแซ่สกุลเพิ่มขึ้น

ภาษาสือขอ	ภาษาไทย	คำแปล,ความหมาย
1) เบี้ยอุสดี ⁽¹⁾	แซ่มี ลีมี แสนมี ลินมี	อิเห็น,แมวป่า
2) นูหฺลี้	แสนหฺลี้ ลินลี้ เล่าลี้	คนอื่น
3) ซือผ่า	แซ่ซือ สิหฺมู เล่าหฺมู	ไม้
4) จูจา	แซ่จู แสนจู	หมู
5) สเฉ่าจา	แสนเฉ่า ลินเฉ่า	หญ้าคา
6) วูจา	แสนวู	ผึ้ง กลบ

แซ่สกุลที่สืบเชื้อสายมาจากจีน

ภาษาสือขอ	ภาษาไทย	คำแปล,ความหมาย
1) เบี้ยผ่า แบ่งแซ่สกุลย่อยออกเป็น		
- เบี้ยตู่เบ (ลูกเมียน้อย)	แซ่มี ตามี ตามี	ตัวต่อ
- เบี้ยบาเวเล	แซ่มี ลีมี	ผึ้งตัวเล็ก ๆ
- เบี้ยซือเว (ตระกูลเดียวกับเบี้ยบาเวเล)	แซ่มี, ลีมี, สฉ่อหมี	ผึ้งตอมดอกไม้
- เบี้ยเบี่ยะซือ (ลูกเมียหลวง)	แซ่มี ลีมี	ขอทาน
- เบี้ยลาบือ	"	คนอื่น
2) หย่าจา		
- ก้วงกู่หย่า	แซ่ย่าง เล่าย่าง เล่าย่าง เล้ายั้ง	ดวงอาทิตย์
- ไถหย่า	"	แพะ (ตัวผู้)
- มิลีย่า	"	แพะ (ตัวเมีย)
- คำเอ่อหย่า	"	แพะ
- หมู่หย่า	"	แพะ (ตัวเมีย)

(1) เบี้ย แปลว่า ผึ้ง, อุสดี " อิเห็น

เบี้ยอุสดี มีประวัติอยู่ว่า ลีซือตระกูลเบี้ยผ่า เอาลูกชายของตระกูลอุสดีมาเลี้ยงและกลายเป็นเบี้ยอุสดี ซึ่งเป็นต้นตระกูลดั้งเดิมของแซ่สกุลนี้

3) โหล่จา	แสนโล โลโล	ไม้ท่อน
4) หั่วจา	แสนหั่ว	หมด
5) จ้างจา	แซ่จ้าง ลินจ้าง ลินจ้าง	เพิ่มขึ้น
6) หลี่จา	แสนหลี่ แสนลี่ แซ่ลี่	ประเพณี
7) ฉิ่งจา	แซ่ฉิ่ง แสนฉิ่ง	ชนะ เก่ง ผู้พิชิต
8) ชั่วจา	แซ่ชั่ว แสนชั่ว	เหลือ
9) ชวงจา	แซ่ชวง	คืนสิ่งของ
10) ไอจา	แซ่ไอ	ชอบกัน รักกัน
11) ทญี่ผ่า	แซ่ทญี่	ม้า
12) วัะ จื่อจางวัะ (ปลาเล็ก) เสี่ยเสี่ยวัะ (ปลาใหญ่)	แซ่ยี่ ยี่ปา เลายี่ปา	ปลา
13) เจ้าจา	แสนเจ้า	เปลวไฟ
14) ต่วงจา	แซ่ต่วง แสนต่วง	ขาด
15) โกวผ่า, ฉ่าจา	แสนเช่า ลินเช่า	ผักกาด
16) หมี่จา	ลินหมี่ แสนหมี่ แซ่หมี่	ไม้สน
17) อวูผ่า	แสนอวู แซ่อวู	หมี่
18) จิ่งจา	ลินจิ่ง	เข็ม
19) หลิวจา	แสนหลิว	เก็บไว้
20) โช้จา	แสนโช้ แซ่โช้	ไฟ
21) ผู่จา	ลินผู่ แสนผู่	เสือ
22) ลื่อจา (เสาค้าง)	แสนลื่อ	ตาย

นอกจากนี้ ยังมีแซ่สกุลอื่นอีก ซึ่งอาจจะมีทั้งแซ่สกุลที่เป็นลื้อซอแท้ ๆ และแซ่สกุลที่สืบเชื้อสายมาจากจีนส่วนแซ่สกุลที่สืบเชื้อสายมาจากไทยใหญ่ก็มี เช่น ได้จา ภาษาไทยใช้คำว่า ลินไต, แซ่โหม้คำ แปลว่า ไทยใหญ่ แซ่สกุลที่สืบเชื้อสายมาจากคนไทยมีหลายสกุล ทั้งนี้เพราะหญิงลื้อซอได้แต่งงานกับชายไทย ซึ่งตามประเพณีของเขามุตรที่เกิดมาต้องใช้แซ่สกุลทางฝ่ายบิดา

เรื่องแซ่สกุลเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเพณี การดำรงชีวิต ความเชื่อถือ การปกครอง ของลื้อซอเป็นอย่างมาก เป็นต้นว่า

คนที่มิใช่แซ่สกุลเดียวกัน (แซ่สกุลย่อยเหมือนกันด้วย) ถือว่ากำเนิดมาจากบรรพบุรุษคนเดียวกัน จึงเป็นญาติพี่น้องกัน ซึ่งตามประเพณีของลื้อซอนั้น ญาติพี่น้องที่มีแซ่สกุลเหมือนกัน นับถือผีตัวเดียวกันจะเกี่ยวพาราสีหรือแต่งงานกันไม่ได้ (ปัจจุบันมีลื้อซอบางคนได้แหวกผ่านประเพณีดังกล่าวแล้ว คือ

แซ่สกุลเดียวกันแต่มีได้เป็นญาติพี่น้องห้องเดียวกัน ได้แต่งงานกัน) การเคารพเชื้อพ้อง และการพึ่งพาอาศัยกันเมื่อมีความเดือดร้อนจะยึดถือหรือนึกถึงบุคคลที่อยู่ในแซ่สกุลของตนเองเป็นอันดับแรก การตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านจะพบว่า ญาติพี่น้องมักจะอยู่ใกล้กัน ทั้งนี้เพื่อความมั่นคงและความอบอุ่นทางจิตใจสามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้นอกจากแซ่สกุลต่างๆ ดังกล่าวแล้วก็อาจจะมีแซ่สกุลอื่น ๆ อีกซึ่งมีได้กล่าวไว้ การที่ลีสขอได้อาศัยอยู่ในมณฑลยูนนานของประเทศจีนเป็นเวลาช้านาน ได้รับเอาวัฒนธรรมของจีนเป็นส่วนใหญ่แต่ลีสขอก็ยังคงความเป็นลีสขออยู่เช่นเดิม ไม่ได้กลายเป็นจีน มีตัวอย่างให้พบเห็นได้ คือ จีนฮ่อแต่งงานกับหญิงลีสขอ อาศัยอยู่ในหมู่บ้านลีสขอ บุตรหลานเกิดมากลายเป็นลีสขอไปในที่สุด เหลือคงไว้เป็นจีนฮ่อเพียงอย่างเดียวคือแซ่สกุล

3. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบ้านและในหมู่บ้าน

ก. ในบ้าน

ลีสขอที่นับถือผี ภายในบ้านจะมีหิ้งบูชาผีตั้งอยู่ติดข้างฝาด้านในตรงกับประตูบ้าน บางบ้านไม่พบเห็นหิ้งบูชาผีซึ่งจะเป็นเพราะบ้านนั้นเพิ่งปลูกสร้างใหม่ยังไม่ได้ตั้งหิ้งบูชาผี หรือเพราะแยกตัวจากบิดามารดามาตั้งบ้านเรือนของตนเอง บ้านอยู่ใกล้บิดามารดาซึ่งยังมีชีวิตอยู่ จึงยังไม่จำเป็นต้องตั้งหิ้งบูชาและบางบ้านนับถือคริสต์ หิ้งบูชาผีก็ต้องยกทิ้ง ตั้งไว้อีกต่อไปไม่ได้

หิ้งบูชาผี เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีถ้วยชาเงินตั้งเรียงรายอยู่บนหิ้ง จำนวนถ้วยมีมากน้อยแตกต่างกันตามความเชื่อของแต่ละแซ่สกุล หิ้งบูชาบางแซ่สกุลมีหิ้งเดียว บางแซ่สกุลมี 2 หรือ 3 หิ้ง โดยให้หิ้งอยู่ติดกัน จำนวนถ้วยซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของหิ้งบูชา มีตั้งแต่ 2 ถ้วย ถึง 20 ถ้วยขึ้นไป

ถ้วยแต่ละถ้วยมีชื่อเรียกของผีบรรพบุรุษ ตั้งแต่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ทวด (มีการบูชานับถือบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วเพียง 3 ชั้น) นอกนั้นเป็นถ้วยบูชาผีของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในแซ่สกุลของตนเองในอดีตและถ้วยบูชาพระที่มรณาไปแล้ว

วันศีล เขาจะทำพิธีเซ่นไหว้บูชาผีภายในบ้าน โดยเปลี่ยนน้ำ (ลีสขอเรียกว่า อะเยลือ) ในถ้วยที่ตั้งอยู่บนหิ้งบูชาผี หัวหน้าครอบครัวหรือบุตรชายหรือญาติที่เป็นผู้ชายจะจุดธูปแล้วบอกให้ผีบรรพบุรุษทราบว่าเป็นวันศีล ขอให้ผีบรรพบุรุษได้ดื่มน้ำชาและได้ดูแลปกป้องรักษาให้สมาชิกในครอบครัวทุกคนมีความสุข ความเจริญ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

หิ้งบูชาผี เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่หมอมผีจะทำพิธี "ลงผี" และเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวด้านความเชื่อของเขา พิธีกรรมสำคัญในรอบปี เช่น ปีใหม่ กินข้าวใหม่ กินข้าวโพดใหม่ พิธีเกิด ตาย แต่งงาน เรียกขวัญ จะต้องทำพิธีหน้าหิ้งบูชาผี

การนำพระพุทธรูปไปให้ลีสขอ เขาจะรับไว้และทำหิ้งไว้ต่างหาก จะตั้งอยู่แถวเดียวกับหิ้งบูชาผีไม่ได้ จะตั้งไว้ข้างฝา คนละด้านกับหิ้งบูชาผี หรือตั้งไว้โดยทำหิ้งติดกับเสาบ้านก็ได้ แต่เขาจะไม่นำพระพุทธรูปไปตั้งบูชาไว้ในห้องนอน

ข. ในหมู่บ้าน

หมู่บ้านลีสขอที่นับถือผีทุกแห่ง จะมีศาลผีประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง (ลีสขอเรียกว่า อาปาหฺมุฮฺ) ตั้งอยู่บนเนินเขาอยู่สูงกว่าหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้าน 50-100 เมตร หากหาสถานที่ที่ตั้งอาปาหฺมุฮฺไม่ได้ ก็อาจใช้บริเวณกลางหมู่บ้าน สำหรับตั้งศาลผีดังกล่าวนี้ได้

ลักษณะของศาลผีประจำหมู่บ้าน จะปลูกสร้างเป็นเพิงแหงน หันหน้าไปยังหมู่บ้าน มีหิ้งบูชาผีตั้งอยู่ตรงกลาง โดยปักเสาทำเป็นหิ้งสูงประมาณ 1.5-2 เมตร และมีถ้วยชาจिनวางตั้งเรียงรายอยู่จำนวน 4 ถ้วย

การปลูกสร้างบ้านหรือที่อยู่อาศัยของอาปาหฺมุฮฺจะกระทำกันเมื่อตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่ ปลูกสร้างบ้านกันแล้วก็ต้องปลูกสร้างอาปาหฺมุฮฺและเลือกหมอมืองด้วย บริเวณศาลผีประจำหมู่บ้าน นอกจากจะมีผีที่ลีสขอเชื่อถือแล้ว ยังมีผีสำคัญอยู่ข้าง ๆ อีก 2 ตัว คือ ด้านขวามีชื่อเรียกว่า อีตะมะ ด้านซ้ายมีชื่อเรียกว่า ชั่วสณี

อีตะมะ เป็นผีผู้ชาย และเป็นพี่ของอาปาหฺมุฮฺ

ชั่วสณี เป็นผีผู้ชายเช่นกัน แต่เป็นน้องอาปาหฺมุฮฺ

ที่อยู่หรือที่ตั้งของผีทั้ง 2 ตัวนี้ จะอยู่ห่างจากศาลผีอาปาหฺมุฮฺออกไปด้านข้างเยื้องไปข้างหลังประมาณ 3-5 เมตร มีสัญลักษณ์คือเสาหรือต้นไม้ที่ยังมีชีวิตเป็นที่อยู่และมีไม้กระดาน 1 แผ่น ทำเป็นหิ้งติดอยู่กับต้นเสาหรือต้นไม้ นั้น มีถ้วยชาจिनวางอยู่บนหิ้งแห่งละ 2 ถ้วย มีกระดาษสาทำเป็นธงเล็ก ๆ ตัดเป็นรูปสวดลายต่าง ๆ นำมาปักไว้ข้างต้นเสาหรือต้นไม้ให้ดูสวยงาม

นอกจากผีสำคัญ 3 ตัว (อาปาหฺมุฮฺ อีตะมะ และ ชั่วสณี) แล้ว ยังจะมีการตั้งศาลผีภูเขาใหญ่ที่สำคัญซึ่งอยู่ในท้องที่นั้น ๆ เช่น ดอยเชียงดาว ดอยช้าง ดอยพระวอ เป็นต้น ศาลนี้จะมีต้นเสามีหิ้งบูชาตั้งอยู่ใกล้ๆ กับ อีตะมะ แต่ไม่ใช่ถ้วยชาจिन บุคคลที่ดูแลรักษาสถานที่ของศาลผีประจำหมู่บ้าน คือ หมอมือง ทุกๆ วันลีสขอของเขา หมอมืองต้องมาทำความสะอาดหิ้งบูชาผี ณ ศาลผีแห่งนี้ และจะจุดธูปบูชาเปลี่ยนน้ำชาในถ้วย สวดและบอกกล่าวให้ผีของหมู่บ้านได้ทราบว่าเป็นวันศีล ขอให้ดูแลปกป้องสมาชิกในหมู่บ้านทุกคน และสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงไว้ได้มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข

วันสำคัญต่างๆ เมื่อมีการเลี้ยงผี เช่น ปีใหม่ กินข้าวใหม่ กินข้าวโพดใหม่ เกิด ตาย แต่งงาน ย้ายที่อยู่ (ย้ายเข้า-ย้ายออก) หรือทำพิธีเรียกขวัญ จำเป็นต้องมีการทำพิธีเช่นไหว้บูชา บอกให้ผีสำคัญ of หมู่บ้านได้รับรู้ทุกครั้ง

พิธีกรรมหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น ณ อาปาหมุย เป็นหน้าที่เฉพาะของผู้ชาย ผู้หญิง ไม่เกี่ยวข้องและห้ามเข้าไปบริเวณศาลผีดังกล่าวด้วย

ความเชื่อของลือเกี่ยวกับผีประจำหมู่บ้าน หรืออาปาหมุยก็คือ ผี 3-4 ตัว ที่เขานับถือ นั้น เป็นผีดีให้คุณไม่มีการให้โทษผีทำหน้าที่คอยดูแล รักษาชีวิตมนุษย์และสัตว์เลี้ยงที่อยู่ในหมู่บ้านให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ อีกทั้งยังมีพลังที่จะดลบันดาลให้สมาชิกในหมู่บ้านมีความสุข ความเจริญ มีฐานะทางเศรษฐกิจดีมีสุขภาพร่างกายและจิตใจแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ลือจึงจำเป็นต้องมีกิจกรรมตามประเพณีโดยการเซ่นไหว้ บูชาผีประจำหมู่บ้านเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณและระลึกถึงความเมตตาจากคุณา ที่แผ่แผ่ถึงสมาชิกของหมู่บ้านทุกคน รวมทั้งการสวดร้องขอให้ผ้อปาหมุยได้ดูแล คุ่มครองชีวิตมนุษย์และสัตว์ที่อยู่ในหมู่บ้านให้มีชีวิตอยู่อย่างปกติสุขต่อไป

4. มารยาททางสังคม

ก. การพูดจา เจ้าหน้าที่ควรใช้วาจาสุภาพกับลือที่เราสนทนาด้วย หากเราไม่เคยเข้าไปในหมู่บ้าน ไม่รู้จักใคร ควรจะแนะนำตัวเองกับลือตามความเป็นจริง ว่าชื่ออะไร อยู่ที่ไหน ทำงานเกี่ยวกับอะไร และเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อวัตถุประสงค์อะไรบ้าง ทั้งนี้ ชาวบ้านจะได้เข้าใจและไม่สงสัยว่าเป็นสายลับหรือสายลับ

การพูดจากับชาวบ้าน หากมีชายหญิงอยู่เป็นกลุ่มตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป ห้ามพูดจาเกี่ยวกับการคลอด การใช้ถุงยางอนามัย การมีเพศสัมพันธ์ รวมทั้งการพูดจาที่ใช้คำซึ่งมีความหมายถึงสัญลักษณ์ของเพศชายและเพศหญิง

สัญลักษณ์แทนเพศชาย คือ คำว่า หนู (ลือ เรียกว่า อ๊ะผี)

สัญลักษณ์แทนเพศหญิง คือ คำว่า กบ (ลือ เรียกว่า อุ๊ป่า)

หากเจ้าหน้าที่รู้จักคุ้นเคยกันดีกับชาวบ้านที่เป็นลือ ก็สามารถจะพูดจาโดยใช้คำพูดในลักษณะที่ชวนหัวเราะขบขัน ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับเรื่องเพศได้โดยไม่ผิดมารยาทหรือประเพณีทางสังคม แต่ทั้งนี้จะต้องไม่มีบุคคลอื่นที่เป็นเพศตรงข้ามอยู่ในกลุ่มนั้นด้วย คือจะต้องเป็นกลุ่มผู้ชายล้วนหรือผู้หญิงล้วนจึงจะพูดเช่นนั้นได้

ข. การทักทาย การพบกันกับผู้ที่เรารู้จักหรือไม่ก็ตาม สามารถจะทักทายกันได้เช่นปกติ โดยมากเมื่อพบกันก็จะทักทายกันว่า ทำอะไร? ไปไหน? หรือกินข้าวแล้วหรือยัง?

หากรู้จักกันดี และชาวบ้านมีความเชื่อถือศรัทธา มีความคิดว่า เป็นผู้มีพระคุณ มีอายุอยู่ในวัยอาวุโสกว่าตน เคยติดต่อพบปะกับเจ้าหน้าที่อยู่เสมอ การทักทายก็อาจจะเป็นไปเช่นเดียวกับคนไทย คือยกมือไหว้ แล้วก็กล่าวคำสวัสดิ์ ตามประเพณีของไทย

เมื่อทักทายกันแล้ว ลีซอมักจะเอ่ยวาจา บอกกล่าวให้เจ้าหน้าที่ไปเที่ยวบ้านของตน ซึ่งอาจจะตอบรับหรือปฏิเสธก็ได้

ค. การต้อนรับแขก หากเดินทางกลับบ้านลีซอบ้านใดบ้านหนึ่ง เจ้าของบ้านมักจะต้มน้ำ ชงน้ำชามาให้ดื่ม หรือถ้ามีสุรา ก็จะนำมาให้แขกดื่มเช่นกัน เมื่อมีแขกเข้ามาพักในบ้าน เป็นประเพณีลีซออย่างหนึ่งที่จะต้องบริการให้แขกได้รับประทานอาหาร และจัดที่นอนให้นอนตามสมควรแก่อัตภาพ หากเจ้าของบ้านจะไปทำงานหรือเดินทางไปที่ยื่น เขาจะบอกให้แขกทราบและจะบอกให้สมาชิกในครัวเรือนของเขาได้ดูแลแขกในขณะที่เขาไม่อยู่บ้าน

เจ้าหน้าที่ที่พักอยู่ในบ้านของเขาจะไปเยี่ยมเยียนลีซอบ้านอื่นหรือจะไปธุระที่บ้านใคร ควรบอกให้เจ้าของบ้านทราบ เขาอาจจะติดตามไปเป็นเพื่อนด้วย หรืออาจจะไปตามตัวเรากลับมาเพื่อรับประทานอาหารเช้าที่บ้านของเขา

ผู้ชายที่เป็นแขกเข้าไปพักค้างคืน หากในหมู่บ้านยังมีการตำข้าวด้วยครกกระเดื่อง อาจจะไปสอบถามเจ้าของบ้านเพื่อที่จะทราบว่า กลางคืนมีการตำข้าวที่ข้างบ้านของใคร ซึ่งจะไปร่วมกิจกรรมด้วยก็ได้ ทั้งนี้การตำข้าวจะมีเฉพาะในยามค่ำคืนเท่านั้น

ง. การรับประทานอาหาร โดยปกติลีซอรับประทานอาหารวันละ 3 มื้อ นิยมรับประทานอาหารข้าวเจ้ามากกว่าข้าวเหนียว อาหารที่ปรุงนิยมใช้เกลือและผงชูรส น้ำปลาและซอสชนิดต่าง ๆ ยังไม่นิยมใช้กันมากนัก

โต๊ะวางอาหารนิยมใช้โตกมีเก้าอี้เล็กนั่งรอบๆ โตก เจ้าของบ้านจะเชิญแขกให้รับประทานอาหารพร้อมกับเขา แต่โดยมารยาทแล้ว ผู้หญิงและเด็กจะไม่มานั่งรับประทานอาหารด้วย อาจแบ่งอาหารไว้ส่วนหนึ่ง สำหรับรับประทานกันในห้องครัว

การรับประทานอาหารในพิธีวันขึ้นปีใหม่ แต่งงาน พิธีเกิด, ตาย ฯลฯ มักจะมีลักษณะที่เห็นชัดคือ กลุ่มผู้ชายและกลุ่มผู้หญิงแยกวงกัน แต่รับประทานพร้อม ๆ กัน เจ้าภาพหรือเจ้าของบ้านจะฆ่าหมูหรือไก่ทำอาหารเลี้ยงแขก

ลีซอมีข้อห้ามสำหรับบุคคลที่จะรับประทานอาหารร่วมวงกันไม่ได้ คือ บิดาของสามีกับบุตรสะใภ้และมารดาของภรรยากับบุตรเขย ทั้งนี้หากมีบุคคลอื่นไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม ร่วมวงรับประทานอาหารอยู่ด้วยกันไม่เป็นไร เขาสามารถรับประทานร่วมวงกันได้ ไม่มีข้อห้าม

จ. การลากลับ เมื่อเราได้เข้าไปพักค้างคืนหรือพบปะพูดคุยกับเจ้าของบ้านเป็นเวลาพอสมควรแล้ว การเดินทางกลับหรือเดินทางต่อไปยังที่ยื่น ก็จะต้องบอกให้เจ้าของบ้านทราบ เขาจะบอกว่าเป็น "เสสเสี้ยย" แปลว่า ค่อย ๆ ไป เราควรจะพูดตอบก่อนออกเดินทางไปว่า "อะคึมมู" ซึ่งแปลว่า ขอบคุณมาก

5. ข้อห้ามที่สำคัญ

ก. เรื่องชู้สาว

- ผู้ชายห้ามถูกเนื้อต้องตัวหญิงสาวโดยเจตนา ยกเว้นกรณีหญิงสาวมีใจผูกสมักรักใคร่ด้วย อย่างไรก็ตาม หากจับมือถือแขนหญิงสาวต่อหน้าคนอื่น ถือว่าเป็นการกระทำผิดจารีตประเพณีร้ายแรง
- การลักลอบพลอดรักหรือร่วมหลับนอนกับคนอื่นที่ไม่ใช่สามีหรือภรรยาของตน ถือว่าเป็นการประพฤติผิดจารีตประเพณีร้ายแรงเช่นกัน
- ห้ามพูดจาเกี้ยวพาราสีหญิงสาวต่อหน้าบิดามารดาและญาติพี่น้องของเธอ โดยเฉพาะญาติที่เป็นชายซึ่งมีศักดิ์อาวุโสมากกว่าเธอ

ข. เรื่องการนอนพักค้างคืน

เจ้าของบ้านจะจัดที่นอนให้ถ้ามีหลายคนและมีทั้งชายและหญิงจำเป็นต้องนอนแยกกันระหว่างชายกับหญิง ผู้ชายนอนแห่งหนึ่งผู้หญิงนอนอีกแห่งหนึ่งในบ้านเดียวกัน เหตุผลตามความเชื่อของลีสขอมืออยู่ว่า ผู้ที่อยู่ต่างแซ่สกุลกับตน แม้ว่าจะจะเป็นสามีภรรยา ก็จะไม่นอนใกล้ชิดติดกันในบ้านของตนไม่ได้ ผิดไม่ชอบ ผิดโทษแน่นอน

นอกจากนี้ ผู้หญิงจะนอนใต้หิ้งบูชาผีในบ้านไม่ได้อีกด้วย ส่วนผู้ชายไม่มีข้อห้ามเรื่องนี้ หากมีความจำเป็นต้องนอนพักค้างคืนในบ้านเรือนของลีสขอ ควรนำอาหารไปให้เจ้าของบ้านทำ และรับประทานด้วยกัน ทั้งนี้เป็นการแสดงน้ำใจไมตรีอันดีและไม่เป็นการรบกวนเจ้าของบ้าน ซึ่งอาจทำให้เขาเดือดร้อนหรือไม่สบายใจได้

ค. เกี่ยวกับศาลผีประจำหมู่บ้าน

ผู้หญิงทุกคนไม่ว่าจะเป็นลีสขอ คนไทย หรือชาวต่างประเทศ ห้ามเข้าไปใกล้ศาลผีดังกล่าวนี้ ลีสขอมีความเชื่อถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดผลที่ว่า ทำไมจึงห้าม ยังมีคำตอบจากลีสขอที่ไม่ชัดเจนนัก คือ มักจะได้คำตอบว่าปฏิบัติกันมาตามความเชื่อถือตั้งแต่บรรพบุรุษ หากจะถ่ายภาพหรือบันทึกเสียงขณะที่มีการทำพิธี ณ สถานที่แห่งนี้ ย่อมทำได้ไม่ผิดประเพณีและไม่มีข้อห้ามแต่อย่างใด

ง. การเลี้ยงผีดิน

ช่วงระยะเวลาก่อนปีใหม่ลีสขอบางครัวเรือนอาจจะมีพิธีกรรมเลี้ยงผีดินตามคำบอกกล่าวแนะนำของหมอมผี การเลี้ยงผีที่ดินจะกระทำในเวลากลางคืน ภายในบ้านเรือนของเขาเอง

ในขณะที่มีการเลี้ยงผีดิน จะได้ยินเสียงกระบอกไม้ไผ่กระทบดินภายในบ้าน เสียงตุ๊งๆ ทุ๊งๆ เป็นจังหวะ และมีเสียงสวดของผู้ทำพิธีด้วย

ข้อห้าม ขณะทำพิธีเลี้ยงผีดิน ห้ามเข้าไปในบ้านของเขาอย่างเด็ดขาด หากจะเข้าไปต้องเข้าบ้าน ก่อนทำพิธีหรือหลังจากพิธีกรรม ดังกล่าวได้สิ้นสุดลงแล้ว

จ. เกี่ยวกับหมอมผี

หมอมผีลือขอมผีทั้งคนหนุ่มคนชรา มีข้อห้ามบางประการสำหรับเจ้าหน้าที่หรือบุคคลภายนอก ควรจะทราบไว้จะได้ไม่กระทำผิดดังนี้

1) **หมอมผีไม่รับประทานหัวหอมและกระเทียม** เขายังว่าผีไม่ชอบซึ่งหมอมผีบางคนปฏิบัติตัวเคร่งครัด แต่บางคนก็ไม่เคร่งครัด หมอมผีที่เคร่งครัด ไม่รับประทานพืชผักดังกล่าวภายในบ้านเรือนของตนเท่านั้น เมื่อเขาไปรับประทานอาหารที่อื่น ก็ไม่มีข้อห้าม และไม่มีข้อห้ามสำหรับบุตร ภรรยาของตนด้วย เจ้าหน้าที่ที่นักพัฒนาฯ เมื่อเข้าไปในบ้านของหมอมผี ไม่ควรนำหัวหอม กระเทียม ไปใช้สำหรับปรุง หรือรับประทาน อาหารในบ้านของเขา

นอกจากนี้ หมอมผีไม่รับประทานสัตว์ป่าบางชนิด คือเสือ หมี ลิง ค่าง ชะนี และห้ามคนอื่นนำเนื้อสัตว์ดังกล่าวเข้ามารับประทานในบ้านของเขาด้วย

2) **ขณะหมอมผีทำพิธีสงฆ์** หมอมผีกำลังทำพิธี "สงฆ์" ในบ้านของตนเอง หรือในบ้านของคนอื่น มีข้อห้ามดังนี้

- ห้ามเดินเข้าไปในบ้านขณะทำพิธี หากจะเข้าไป ต้องเข้าก่อนหรือหลังจากพิธีกรรมสิ้นสุดแล้ว เมื่อเข้าไปสังเกตการณ์ ควรนั่งอยู่กับที่ไม่ควรลุกเดินออกนอกบ้านจนกว่าพิธีกรรมจะเสร็จ

- ห้ามบันทึกภาพและบันทึกเสียงของหมอมผี

- ขณะสังเกตการณ์พิธีกรรม ห้ามยกแขนขึ้น แล้วมองลอดใต้รักแร้จ้องดูไปที่ตัวหมอมผี เขาอธิบายว่าหากทำเช่นนั้น จะเห็นภาพรูปร่างที่น่าเกลียดน่ากลัวของตัว "ผี" ทำให้ผู้ที่มองเห็นภาพนั้น ตกใจกลัว เสียขวัญ และมีผลทำให้เกิดเจ็บป่วยได้ง่าย

6. วันสำคัญในรอบปี

ก. **วันขึ้นปีใหม่** ลือขอเรียกว่า "ตุเสณีย" ตรงกับวันตรุษจีนบางหมู่บ้านอาจช้าหรือเร็วกว่าวันตรุษจีน 1-2 วัน ก็ได้ทั้งนี้เนื่องจากการนับและจดจำวันของหมอมผีเมืองอาจจะคลาดเคลื่อน เนื่องจากลือขอไม่มีตัวหนังสือเป็นภาษาเขียน การนับวันจึงต้องใช้ในการสังเกตดูพระจันทร์เต็มดวง หรือพระจันทร์มีดสนิทด้วย

วันปีใหม่มีวันสำคัญ 2 วัน คือวันสิ้นปีเก่าและวันขึ้นปีใหม่ มีการฆ่าหมู ฆ่าไก่ ตักข้าวปุก เพื่อเตรียมการสำหรับพิธีปีใหม่ พิธีกรรมมีทั้งการเช่นไหว้บูชาผีภายในบ้านเรือนและศาลผีประจำหมู่บ้านด้วย กลางคืนทั้ง 2 คืน มีการเต้นรำ กินเลี้ยงฉลองกันอย่างสนุกสนาน เต้นรำรอบ ๆ ต้นไม้ปีใหม่ของทุกหลังคาเรือนในเวลากลางคืน ส่วนเวลากลางวันก็เต้นรำกันที่หน้าบ้านของหมอมผีเมือง

ข. วันปีใหม่ไทย ลีซอเรียกว่า "เฮ้อยป่า" มีขึ้นหลังจากปีใหม่ 1 เดือนกับ 7 วัน มีเพียง 1 วัน 1 คืนเท่านั้น มีพิธีเซ่นไหว้บูชาผีในบ้านเรือนและผีประจำหมู่บ้าน หลังจากนั้นก็จะมีการเดินรำกัน ณ หน้าบ้านของหอมเมืองบ้านเดียว โดยไม่มีต้นไม้ปีใหม่วางอยู่หน้าบ้าน

ค. วันกินข้าวใหม่ ลีซอเรียกว่า "หญะหญะ" วันกินข้าวใหม่อยู่ในช่วงเดือนธันวาคมของทุก ๆ ปี ซึ่งเป็นระยะที่ข้าวในไร่เริ่มแก่จัด สามารถเก็บเกี่ยวได้แล้วการทำพิธีกินข้าวใหม่จะต้องเลือกวันดี ซึ่งวันที่ดีที่สุดคือวันสุบซัน วันดีรองลงมาคือวันกระต่าย วันวัว พิธีกรรมจะมีการนำข้าวที่เกี่ยวข้องจากไร่มาเซ่นไหว้บูชาผีบรรพบุรุษในบ้านเรือน และมีการเซ่นไหว้บูชาผีประจำหมู่บ้านด้วย

พิธีกินข้าวใหม่ เป็นพิธีกรรมของแต่ละหลังคาเรือน อาจจะเป็นวันตรงกันกับเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องหรือไม่ก็ได้ พิธีดังกล่าวมีเพียง 1 วัน สมาชิกในครัวเรือนต้องหยุดงานในไร่

ง. วันกินข้าวโพดใหม่ ลีซอเรียกว่า "ฮ้อแป้ว"

วันกินข้าวโพดใหม่ อยู่ในช่วงเดือนกรกฎาคมหรือสิงหาคมของทุก ๆ ปี และตรงกับกลางเดือน 7 ของลีซอ วันสำคัญดังกล่าวนี้กำหนด 3 วัน ลีซอในหมู่บ้านทุกคนทุกหลังคาเรือน (ยกเว้นผู้ที่นับถือคริสต์) จะต้องหยุดงานและทำพิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษในบ้านเรือนของตน รวมทั้งผีประจำหมู่บ้านด้วย พิธีกรรมของทุกหลังคาเรือนจะจัดหาข้าวโพดในไร่ พิษผักบางชนิด เช่น สับปะรด แดงกวา อ้อย กลัวย แดงโม ฯลฯ มาเซ่นไหว้บูชาผีด้วย หากไม่มีก็จะซื้อมา ห้ามขอจากคนอื่น

จ. วันไหว้ผีบรรพบุรุษที่หลุมฝังศพ ลีซอเรียกว่า "หลี่ฮัว" วันดังกล่าวนี้ กำหนดไว้ นับจากวันปีใหม่ 2 เดือน 2 วัน การทำพิธีจะมีขึ้น ณ สุสานหรือหลุมฝังศพ

ลีซอมีการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ณ หลุมฝังศพ จำนวน 3 ครั้ง คือ ครั้งแรก ทำพิธี เมื่อนำศพไปที่หลุมศพครั้งที่ 2 และที่ 3 ทำพิธีเมื่อถึงวัน "หลี่ฮัว" หลังจากทำพิธีไหว้ผีที่สุสานครบ 3 ครั้งแล้ว ก็ไม่ต้องไหว้อีกแล้ว มีความเชื่อว่าวิญญาณไปเกิดใหม่แล้ว

ดังนั้นในหมู่บ้านลีซอแต่ละแห่ง เมื่อวันดังกล่าวมาถึงก็อาจจะไม่มีพิธีดังกล่าวนี้ก็ได้ เพราะคนตายที่ต้องทำพิธีเซ่นไหว้ ต้องเป็นผู้ที่ได้แต่งงานและมีบุตรแล้วเท่านั้น

การเซ่นไหว้บูชาผีที่สุสาน จะมีการฆ่าหมูและทำอาหารเลี้ยงแขกกัน ณ บริเวณใกล้เคียงสถานที่นั้น มีการละเล่นกันสนุกสนาน คือใช้โคลนหรือเขม่าไฟกันหม้อหรือกันกะทะ ซึ่งมีสีดำ ทั้งชายหญิงเด็กจะนำสิ่งเหล่านี้มาทาหน้า เสื้อผ้า และตามร่างกายของผู้ที่ไปร่วมพิธีทุกคนโดยมีเหตุผลความเชื่อว่าจะได้จำหน้าไม่ได้ รูปร่างหน้าตาที่สปรก ผีจะไม่เอาชีวิตไปด้วยอย่างเด็ดขาด

ฉ. วันศีล ลีซอเรียกว่า "จ้อ"

วันศีลหรือวันกรรมของลีซอมี 15 วัน/ครั้ง เขามีการนับ วัน เดือน ปี ตามจันทรคติ ฉะนั้นวันพระจันทร์เต็มดวงและพระจันทร์มีดมืด จึงเป็นวันศีล

หมอเมืองเป็นผู้ประกาศให้ชาวบ้านทราบล่วงหน้า 1 วัน ว่าวันรุ่งขึ้นจะเป็นวันศีลเขาจะบอกด้วยว่า ห้ามใช้ของมีคม เช่น มีด ขวาน จอบ เลียม ห้ามทำงานในไร่ หรือแบกฟืนกลับมาบ้าน นอกจากนี้ก็ห้ามฆ่าหมู ฆ่าไก่หรือสัตว์ใหญ่ทุกชนิด

ตามปกติวันศีล ลีซอจะหยุดงาน 1 วันอยู่กับบ้าน ไม่ไปทำงาน ผู้หญิงอาจจะเย็บปักผ้า ส่วนผู้ชายบางคนก็ไปหาของป่า หรือทำงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ

7. ข้อแนะนำในการเข้าไปในชุมชน

- ไม่เล่นการพนันทุกชนิดในหมู่บ้าน
- ไม่ดื่มสุราจนเมาและทะเลาะ ครองสติไม่อยู่ ทำให้ลืมนอบน้อมความนับถือ
- ไม่ควรมียืมเงินของชาวบ้าน
- ไม่ควรให้คำมั่นสัญญาว่า จะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ให้สำเร็จ เพราะหากทำไม่ได้ หรือไม่ปฏิบัติตามที่พูดจะทำให้เราเสียสัจจะ
- ไม่ประพฤติดิจจาริตประเพณีที่เป็นข้อห้ามทางเพศ โดยเฉพาะเกี่ยวกับบุตรสาวและภรรยาของเขา
- มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นในหมู่บ้าน จำเป็นต้องหาทางช่วยเหลือแก้ไขปัญหาร่วมกับชาวบ้าน มิใช่หนีปัญหาหรือนิ่งเฉย เนื่องจากมีแนวคิดแต่เพียงว่า ไม่ใช่ธุระของตน
- เข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีทุกครั้งเมื่อมีโอกาส อย่านำได้ปฏิเสธการรับเชิญไปร่วมพิธีกรรมของชาวบ้าน ซึ่งได้แก่ ประเพณีปีใหม่ เกิด ตาย แต่งงาน เรียกขวัญ ทำบุญสร้างศาลา เป็นต้น
- ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ชาวบ้าน มีความขยัน อดทน เสียสละ ซื่อสัตย์ ประหยัด มีใจรักในการทำงานกับชาวเขาและ ยึดมั่นอยู่ในคุณธรรม ความดีเป็นหลักสำคัญในการทำงานกับลีซอ

ลัษณะ

บุคิษฐ์ จินดาศรี*

การที่ท่านจะไปปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับชาวเขาเผ่าลัษณะในชุมชนใด ให้เกิดผลสำเร็จดี ท่านจะต้องศึกษาหาความรู้ข้อเท็จจริงต่างๆ ทั้งธรรมชาติสิ่งแวดล้อมขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี ชาวเขาเผ่าลัษณะในชุมชนนั้น ๆ ให้ต้องแท้เสียก่อน แม้ผู้เขียนจะเชื่อว่าข้อเท็จจริงทุกอย่างที่เกี่ยวข้องจะมีความสำคัญช่วยให้การปฏิบัติงานเกิดผลสำเร็จได้ดีก็ตาม แต่ก่อนอื่นผู้เขียนใคร่ขอเพียงเสนอแนะให้ผู้อ่าน ได้มีความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับบุคคลสำคัญในหมู่บ้านกลุ่มเครือญาติสังคัตต์สิทธิ์ในบ้านในหมู่บ้าน มารยาททางสังคม ข้อห้ามที่สำคัญ ข้อนิยม กับปฏิทินกิจกรรมการเกษตรและสังคมในรอบปี และสุดท้ายจะเป็นข้อเสนอแนะซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

1. บุคคลสำคัญในหมู่บ้าน

บุคคลสำคัญของหมู่บ้านลัษณะนั้นอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ผู้นำทางการและผู้นำตามธรรมชาติ

1.1 ผู้นำทางการ คือผู้นำที่ทรงอำนาจที่เกี่ยวข้องได้เข้าไปแต่งตั้งตามกระบวนการประชาธิปไตย ผู้นำดังกล่าวนี้ได้แก่ กำนัน, สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน และเจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการ เช่น ครู สาธารณสุขตำบล เกษตรตำบล บุคคลเหล่านี้มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายระเบียบที่ทางราชการกำหนดไว้ การแต่งตั้งและถอดถอนบุคคลดังกล่าวให้เป็นไปตามระเบียบของทางราชการที่เกี่ยวข้องได้กำหนดไว้ บุคคลต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว มีอิทธิพลมีความรู้บางอย่างเกี่ยวกับหมู่บ้านปฏิบัติงานของท่าน ท่านต้องทำความรู้จักและสร้างความสัมพันธ์อันดี และขอความรู้และความร่วมมือ จากบุคคลเหล่านี้ด้วย

1.2 ผู้นำตามธรรมชาติ คือผู้นำที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เป็นบุคคลที่มีลักษณะ และมีความสามารถพิเศษ และปฏิบัติงานด้วยความเสียสละ เพื่อสังคมของเขาบุคคลต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ ได้แก่ ผู้นำประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงผี (ตีะพี) หัวหน้างานศพ (คดคุมต้องตีะ) กลุ่มผู้อาวุโส (ตีะควต) หัวหน้าสะมัง (สะมังระ) หัวหน้าหนุ่ม (กวนเพลียระ) หัวหน้าสาว (ปะเกอระ) ผู้เขียนเห็นว่าบุคคลดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้มีความสำคัญมาก ผู้เขียนจึงใคร่ขอกล่าวถึงบุคคลดังกล่าวในรายละเอียดต่อไปคือ

*นักวิจัยสังคมศาสตร์ สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

1.2.1 ตั๊พี คือหัวหน้าประกอบพิธีหรือผู้สื่อความกับผีต่างๆ ได้นั่นเอง การที่จะเป็นตั๊พีได้ ตามข้อเท็จจริงเขาต้องเป็นคนหัวปี และบิดาของเขาหรือคนในตระกูลของเขาเลี้ยงฝึ้อย่างใดอย่างหนึ่งของหมู่บ้านมาก่อน เมื่อบิดาแก่ชราและไม่สามารถนำประกอบพิธีกรรมที่เคยปฏิบัติมาก่อนได้ดีเขาก็จะมอบความรู้ และอำนาจในการปฏิบัติพิธีกรรมให้แก่ลูกชายคนหัวปีต่อไป แต่ถ้าเขาไม่มีลูกชายเลย เขาก็จะมอบความรู้ และอำนาจในการเลี้ยงผี และนำประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีให้แก่ลูกหัวปีของน้องชายต่อไป จะเห็นได้ว่าคนที่จะเป็นตั๊พีได้ จะต้องรับมรดกจากผู้อาวุโส จากตระกูลของตนเองพวกเขาล้วนมีความเชื่อตั๊พีมากถ้าใครไม่สบายและให้ตั๊พีเสี่ยงทายดูถ้าตั๊พีบอกว่าผีบิดาหรือมารดาทำให้ป่วย ญาติของผู้ป่วยจะต้องเลี้ยงผีตามที่ตั๊พีบอก ถ้าเลี้ยงแล้วไม่หายและขอให้ตั๊พีอื่นดู ถ้าตั๊พีใหม่บอกว่าผีเยื่อทำให้ป่วยต้องเลี้ยงผีเยื่อด้วยวัวตัวเมียสีแดง เขาก็ต้องหาวัวดังกล่าวมาเลี้ยงให้จนได้ ถ้าไม่มีเงินซื้อ ก็ต้องยอมเป็นหนี้เป็นสินคนอื่นไปก่อน

แต่ละปี หัวหน้าผีทุกคนจะเป็นคนนัดแนะกับชาวบ้านว่า จะทำการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีวันไหนและในวันประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านทุกหลังคาเรือน ก็จะมาร่วมประกอบพิธีกรรมทุกหลังคาเรือน (พิธีกรรมระดับหมู่บ้าน) จุดประสงค์ของเขาก็คือ ขอให้ผีช่วยให้เขามีความสุขความเจริญ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล พืชเจริญงอกงาม มีผลผลิตดี สัตว์เลี้ยงแพร่พันธุ์รวดเร็ว

จะเห็นว่าตั๊พีมีความสำคัญมากๆถ้าทำโครงการใดๆจะต้องชี้แจงให้พวกตั๊พี เกิดความเข้าใจ เกิดความต้องการโครงการนั้น ๆ เสียก่อน จึงจะดำเนินโครงการนั้นได้ดีมีฉะนั้น โครงการจะไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน และโครงการจะล้มเหลวได้

1.2.2 คตคุมตองโต๊ะ คือหัวหน้าจัดงานศพ เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้บรรลู่ ผลสำเร็จตามประเพณีนิยมเป็นคนติดต่อกับผีคนตาย บอกให้คนตายไปเกิดอยู่ดีกินดีไม่มารบกวนลูกหลาน และญาติพี่น้องที่อยู่ข้างหลัง อวยพรให้ลูกหลานของคนตาย ให้อยู่เย็นเป็นสุขท่ามาหากินร่ำรวย เป็นผู้นำในการฝังศพ คือเป็นคนหาตำแหน่งที่ฝังศพ นำชุดหลุมฝังศพ ตามผลที่ได้จากการเสี่ยงทายและซึ่งเขาเชื่อว่าจะเกิดผลดีแก่ผู้ตาย และญาติพี่น้องของคนตายที่อยู่ข้างหลัง ชาวบ้านจะแต่งตั้งหัวหน้างานศพ จากผู้สูงอายุที่มีความรู้ทางประเพณีงานศพ และบุคคลนั้นจะต้องสมัครใจ ที่จะรับตำแหน่งดังกล่าวนี้ด้วย เมื่อบุคคลนั้นได้รับแต่งตั้ง ให้เป็นหัวหน้าแล้ว หัวหน้านั้นก็จะไปแต่งตั้งผู้ช่วยอีก 4 คน เพื่อช่วยงานของเขา เมื่อหัวหน้าจัดงานศพรู้สึกชราภาพมาก ปฏิบัติงานไม่ได้ ก็จะขอลาออกจากตำแหน่งหน้าที่ และจะแต่งตั้งให้ผู้ช่วยคนที่หนึ่งเป็นหัวหน้างานศพต่อไป เมื่อผู้ช่วยคนที่หนึ่งได้เป็นหัวหน้าจัดงานศพแล้วเขาก็จะไปแต่งตั้งผู้ช่วยหัวหน้าจัดงานศพคนที่สี่ และจะปฏิบัติอย่างนี้ต่อไปเรื่อย ๆ

หัวหน้าจัดงานศพ และคณะทำงานของเขา มีความสำคัญและมีบารมีในชุมชนมาก อาจเทียบบุคคลเหล่านี้ เป็นพระสงฆ์ของเขาก็ว่าได้ดังนั้นท่านก็ควรที่จะสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลพวกนี้ให้ดี และควรขอความสนับสนุนโครงการ จากบุคคลเหล่านี้ด้วย

1.2.3 ตีะควด คือกลุ่มผู้อาวุโสเป็นบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ประมาณ 46 ปีขึ้นไปหรือบางคนอาจจะมียาอายุอ่อนกว่านั้นก็ได้ ถ้ามีความรู้ทางประเพณี และวัฒนธรรมของลัทธิ เป็นบุคคลที่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ ของแต่ละตระกูลของหมู่บ้าน

กลุ่มผู้อาวุโสนี้ จะมีการรวมตัวกันเพื่อปฏิบัติภารกิจ เกี่ยวกับระเบียบประเพณีของเขาเป็นครั้งคราวกลุ่มผู้อาวุโสจะมีการรวมตัวกันในโอกาสดังต่อไปนี้คือในโอกาสที่เกิดข้อพิพาทขึ้นในชุมชนมีการประพฤติปฏิบัติผิดประเพณีต้องการที่จะลงโทษผู้กระทำผิด ในกรณีเช่นนี้ ผู้อาวุโสของแต่ละตระกูลในชุมชนจะมารวมกันปรึกษาหารือความและลงโทษผู้กระทำผิด การลงโทษผู้กระทำผิดมักจะปรับเป็นเงิน เงินที่ได้จากการปรับส่วนหนึ่งจะใช้ซื้อสิ่งของเลี้ยงผี อีกส่วนหนึ่งจะเก็บเป็นเงินของส่วนรวมและนำมาใช้เมื่อมีกิจกรรมทางประเพณีของชุมชนในโอกาสต่อไป

ในโอกาสที่มีการแต่งงานกลุ่มผู้อาวุโส จะมีการรวมตัวกันแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มทางฝ่ายเจ้าบ่าวและกลุ่มทางฝ่ายเจ้าสาว ทั้งสองกลุ่มนี้จะทำหน้าที่ตอรอง หาข้อตกลงเรื่องเงินสินสอด กำหนดสาระอื่นๆของการแต่งงาน ให้เกิดผลดีแก่คู่สมรส เป็นเกียรติสิริมงคลแก่ญาติมิตรของทั้งสองฝ่าย

ในโอกาสที่มงานศพ ผู้อาวุโสจะต้องมาร่วม และช่วยงานศพ เป็นผู้ร่วมจัดการงานศพและเมื่อถึงเวลานำศพไปฝัง ผู้อาวุโสก็จะช่วยกันนำศพไปฝังที่ป่าช้า เด็กหนุ่มสาว ผู้หญิง และคนที่แต่งงานใหม่ ๆ ห้ามร่วมขบวนนำศพไปฝังที่ป่าช้าเพราะจะทำให้อายุสั้น

1.2.4 สะมังระ คือหัวหน้าสะมังเป็นหัวหน้ากลุ่มตระกูลที่มีเชื้อสายพระเจ้าแผ่นดินคือ ขุนหลวงวิลังกะ เป็นผู้อาวุโสสูงสุดในตระกูล ถ้าตระกูลนี้ร่วมอยู่ในชุมชนใด หัวหน้าสะมังคือผู้ยิ่งใหญ่ทางด้านศาสนา และทางการปกครองของชุมชนนั้น

ในสมัยก่อน เมื่อถึงฤดูการปลูกข้าว ชาวบ้านจะให้หัวหน้าสะมังปลูกข้าวเป็นคนแรก และทุกหลังคาเรือนจะมาช่วยปลูกข้าว เมื่อเสร็จจากการปลูกข้าวให้สะมังระแล้ว แต่ละหลังคาเรือนจึง จะเริ่มปลูกข้าวในไร่ของตนเอง เป็นการให้ผู้นำนำโชคก่อน หรือเปิดทางให้ก่อน

หัวหน้าสะมังจะไม่จับศพไม่ไปร่วมฝังศพที่ป่าช้าไม่เดินขวงสะมัง (เดินรำในงานศพที่รำควาย) เวลาคนธรรมดาเสียชีวิตที่บ้านกับสะมังเขาจะไม่แบ่งไม้กันครึ่งหนึ่งของต้น แต่จะแบ่งไม้ที่เสียได้เป็นต้น ถ้าเสียชีวิตหนึ่งต้นแล้วแบ่งไม้ที่เสียได้คนละครึ่ง คนธรรมดาเขาจะไม่รับเพราะเขาเชื่อว่าสะมังมีบุญมากจะเอาโชคดีไปหมด บุคคลธรรมดาจะได้รับโชคร้ายจากบ้านที่สร้างด้วยไม้นั้น

ดังนั้นสะมังระ จึงมีบทบาทสำคัญในชุมชนมาก ในกรณีที่บ้านหมู่บ้านที่ท่านเกี่ยวข้อง มีสะมังระอยู่ด้วย ท่านต้องให้ความสำคัญแก่สะมังระให้มาก เพราะพวกตัวเองก็ให้ความสำคัญกับสะมังระมากถึงกับกล่าวว่า "ถ้าสังคมเราไม่มีหัวหน้าสะมัง สังคมเราก็จะไม่แตกต่างไปจากสังคมที่อาศัยอยู่ในป่า"

1.2.5 กวนเพ็ลยระ คือ หัวหน้าของคนหนุ่มเป็นชายหนุ่มที่มีอายุสูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับชายหนุ่มอื่นๆที่ยังไม่แต่งงานเขาจะเป็นผู้นำหนุ่มและสาวในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เช่น ทำแนว

กันไฟฟ้า ช่วยกันดับไฟฟ้าเตรียมพื้นที่ และทำอาหารในพิธีกรรมการเลี้ยงผีของชุมชนช่วยงานศพและงานแต่งงานนอกจากนั้นกวนเพลียระยังมีหน้าที่ พิจารณาเปลี่ยนฐานะทางสังคมจากเด็กหนุ่มและเด็กสาวในชุมชนให้เป็นคนหนุ่มและคนสาวที่พร้อมที่จะรับใช้และรับผิดชอบสังคมของเขาต่อไป กวนเพลียระจะพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ เมื่อตาย และเมื่อสละโสดด้วยการแต่งงานไป

1.2.6 ปะเกรสระ คือหัวหน้าสาวเป็นผู้ที่มีอายุสูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับสาวอื่น ทั้งหมดในชุมชน ปะเกรสระมีฐานะเป็นผู้ช่วยกวนเพลียระอีกที ช่วยดูแลรับผิดชอบ ในการทำการปฏิบัติ กิจกรรมของชุมชนของฝ่ายหญิงสาวปะเกรสระ จะพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบ เมื่อตายหรือสละโสด และแต่งงานไปแล้ว

2. เครือญาติ

ในสังคมลัวะบางหมู่บ้านจะประกอบด้วยกลุ่มเครือญาติหลายกลุ่ม กลุ่มเครือญาตินี้อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับกลุ่มเครือญาติระดับใหญ่เขาเรียกว่าเจอหรือยวง หรือตระกูลกลุ่มเครือญาติระดับรองลงมาเขาเรียกว่าเอียกปู (Leneage)

พวกลัวะเป็นสังคมที่สืบตระกูลทางฝ่ายชาย ไม่แต่งงานกับคนที่อยู่ในตระกูลเดียวกันแต่จะแต่งงานกับคนนอกตระกูลของตนเอง

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้วเขาจะไม่แต่งงานกันในกลุ่มเครือญาติที่อยู่ในเอียกปูเท่านั้นคือ กลุ่มเครือญาติที่สืบทอดกันมาเพียง 5 อายุคน (Generation) เท่านั้น เพราะถ้ามากกว่านั้นเขาจะจำกันไม่ได้บุคคลที่เป็นหัวหน้ากลุ่มเครือญาติต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้ น่าจะยังให้ความสำคัญมากในการขอความร่วมมือใด ๆ เกี่ยวกับการพัฒนา ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดถึงบุคคลดังกล่าวต่อไป

2.1 เจอหรือยวง ลัวะแต่ละหมู่บ้านจะประกอบด้วยกลุ่มเครือญาติระดับเจออยู่ 2-5 เจอ (ความหมายของ เจอคือญาติ ยวงคือหมู่บ้าน) เดิมลัวะตั้งหมู่บ้านเป็นกลุ่มเล็กๆ เฉพาะเครือญาติของตนเองดังนั้นพวกลัวะจึงนิยมเรียกยวงแทนเจอตัวอย่างเช่นเดิมนบ้านช่างหม้อหลวงชื่อยวงเคียม บ้านอมพายเหนือ ยวงเปรีย(สะมัง) บ้านอมพายใต้ ชื่อ ยวงเปรง และบ้านธรรมชัยชื่อยวงฮโรย

ยวงจึงมีความหมายเป็นกลุ่มเครือญาติระดับตระกูลเทียบเท่ากับแซ่ของม้ง แต่ละยวงจะมีหัวหน้ายวงเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมในการเลี้ยงผีของแต่ละยวง

นายกรอยคำพุทธ กล่าวว่าลัวะบ้านละอูป อำเภอแม่ลาน้อยจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วยยวง (กลุ่มเครือญาติ) และหัวหน้ายวงดังนี้

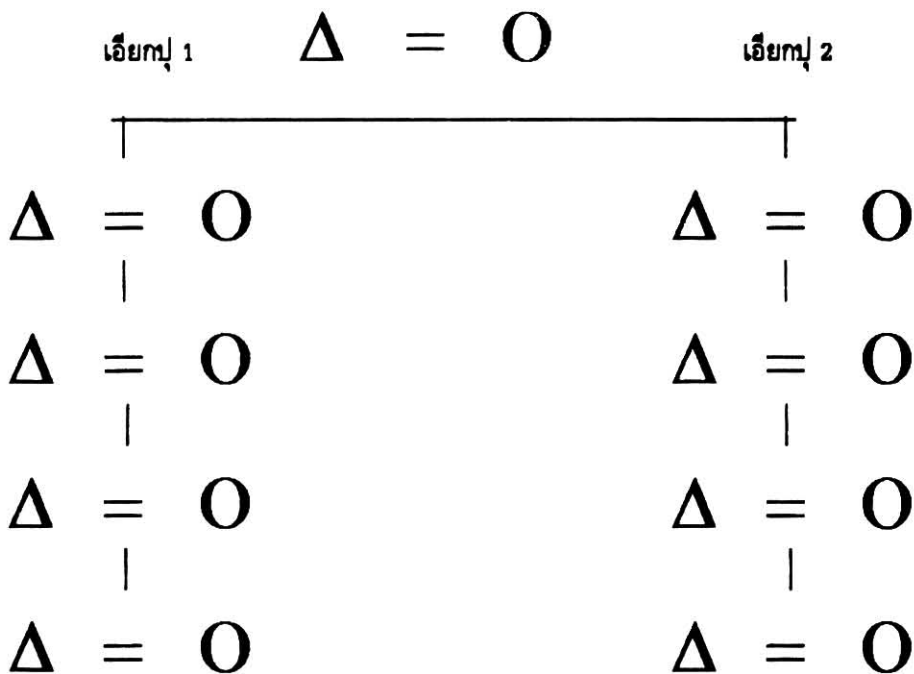
ยวง
(1) มอຍ်จ

หัวหน้ายวง
นายประยูทธ

(2) สะมัง	นายมุ่ม
(3) เฮ้ง	นายคำเฮือน
(4) ไตรปลอง	นายคำต๊ีบ
(5) ละเมียง	นายเมือง

2.2 กวนกวดจองโจว คือ กลุ่มหัวหน้าของเจอ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีอำนาจและบารมีสูง มีอำนาจในการตัดสินใจดีดีทำโทษผู้กระทำผิดระเบียบประเพณีด้วยการปรับเป็นเงิน เอาไว้ใช้ในกิจกรรมของชุมชนได้เป็นผู้รักษาประเพณีของลัวะ เป็นผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจ คู่สมรสต้องชำระเงินทองตามประเพณีนิยมสั้วใหญ่ที่ฆ่าเลี้ยงผีจะต้องแบ่งชาหลังให้กวนกวดจองโจวทุกครั้งไป การจัดงานที่เป็นสิริมงคล การขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงานจะต้องมีกลุ่มกวนกวดจองโจวทำพิธีให้เสมอ

2.3 เอียกญ (Loneage) เป็นกลุ่มเครือญาติที่มีความใกล้ชิดกัน ทุกคนสามารถนับญาติกันได้ กลุ่มเครือญาติ เอียกญ ประกอบด้วยเครือญาติ 4 อายุคน (Generation) ดูภาพ

คนที่อยู่ในเอียกญ 1 จะไม่แต่งงานกันเอง แต่จะแต่งงานกับเอียกญ 2 แต่ละเอียกญก็จะมีหัวหน้าพิธีประกอบพิธีกรรมผิบรรพบุรุษ (ผีสะมัง) ในกลุ่มเอียกญของตนเอง การที่คนในเอียกญ 1 ยังแต่งงานกับเอียกญ 2 ได้ทุกๆ ที่ข้อเท็จจริงเขาเป็นญาติกัน แต่เขาจำกันหรือนับญาติกันไม่ได้ จึงแต่งงานกันได้

หัวหน้ากลุ่มเครือข่ายที่ได้ออกมาแล้วเป็นหัวหน้ากลุ่มทางสังคมการเมืองและเศรษฐกิจของชุมชน นักพัฒนาต้องสร้างความสัมพันธ์กับหัวหน้ากลุ่มเจอ และเอียงปูละก้านี้ เพื่อหาแนวร่วมในการปฏิบัติงานให้เกิดผลดีต่อไป

3. ผู้นำทางศาสนาคริสต์ประจำหมู่บ้าน

พวกเหล่าหลายหมู่บ้านที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน นับถือศาสนาคริสต์ การพัฒนาต่างๆ จะเกิดความสำเร็จได้ดีจะต้องได้รับความร่วมมือจากผู้นำทางศาสนาคริสต์ด้วย

ในชุมชนที่มีสมาชิกนับถือคริสต์ตั้งแต่ 300 คน เขาจะมีผู้นำทางศาสนาประมาณ 6 คน แต่ถ้ามีสมาชิกของศาสนาจำนวนน้อย ก็จะมีผู้นำลดจำนวนลงไปด้วย ซึ่งอาจจะมีเพียง 2 คนเท่านั้น ผู้นำหรือเรียกว่าผู้ปกครอง6คนนี้ เขาจะแบ่งทำงานบริหารวางแผนโครงการเพื่อให้สมาชิกได้รับบริการทางศาสนาอย่างทั่วถึงกัน ให้ทุกคนอยู่ในศีลตามพระคำภีร์ของพระเยซู

ในกรณีบ้านละอุมมีผู้ปกครองทางศาสนาที่โบสถ์คริสต์ (โปรเตสแตนต์) 6 คน เขาแบ่งหน้าที่กันดังนี้

ประธานคริสต์ รับข่าวสารเอกสารจากที่ต่าง ๆ สอนพระคำภีร์ และอื่น ๆ แก่สมาชิก กรรมการอีก-5 คนมีหน้าที่

คนที่ 1 มีหน้าที่ประกาศหรือเผยแพร่พระศาสนา ทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านหาสมาชิกเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี

คนที่ 2 มีหน้าที่รับแขกหรือสมาชิกคริสต์จักรจากที่อื่น ๆ ปรีกษาหรือเกี่ยวกับข้อปัญหาต่าง ๆ กับผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้านหรือต่างหมู่บ้าน

คนที่ 3 ออกเยี่ยมเยียนดูแลทุกข์สุขของสมาชิกในหมู่บ้าน ถามสารทุกข์สุกดิบให้กำลังใจแก่สมาชิก

คนที่ 4 เยี่ยมเยียนช่วยเหลือสมาชิกที่เจ็บป่วยให้ได้รับการดูแลรักษาอย่างทั่วถึง จัดหาเงินทองสนับสนุนให้การรักษาตัวที่โรงพยาบาล

คนที่ 5 มีหน้าที่จัดทำงานประมาณ ทำบัญชีรายรับรายจ่ายเงินของคริสต์จักร

คณะกรรมการทั้ง6คนนี้ ถือว่าเป็นบุคคลมีเกียรติและเป็นที่ยอมรับนับถือของสมาชิกคริสต์ทุกคน พวกเขาจะได้รับเชิญให้ไปอวยพรให้แก่คู่บ่าวสาว และได้รับเชิญให้เป็นผู้นำทำพิธีทางศาสนาคริสต์ทุกๆ วันอาทิตย์ ดังนั้นเราจะต้องทำความรู้จักกับบุคคลดังกล่าวนี้ให้ดีจะได้ได้รับความร่วมมือในการปฏิบัติงานต่าง ๆ อย่างดี

4. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในบ้านและในหมู่บ้าน

การที่เราจะสร้างความสัมพันธ์ กับชาวเขาเผ่าละแ้วได้ดีนั้น เราจะต้องรู้และเข้าใจสถานที่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นเหมือนกับคนละแ้วที่ดีทั่ว ๆ ไป พึงปฏิบัติตนนั่นเอง

4.1 บ้านละแ้ว มีห้องอยู่หนึ่งห้องในห้องจะมีเตาไฟ 2 แห่งถ้าดูตามรูปจะเห็นหมายเลข 4 เป็นเตาไฟหุงอาหารของครัวเรือน หมายเลข 5 เป็นเตาไฟสร้างขึ้นเพื่อเลี้ยงผีละแ้ว และเป็นเตาไฟสำหรับอยู่ไฟของแม่บ้านและลูกสะใภ้ของครัวเรือน

หมายเลข 1 เป็นเสาของผีซู ผีรุกโยช เป็นผีมัดมือของลูกของน้องสาว มีหิ้งให้อาศัยอยู่ และผีเหล่านี้ขึ้นบ้านใหม่ (ไปลยม่วน) ป้องกันไม่ให้ไฟไหม้บ้าน

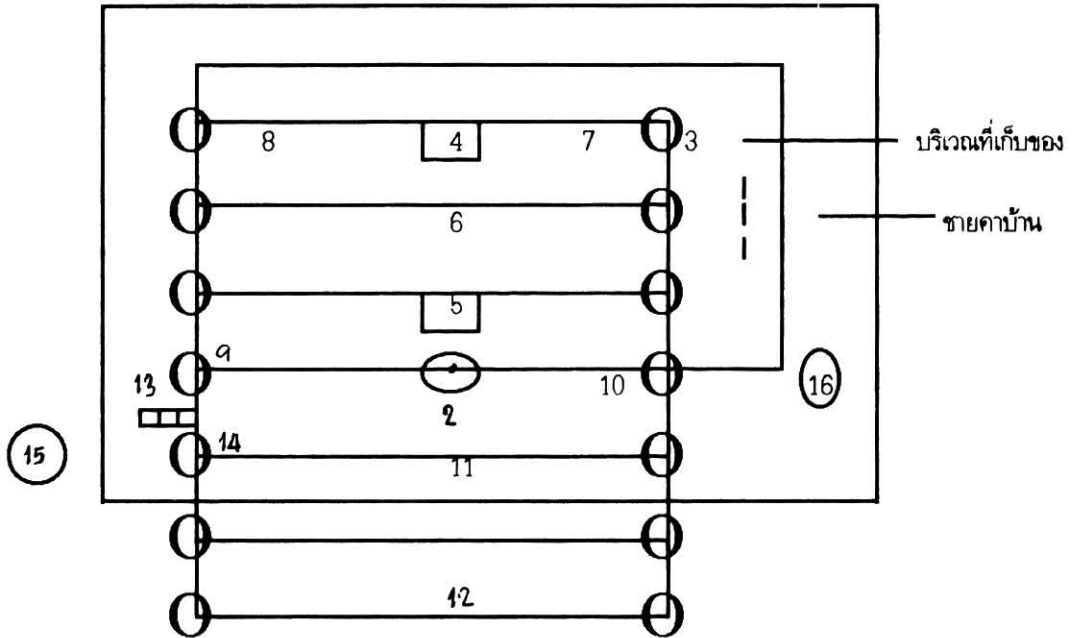
หมายเลข 2 เป็นเสาผีชะมา (ตัวเมีย) ผีซู และผีชะมาเป็นผีนคู่กัน เวลาเลี้ยงก็ต้องเลี้ยงในวันเดียวกัน การเลี้ยงผี 2 ตัวนี้ จะเลี้ยงเพื่อแนะนำสมาชิกของครัวเรือนที่เกิดใหม่ เพื่อแนะนำลูกสะใภ้ใหม่ และเลี้ยงเพื่อให้ช่วยรักษาสมาชิกครัวเรือนที่เจ็บไข้

หมายเลข 3 ผีตะเลอม้ง เป็นผีบรรพบุรุษต้องเลี้ยงทุก ๆ ปี เพื่อขอให้ช่วยดูแลลูกหลานให้อยู่สุขสบาย

หมายเลข 8 เป็นที่นอนของลูก โดยเฉพาะลูกสาวแต่ถ้ามีแขกมาเยี่ยมและเป็นญาติใกล้ชิดเจ้าของบ้านจะอนุญาตให้นอนที่นี่ได้ แต่ถ้าเป็นแขกจำนวนมากต้องพักค้างคืนที่หมายเลข 10

ห้ามไม่ให้แขกเข้าไปในเขตที่นอนของหัวหน้าครัวเรือนคือเขตตั้งแต่ครึ่งของเตาไฟ 4 และ 5 ไปทางที่อยู่ที่นอนของหัวหน้าครัวเรือนเด็ดขาด

นอกจากนั้นยังมีผีไภยบง (ผีบันได) เลขที่ 14 ผีเรอซุก (ผีป้องกันผีร้าย) เลขที่ 15 และเลขที่ 16 ผีซอวป (ผีตายโหงของตระกูล) อีกด้วย บริเวณต่าง ๆ เหล่านี้ควรให้ความเคารพ ไม่ควรกระทำการใด ๆ ล่วงเกินสถานที่ดังกล่าวแล้วนี้ มิฉะนั้นเราจะไม่ได้รับความเชื่อถือจากละแ้วและจะขอความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ยาก

1. เสาค้ำ (ตัวผู้)
 ฝักรุกไข่ (ฝักรุกมือลูกของน้องสาว)
 ฝักรุกม่วง (ฝักรุกขึ้นบ้านใหม่)
2. ฝักรุก (ตัวเมีย)
3. เสาค้ำ เป็นที่แขวนทรัพย์สินมีค่าของครัวเรือน เป็นที่อยู่ของฝักรุกเลอเม้ง
4. เตาไฟหุงอาหารของครัวเรือน
5. เตาไฟฝักรุก
6. ที่ทานอาหารของครัวเรือน
7. ที่นอนของครัวเรือน
8. ที่นอนของแขก ปกติของลูกสาว
9. ประตูเข้าในบ้าน
10. ที่รับแขกจำนวนมาก
11. ที่ทำกิจกรรมของครัวเรือน ทอผ้า จักสาน พักผ่อน
12. ที่ตากผ้าและผลิตทางเกษตร พักผ่อน
13. บันไดบ้าน
14. ฝักรุกบัง (ฝักรุกบัง)
15. ฝักรุก ป้องกันฝักรุก
16. ฝักรุก (ฝักรุกโหงของตระกูล)

4.2 ในหมู่บ้าน

ที่หมู่บ้านของลัวะ จะมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่สำคัญ ๆ อยู่หลายแห่ง ที่เราควรให้ความเคารพสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว มักเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม เกี่ยวกับการเลี้ยงผี ถ้าใครไปกระทำการใด ๆ ที่อาจจะกระทบกระเทือน หรือกระทบกระทั่ง บริเวณศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว คนทั้งชุมชนจะเกิดภัยพิบัติ คนทั้งหมู่บ้านจะทำมาหากินไม่ขึ้น ชาวบ้านจะเกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย สัตว์เลี้ยงจะเป็นโรครบขาดตาย เหล่านี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น เมื่อใครทำสิ่งใดที่กระทบกระเทือน บริเวณสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว จึงถูกทำโทษด้วยการปรับ เพื่อเอาเงินส่วนหนึ่งไปเลี้ยงขอโทษผี อีกส่วนหนึ่งจะเก็บเอาให้ชุมชนเพื่อจัดเลี้ยงผีในโอกาสหน้าอีกด้วย

การที่จะสังเกตว่าสถานที่ใด เป็นสถานที่เลี้ยงผี เราจะสังเกตได้คือ สถานที่เลี้ยงผีหลักเมือง จะมีศาลาเลี้ยงผี (เหยื่อะยง) อยู่ในบริเวณหมู่บ้าน มีเสาเสกตั้งอยู่หน้าศาลาเหยื่อะยง สังเกตเห็นได้ชัด สถานที่เลี้ยงผีอื่น ๆ ไม่มีศาลาเหมือนผีหลักเมือง และสถานที่เหล่านี้จะอยู่ขอบนอกของหมู่บ้านเราจะสังเกตเห็นเฉลวหรือศาลาเล็ก ๆ ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีต้นไม้ใหญ่ ๆ

เพื่อเสริมความเข้าใจเรื่องนี้ผู้เขียน จึงได้จัดทำปฏิทินการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญๆ ในรอบปี ซึ่งทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน จะต้องหยุดจากกิจกรรมอื่น มาร่วมกันประกอบกิจกรรมเลี้ยงผีเหล่านี้เป็นประจำทุกปี เพื่อขอบคุณผีเหล่านี้ที่ช่วยดูแลให้เขามีอยู่มีกิน ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีสัตว์เลี้ยงบริบูรณ์ และก็ขอให้ผีเหล่านี้ ช่วยดูแลให้พวกเขา อยู่ได้อย่างเดิมในปีนั้น ๆ และในปีต่อ ๆ ไปอีก แล้วก็สัญญาว่าจะเลี้ยงผีเหล่านี้ในปีต่อไปด้วย

ปฏิทินพิธีกรรมเลี้ยงผีที่สำคัญ

เดือนประกอบพิธีกรรม	ชื่อพิธีกรรม/สถานที่ประกอบพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
เคะ เป็น (เดือน 3 ลัวะ) ตรงกับวันอังคารของเดือน ชันวาคม-กุมภพันธ์	การเลี้ยงผี ผีตะฮือเยง และ ผีสะไป้วติะยวง ประกอบพิธี- กรรมที่ใกล้ป่าช้าเก่า บริเวณ เหนือหมู่บ้าน เป็นศาลาผี (เหยื่อะยง) ที่บริเวณในหมู่บ้าน	เป็นการเลี้ยงผีบรรพบุรุษผีป่า และผีหลักเมือง (เจ้านาย) เพื่อบอกกล่าวให้ผีเหล่านี้มา กินปีใหม่ บอกให้ผีทราบว่าจะเปิด ที่พื้นไร่ปลูกข้าวตรงไหน และขอให้ผีเหล่านี้ช่วยป้องกัน ผีร้ายเข้ามาในหมู่บ้านขอ ให้ชาวบ้านทุกคนอยู่สบายดี มีอาหารการกินบริบูรณ์ขอให้ ฝนตก ข้าวออกงามออกผลดี

เดือนประกอบพิธีกรรม	ชื่อพิธีกรรม/สถานที่ประกอบพิธีกรรม	รายละเอียดของพิธีกรรม
<p>เคสะโตม (เดือน 9 ลัวะ) ตรงกับวันอังคารเดือน กรกฎาคม</p>	<p>การเลี้ยงผีเยื่อ เป็นผี ภูเขา(เป็นผียาย) ประกอบ พิธีเลี้ยงที่ป่า ยอดเขา</p>	<p>สัตว์เลี้ยงขยายพันธุ์มีจำนวน เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ</p> <p>เป็นการเลี้ยงผีเยื่อ เพื่อให้ ฝนตกข้างวงองามได้ผลดี ปกป้องศัตรูไม่ให้มาทำ อันตรายแก่ชาวบ้าน ให้ทุกคน สบายดีมีอาหารการกินอุดม สมบูรณ์</p>
<p>เคกะกา (เดือน 10 ลัวะ) ตรงกับวันอังคารเดือน สิงหาคม</p>	<p>การเลี้ยงผีตะขีเอียงยะบ ประกอบพิธีเลี้ยงที่บริเวณ เหนือหมู่บ้านที่ป่าทึบ</p>	<p>เป็นการเลี้ยงผีป่าให้ช่วยปก ป้องไม่ให้ผีร้ายเข้ามาทำ อันตรายคนในหมู่บ้าน ขอให้ ฝนตก ข้าวดี สัตว์เลี้ยงเจริญ ดี และทุกคนสบายดีกันทุก คน</p>
<p>เคชะว (เดือน 11 ลัวะ) ตรงกับวันอังคารเดือน สิงหาคม</p>	<p>การเลี้ยงผีไทยฮือบง และสะไปร์ตะยวง เป็นการเลี้ยงผีละม้ง ประกอบพิธีเลี้ยงที่ ศาลาผี (เหยื่อะยง) และเลี้ยงที่ข้างบันได เลี้ยงผีตะละม้ง (บ้านละอวบ)</p>	<p>เลี้ยงที่ศาลาเลี้ยงผี (เหยื่อะยง) และที่บันได ของแต่ละหลังคาเรือนเพื่อ ขอให้ป้องกันผีร้ายไม่ให้เข้า บ้าน ขอช่วยดูแลคนและสัตว์ เลี้ยงให้ดี เลี้ยงที่สถานที่ เลี้ยงผีตะละม้ง (บวรพบุรุษ) ของชุมชน</p>

5. มารยาททางสังคม

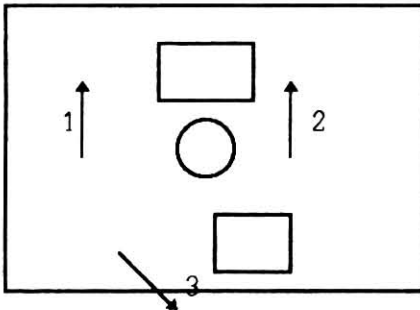
ในสังคมลัษะก็มีประเพณีประเพณีปฏิบัติต่อกัน เพื่อให้อยู่กันด้วยความสงบเรียบร้อย ซึ่งผู้เขียนใคร่ขอกล่าวถึง มารยาทบางอย่างของลัษะดังต่อไปนี้ คือ

5.1 มารยาทในการทักทายกัน เมื่อพวกลัษะพบปะกันเขาก็จะถามกันว่าไปไหน หรือถามว่าไปไหนมา หรือถ้ามีใครเดินผ่านบ้านหรือเดินเข้ามา และเรากำลังทานข้าวกันอยู่ เราก็ต้องเรียกเขาให้ทานข้าว คนที่เป็นแขกนั้นก็ถามว่าทานข้าวกับอะไร การทักทายกันนั้น ผู้ใหญ่มักจะเป็นผู้ทักทายก่อน

5.2 การเยี่ยมหมู่บ้านลัษะ เราควรจะไปหาผู้ใหญ่บ้านและแนะนำตัวเองต่อผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านว่า เราเป็นใคร มาจากไหน มีธุระอะไร ถ้าต้องการพักค้างคืน เขาก็จะจัดที่พักให้ ซึ่งมักจะเป็นบริเวณเฉลียงหน้าบ้าน ติดกับประตูบ้านด้านนอก นอนไปตามแนวข้างฝาผนังประตู หันศีรษะไปตรงข้ามบันไดบ้าน ถ้าเราต้องการที่จะทำอะไรในหมู่บ้าน ก็ต้องขอให้ผู้ใหญ่บ้านประชุมลูกบ้าน และชี้แจงให้ลูกบ้านทราบ และขอความคิดเห็นจากลูกบ้านด้วย

5.3 การนั่งรับประทานอาหาร พวกลัษะจะหุงหาอาหารในห้องนอน และทานอาหารในห้องนอน เวลาจับรับประทานอาหาร แขกจะต้องนั่งทางด้านขวาของบ้าน หรือทางด้านที่มีบันไดบ้านส่วนเจ้าของบ้านจะต้องนั่งทางด้านซ้ายตามรูป คนที่นั่งถัดมาทางประตูจะเป็นคนที่มีเกียรติน้อยกว่าคนที่นั่งถัดไปทางเตาไฟ หุงอาหารถ้าแขกกินข้าวหมด เจ้าของบ้านก็จะเป็นคนตักข้าวให้แขกกิน

รูป

1. ที่นั่งของแขก

2. ที่นั่งของเจ้าของบ้าน

3. ประตู

ด้านที่ลูกศรชี้ไปเป็นด้านที่นั่งที่มีเกียรติกว่าด้านตรงข้าม

5.4 การพูดจา ต้องพูดจาให้สุภาพ เนื่องจากพวกลัษะชอบสนุกมีอารมณ์ขันชอบเปิดเผย ถ้ามีความสนิทสนมกัน ก็สามารถ พูดหยอกล้อ และแหยกกันได้บ้าง ที่สำคัญที่สุดก็คือถ้าใครช่วยทำอะไรให้เรา เราจะต้องกล่าวขอบคุณเขา (ยันดีไม้อ๊ะ) เสมอ

5.5 มารยาทในการร่วมพิธีกรรม เมื่อเขาทำพิธีกรรมต่างๆ ตามประเพณี เมื่อไปถึงในงาน เจ้าภาพก็จะเชิญให้เราขึ้นบ้าน แล้วจะรินเหล้าให้เรากิน ถ้าเป็นงานศพ เราก็ต้องช่วยงานเขาลัก 30-40 บาท หรือตามแต่จะเห็นสมควร จากนั้นเจ้าภาพก็จะขอให้หัวหน้างานศพ ทำพิธีอวยพรให้แก่คนที่ช่วยงานนั้น ต่อหน้าศพ แล้วก็รินเหล้าให้แขกดื่ม ถ้าแขกมาจากทางไกล เขาก็จะจัดข้าวให้ทานด้วย

5.6 การลากลับ แชกจะต้องบอกเจ้าภาพให้ทราบก่อนกลับบ้าน ปกติเจ้าภาพก็จะอวยพรให้เดินทางกลับบ้านด้วยความปลอดภัย ให้มีความสุข ความเจริญ และกล่าวขอบคุณแชกนั้นด้วย

6. ข้อห้ามที่สำคัญ

ในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับชาวเขาเผ่าละแวนั้น เราควรระวังถึงและให้ความสำคัญเกี่ยวกับข้อห้ามให้มาก เพราะถ้าหากว่าเราละเว้น และไม่ทำฝ่าฝืนข้อห้ามของเขา และในขณะเดียวกันก็ปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับความนิยมความต้องการของเขา ก็จะช่วยให้เราเป็นที่ยอมรับนับถือ ของคนในหมู่บ้านนั้น จึงขอกล่าวถึงข้อห้ามที่สำคัญ ๆ ไว้ดังนี้คือ

6.1 เรื่องผู้สาว ตามประเพณีของละแวนจะมีสิทธิ์เกี่ยวพาราสี และแต่งงานกันได้เขาจะต้องผ่านการประกอบพิธีเปลี่ยนฐานะทางสังคม จากเด็กเป็นหนุ่มหรือสาวเรียบร้อยแล้ว ห้ามเกี่ยวพาราสีกัน และแต่งงานกัน ถ้ายังไม่ถึงวัยดังกล่าว และที่สำคัญที่สุด ห้ามได้เสียก่อนแต่งงาน เพราะจะผิดผีอย่างร้ายแรง หนุ่มที่ทำผิดประเพณีดังกล่าว อาจจะได้รับเคราะห์ร้ายตกต้นไม้ตาย เสือกัดตาย และนอกจากนั้น ยังจะถูกปรับคิดเป็นเงินนางเจียง 3 คู่ เงินนางมัด 2 เม็ด และเงินนางมะไม้อีก 6 เม็ด รวมทั้งเหล้าและหมูกอีก 1 ตัว คิดเป็นเงินบาท ประมาณหนึ่งหมื่นกว่าบาท

การกระทำผิดผิดดังกล่าว จะเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านในหมู่บ้าน เกิดความเดือดร้อน ลัทธิเลียงจะตกเขาตาย จะถูกเสือกัดกิน และเป็นโรคระบาดตายได้ด้วย จึงเป็นความผิดที่ร้ายแรงมาก ถ้าเราคิดจะแต่งงานเรื่องนี้ ก็ต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ตามประเพณีของเขาด้วย

สำหรับเจ้าหน้าที่ที่ไปปฏิบัติงานที่บ้านละแวนั้นการพูดจากับเพศหญิงต้องพูดอย่างมีสาระ ห้ามพูดแล้วจ้องหน้าตลอดเวลาเพราะเขาจะถือว่าเป็นผู้ทงใจ และห้ามแต่งงานผู้หญิงโดยเด็ดขาด มิฉะนั้นจะถูกปรับ และพวกละแวนจะไม่เคารพนับถือ

6.2 งานศพ พวกละแวนจะตั้งศพบำเพ็ญกุศลอยู่ที่บ้าน คิดจำนวนวันเป็นเลขคี่ คือ 3 วัน 5 วัน 7 วันและ 9 วัน สมัยก่อนคนที่มีฐานะร่ำรวยจะตั้งศพบำเพ็ญกุศลอยู่ที่บ้านถึง 9 วัน จึงจะนำไปฝังที่ป่าช้า ปัจจุบันนี้เขาจะตั้งศพบำเพ็ญกุศลอยู่ที่บ้านอย่างมากที่สุด 3 วัน

การนำศพไปฝังที่ป่าช้านั้น เขาจะให้เฉพาะผู้อาวุโส อายุประมาณ 45 ปีขึ้นไป (ตะควง) เท่านั้นนำศพไปฝังที่ป่าช้าได้ คนที่เป็นหนุ่ม เป็นสาว และคนที่ยังอยู่ในวัยมีบุตรและเพศหญิงจะไปร่วมในการฝังศพที่ป่าช้าไม่ได้เด็ดขาด เพราะฉะนั้นพวกเราควรระวังเรื่องนี้อย่างดีด้วย

6.3 การพูดจา การพูดจากร่วมกันต้องพูดจาสุภาพต่อกัน เรามีความสนิทสนมกันแล้วเราก็พูดจาหยอกล้อ แหยงกันได้ เพราะพวกละแวนชอบสนุก มีอารมณ์ขัน ชอบพูดจาเปิดเผย อย่างไรก็ตามห้ามพูดหยอก ล้อในเรื่องบางอย่างที่เขาจะถือเป็นสิ่งร้ายเด็ดขาด เช่นเมื่อเห็นเขาเดินทางออกจากหมู่บ้านไปแล้ว

สัตว์ ก็อย่าพูดว่าเอาสัตว์มาให้หนึ่งตัวนะ หรือเดี๋ยวจะตมน้ำคอย อย่าพูดหรือขอเรื่องเกี่ยวกับงานศพในงานแต่งงาน ซึ่งเป็นงานสิริมงคลของเขาเด็ดขาด

6.4 ห้ามกินเนื้อสัตว์ทุกชนิดที่ใช้เลี้ยงมีติงู มีติงือเอง และมีเยื่อ ข้างในบ้าน

เด็ดขาด เขาจะมีการฆ่าหมู วัว ไก่ เลี้ยงมีติงกล่าว ถ้าเนื้อสัตว์มีจำนวนน้อย เขาก็จะกินให้หมดที่นั่น แต่ถ้าเป็นหมูหรือวัวเขาจะกินไม่หมด เขาจะเอาไปกินที่หมู่บ้านได้ แต่ห้ามกินในบ้าน (ปกติแล้วจะกินข้าวในห้องนอน) เด็ดขาด เพราะจะทำให้เกิดไฟไหม้บ้าน คนกินอาจเป็นบ้าได้ ทั้งนี้เพราะผีบ้านไม่ชอบให้อาหารเนื้อที่เลี้ยงมีติงกล่าวกินในบ้าน

6.5 ห้ามพอบ้านที่ภรรยาตั้งห้องไปร่วมเลี้ยงมีติงือ และกินเนื้อวัวที่เลี้ยงมีติงือนั้น เพราะ จะทำให้ลูกที่เกิดในห้อง ออกมาพิการหรือตายได้

6.6 ห้ามคนนอกกินข้าว "ขวัญข้าว" เมื่อพวกไล่เอาข้าวขึ้นเก็บไว้ที่ยุ้งข้าวแล้ว เขาจะทำพิธีเรียกขวัญข้าวให้มาอยู่ที่ยุ้ง ในการเรียกขวัญดังกล่าวเจ้าของข้าวจะเอาดั่งตักข้าวไว้หนึ่งถึง สี่หรือห้า แล้วก็เอาไปตักวางเช่นขวัญอยู่บนดั่งข้าวที่ตักไว้แล้ว แล้วเรียกขวัญข้าวให้มากินไก่ และขอให้ขวัญข้าวอยู่กับข้าวที่ดั่งข้าว นั้น อยู่ที่ยุ้งข้าว นั้น และขอให้ข้าวที่มีอยู่ กินไม่รู้จักหมดจักสิ้น

ต่อมาเจ้าของบ้านก็เอาข้าวหนึ่งถึงนั้นไปตำ หรือสีแล้วหุงกินแยกจากข้าวอื่น ๆ ห้ามไม่ให้ใครหรือคนอื่นนอกจากสมาชิกในครัวเรือนกินข้าว นั้นเด็ดขาด เพราะจะทำให้ขวัญข้าวออกไปจากข้าว ซึ่งจะทำให้ข้าวที่เหลือในยุ้งกินไม่ได้นาน จะไม่มีข้าวเพียงพอแก่การบริโภคตลอดปี

6.7 ห้ามเข้าไปในบริเวณหรือสถานที่ที่ปักเสาไว้เด็ดขาด เพราะจะผิดผี และมีจะ ทำให้ผู้ เกี่ยวข้องได้รับความเดือดร้อน ตัวอย่างเช่น หลังจากเลี้ยงมีติงือแล้วชาวบ้านก็จะนำเอาเสาไปปักไว้ที่ปากทาง ทุกทางเข้าหมู่บ้านเป็นการแสดงว่าห้ามคนในออก คนนอกเข้ามาในหมู่บ้าน ถ้ามีใครฝ่าฝืนหัว หน้าผู้ประกอบพิธีเลี้ยงมีติงือนั้นเขาจะปรับเป็นเงินประมาณ 300 บาท

เคยมีเรื่องระหว่างคนละด้วยกันจากหมู่บ้านอื่น ต้องการที่จะเข้าไปเอาสิ่งของในอีกหมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งขณะนั้นหมู่บ้านดังกล่าวได้ปักเสาไว้ ที่ปากทางเข้าหมู่บ้าน คนละคนนั้นเขาคิดว่าเขารู้ ประเพณีดี เมื่อเขาเห็นเสาปักไว้ที่ทางเข้าหมู่บ้าน เขาก็จับเอาเสานั้นยื่นอยู่หน้าเขา แล้วเดินไปเอาสิ่งของ ในหมู่บ้านนั้น เมื่อหัวหน้าผีทราบจึงได้เรียกเขาไปปรับคนที่ถูกปรับก็เถียงว่าเขาไม่ได้ผ่านเสา เพราะเสา อยู่หน้าเขาตลอดเวลาที่เขาเดินเข้ามาในหมู่บ้าน หมอผีก็บอกเขาว่าเขาถอนเสาออกจากพื้นที่ที่ได้ปักไว้แล้ว ดังนั้นเขาก็ต้องผิดด้วย ชายคนนั้นในที่สุดก็ยอมให้ปรับ 300 บาท

6.8 พวกไล่ห้ามกินสัตว์ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้เด็ดขาด คือ

6.8.1 ห้ามกินไก่ขาว เพราะพวกไล่เชื่อว่าสีขาวเป็นสิริมงคล ถ้ากินไก่ขาวแล้ว เขาจะถือว่าเป็นการสะละความบริสุทธิ์ จะทำให้คนที่กินด้วยกันคิดคดโกงกันไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน

6.8.2 ห้ามกินตุ๋น (ละ) เพราะถ้ากินจะมีการละหึ่งกันจะทะเลาะกัน มีอารมณ์เหมือนตุ๋น

6.8.3 ห้ามกินเบ็ด (เตือ) เตือแปลว่าเบือหน่ายต่อกัน กินแล้วจะทำให้ญาติพี่น้องเบือหน่าย

กันได้

6.8.4 ห้ามกินงู งูเป็นสัตว์เดินไม่ตรงเดินตัวคดไปคดมากินแล้วจะทำให้เกิดการ คดโกง

ต่อกันได้

6.8.5 ห้ามกินเต่า เต่าไม่สนใจใคร ใครจะวิ่ง จะเดินตัวไม่สนใจ สนใจแต่ตัวเอง กินเต่าแล้วจะมีนิสัยเอาแต่ใจตนเอง ซี้เกียจ

6.8.6 ลัวะตระกูลละมั่ง ห้ามกินแพะ ส่วนตระกูลยวงย็อง ห้ามกินสุนัข เพราะเขาเชื่อว่าตระกูลของเขาสามารถตายตั้งแต่เขายังเด็ก เขารอดเพราะกินน้ำนมสุนัข

7. ข้อนิยมกับปฏิทินกิจกรรมทางการเกษตรและสังคม

พวกลัวะนิยมทำการเกษตรเพื่อการยังชีพ คือผลิตให้เพียงพอแก่การบริโภคเอง โดยวิธีการทำไร่เลื่อนลอย คือ ตัดฟัน โคน ถางป่า ปลอຍให้แห้งแล้วเผาเพื่อปลูกพืช โดยเฉพาะข้าวไร่ซึ่งเป็นอาหารหลักของพวกเขา การทำไร่ข้าวแบบดั้งเดิมไม่มีการใช้ยาฆ่าแมลงไม่มีการใช้ปุ๋ย เพื่อเป็นการ เสริมให้ข้าวไร่เจริญงอกงาม และมีข้าวกินได้นาน ๆ เขานิยมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อขอรื้อให้ผีต่าง ๆ ช่วยให้ข้าวไร่เจริญงอกงามปราศจากโรค ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ให้ข้าวมีผลผลิตสูง

ปฏิทินที่แสดงต่อไปนี้ เป็นปฏิทินที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง กิจกรรมทางการเกษตรและกิจกรรมทางด้านสังคม ในรอบหนึ่งปีของลัวะบ้านช่างหม้อน้อย อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอนเขานิยมเลี้ยงผีควบคู่ไปกับการทำการเกษตร

ปฏิทินกิจกรรมการเกษตรและสังคม (บ้านช่างหม้อน้อย)

เดือนไทย	ชื่อและลำดับเดือนลัวะ	กิจกรรมทางเกษตร	กิจกรรมทางสังคม
มกราคม	3 เคะละอัว	ว่างจากการเกษตร (เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ)	สร้างบ้าน แต่งงาน เลี้ยงผีสะไปว์ติะยวง ใหญ่ (ถ้ามี)
กุมภาพันธ์	4 เคะ เปิน	ว่างจากการเกษตร	สร้างบ้าน แต่งงาน เลี้ยงผีติะทุ ผีติะฮือบง (ปีใหม่) และผีสะไปว์ ติะยวง (เล็ก)

เดือนไทย	ชื่อและลำดับเดือนลัษะ	กิจกรรมทางเกษตร	กิจกรรมทางสังคม
มีนาคม	5 เคะ พอน	ฟันไร่	เลี้ยงผีไร่
เมษายน	6 เคะ แล้	ถางไร่	แต่งงาน
พฤษภาคม	7 เคะ อา แล้	เก็บเศษไม้ที่ไหม้ไม่หมด กองแล้วเผาให้หมด แล้วปลูกข้าว (โม)	เลี้ยงผีไร่เพื่อปลูกข้าว
มิถุนายน	8 เคะ สะ เต๊ะ	กำจัดวัชพืชข้าวไร่	แต่งงาน
กรกฎาคม	9 เคะ สะโตม	กำจัดวัชพืชข้าวไร่	เลี้ยงผีเยื่อ
สิงหาคม	10 เคะ กาว	กำจัดวัชพืชข้าวไร่	เลี้ยงผีต๊ะฮือแยง, เลี้ยงผีตะละมั่ง
กันยายน	11 เคะ ชาว	ข้าวไร่เริ่มตั้งท้อง	เลี้ยงผีไถฮือบง(ผีหัวบันได)
ตุลาคม	12 เคะ กล๊ะ	ข้าวไร่ออกดอกออกผล	
พฤศจิกายน	1 เคะ เปลโทะ	ข้าวเริ่มสุกแล้ว	
ธันวาคม	2 เคะ เปลหัง * เคะ ฮือ เกว๊ะ	เริ่มเก็บเกี่ยวข้าวไร่ เก็บเกี่ยวข้าวเอาเก็บไว้ ในยุ้งแล้ว	เลี้ยงผีไร่เพื่อนวดข้าว พิธีเรียกขวัญข้าว

7.1 พิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ไร่

หลังจากที่ชุมชนได้ร่วมกันประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีต๊ะฮือ ตามที่ได้กล่าวมาในปฏิทินกิจกรรมทางการเกษตร สังคมของลัษะแล้วลัษะทุกคนจะรีบจะไปทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าที่นั้นก่อน ถ้ามีไร่ที่จะต้องฟัน 3 แห่ง ก็ต้องทำพิธีเลี้ยงผีนั้น 3 แห่งด้วย

หัวหน้าครัวเรือนจะไปประกอบพิธีเลี้ยงบอกล่าผีเจ้าที่ไร่ มีเครื่องสักการะประกอบด้วย กระตักควายเผา ข้าวสุก ข้าวสารอย่างละชนิด ชม้น 3 ลูก กระเบื้องแตก 3 คู่ กรวยทำด้วยใบตอง ใส่ดอกไม้ 1 คู่ และเหล้า 1 ขวด เมื่อผีเจ้าที่ไร่มากินและรับเครื่องสักการะแล้ว ก็ขอให้ผีเจ้าที่ไร่ ไล่ผีไร่ออกจากที่ๆ จะฟันทำไร่ข้าว เมื่อทำไร่ข้าวเสร็จแล้ว ค่อยกลับมาอยู่ใหม่ ขอให้ผีช่วยดูแลสมาชิกของครัวเรือนของเขา ให้มีความสุขไม่เจ็บไข้ได้ป่วย และขอให้เจ้าที่จงดูแลช่วยให้ข้าวไร่ ผักเจริญงอกงาม

7.2 พิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ไร่ ก่อนทำการปลูกข้าวไร่

วันอังคารข้างขึ้นเดือนพฤษภาคม ตรงกับเดือน 7 ของลัษะ หัวหน้าครัวเรือนจะเลี้ยงผีเจ้าที่ไร่อีกครั้งหนึ่ง โดยใช้เครื่องสักการะผิอย่างเดิมการเลี้ยงครั้งนี้เพื่อจะบอกผีว่าจะปลูกข้าวไร่แล้วก็ขอให้ช่วยดูแลข้าวไร่ให้เจริญงอกงาม

7.3 พิธีเรียกขวัญข้าว เมื่อชนข้าวมาเก็บไว้ในยุ้งข้าวแล้วเขาก็จะทำพิธีเรียกขวัญข้าว โดยใช้ไก่ 1 ตัว วิธีทำหัวหน้าครัวเรือนจะตักข้าวให้เต็มถึง แล้ววางตั้งนั้นไว้ในยุ้งข้าว นั้น จากนั้นจึงเอาไก่ที่ยังมีชีวิตอยู่ มารวางไว้ที่ตักข้าว นั้นแล้วก็เรียกขวัญข้าวให้มาอยู่กับข้าวที่ยุ้งข้าว และที่ตักข้าว นั้นไม่ต้องไปไหน ให้ผีมาเอาและกินไก่ จากนั้นจึงเอาไก่ไปต้มให้สุก และนำเอาไก่นั้นมาที่เดิมแล้วเรียกขวัญข้าวให้กินไก่อีก แล้วก็ขอให้ขวัญข้าวมาอยู่กับข้าวที่ยุ้งอย่าไปอยู่ที่อื่น และขอให้ข้าวมีกินได้นานๆ กินเท่าไรก็ไม่หมด

ข้าวที่ตวงใส่ถังดังกล่าว นั้น ต่อมาเขาก็จะนำเอาไปตำข้าวหรือสีเป็นข้าวสาร แยกจากข้าวอื่น ๆ จากนั้นก็จะเก็บไว้หุงกินกันเอง เฉพาะสมาชิกในครัวเรือนของตนเองเท่านั้น ห้ามคนอื่นนอกเหนือจากสมาชิกในครัวเรือนนั้น กินข้าว นั้นเด็ดขาด มิฉะนั้นจะทำให้ข้าวที่อยู่ในยุ้งกินหมดเร็ว พวกลัษะเชื่อว่า ถ้าข้าว นั้นกินเฉพาะสมาชิกในครัวเรือน ข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ในปีนั้นจะกินได้นานหรือมีข้าวพอกินได้ตลอดปี

7.4 การรักษาพยาบาล เมื่อสมัยก่อนเวลาพวกลัษะไม่สบายก็มักจะไปเชิญให้ผู้ใหญ่ที่มีความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงผีมาดูคนไข้ว่าเป็นเพราะอะไรจึงป่วย ส่วนมากพวกลัษะสมัยก่อนจะเชื่อว่าคนป่วยเกิดจากผีทำให้ป่วย

หมอผีจะทำพิธีเสี่ยงทายว่าผีอะไรทำให้คนๆ นั้นป่วย โดยการจับข้าวสารแล้วนับดู ถ้าสมมติว่าจับข้าวสารนั้นดูเป็นคู่ติด ๆ กัน 3 ครั้ง ก็ถือว่าเป็นผีนั้น ๆ ทำให้คนนั้น ๆ ป่วย หมอผีก็จะทำพิธีเลี้ยงผีนั้น การเสี่ยงว่าผีไหนจะทำให้คนๆ นั้นป่วย เขามักจะเสี่ยงกับผีที่มีความสำคัญต่อปากก่อนเสมอ สมมติว่าเป็นผีตอเขา ก็จะเสี่ยงด้วยหมูตัวเมีย 1 ตัว กับไก่อีก 2 ตัว เป็นต้น

7.5 การรักษาพยาบาลโดยการใช้ยาสมุนไพร ก็มีบ้างแต่ก็น้อยมาก ใช้สำหรับการรักษาประเภทปวดท้องปวดหัวเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างไรก็ตามการรักษาพยาบาลปัจจุบันนี้ พวกลัษะนิยมรักษาด้วยยาแผนปัจจุบัน

8. ข้อเสนอแนะในการเข้าไปในชุมชน

ในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับชาวเขาเผ่าลัวะจะให้เกิดผลสำเร็จดี ต้องเป็นผู้ที่ชาวบ้านมีความเชื่อถือศรัทธา การที่เราจะสามารถสร้างศรัทธาจากชาวบ้านได้ เราจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ และในขณะเดียวกันก็จะต้องเป็นคนที่มีชื่อเสียงสุจริต และมีความจริงใจ มีความขยัน หมั่นเพียร และอุทิศเวลาให้กับงานในหน้าที่อย่างเต็มที่

8.1 ความรู้และความสามารถ ผู้ที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับชาวเขาเผ่าลัวะ ต้องศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับข้อมูลต่างๆ ทั้งทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เขาอาศัยอยู่ ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของเขา และในที่สุดจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้านด้วย

การที่เราจะมีความรู้ดังกล่าว พร้อมกับมีความสัมพันธ์อันดีกับชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านเดือดร้อนเขาก็จะมาปรึกษา ขอความช่วยเหลือจากเรา เมื่อเราสามารถเข้าใจปัญหาและช่วยแก้ปัญหาให้เขาได้เขาก็จะเกิดความเคารพนับถือ และศรัทธาในตัวเรา อย่างไรก็ตาม เราจะมีแต่เพียงความรู้อย่างเดียวยังไม่พอเราจะต้องเป็นคนปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของประเพณีเขาด้วย

8.2 ศิลธรรมอันดี มีความซื่อสัตย์ อยู่ในศีลไม่เล่นการพนัน ไม่ดื่มสุรายาเมา ไม่ผิดลูกผิดเมียเขา ไม่พูดเท็จ สัญญาว่าจะช่วยอะไรเขาแล้วต้องช่วยและทำตามสัญญาทุกครั้งไป ถ้าไม่มั่นใจก็อย่าไปให้คำมั่นสัญญากับเขาเด็ดขาด

ต้องมีความขยันหมั่นเพียร มีจิตใจเมตตา สงสารและมีความเสียสละที่จะช่วยเขาให้พ้นทุกข์สิ่งต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมานี้จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติเป็นที่ศรัทธาของประชาชนในหมู่บ้านนั้นได้

8.3 ข้อคิดเห็น ลัวะมีโครงสร้างทางพิธีกรรมทางศาสนาเกี่ยวกับการเกษตรกว้างขวางครอบคลุมถึง 3 หมู่บ้าน หมู่บ้านช่างหม้อ หมู่บ้านสันติสุข สันติธรรม ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เช่น ในกรณีการเลี้ยงผีตะกู ผีตะฮือแยง ผีป่าผีดอย ทุกหลังคาเรือนจาก 3 หมู่บ้าน ดังกล่าวต้องนัดพร้อมกันมาทำพิธีเลี้ยงผีดังกล่าวอย่างพร้อมเพรียงกัน และทุกครัวเรือนก็มีส่วนในการออกค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีทางศาสนาเหล่านั้น ดังนั้นจึงทำให้เข้าใจได้ว่าพวกลัวะมีหลักการสำคัญของการพัฒนาอยู่ในสังคมของเขาอยู่แล้ว นั่นก็คือ หลักการมีส่วนร่วม ทุกคนตระหนักในความรับผิดชอบต่องานที่จะต้องกระทำร่วมกัน จากการมีการนัดกันกระทำกิจการใหญ่ๆ ได้พร้อมเพรียงและด้วยความร่วมมืออย่างดีจากทุกครัวเรือน จึงทำให้เข้าใจได้ว่าพวกลัวะเป็นคนซื่อสัตย์ ทำงานขยันขันแข็ง อดทน และมีความเสียสละตรงต่อเวลาและที่สำคัญก็คือมีระบบการส่งข่าวสารที่ดี

นักพัฒนาจึงควรจะนำเอาทรัพยากรทางโครงสร้างทางสังคมและความเชื่อทางศาสนา ที่มีอยู่ในสังคมของเขามาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด แก่งานพัฒนาของเรา

พวกเขามีความสามัคคี และมีความพร้อมเพรียงในการปฏิบัติงานมาก ถ้าสิ่งไหนที่ประ
ทนต์จะไม่ชอบและสิ่งไหนที่จะทำอันตรายให้แก่สังคมของเขา เขาจะร่วมประชุมปรึกษากัน และทำการ
ด้านอย่างเด็ดขาด อย่างในกรณีที่เกิดขึ้นที่บ้านอุ้มพวยได้มีชาวบ้านคนหนึ่งในหมู่บ้านนั้น แสดงกริยาอย่าง
งั่งงายทำให้พวกชาวบ้านเชื่อว่าเขาเป็นजू (คือเป็นคนที่มีชนิดหนึ่งที่บ้านเชื่อว่าสามารถกินคนที่เจ็บป่วย และ
ให้คนป่วยนั้นตายได้) ชาวบ้านจึงประชุมปรึกษากันและตกลงกันช่วยออกเงินกันคนละเล็กคนละน้อย แล้วจ้าง
มือปืนฆ่าคนนั้นทิ้งเสีย ใครก็ตามแม้จะเป็นญาติ ถ้าประพฤติไม่ดีและความประพฤตินั้นจะเป็นอันตรายต่อ
คมของเขา ก็จะร่วมมือกันกำจัดปัญหานั้นทันที นี่ก็เป็นลักษณะของสังคมลัทธิที่เราจะต้องทำความเข้าใจ
ระนาเอาลักษณะโครงสร้างสังคมที่ดีเหล่านี้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนา

วงจรรังคมละเวือะ อาจแบ่งออกเป็น 4 ระดับคือ

กวนโตะ	(ระดับแรก)	คือ กลุ่มสังคมเด็กอายุ 1-14 ปี
กวนเพ็ลย ปเกรส	(ระดับสอง)	คือ กลุ่มสังคมเด็กหนุ่มสาวอายุ 15-20 ปี
และเพือะเยือะ	(ระดับสาม)	คือ กลุ่มสังคมของผู้ใหญ่อายุ 21-45 ปี
ตีะ ควต	(ระดับสี่)	คือ กลุ่มสังคมของผู้อาวุโสอายุ 46 ขึ้นไป

สังคมกลุ่มแรกและกลุ่มที่สองนั้น เป็นกลุ่มที่ต้องดูแลพัฒนา ทั้งทางร่างกายและจิตใจให้
้อมที่จะเป็นกลุ่มที่สาม คือ ผู้ผลิตทั้งมวลให้ดีที่สุด คือเขาจะเป็นคนที่ผลิตลูกให้มีคุณภาพทั้งกายและใจ
จะเป็นคนที่สามารถผลิตอาหารให้เพียงพอแก่ครอบครัวของเขา และเขาพร้อมที่จะเป็นกลุ่มระดับสี่ ซึ่ง
คมที่จะเป็นผู้อาวุโสที่ดีของลูกหลานต่อไป

จากวงจรชีวิตที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ผู้เขียนเชื่อว่าการพัฒนานั้นจะต้องพัฒนาที่คน และ
นากลุ่มแรกและกลุ่มที่สองให้พร้อมที่จะเป็นกลุ่มที่สามต่อไป ทำนี้ผู้เขียนขอเสนอหลักการพัฒนาว่า
ก่าต้องพัฒนาทั้งทางร่างกายและจิตใจให้มีความรู้ดีทั้งทางระเบียบสังคมและการทำมาหากิน เพื่อให้เขา
สามารถช่วยตนเองได้" ช่วงดีของวงจรชีวิตที่จะสามารถพัฒนาได้ดีที่สุดก็คือ ช่วงระดับแรกและระดับที่สอง
กการพัฒนาของผู้เขียน ก็ไม่แตกต่างกับหลักการ การสังคมสงเคราะห์ คือ "การช่วยเหลือคนอื่นให้เขา
สามารถช่วยเหลือตนเองได้"

อีโก้

อุไรวรรณ แสงศรี*

1. ความนำ

การปฏิบัติงานในหมู่บ้านอีโก้ มักจะพบอุปสรรคในการดำเนินงานเสมอๆ ทั้งนี้เนื่องจากว่า ในชุมชนอีโก้มีข้อห้ามข้อนิยมที่ยึดถือปฏิบัติ ในการดำรงชีวิตในสังคมอีโก้หลายอย่างที่แตกต่างไปจากสังคมของคนพื้นราบ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ชาวอีโก้จะปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ดังนั้นเพื่อลดปัญหา และอุปสรรคในการทำงาน เจ้าหน้าที่ที่จะเข้าไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านอีโก้ ควรจะเรียนรู้ถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติงานในชุมชนอีโก้

2. บุคคลสำคัญ

กลุ่มบุคคลสำคัญในหมู่บ้านอีโก้ประกอบด้วย

2.1 หัวหน้าพิธีกรรม (หย่อมะ) เป็นบุคคลที่สำคัญที่สุด หมู่บ้านอีโก้ถ้าไม่มีหย่อมะ จะตั้งเป็นหมู่บ้านไม่ได้ หย่อมะมีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมของชุมชนทุกพิธีกรรม และยังมีหน้าที่รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมของชุมชนให้คงอยู่สืบไปด้วย

2.2 หมอผี

2.2.1 หมอผีใหญ่ (มิยะ) มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมและเป็นผู้ช่วยหย่อมะ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่รักษาพยาบาลผู้เจ็บป่วย โดยการทำพิธีบวงสรวงขอขมาผีตามความเชื่อของอีโก้

2.2.2 หมอผีเล็ก (มิยะ) ทำหน้าที่รักษาความเจ็บป่วยโดยการทำพิธีเลี้ยงผีตามประเพณีเดิมของอีโก้

2.3 ช่างตีเหล็ก (บะจี้ หรือ บู่จี้) มีหน้าที่ทำอุปกรณ์ในการเกษตร บริการแก่สมาชิกชุมชน เป็นบุคคลที่มีความสำคัญคนหนึ่งที่ชุมชนให้การยอมรับนับถือ การทำอุปกรณ์ให้แก่สมาชิกชุมชนนี้จะไม่คิดค่าแรงใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ชาวบ้านจะตอบแทนบุญคุณช่างตีเหล็กด้วยการไปช่วยงานในไร่ข้าว

2.4 หมอยา (ยากี้ชียะ) เป็นหมอยาสมุนไพรประจำหมู่บ้าน ในหมู่บ้านหนึ่งจะมีคนก็ได้

2.5 คณะผู้อาวุโส (อะบอ เซอะหมอ) เป็นกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้าน มีหน้าที่บริหารชุมชนในกิจการต่าง ๆ เป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญทั้งทางด้านการปกครองชุมชน การประกอบพิธีกรรม และการตัดสินคดีความต่าง ๆ ของชุมชนด้วย

*นักวิจัยสังคมศาสตร์ สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

2.6 หัวหน้าหมู่บ้าน เป็นบุคคลที่เป็นผู้นำในการอพยพไปตั้งหมู่บ้าน ในหมู่บ้านที่ไม่มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านอย่างเป็นทางการ หัวหน้าหมู่บ้านก็จะเป็นผู้ใหญ่บ้านไปในตัวด้วย แต่ถ้าหมู่บ้านไหนที่มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านอย่างเป็นทางการ หัวหน้าหมู่บ้านก็ยังถือว่าเป็นผู้นำคนหนึ่งของหมู่บ้านด้วย

บุคคลสำคัญดังกล่าวจะทำหน้าที่บริหารชุมชน กิจกรรมของชุมชนจะอยู่ในความรับผิดชอบของกลุ่มบุคคลเหล่านี้ ดังนั้นการจัดตั้งกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนอีกก็จะต้องศึกษากลุ่มองค์กรเดิมก่อน เพื่อนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับองค์กรที่จะจัดตั้งขึ้นใหม่ เพื่อไม่ให้ชาวบ้านเกิดการสับสน และให้เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านด้วย

3. กลุ่มในชุมชน กลุ่มในชุมชนอีกก็แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะดังนี้

3.1 กลุ่มในชุมชนตามประเพณี อันได้แก่ กลุ่มผู้อาวุโส และกลุ่มเครือญาติ

กลุ่มผู้อาวุโสจะเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญในการปกครองชุมชนมาก ซึ่งได้กล่าวไว้แล้ว

กลุ่มเครือญาติ ได้แก่กลุ่มบุคคลที่สืบสายสกุลเดียวกัน ในหมู่บ้านอีกก็ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยกลุ่มเครือญาติตั้งแต่ 5-10 สกุล ในกลุ่มเครือญาตินี้จะมีการช่วยเหลือกันทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนบางกลุ่ม กลุ่มเครือญาติจะมีความสำคัญในการบริหารชุมชนของอีกอีกด้วย

3.2 กลุ่มองค์กรที่จัดตั้งขึ้นใหม่จากหน่วยงานต่างๆทั้งของรัฐบาลและของเอกชน

เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มสตรี กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มเกษตรกร ยุวเกษตร เป็นต้น

4. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้าน ประกอบด้วย

4.1 ประตุมุขบ้าน (ลกข่อ) เป็นประตูทางเข้าหมู่บ้าน ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ประตูหมู่บ้านหรือประตูผีนี้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สุดประจำหมู่บ้านอีกก็ ท้ามจับหรือแตะต้องทั้งคนนอกเผ่าหรือคนในเผ่ายกเว้นวันที่สร้างประตูหมู่บ้าน ซึ่งประตูหมู่บ้านนี้จะจัดทำเพิ่มขึ้นใหม่ทุก ๆ ปี

4.2 ศาลผี (หมิซา ลอเอื้อะ) ศาลผีจะตั้งอยู่ในป่าใกล้หมู่บ้าน แต่อยู่นอกเขตประตูหมู่บ้าน (ลกข่อ) ชาวบ้านสร้างไว้เพื่อเป็นที่พักอาศัยของผีป่า เพื่อป้องกันไม่ให้ผีป่าเข้าไปพักอาศัยในหมู่บ้าน

4.3 ซิงซ้า (หละซา) เป็นเอกลักษณ์เฉพาะเผ่าอีกก็ ซิงซ้าจะตั้งอยู่ใกล้ ๆ ประตูหมู่บ้าน สร้างขึ้นเพื่อบูชาเทพเจ้าที่ประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่หมู่บ้าน ทุก ๆ ปีจะมีพิธีโล้ซิงซ้าเพื่อบวงสรวงเทพเจ้าปีละครั้งระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน

4.4 บ่อน้ำประจำหมู่บ้าน (หละดู) เป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ทุกหมู่บ้านจะต้องมีบ่อน้ำอย่างน้อยหมู่บ้านละ 1 บ่อ เพื่อทำพิธีเลี้ยงผีบ่อน้ำก่อนลงมือทำไร่ทุก ๆ ปี

4.5 เขตป่าสงวนของหมู่บ้าน จะอยู่ใกล้ ๆ หมู่บ้าน เป็นป่าที่ชาวบ้านรักษาไว้ ในเขตป่าสงวนนี้ห้ามตัดไม้เป็นอันขาด

4.6 ไม้ไล่ผี (หนะซี หนะจะ ร่อดู) เป็นไม้ไผ่ยาว ๆ ผูกติดไว้กับเสาไม้ไผ่ อยู่นอกหมู่บ้าน อยู่บริเวณทางเดินเข้าหมู่บ้าน ไม้ไล่ผีนี้ถือเชื่อว่าจะป้องกันผีป่าไม่ให้เข้าไปในหมู่บ้านได้

4.7 ป่าช้า (หลอบยุ่ม) อยู่บนสันคอยทางตะวันตกของหมู่บ้าน ในบริเวณป่าช้าห้ามตัดไม้หรือเข้าไปเก็บไม้ไปทำฟืนเป็นอันขาด

4.8 ลานสาวกอด (แคะร่อ) เป็นเอกลักษณ์ที่มีเฉพาะเผ่าอีก้อเท่านั้น ลานสาวกอดจะเป็นที่พบปะสังสรรค์ระหว่างหนุ่มสาวในเวลากลางคืน กลางวันหนุ่มสาวจะไม่ไปพบปะพูดคุยกันในสถานที่แห่งนี้ ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ข้อห้าม แต่ก็ไม่นิยมให้หนุ่มสาวคนไหนเข้าไปพูดคุยกันในลานสาวกอดในเวลากลางวัน

4.9 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในบ้าน

4.9.1 ศาลขวัญข้าว สร้างไว้เพื่อเก็บพันธุ์ข้าวที่จะนำไปเข้าพิธีที่บ่อน้ำ ในวันเลี้ยงผีบ่อน้ำ ศาลขวัญข้าวจะสร้างไว้ข้างยุ้งข้าว

4.9.2 หิ้งผีบรรพบุรุษ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในบ้าน ซึ่งเปรียบเสมือนหิ้งพระของคนไทย จะอยู่เหนือต้นเสากระหว่างห้องผู้หญิง และห้องผู้ชายในบ้านสร้างไว้เพื่อเป็นที่อยู่ของผีบรรพบุรุษ

4.9.3 ห้องนอนฝ่ายหญิง ไม่ใช่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นห้องที่หวงห้ามภายในบ้านแขกจะเข้าไปก่อนได้รับอนุญาตไม่ได้

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ดังกล่าวนี จะจับต้องไม่ได้ ข้อห้ามนี้จะห้ามทั้งคนนอกเผ่าและคนในเผ่า ผู้ที่ฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับตามกฎหมายของจารีตประเพณีกำหนดไว้ ถ้ากระทำผิดหลาย ๆ ครั้งอาจจะถูกไล่ออกจากหมู่บ้านเพราะถือว่าไม่ให้ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเผ่า

5. มารยาทต่าง ๆ

5.1 การทักทาย โดยปกติชาวอีก้อจะไม่มีคำพูดพิเศษในการทักทายเมื่อพบปะกัน เมื่อพบปะกันส่วนใหญ่จะถามว่าไปไหนมา ไปทำอะไร เป็นการทักทายกันตามอัธยาศัยเท่านั้น

5.2 การอำลา การอำลาก็เช่นเดียวกับการทักทายเมื่อไปพบปะพูดคุยกันแล้วเมื่อเสร็จธุระก็จะบอกว่าจะกลับบ้านแล้วนะ หรือไปแล้วนะเท่านั้น

5.3 การรับประทานอาหาร ตามปกติเมื่อมีแขกผู้หญิงอีก้อจะแยกรับประทานอาหารไม่ร่วมสำรับกับแขก อีก้อจะรับประทานอาหารด้วยตะเกียบ และมีช้อนสำหรับตักน้ำแกง ส่วนข้าวแม่จะรับประทาน

ข้าว เจ้าแต่ใช้มือปั้นเหมือนรับประทานข้าวเหนียว ในชุมชนอีก็้อมีอาหารที่ชาวอีก็้อมีถือว่าเป็นอาหารพิเศษ คือ เนื้อสุนัข ถ้าไม่ประสงค์จะรับประทานก็บอกได้ไม่ถือว่าเป็นการเสียมารยาท แต่อาหารจานนี้เป็นอาหารพิเศษมากถ้าเราสามารถรับประทานได้ชาวอีก็้อมีจะดีใจมาก

5.4 การเยี่ยมบ้าน อีก็้อมีจะยินดีต้อนรับแขกผู้มาเยือนเสมอ สถานที่รับแขกของอีก็้อมี ก็คือ บริเวณชานบ้านและในห้องนอนของฝ่ายชาย แขกจะต้องอยู่เฉพาะในห้องนอนของฝ่ายชายเท่านั้น ห้ามเข้าไปยังห้องของฝ่ายหญิง ถ้ามีความจำเป็นจริง ๆ จะต้องขออนุญาตก่อน

การขึ้นบ้านจะต้องขึ้นทางบันไดหน้า ห้ามขึ้นบันไดหลัง เพราะอีก็้อมีถือว่าผู้ที่ขึ้นบ้านทางบันไดหลังมีเจตนาไม่บริสุทธิ์

อยู่บนบ้านห้ามเดินเพ่นพ่านและห้ามจับสิ่งของต่างๆ ในบ้านต้องถามเจ้าของบ้านก่อน เพราะบนบ้านอีก็้อมีก็มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นของต้องห้ามของอีก็้อมีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหิ้งผีบรรพบุรุษ และตะกร้าที่บรรจุพันธุ์ข้าวได้หิ้งผีบรรพบุรุษห้ามแตะต้อง

5.5 การรื่นเริง ชาวอีก็้อมีรักความสนุกสนาน ชอบร้องรำทำเพลงมาก ลานสาวกอดจะเป็น ที่ชุมนุมของหนุ่มสาวในเวลากลางคืน หนุ่มสาวจะออกมาร้องรำทำเพลงกันหลังจากกลับจากไร่แล้ว เพื่อเป็นการพบปะสังสรรค์กัน ที่ลานสาวกอดนี้บุคคลภายนอกจะเข้าไปร่วมสนุกสนานด้วยได้ แต่เวลากลางวัน ลานสาวกอดก็จะเป็นที่ที่ต้องห้าม แม้จะไม่เคร่งครัดนัก แต่ชาวบ้านก็ไม่นิยมไปเล่นที่ลานสาวกอดในเวลากลางวัน

งานพิธีกรรมประจำปี เช่น พิธีปีใหม่ ไส้ซิงซ้า ฯลฯ จะมีงานรื่นเริงตลอดงานทุกคนสามารถเข้าร่วมสนุกสนานได้

การเข้าร่วมพิธีกรรม ชาวอีก็้อมีจะนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งลี้ลับตามธรรมชาติมาก ดังนั้น การดำเนินชีวิตจึงต้องผูกพันกับพิธีกรรมการเซ่นไหว้อยู่ตลอดปี ซึ่งในปีหนึ่ง ๆ จะมีพิธีสร้างประตุมูบ้าน พิธีเลี้ยงผีหมู่บ้าน พิธีเลี้ยงผีบ่อน้ำ พิธีเลี้ยงปีใหม่กะท่อมผ้า พิธีไส้ซิงซ้า พิธียะอุผี พิธีห่มหมี่ พิธีสำผี พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ พิธีกรรมเหล่านี้ผู้ชายสามารถเข้าร่วมด้วย เฉพาะเวลารื่นเริงสนุกสนานเท่านั้น ข้อละเอียดปลีกย่อยของแต่ละพิธีกรรมยังมีอีกมาก บางพิธีต้องเข้าร่วมด้วยตลอดจนกว่าจะเสร็จพิธี บางพิธีก็สามารถแยกตัวออกมาได้ก่อนเสร็จพิธี ดังนั้นก่อนเข้าร่วมแต่ละพิธีกรรมควรจะศึกษารายละเอียดแต่ละขั้นตอนของพิธีกรรมก่อนเข้าร่วม เพื่อจะได้ปฏิบัติตัวให้ถูกต้องตามกฎระเบียบของแต่ละพิธีกรรมเพราะบางพิธีกรรมเมื่อมีผู้กระทำผิดกฎจะต้องเริ่มกระทำพิธีนั้น ๆ ใหม่ ผู้กระทำผิดจะต้องเสียค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เหล่านี้ด้วย

5.6 การพูดจา อีก็้อมีจะมีภาษาพูดเป็นของตัวเอง ผู้ที่เข้าไปปฏิบัติงานในหมู่บ้านอีก็้อมีถ้าสามารถพูดภาษาอีก็้อมีได้ก็จะเป็นการลดปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติงานลงได้ส่วนหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากว่าผู้

หญิงอีก้อส่วนใหญ่จะพูดภาษาคำเมืองไม่ค่อยได้ ทำให้การปฏิบัติงานกับสตรีอีก้อไม่ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่าสื่อภาษากันไม่เข้าใจ การพูดจากับชาวอีก้อควรระวังก็คือห้ามไปถามชื่อภรรยากับสามีหรือถามชื่อสาวอีก้อกับเจ้าตัวเขา ถือเป็นกรผิดมารยาท ส่วนใหญ่ผู้ที่ถูกถามชื่อก็จะไม่ตอบด้วย การใช้สรรพนามแทนชื่อก็ใช้เช่นเดียวกับคนไทย คือเรียกตามอายุ ถ้าอายุมากก็เรียกพ่อ แม่ เฒ่า พี่ ป้า น้า อา หรือเรียกตามสถานภาพทางสังคมเช่น หัวหน้า ผู้ช่วยฯ เหล่านี้เป็นต้น

6. ข้อห้ามที่สำคัญ

6.1 ข้อห้ามเกี่ยวกับสถานที่สำคัญของหมู่บ้าน

- ห้ามแตะต้องหรือแสดงอาการลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน เช่น ประตุมูบ้าน ศาลผีเสกชิงช้า ไม้ไล่ผี ลานสาวกอด หิ้งผีบรรพบุรุษ ศาลขวัญข้าว
- ห้ามตัดไม้หรือเก็บฟืนในป่าสงวนและป่าช้าของหมู่บ้าน
- ห้ามทำไร่หรือฟันไม้ที่ป่าช้าและป่าสงวนของหมู่บ้าน
- ห้ามบัสสวะหรืออุจจาระใกล้ลานสาวกอด

6.2 ข้อห้ามเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย

- ก่อนจะเข้าไปในบ้านอีก้อแขกจะต้องถอดรองเท้าไว้ที่เชิงบันได ไม่ควรสวมรองเท้าเข้าไปในบ้าน
- ห้ามเข้าไปในห้องนอนของฝ่ายหญิงก่อนได้รับอนุญาต
- ห้ามแตะต้องหิ้งผีบรรพบุรุษและตะกร้าบรรจุพันธุ์ข้าวใต้หิ้งผีบรรพบุรุษ
- ห้ามใช้มด ไม้ ฟันหรือทูปตีบ้านเรือน
- เตาไฟในบ้านห้ามใช้มดฟันหรือบ้วนน้ำลายลงบนเตาไฟ
- ห้ามดักข้าวในไถหนึ่งข้าวเองจะต้องให้เจ้าของบ้านดักให้

6.3 ข้อห้ามบางอย่างเกี่ยวกับการเกษตร

- อีก้อก่อนลงทำไร่จะต้องนำพันธุ์ข้าวไปเข้าพิธีเลี้ยงผีบ่อน้ำประจำหมู่บ้านก่อน
- ห้ามทำไร่ในวันกรรม คือวันเสื่อและวันแกะ
- การเผาไร่จะต้องเผาจากข้างล่างขึ้นข้างบน ห้ามเผาไร่จากข้างบนลงข้างล่าง
- ถ้าเห็นไม้จับจองที่แล้วห้ามจับจองทับที่คนอื่น
- เมื่อเก็บข้าวเข้ายุ้งฉางแล้ว ห้ามนำออกมาทันที จะต้องรอให้ครบ 7 วันก่อน
- การปลูกข้าวจะต้องปลูกจากข้างล่างขึ้นไปข้างบน

6.4 ข้อห้ามเกี่ยวกับวันกรรม

วันกรรม คือวันหยุดทำงานประจำรอบ รอบวันของอีกก่อจะมี 12 วัน (เหมือนรอบวันของไทยที่มี 7 วัน) ทุก ๆ 6 วัน จะมีวันหยุดทำงาน 1 วัน คือวันเสื่อกับวันแคะ ซึ่งอีกก่อเรียกว่าวันกรรม วันกรรมนี้จะต้องหยุดงานในไร่ทุกอย่างดังนี้

- วันกรรมเสื่อกไปทำอะไรไม่ได้ แต่เข้าป่าหาพินหาของป่าได้
 - วันแคะห้ามทำงานทุกอย่างออกจากหมู่บ้านก็ไม่ได้แม้แต่ออกไปหาอาหารในป่าก็ไม่ได้
- นอกจากวันกรรม 2 วันที่กล่าวมาแล้ว ยังมีวันกรรมที่จะต้องหยุดงานอีกหลายวัน เช่น
- วันที่ทำพิธีกรรมของหมู่บ้านทุก ๆ พิธีกรรม เช่น วันปีใหม่ วันโล้ชิงช้า วันสร้างประตูหมู่บ้าน ฯลฯ ก็ถือว่าเป็นวันกรรม ตลอดจนงานจะต้องหยุดทำงานในไร่หมด เพื่อเข้าร่วมพิธีกรรม
 - วันกรรมเฉพาะครอบครัว หรือเฉพาะตระกูล จะหยุดเฉพาะครอบครัวหรือตระกูลนั้น ๆ
 - วันกรรมจร ซึ่งชาวบ้านจะต้องหยุดทำงานในไร่ทุกอย่างด้วย ได้แก่
 - มีคนตายในหมู่บ้าน
 - มีคนคลอดลูกผ่าแผ่นดินหมู่บ้าน
 - เกิดลูกเห็บตกหลังจากปลุกข้าว
 - หมูคลอดลูกในบ้าน
 - สุนัขคลอดลูกในป่า
- ฯลฯ

ข้อห้ามที่สำคัญในวันกรรม

- ห้ามดำข้าว
- ห้ามทอผ้าและเย็บปักถักร้อย
- ห้ามซักผ้า หวีผม
- ห้ามตัดต้นไม้
- ห้ามใช้ปืนในบริเวณหมู่บ้าน
- ห้ามมีเพศสัมพันธ์ทั้งสามีภรรยาและหนุ่มสาว
- ห้ามออกทำงานในไร่

วันกรรมพิเศษที่ชาวบ้านจะต้องหยุดงานในไร่

- วันกรรมมด หยุด 1 วัน
- วันกรรมตึกแตน หยุด 1 วัน
- วันกรรมปลวก หยุด 1 วัน

- วันกรรมทำผิดจาริตประเพณีของเผ่า หยุด 1 วัน
- วันกรรมที่มีคนตายในหมู่บ้าน
 - * ผู้ใหญ่ตาย หยุด 3 วัน
 - * เด็กตาย หยุด 1 วัน

รายละเอียดปลีกย่อยของวันกรรมที่ต้องหยุดในไรรนี้ยังมีอีกมาก โดยเฉพาะวันกรรมจรรยาเพราะการทำผิดจาริตประเพณีของเผ่าอาจจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา

ปฏิทินสังคมในรอบ 1 ปี

วันกรรมแต่ละเดือนที่ต้องหยุดงานในไรรมีดังนี้

เมษายน

- พิธีสร้างประตูหมู่บ้าน หยุดงาน 2 วัน
- พิธีห่มหมี่ หยุด 2 วัน
- พิธียะอุมิ หยุด 3 วัน
- วันกรรมไฟ หยุด 1 วัน
- ไหว้ผีหมู่บ้าน หยุด 1 วัน

สิงหาคม - กันยายน

- พิธีไล่ชิงช้า หยุด 4 วัน

ตุลาคม

- พิธีกินข้าวใหม่ หยุด 1 วัน
- พิธีส่งผี หยุด 1 วัน

ธันวาคม

- พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ หยุด 1 วัน
- พิธีปีใหม่ลูกช้าง (กะท้อหมัก) หยุด 4 วัน

วันในรอบ 12 วัน

1. วันมด
2. วันควาย
3. วันเสื่อ
4. วันลา
5. วันกระต่าย
6. วันแมลงง่า
7. วันม้า

8. วันแคะ
9. วันลิง
10. วันไก่
11. วันสุนัข
12. วันหมู

7. ข้อเสนอแนะในการเข้าไปในชุมชน

7.1 แนวทางการทำงานกับชาวเขาเผ่าอีโก้

7.1.1 ศึกษาข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติต่างๆ เพื่อจะได้ปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามจารีตประเพณี เป็นการสร้างความสัมพันธ์เบื้องต้นให้ชาวบ้านยอมรับนับถือ เจ้าหน้าที่จะต้องเข้าพิธีกรรมและงานเทศกาลต่าง ๆ ของชุมชน ปฏิบัติตัวเหมือนกับเป็นสมาชิกชุมชนคนหนึ่ง

7.1.2 ศึกษาระเบียบสังคมตามประเพณี เพื่อนำประโยชน์ไปใช้ในการจัดตั้งองค์กร เพื่อพัฒนาตัวเองในหมู่บ้านชาวเขาให้สอดคล้องกับระเบียบสังคมตามประเพณี จะได้ลดความสับสนของชาวบ้านและไม่ขัดต่อประเพณีของเผ่า

7.1.3 ศึกษาภาวะผู้นำในสังคมอีโก้แต่ละตำแหน่ง เช่น ผู้นำตามประเพณี ผู้นำตระกูล ผู้อาวุโส ตำแหน่งเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานในหมู่บ้านอีโก้มาก เพราะสมาชิกชุมชนยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญ การบริหารชุมชนจะอยู่ในความดูแลของคณะบุคคลเหล่านี้

7.1.4 ภาษา ถึงแม้ไม่เป็นสิ่งจำเป็นมากนัก เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่พูดภาษาไทยภาคเหนือได้ แต่ถ้าพูดภาษาชาวเขาได้ก็จะทำให้การสร้างความสัมพันธ์เป็นไปได้รวดเร็ว

7.2 การปฏิบัติตัวขณะที่อยู่ในหมู่บ้าน

7.2.1 เมื่อเข้าไปในหมู่บ้าน ครั้งแรกจะต้องเข้าไปแนะนำตัวกับบุคคลสำคัญในหมู่บ้านก่อน โดยเฉพาะหัวหน้าหมู่บ้าน ต่อจากนั้น ให้หัวหน้าหมู่บ้าน ประชุมชาวบ้านเพื่อแนะนำตัวต่อชาวบ้าน

7.2.2 ให้การยอมรับนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และบุคคลสำคัญของหมู่บ้านเช่นเดียวกับสมาชิกชุมชนคนหนึ่ง

7.2.3 พยายามสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มหนุ่มสาวที่จะเป็นกำลังสำคัญในการทำงาน

7.2.4 ออกเยี่ยมชาวบ้านบ่อย ๆ และพยายามเข้าเยี่ยมทุกครัวเรือน

7.2.5 พยายามเข้าร่วมพิธีกรรมของหมู่บ้านทุกครั้งถ้าเป็นไปได้

7.2.6 พยายามเรียนรู้ภาษาจนใช้ประโยชน์ได้เพื่อประโยชน์ในการทำงาน

7.2.7 ปฏิบัติตัวตามข้อห้ามข้อนิยมของเผ่า เพื่อสร้างทัศนคติที่ดีต่อชาวบ้าน

7.2.8 การให้คำมั่นสัญญา ถ้าไม่แน่ใจว่าจะทำได้ อย่าให้คำมั่นสัญญาอย่างเด็ดขาด เพราะการผิดสัญญาครั้งเดียวจะเป็นการทำลายภาพพจน์ไปตลอด

7.2.9 อย่ามองข้ามขนบธรรมเนียมประเพณีของเผ่าว่าเป็นเรื่องล้าสมัยหรือไร้สาระ เพราะจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนเช่นนี้ จะต้องมีสิ่งสำคัญและความพิเศษหลายอย่าง ซึ่งเราสามารถจะนำมาใช้ประโยชน์ในการทำงานได้

ข้อควรระวัง และข้อควรปฏิบัติในชุมชนอื่นก่อนนอกจากนี้ยังมีอีกมาก ขณะที่ทำงานในหมู่บ้านชาวเขา จะต้องมีการเรียนรู้อยู่เสมอๆ เพื่อนำเอามาใช้ประโยชน์ในการทำงาน จะได้ลดปัญหาและอุปสรรคในการทำงานในหมู่บ้านชาวเขา

จันทบูรณ์	สุทธิ และคณะ	ปฏิทินสังคมและการเกษตรชาวเขาปี 2534 - 2536 สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ 2534
พินิจ	พิชยกัลป์	ข้อห้ามข้อนิยมเบื้องต้นทางสังคมของชาวเขาเผ่าอีโก้ ศูนย์วิจัยชาวเขา เชียงใหม่ 2524
พินิจ	พิชยกัลป์	โครงการศึกษาค้นคว้าวิธีการพัฒนาชาวเขาระดับหมู่บ้านเผ่าอีโก้ ศูนย์วิจัยชาวเขา เชียงใหม่ 2524
ละเอียด	ชอภธรรม	รายงานบทบาทสังคมและเศรษฐกิจของชาวเขาเผ่าอีโก้ ศูนย์วิจัยชาวเขา เชียงใหม่ 2523
อุไรวรรณ	แสงศรี	ผู้นำชาวเขาเผ่าอีโก้ สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ 2531

6704

DS สถาบันวิจัยชาวเขา.
570 ชาวเขาความเข้าใจกับชนเผ่าต่าง
ว515 ข วัฒนธรรม.
2541

